

ૐ શ્રી પ્રસ્તાવના

—૦૬૦—

આ કાવ્યસંગ્રહ પ્રસિદ્ધ ધવાનો સંપૂર્ણ યશ ગુજરાતી ભાષાના વર્તમાન ભોજ્યરૂપ વડોદરા નરેશ શ્રીમંત સરકાર સયાજીરાવ મહારાજ ગાયકવાડ એમને જ ઘટે છે. એમણે ગ્રંથપ્રસિદ્ધિને માટે ઉદાર મદદ આપવાથી જ હું આ ગ્રંથને પ્રસિદ્ધિમાં મૂકી શકું છું. જે શ્રીમંત સરકાર તરફથી મને આગ્રય મળ્યો ન હોત તો આ ગ્રંથમાં સંગ્રહાયેલાં કવિશ્રી દયારામનાં અત્યાર સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલાં નહીં એવાં કાવ્યો, જેમાંનાં ઘણાંખરાં મારે કંઠે જ હતાં અને મારા મરણ પછી જે કોઈની પાસેથી મળવાં અશક્ય હતાં, તે, પ્રસિદ્ધ કરવાનાં સાધનને અભાવે અને દ્રવ્યની અપ્રાપ્તિને લીધે હું પ્રસિદ્ધિમાં લાવી શક્યો નહોત; અને તેમ ધવાથી ગુજરાતી ભાષામાં શાશ્વત્તરૂપ ગણાતાં ઉત્તમ કાવ્યસાહિત્યનો નાશ થયો હોત. તેથી હું તથા આખી ગુજરાતી ભાષા જોડનારી પ્રજા એ બાબતમાં નામદાર મહારાજશ્રીનો જેટલો આભાર માનીએ તેટલો જોઈએ છે. તેમ જ વડોદરા કેળવણીખાતાના વડા, વિદ્યાધિકારી મહેરણાન આદરજી મ. મસાણી સાહેબ જેમણે ટીપ્પણ કરી મને મદદ આપવાની રકમ મંજૂર કરાવી, તથા તે વખતના નાયબ દિવાન મહેરણાન મનુભાઈ નંદશંકર મહેતા સાહેબ જેમણે ઉદારતાથી તેની મંજૂરી આપી, તે બંને વિદ્વાન્ અમલદારોનો પણ જેટલો ઉપકાર માનું તેટલો જોઈએ છે.

સંવત્ ૧૯૨૩-૨૪ થી કવિશ્રી દયારામના શિષ્ય રણછોડભાઈને મોકલેલી સાંભળીને મેં ઘણાં પદ મોકલે કરી લીધાં હતાં, અને કવિના ભક્તોએ લખી લીધેલાં પુસ્તકોમાંથી કેટલાંક પદ તથા ગ્રંથો મહાશ્રમે મેળવીને મેં લખી લીધાં હતાં તેમ જ મોકલે કર્યાં હતાં જે આજે તો દુર્લભ

છે, તે ગદ્યાં મેં આ પુસ્તકમાં સંગ્રહિત કર્યાં છે. આમાન્યતઃ જે આદ્ય કાવ્યો લેાય છે તે જ લોકમુખમાં વાસ કરે છે, તે પ્રમાણે કવિનાં જે જે ઉત્તમ કાવ્યો હતાં તે જ મેં કોઠે કરેલાં અને તેમાંનાં જ ઘણાં ખરાં આ પુસ્તકમાં ગોઠવાયાં છે, એટલે કવિનાં કાવ્યોનું મુધા(નવનીત) જ આ પુસ્તકમાં છે એમ કહું તો અતિશયોક્તિ ગણાય તેમ નથી.

કવિશ્રી દયારામનાં કાવ્યોના અત્યાર સુધીમાં છ સંગ્રહો બહાર પડ્યા છે. સૌથી પહેલી ચોપરી કવિના શિષ્ય રણછોડભાઈ પાસેથી કેટલાંક પદો લખી લઈને સુરતના રોકટર ધીરજરામે આપ્યે અને ૧૮૬૦-૬૨ માં છપાવી હતી. ત્યાર પછી કવિ નર્મદાશંકરે દયારામ કાવ્યસંગ્રહનું એક મોટું પુસ્તક અને ૧૮૬૪માં છપાવ્યું હતું, જેની ચોથી આવૃત્તિ હાલ મુંબઈના “ચુજરાતી” પ્રેસે કાઢેલી છે. શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની મદદથી પ્રકટ થયેલી “પ્રાચીન કાવ્યમાળા”માં અંક ૨ અને અંક ૧૦ માં બે ગ્રંથો પ્રકટ થયા છે, અને “પ્રાચીન કાવ્ય ત્રિમાસિક”માં બે પુસ્તકો છપાયાં છે. એ શિવાય “પ્રાચીન કાવ્યમાળા”ના ૪થા ગ્રંથમાં તથા “બૃહત્ કાવ્યદોહન”ના કેટલાક ભાગોમાં દયારામનાં છુટક છુટક પદો છપાયેલાં છે. એ ગદ્યા સંગ્રહમાં “પ્રાચીન કાવ્યમાળા”માં પ્રકટ થયેલાં કેટલાંક પદો તથા “ચાતુરચિત્તવિલાસ” ગ્રંથ, “પ્રાચીન કાવ્ય ત્રિમાસિક”માં પ્રકટ થયેલાં “ઋતુવર્ણન, પ્રજોધજાવની, રાસપંચાધ્યાયી, અને ગ્રાહ્યપુલકતવિવાહ નાટક”, તથા “બૃહત્ કાવ્યદોહન”માંનાં કેટલાંક પદો, એ ગદ્યાં પ્રકટકર્તાઓને મારા તરફથી મળેલાં હતાં, અને તે બાળત, પ્રકાશકોએ પોતપોતાની પ્રસ્તાવનામાં જણાવેલી છે. છેવટે મારી પાસે બાકી રહેલો ભાગ આ પુસ્તકમાં સંગ્રહિત કર્યો છે.

કવિ નર્મદાશંકરે ઘણો ખર્ચ અને પ્રયાસ કરીને મહા મુશ્કિલે કવિ દયારામનાં ઘણાં કાવ્યો મેળવ્યાં અને પ્રસિદ્ધ કર્યાં. દયારામભાઈના શિષ્યોએ અને સક્તોએ મુદ્દાં તેમને ઘણી વખત કાવ્યો આપવાની ના

પાડી ત્યારે તેમણે લોકને મ્હોઢેથી સાંભળીને લખી લઈ તથા પૈસા આપી ઉતારાવી મંગાવી એક સારો સંગ્રહ બહાર પાડ્યો હતો. તેથી કરીને કવિ દયારામને પ્રસિદ્ધિમાં લાવવાનું ખરેખરું માન તો કવિ નર્મદાશંકરને જ ધટે છે. કવિ નર્મદાશંકરના સંગ્રહમાં કેટલીક અશુદ્ધિ રહેલી હશે, છતાં એ ભૂલોવાળું જેવું મળ્યું તેવું તેમણે પ્રથમ પ્રકટ કર્યું તો આજે તેને સુધારવાનો તેના જ્ઞાતાઓને અવકાશ મળ્યો છે, નહિ તો જો મૂળમાં જ કંઈ નહોત તો શુદ્ધ અને અશુદ્ધની વાત ક્યાં રહેત?

આ સંગ્રહમાં આવેલાં કાવ્યોના અર્થના સ્પષ્ટીકરણને માટે કાવ્યોની નીચે નાની સરળી ટીકા આપી છે, જે કવિનું હાર્દ સમજવાને ઉપયોગી થઈ પડશે એમ હું ધારું છું. ટીકા લખવામાં તથા પાઠશુદ્ધિ કરવામાં મારા સ્નેહી કાવ્યપ્રેમી રા. જગજીવન દયાળજી મોદી એમણે બહુ જ કિમતી મદદ કરી છે. જો એમની મદદ ન હોત તો આ ગ્રંથ જે રૂપે હાલ પ્રકટ થયો છે તે રૂપે હું પ્રકટ કરી શકત નહિ. પંતળી વગેરે અસાત ભાષાનાં કાવ્યોની તથા અતિકૃત કાવ્યોની વિસ્તૃત ટીકા આપવાનું સાહસ જાણીજોઈને કર્યું નથી. જ્ઞાતા પુરુષો પોતેજ તે સમજી લેશે. કેટલેક ઠેકાણે તો ફક્ત શબ્દાર્થ જ આપ્યો છે, પરંતુ જ્યાં જરૂર જણાઈ ત્યાં ભાવાર્થ અને કથાપ્રસંગ પણ આપેલા છે.

છેવટે વારંવાર ઉપયોગી સલાહ અને જોઈતી મદદ આપવામાટે મારા પરમ સ્નેહીઓ સાક્ષરવર્ય શ્રી હીરાલાલ વ્રજભૂખણદાસ શ્રોફ, ગોકલદાસ મથુરાદાસ શાહ અને છગનલાલ ઠાકેરદાસ મોદીનો અંતઃ-કરણથી ઉપકાર માનું છું. તેમ જ મુંબઈના “ગુજરાતી” પ્રેસના માલીકે આ પુસ્તક છાપી બહાર પાડવાની જે સરળતા કરી આપી તેને માટે તેમનો પણ ઉપકાર માનવાની જરૂર જોઈ છે.

દેવદિવાળી ૧૯૭૩ }
વડોદરા

વ્યાસ પ્રાણશંકર વૈજનાથ

કવિશ્રી દયારામ

ક્ષણે ક્ષણે યત્નવતામુપૈતિ । તદેવરૂપં રમણીયતાયાઃ ॥

જેમાં ક્ષણે ક્ષણે-જેટલી વખત જોઈએ તેટલી વખત કંઈ કંઈ નવીનતા માલમ પડે તે રમણીય કહેવાય છે. રમણીયાર્થપ્રતિપાદકઃ શબ્દઃ કાવ્યમ્ એમ પંડિતવર્ય જગન્નાથ કહે છે તે પ્રમાણે રમણીયાર્થ પ્રતિ-પાદન કરનારાં કવિશ્રી દયારામભાઈનાં કાવ્યો ખરેખર એવાં રમણીય જ છે. દયારામનું ગમે તે કાવ્ય લઈએ અને તે જેટલીવાર વાંચીએ તેટલી-વાર કંઈકંઈ મનને આનંદ થયા વગર રહેતો નથી. રસિક હૃદયને એમાંથી રસાસ્વાદ મળ્યા જ કરે છે. શુષ્કતા કે જુગુપ્સા તો એમાં જણાતાં જ નથી. શબ્દમાધુર્ય અને પદલાલિત્ય તો કવિ દયારામનું જ એમ કહી વગર ચાલે એમ નથી. જે માણસે શ્રદ્ધાપૂર્વક એક વખત કવિ દયારામના રસસ્રોતમાં અવગાહન કર્યું હશે, તેને પછી ખીજી કાવ્યસરિતાનું સેવન કરવાની જરૂર પડે એમ નથી. ગુજરાતમાં રસની રેલછેલ ઉડાવનાર અને ડોહાઈ ચાંદોદ તથા વડોદરાની રમણીઓને ગરબામાં ગુલ્લતાન કરી રસધેલી કરનાર તે કવિ દયારામ જ. કવિ દયારામની કવિતામાં એક પણ શુષ્ક શબ્દ, એક પણ કર્ણકટુ શબ્દ, એક પણ નિરભિપ્રાય શબ્દ, એક પણ નિરર્થક શબ્દ, કે એક પણ ફક્ત પાદપૂરણને માટે જ મૂકેલો શબ્દ માલમ પડશે નહિ. દયારામની વાણી નવરસવાહિની છે. પ્રથમ એમ જ કહેવામાં અને માનવામાં આવતું હતું કે દયારામે ફક્ત શૃંગાર જ લખ્યો છે અને તેથી દયારામ શૃંગારી એટલે અનીતિમાન કવિ છે. પરંતુ વખતના વહેવા સાથે દયારામનાં એક પછી એક નવાં નવાં કાવ્યો બહાર પડતાં ગયાં, અને લાકિત, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, દીનતા, આર્જવ, વગેરેનાં કાવ્યો લોકોની દૃષ્ટિએ આવતાં ગયાં, તેમ તેમ લોકોની એ ભાવના બદલાતી ગઈ અને બિચારા દયારામને જોઈ કવિ ગણી કાઢેલો તે માન્યતા સુધરતી ગઈ.

ખરેખરુ તો દયારામ ઈરેલ ગ્રાંઠ અને વિદ્વાન કવિ છે, એની ભાષા સંસ્કારી છે, પ્રયોગો વિદ્વતાભરેલા છે, અને વિચારો ઉન્નત છે. દયારામ જે વિષય લે છે તેને સર્વાંગે પૂરેપૂરો ઇન્સાફ આપે છે. એની વર્ણનશૈલી તાદ્દશ ચિત્ર ખડું કરનારી છે, પ્રતિપાદન શક્તિ અત્યોક્તિક છે, અને વિવિધ દૃષ્ટાંતોથી સિદ્ધાંતને સ્થાપિત કરવાની શક્તિ અદ્ભુત છે. એકને એક વાતને લંબાવવા છતાં તેમાં પિટપેપણુ, પુનરુક્તિ, કે શુષ્કતા જણાતાં નથી. એની ટાઈ પણુ કવિતા તાણી તુથીને બેસાડેલી, શબ્દો શોધી શોધીને ગોઠવેલી, કે શબ્દ ભંડોળની અને વિચારની ખામીને લીધે એકને એક શબ્દ કે એકને એક ચરણુ વારે વારે આવે એવી નથી. દયારામની કવિતામાં વિચારો ઉભરાઈ જાય છે અને શબ્દો તેની વાણીમાં પ્રવેશ પામવાને અદ્ભુતશક્તિ ધરી મૂકે છે. દયારામ તેમાંથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ નંગો વીણી વીણીને ઉચકી લે છે. એને શબ્દોની પસંદગી કરવી પડતી નથી પણ મુંદર શબ્દો મુંદર સ્થાને આપોઆપ ગોઠવાઈ જાય છે. આજ કાલ ત્યારે ધણા પંડિતમન્યો કાવ્યશાસ્ત્રના જ્ઞાનની ગંધ વિના મહાકવિઓ ચર્ચ પડી અમર થવાનો દાવો કરે છે, ત્યારે કવિ દયારામનું સાહિત્ય શાસ્ત્રનું જ્ઞાન આપણને વિમોહિત કરે છે. કવિ દયારામ રખડેલ કવિ નહિ હતો, પણ સાહિત્ય શાસ્ત્રના ગ્રંથોના અભ્યાસ એણે ઉત્તમ પ્રતિભા કરેલો હતો. રસભેદ, ભાવભેદ, નાયિકા ભેદ, એની કવિતામાં સ્વાભાવિક અને શાસ્ત્રીય માલમ પડે છે. એની ગરબીઓ મનુષ્ય હૃદયને આબેહુલ ચિતાર આપે છે અને તેથી જ વાંચનાર, ગાનાર, અને સાંભળનારના હૃદયનું મંથન કરી શકે છે.

સાહિત્ય જ્ઞાન ઉપરાંત કવિ દયારામનું લૌકિક-વ્યાવહારિક જ્ઞાન ધણી ઉંચી જાતનું હતું. એમની ચાતુરીની અને શિક્ષાની ગરબીઓમાં સંસારનાં મનુષ્યોને ઉત્તમ પ્રતિભા બોધ મળે છે. એકંદરે એમનાં કાવ્યો હૃદયને સ્પર્શ કરનારાં અને અવિનાશી પદપંક્તિઓથી ભરેલાં છે.

શુદ્ધદૈત્ય સિદ્ધાન્તના કવિ દદ નિશ્ચયી હતા. પુષ્ટિ માર્ગનું રહસ્ય જોટલું એ જાણતા એટલું મહારાજોમાંથી પણ થોડા જ જાણતા હશે. ભગવદ્ગીતાનું માહાત્મ્ય એમને અપૂર્વ સમજાયલું હતું. એમનું ધાર્મિક જ્ઞાન તત્

તત્ વિષયક કાવ્યોમાં ઝળટી ઉઠે છે. એ કાવ્યો ભક્ત હૃદયોને તક્ષીન કરી નાખ્યા વગર રહેતાં નથી.

કવિનાં કાવ્યો જેમ જેમ પ્રગટ થતાં જાય છે તેમ તેમ કવિની કિંમત અંકાતી જાય છે, અને કવિના અપૂર્વ જ્ઞાન તથા શક્તિની લેહિમાં ખજાર પડતી જાય છે. એવાં કેટલાંક અપ્રસિદ્ધ કાવ્યો આ પુસ્તકમાં બહાર પાડીને વ્યાસ પ્રાણુશંકરે કવિની પ્રસિદ્ધિ વધારી છે અને ગુજરાતી ભાષા બોલનારી પ્રજા ઉપર ઉપકાર કર્યો છે.

અંથ વિવેચન

પ્રસ્તુત અન્યમાં કેટલાક નાના મોટા અન્યો ઉપરાંત ઘણાં ધૂટક દિદી ગુજરાતી વગેરે પદો છે જેની સામાન્ય વિવેચના નીચે પ્રમાણે છે:-

અન્નમેલ આખ્યાન—આ કાવ્યનું વસ્તુ શ્રીમદ્ભાગવતના છઠા સ્કંધના પહેલા ત્રણ અધ્યાયમાં છે. મૂળ વાત એવી છે કે અન્નમેલ નામે એક વિદ્વાન અને ધર્મશીલ બ્રાહ્મણ હતો. તે જંગલમાં સમીધ લેવા ગયો. ત્યાં નીચ જાતિનાં બે સ્ત્રી પુરુષને કામાસક્ત દીકાં. તેમને જોઈને અન્નમેલનું મન વિદ્વલ થયું અને પરિણામે તે સ્ત્રી સાથે તે બ્રટ થયો. પછી તેની સાથે સંસાર માંજો ને એમ પાપની પરંપરા વધતી ગઈ એટલે ઈશ્વરનું નામ પણ ભૂલી ગયો. એ નીચ સ્ત્રીથી તેને ઘણી સંતતિ થઈ ને તેમાં તે લુપ્થ થઈ ગયો. એક વખત કાઈ સંત પુરુષ તેને ઘેર આવી ચઢ્યા ને એક રાત્રિ ત્યાં મુકામ કર્યો. તેની સ્થિતિ જોઈને સાધુને દયા આવી ને તેને હવે જે પુત્ર થાય તેનું નામ “નારાયણ” પાડવાનો ઉપદેશ આપી સંત ત્યાંથી ચાલી ગયા. સંતના ઉપદેશ પ્રમાણે અન્નમેલે પછીથી થયેલા પુત્રનું નામ નારાયણ પાડ્યું. તે મહાપાપી હોવાથી મરણ કાળે તેના જીવને લેવા ભયંકર યમદૂતો આવ્યા. તેમને જોઈને ભયથી તે પુત્રને બોલાવવાને મિગે “નારાયણ” “નારાયણ” પુકારી ઉઠ્યો. એ સાંભળી વિષ્ણુના પાર્ષદો ત્યાં દોડી આવ્યા ને તેઓએ યમકિકરોને કાઢી મૂક્યા. ત્યાર પછી તે સાન્નિ થયો અને ભક્તિપરાયણ જીવન ગુજારવા લાગ્યો. પછીથી ત્યારે તે મરણ પામ્યો ત્યારે વિષ્ણુપાર્ષદો આવીને તેને વૈકુંઠમાં લઈ ગયા. અર્થાત

ફક્ત “નારાયણ” નામના ઉચ્ચાર માત્રથી અન્નમેલનો મોક્ષ થયો. એ પ્રમાણે ભગનામોત્કર્ષ બતાવવાનો આ કાવ્યનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે ને તે બહુ સારી રીતે પાર પડ્યો છે. પુરાણાન્તરોમાંથી કેટલોક કથાભાગ ઉમેરીને કવિએ કથાને બહુ સારી રીતે ઘટાવી છે. નામ મદ્દિમા બતાવવાને માટે કવિ પ્રથમથી જ સાધનોની નિર્યંકતા બતાવે છે. પરીક્ષિત પાસે પ્રથમ કવિ શુકદેવને પ્રશ્ન પૂછાવે છે કે:—

કહો કોણ ઉપાય થકી પ્રભુ દોષ સર્વે બધ;
કદાપિ કે કાળ પણ યમયાતના નવ ચાપ.

એનો ઉત્તર શુક્રમુનિ જપ, તપ, યજ્ઞયાગાદિ અનેક સાધનોમાં આપે છે પણ તેનાથી પરીક્ષિતને સંતોષ થતો નથી. તે વળી પૂછે છે કે,

ક્યાં પ્રાપ્તિત્ત ક્યાં થકી, ચાપ કિન્નિમિષ ફેંક;
કર્ષ ભુક્ષિને વશ થઈ કલિમલ કરે છે લોક.

પ્રાપ્તિત્તને તે વૃથા માને છે અને તેથી કહે છે કે,

વળી પાતક વળી પ્રાપ્તિત્ત તે તણો ક્યાં પાર;
કુંજર દેરા સ્નાન સરખો ક્યો એક પ્રકાર.

પાપ કરવું ને તેનું પ્રાપ્તિત્ત કરવું; ને ફરી પાપ કરવું ને તેનું પ્રાપ્તિત્ત કરવું; એ તો હાથીના સ્નાન જેવું—હાથી નાહીને તુરત પાછો માથામાં ધૂળ નાખે તેના જેવું થયું. એટલે મોક્ષસાધનને માટે એ ઉપાય સંતોષકારક નથી; કોઈ એવો ઉપાય બ્રહ્મણે કે જેથી ફરી બીજું કંઈ કરવાનું રહે જ નહિ. એ ઉપાય તે નામસંકીર્તનરૂપ ભક્તિ છે એમ આ કાવ્યમાં કવિ સિદ્ધ કરે છે. કવિ દષ્ટાંત કેવાં સચોટ આપે છે તે આર્થ બોધ શકાય છે. બીજું પણ એવું જ દષ્ટાંત આપે છે.

મૂળ મહીમાં રહે ને જેમ છેદન કરીએ વૃક્ષ;
તેમાંથી પુનઃ પ્રગટ ચાપે જુઓ વિટપ પ્રસક્ષ.
વાસના જડ જ્યાં લગી તદ્વાં લગી શાખા કર્મ;
લિંગ દેહને દહે એવો એમાં નથી કોઈ ધર્મ.

હવે કવિ સાધનોની અસારતા બતાવે છે:—

અતિ કઠિન અઠાંગ તે પણ કરે ધારણ કોણ;
પવનરોધે પ્રયત્ને તો યાય પલાયણ પ્રાણ.
મખ વિષે માને ન મન જેમાં પશુની ધાત;
દ્રવ્ય પામે ના બને અનુકૂળ નહિ એ પાત.
દેશ કાળ ને મંત્રાદિકે અનુકૂળ સર્વ પ્રકાર;
ઉલ્લો હોય કોઈ ઉપસ્કર તો નિષ્ફળ યાય નિર્ધાર.
તપતીરથમાં ધન જોઈએ તન બળ વિના ન હોય;
ને યાય કદાચિત ભટ્ટ તો નો કમાયું ધન જોય.
દાન કરતાં તો દામ જોઈએ જોઈએ પાત્ર મુપાત;
જાય દાન કુપાત કરમાં વૃથા યાય કૃતિ માત.
ધરમ નેમ વિષે રતો ભંચ રહેવું જેમ અસિધાર;
ધ્યાન પણ દહ ચિત્ત વિના નવ બને એ નિર્ધાર.
દેહ અધ્યાસ ટળે બળે જાને ન ગોઠે ચિત્ત;
પોતે પરમેશ્વરપણું ગ્રહીને ભજે નહિ ભગવંત.
વ્રતાદિકે દેહ દમન કરતાં ઘટે વપુ ને વીર્ય;
શાંત પામે શ્રદ્ધા તેથી જાય શૃચિતા ધૈર્ય.
વેદ ગાયત્રી કર્મનો વિપ્રને છે અધિકાર;
શુદ્ધાદિકને ઘટિત નહિ તેહનો તે ક્યમ ઉદ્ધાર.
દીન દુર્બળ અદદ કાગી મુધાણુ હોય અત્ય;
આજસુ અશુચિ અધમ જડ કૃપણની રી ગત્ય.

પછી

કર્મ ચક્રી બંધાયો જીવ તે કર્મે ક્યમ મુકાય;
પંક લેખું અંગ તે ક્યમ પંક ચક્રી ધોવાય.

એમ કહી પૂછે છે કે,

એવું પ્રાયશ્ચિત્ત બતાવો સહુ દોષ સમજા જાય;
નાશ પામે વાસના ફરી પાપમતિ નવ યાય.

એના ઉત્તરમાં શુક્રદેવજી લલિત બતાવે છે અને નવધા ભક્તિમાં નામ સંકીર્તન એ ઉત્તમ પ્રકાર છે. તેને માટે કહે છે કે,

એક વાર શ્રીકૃષ્ણ નામ કાઠિ પ્રાણી વદન આલાપે;
તો તેને સ્વપ્ને પણ યમચર કદા ન દર્શન આપે.
જદા તદા નામ નારાયણ જે કાઠ કરે ઉચ્ચાર;
તો પણ સહેજે સઘ શ્રેય પામે ભય વામે નિર્ધાર.

એ પ્રમાણે નામનો મહિમા બતાવી અનેક રીતે પંડીથી નામની અધિકતા વર્ણવે છે, જેનાં થોડાંક વચનો નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવે છે:-

નલુ અનલુપણે જ્યમ અડતામાં અગ્નિ બાળે;
તેમ અનંત અભિધાન વદિ સઘ કુકર્મ કાષ્ટ પ્રગળે.
અમૃત આહાર થયો અગ્નિને તો પણ અમર થઈ જાય;
એમ ભતિ ગુણ કૃષ્ણ નામનો સેહેજે પણ સુખદાય.
એક અદાર શ્રીકૃષ્ણ તણો જેટલાં મહાપાતિક થાય;
જન્મથી મર્ણુ લગી પ્રાણીથી તેટલું પાપ ના હોય.

*

*

*

સરળ ઘણું ને શ્રમ નહિ જેમાં નહિ સાહસનું કામ;
સાત્રથ બહુ સહુ સાધન કરતાં એવું નારાયણ નામ.

*

*

*

જે અક્ષરનું કૃષ્ણ નામ પણ સહુ સાધનનું ભૂપ;
સર્વ દ્રવ્ય જેમ રત્ન અંગ્રા ઝાઝાં લધુ રત્નનું રૂપ.

*

*

*

એવું નામ શ્રીકૃષ્ણનું તેને જે નવ ગાય;
તે જન અધમ ને અભાગિયા ચંડાળ તે કહેવાય.

થોડાંક કથા ભાગ આપી પંડી એ પ્રમાણે ૯ કડવાંનો આખો અનિ વિવિધ રીતે નામમાહાત્મ્યથી જ પૂર્ણ કરે છે.

શ્રીકૃષ્ણનામમાહાત્મ્ય મંજરી-ખીન્ને અન્ય શ્રીકૃષ્ણનામમાહાત્મ્ય

મંજરી છે. શ્રીકૃષ્ણ નામનો મહિમા કેટલો અલૌકિક છે તે એમાં અનેક સુક્તિ પ્રયુક્તિ અને દર્શાવેલી જતાવ્યું છે.

કૃષ્ણ નામમાં યોગ્યતા વૈરાગ્ય જ્ઞાન છે;
જપ તપ તીરથ ધરમ વ્રત ધ્યાન દાન છે.

એમ કેવળ કૃષ્ણનું નામ લેવાથી બધી ક્રિયાઓ થઈ જાય છે એમ કવિ કહે છે. ભગવાનનાં અનેક નામ છે પણ તેમાં કૃષ્ણ નામ જ ઉત્તમ અને અધિક ફળ આપનાર છે એવી કવિની શ્રદ્ધા છે. ભાવે કલાવે, શ્રદ્ધાથી કે અશ્રદ્ધાથી, રમતમાં, મરકરીમાં કે નિષ્પ્રયોજન પણ કૃષ્ણ નામ લેવાઈ જાય તો પણ તે ઉત્તમ ફળ આપે છે. તેને માટે કહે છે કે,

કેવળ કૃષ્ણ નામથી સકલ ચિંતા સુરણ;
કેવળ કૃષ્ણ નામથી સકલ કામના પૂરણ.
કોઈ વિધ પણ કૃષ્ણ કહે દુઃખ પડે ન સહેવું;
રટે પ્રેમ વિશ્વાસ સહિત ભાં શું પછી કહેવું.

કામધનુ સુરદ્રુમ ચિંતામણિ કાટિક વારુ;
કૃષ્ણ નામ સમ કો ન કહે લાગે મન મારું.
તે માગ્યું આપે પણ દિત અદિત ન વિચારે;
કૃષ્ણ નામ વણ માગ્યું દે શુભ અશુભ નિવારે.

ઔષધ અમૃત વા વિધ વણ સમજે કો ખાવે;
તદપિ તેના ગુણ આપે, વૃથા ન જાય.
અગ્નિ સ્પર્શ જ થાય અગ્નિને તે તદપિ બાળે;
તો પછી કૃષ્ણ નામ કુકર્મ કયમ ન પ્રગળે.
અતિ અનાદર થાય પાપ તો પણ ફળ આપે;
તો વણ શ્રદ્ધા પણ નામે સુખ કેમ નહિ વ્યાપે.

નામ કરતાં પણ નામીનું મહત્વ વધારે છે, કેમકે નામવડે નામી મળે છે.

એ રીતેજ વિચારી નામ નામીને જો જો;
નામ વિના નહિ મળે નામી નામે ચિત્ત ગ્રોજો.

વ્યવહારમાં પણ એમજ છે. શેઠ જાતે જાણ અને વેપારી દોઢે ઓળખતો ન હોય તો એક પાછનો પણ માલ ન આપે; પરંતુ તેના નામની ચિટ્ટી જાણ તો હજારો રૂપિયાનો માલ મળે એટલો નામ અને નામીમાં ફેર છે. વળી કળિયુગમાં તો નામસંકીર્તનનું જ ફળ વધારે મળેલું છે.

કૃત્યે ધ્યાન ત્રેતા મખ દ્વાપર પૂજન લાખ્યું;
કળી કેવળ કીર્તન કૃષ્ણનામ સદુ ફળ દાખ્યું.

અને એ નામ તે કૃષ્ણનું જ ખીજનું નહિ. લગવાનનાં અનેક નામ છે પણ તેમાં કૃષ્ણ નામજ મુખ્ય અને વધારે શ્રેયસ્કર છે. કવિ કહે છે કે,

સ્કંદ પુરાણે શ્રીનારાયણે શ્રીમુખ લાખ્યું;
બ્રહ્મા પ્રત્યે નામ શિરોમણિ નિજ ટહી દાખ્યું.
'અવર કાટિ મુજ નામ સુણી હું પ્રસન્ન ચાઉં;
પણ તેવો નહિ જેવો કૃષ્ણ નામે લહે લાઉં.
દ્વિતીયાથી નિલ કાળ નામચંદ્ર તો કહાવે;
પણ ન્યૂનાધિક કળા પુરણ સશીસમકા નાવે.
પુન્યમ શશી તે શ્રીકૃષ્ણ અવર લ્યો અવર વિચારી;
શરદઋતુ શશી સહિત અતિ આનંદકારી.
તેમ શ્રેષ્ઠ શ્રી કૃષ્ણનામ સર્વે પરમાણો;
જેથી અહરનિશ પરમાનંદ વિના શ્રમ આણો.

આમ અનેક રીતે નામનું માહાત્મ્ય વર્ણવે છે. એક દષ્ટાંત યુક્તિ-પૂર્વક કવિ બહુ સારું આપે છે. અને એ રીતે નામી કરતાં નામની શ્રેષ્ઠતા સાબીત કરે છે. કહે છે કે નામ માતા બરોબર છે અને નામી પિતા બરોબર છે; અને એ બેના સ્નેહમાં જેટલો અંતર છે તેટલો નામ અને નામી વચ્ચે છે:-

નામ માન પિતૃ નામી હિત મૃત ઉલ્લાસ અંતર;
તદપિ માતાના પ્રેમ ચક્રી પિતૃ એટલો અંતર.

પિતા પુત્ર હોય પુત્ર ત્યાં લગી લે હિસંગે;
સમાન થયો કે ત્યાગ કરે નવ રાખે સંગે.
ત્યમ અંખા નવ કરે અરભક અતિ અંતર વહાલો;
ધણી એકવાર પખાલી કરે શૂચિ લહે નિજ કાલો.
એમ અનેક વરાં ધોય પણ નવ કાંપે;
ફરી ભોગવે પુણ્ય ત્યાં જઈ જનકને સાંપે.

અર્થાત્ બાપ પુત્રના સાગ કરે પણ મા કરે નહિ. તેના મલ મૂત્ર
ધોઈને સાફ કરીને પાછા પિતાને સાંપે. એ પ્રમાણે નામ નામીને મેળવી
આપે છે, માટે છેવટ કવિ કહે છે કે,

માટે લક્ષ વાતની વાત કહું સમ ખાઈ;
રેડો કૃષ્ણ આ અવસર નથી મળવો ભાઈ.

શ્રી કૃષ્ણનામ ચિંતામણિ—ભગવત્નામનું માહાત્મ્ય અપાર છે, સારે
ભગવાનનાં નામ કેટલાં છે તે કહેવું જોઈએ. તેથી આમાં કવિ વિષ્ણુ-
સહસ્ર નામની પેઠે ભગવાનનાં અનેક નામો ગણાવે છે, અને “શ્રીકૃષ્ણનામ
મુખકારી, ચિંતામણિ, અથ દુઃખહારી” એમ કવિ ભાર દઈને કહે છે.

ચિંતામૂર્ણિકા:—આ કાવ્ય તેના નામ પ્રમાણે ખરેખર ચિંતાને ચૂર્ણ
કરનાર છે. જે કોઈ અથથી ધૃતિ સૂધી સમજીને એને વાંચે તો તેના
મનનું એટલું બધું સમાધાન થઈ જાય કે, પછી તેને ચિંતા કરવાનું કારણ
જ રહે નહિ. કવિની કથનશૈલી એટલી બધી મુંદર અને અસરકારક છે
કે, તે વાંચીને માણસનું મન નિઃશંક જ થઈ જાય. વલ્લભીય દીક્ષા પ્રાપ્ત
કરી શરણમંત્ર લઈ જેણે પોતાનું સર્વસ્વ શ્રી પ્રભુને સમર્પણ કર્યું છે, તેને
ચિંતા શા માટે જોઈએ? તેની સઘળી ચિંતા તો શ્રી પ્રભુને અને ગુરુને
છે, તે જ તેનું સર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરે છે, તો પછી તેણે પોતે કોઈ પણ
કામની ચિંતા શા માટે કરવી જોઈએ?

આ બોધક કાવ્યનું મૂળ—

ચિંતા કાપિ ન કાર્યા નિવેદિતાત્મભિઃ કદાચિત્ ॥

એ શ્રી મહાપ્રભુ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યના વચનમાં રહેલું છે અને તેથી કવિ કહે છે કે;

“વચન એ વલ્લભતણું ચિંતા કેઈ પેરે વ્યાપી?”

જીવને ચિંતા છે જ નહિ, તો પછી ચિંતા આવી ક્યાંથી? જીવને માટે બધી ચિંતા શ્રી પ્રભુ જ કરે છે, કર્તા હર્તા શ્રી હરિ જ છે, જીવ તો નકામે અહંપણમાં તણાઈ ભાય છે. જીવનું ધાર્યું કેઈ જ થતું નથી. બધું હરિનું જ ધાર્યું થાય છે, એ વાત કવિએ અનેક ઠેકાણે ભાર દઈ દર્શને કહી છે. શ્રી વલ્લભનું ચરણ અને તદ્વારા પ્રહ-શ્રીકૃષ્ણનો સંબંધ થયા પછી ચિંતા કરવાની રહેતી જ નથી. શરુઆતમાં જ કવિ કહે છે કે,

ચિંતા ન કર કેઈ વાતની ભેની સંબંધ વિચારી;

શ્રી વલ્લભ કુળ સૌંધો છે કરગ્રહી ગિરિધારી. ચિંતા ન કર.

શ્રી વલ્લભનું ચરણ છે એ બળ સમજ મા નાનું;

કર મહેશે કૃતિ નહિ જીએ શ્રીજી ભેશે રે બાનું. ચિંતા ન કર.

બાનાનું બળ કવિ બહુ જબરું જણાવે છે અને તેમાં ગાયના બે પુત્ર બળદ અને આખલાનું બહુ રમુજ દબાઈ આવે છે. આખલાને ત્રિશૂળ કાઢીને છાદી મૂકે છે, એટલે તેને ત્રિશૂળરૂપી મહાદેવનું બાનું મળ્યું તેથી તે ગાંડો-તોફાની છતાં લોકમાં પૂજાય છે, અને બળદ એવા કેઈ બાના વગર ભાર ખેંચી ખેંચીને દુઃખી થાય છે. સાધનમાં જીવનું બળ છે અને બાનામાં હરિનું બળ છે. હરિ અને જીવની શક્તિમાં જેટલો ફેર છે, તેટલો સાધનમાં ને બાનામાં ફેર છે. કવિ કહે છે કે, પુષ્ટિમાર્ગમાં પ્રવેશ કર્યો તો પછી સાધનની જરૂર નથી.

તેજ પુષ્ટિ જે નસાધની મારગ ભર રચિ જેને;

સાધનવશ નથી પુષ્ટ રૂળ મળે છે આપે તેને. ચિંતા ન કર.

અર્થાત્ પુષ્ટિ એ અનુગ્રહનું નામ છે ને લગવાનના અનુગ્રહથી જ જે રૂળ મળવાનું તે મળે છે, સાધનથી નહિ. બે સાધનથી-કૃતિથી પ્રભુ તારે તો પછી પુષ્ટિમાર્ગ શેનો? પ્રભુ એમ પોતાના માર્ગને લગ્નવશે નહિ. પુષ્ટિમાર્ગ પર અને શ્રીમહાપ્રભુજી પર કવિને અચલ શ્રદ્ધા છે.

ગણ્યાં ગાંઠ્યા રીતે ચાલશે ધરશે ચિત્ત શ્રીશ્ચ ચરણે;
 ખીન્ન રહ્યા તે સૌ ખૂડશે લીધા શ્રી વલ્લભ શરણે. ચિંતા ન કર.
 કેટલા શુભ કૃતિ કેટલી પરાધીન મતિ થોડી;
 તે શું મહા પ્રભુ નથી જાણતા શરણે લઈ દેશે છોડી. ચિંતા ન કર.
 ન ધટે તેને ગતિ કરે નિજજાણ તો પ્રુષ્ઠિ કહાવે;
 કુષ્ઠ શરણગતિ નહિ તરે કહી શું મારગ લખવે. ચિંતા ન કર.

એમ શ્રદ્ધા ઉપજાવી પછી ચિંતા ન કરવાનો અસરકારક ઉપદેશ:—

આદિથી તે અંત લગી પ્રભુ ધારી મૂક્યું છે તારું;
 તે જ રીતે સંહેજે પણ ચરો નિચે નરતું કે સારું. ચિંતા ન કર.
 ભાવિ મટે જો વિવેકથી તો પંડિત સહુ હોય સુખિયા;
 ડાહ્યા થેલાનું પ્રમાણ ક્યાં બંને સુખી બંને દુખિયા. ચિંતા ન કર.
 જ્યમ રાખે ત્યમ રહી ગા હરિ હું કર્તાપણું હરીને;
 પ્રુષ્ઠિ પથક પ્રભુ ભૂંડું નહિ કરે કદાપિ નિજનો કરીને. ચિંતા ન કર.
 ચિંતા કરીશ તદપિ તું થકી આહું વસ્તું શું થારો;
 મુખ દુઃખ શ્રીકૃષ્ણ હાથમાં કલપે લજન ભૂલાશે. ચિંતા ન કર.
 કૃતિ જે શુભાશુભ મતિવડે તે તો આપી છે શ્રી હરિને;
 પય પોતાનું કહેવાય કેમ ધેનુ અર્પણ કરીને. ચિંતા ન કર.
 દોષ સાધન નિજનાં માનિયાં નિવેદન સાચું સાનું;
 સાચું માન્યું તો સાક્ષી થા તારું ન કશું તેમાંનું. ચિંતા ન કર.
 સાધન બળ છે મનમાં તો અન્યાયય દરિયો;
 નિઃસાધનપણું ભાગીયું કાઈ સાધનથી ના તરિયો. ચિંતા ન કર.

એમ અનેક શુક્તિઓથી ચિંતા ન કરવાનું કવિ સમજાવે છે. આ
 આખો ગ્રંથ વાંચ્યા પછી શ્રદ્ધાળુ મનુષ્યની ચિંતા ચૂર્ણ થયા વગર રહે જ નહિ.

શ્રી દશમસ્કંધ લીલાનુક્રમણિકા:—એમાં શ્રીમદ્ભાગવતની બારે
 સ્કંધની કથાનું અતિ સંક્ષેપમાં અનુક્રમે વર્ણન કરેલું છે. ભાગવતમાં કઈ
 વસ્તુ છે, તે આટલો ગ્રંથ વાંચવાથી સહજમાં જાણી શકાય એમ છે.

કાળજ્ઞાન સારાંશ-માણસને મરણ ક્યારે આવશે, તે જાણવાનું જ્ઞાન સ્વરોદ્યાદિ શાસ્ત્રના આધારે કવિ આમાં સમજાવે છે. ત્રણ વર્ષ પહેલાંથી તે એક દિવસ પહેલાં મરણ ક્યારે આવશે, તે જાણવાના જૂદા જૂદા ઉપાયો કવિ બતાવે છે. એ ખરું છે કે કેમ, તે ચોક્કસ કહી શકાય નહિ; કદાચ કોઈ સચ્ચરિતશીલ-યુક્તાદાર વિદ્યાર સેવીના સંબંધમાં ખરું પડતું હશે. પરંતુ એ જાણાવવાનો કવિનો ઉદ્દેશ બહુ ઉત્તમ છે. કવિ કહે છે કે,

દુર્લભ મનુષ્યા દેહ છે આવે કોઈ એક વાર;
તે પામ્યાનો લાભ એ ભજવા નંદકુમાર.
જન્મ્યું તેને મરણ તો જ્યારે સારે થાય;
પણ તેને ધન્ય જેહનો હરિ ભજતાં દિન જાય.
તેમ સંસારી જીવથી સદા ભજન કર્યાં થાય;
પણ અંતે સધળું તણ ભજવા થી વળરાય.
અંત સમય કેમ સમજાવે કેટલું અજાણું મૃત્યુ;
તે સંશય છેદન કરું કહું સમજાવી ગત્ય.
કોઈ સવેળા થાય જેમ આગળ કાળનું જ્ઞાન;
ત્રિવરસથી દિન એક લગી એવું કહું વિધાન.

મરણસમયનું જ્ઞાન થાય તો સહુ ઉપાધિ છોડીને હરિભજન થઈ શકે અને અંત સમય હરિભજન થાય તો સહજે ભવસાગર તરી શકાય, એ કવિનો કહેવાનો આશય છે.

આયુષ્ય એળે સહુ ગયું બન્યા ન ક્ષણ ભગવંત;
તેનું પણ કલ્યાણ છે જો સમરે હરિ અંત.

*

*

*

જો દિન હોયે પહોંચતા વ્રજ વૃંદાવન જાય;
નહિ તો ધંધા સહુ તણ જ્યાં ત્યાં ગોવિંદ ગાય.

આ ગુજરાતી ગ્રન્થો ઉપરાંત આ પુસ્તકમાં હિંદુસ્તાની શ્રી કૃષ્ણ અક્ષર ચરિત્ર ચંદ્રિકા અને રસિક રંજન એ બે મોટા ગ્રન્થો છે.

અકલ ચરિત્ર ચંદ્રિકામાં ભગવાનનાં અકલિત ચરિત્રોનું વર્ણન બહુ સુંદર શૈલીમાં આપ્યું છે. ભગવાન કેવા છે તે સમજવું બહુ મુશ્કેલ છે. એ સાંત, કોપી, ધીર, અધીર, ન્યાયી, અન્યાયી કેવા છે, તે સમજી શકાતું નથી. કેમકે એમનાં ચરિત્રો એક બીજાથી વિરુદ્ધ છે, એટલે ભગવત્તીકા અગમ્ય છે. કવિ પોતે જ કહે છે કે,

વિદ્ધધર્માગ્રય ચરિત્ર' ધ્રીકૃષ્ણચંદ્રકે કહીયે;

વહુદુ ન કહત વને રૂપરકો વેર વેર શિર નેયે.

હવે થોડાંક દર્શાવે બોધ્યે:-

કાલ કાલ મહાદેવ બજિત હરિ તુમ જીતે છિનમાંહી;
કાલયવન તેં મજે ધીરાધીર કહત થનત કહ્યુ નાહી.
મદ્મચારી ક્યોં કહે ગોપિકા કાન્ત રૂરે ગોપાલ;
કામી હોડ તો કાલિન્દી ક્યોં માગ દેત વ્રજવાલ.
કિંકરી કુવજાકાન્તા કરી હરી નિર્દય હમ ક્યોં કહિયે;
મજાસી તરસાયે દયાલુ કહત હુ શંકા પૈયે.

✽ ✽ ✽ ✽

જનની સહોદર આદિ હસે તહુ યુગપતિ દોષ ન મીને;
રામ પુરન સંપ્રામ હત્યો રિપુ રાવન હયમલ કીને.

✽ ✽ ✽ ✽

કિંચિત કાલદ્રોષતેં દિતિમુત અમુર અરિલ જગ ગ્રાસા;
દિનર કન્યા મોગી પરાધર મછગંધા મુત ગ્યાસા.

આવાં અનેક પુરાણનાં ઉદાહરણો આપી પ્રભુનાં અગમ્યચરિત્ર વર્ણવે છે. એ જેવાં સચોટ છે તેવાં જ કેટલાંક કુદરતી બનાવોનાં પણ સુંદર ઉદાહરણો આપે છે. જેવાં કે,

તેજસ્વી દીપવતેં કલ્પલ ન્યામ પ્રકટ પ્રમુ કીનો;
નાથ નાથ શિર મનિ ઉપગાયો રૂપરશ્મિ રસ મીનો.

તેજસ્વી દીવામાંથી કાળું કાજળ બનાવ્યું અને કાળા વિષધર નાગના

માયા ઉપર દેદીધ્માન મણિ ઉપજાવ્યો એ કેટલી નવાઈ ! ખીજું એક રમુછ ઉદાહરણ આપે છે:—

લોહ ડગાયો કનક જરાયો ગિરિ તારે જ્યોં તરનિ;
ધર્મ અધર્મ અધર્મ ધર્મ તુમ કરો અકરની કરની.

જાદવાસ્થતી વખતે લોહું હિંગાડેહું; લંકા બાળી ત્યારે સોનું પણ બાળી નાખેહું; અને જ્યારે સેતુ બાંધ્યો ત્યારે મોટા મોટા પત્થરો હોડીની માફક તારેલા, ધર્મને અધર્મ, અધર્મને ધર્મ, ને ન થઈ શકે એવી વસ્તુ કરવાને પણ પ્રભુ સમર્થ છે. પરમાત્માની લીલા અનિર્વચનીય છે. તેના પાર કોઈ પામી શકતું નથી. તેથી દીન ભાવે છેવટે કવિ કહે છે કે,

જેસે હો તેસે તુમ મમ પ્રમુ કૃષ્ણ કરં પ્રનામા;
જેસો હુ તેસો મોહી પાલો મહાપ્રમુ સુંદર રામા.

રસિક રંજન:—હિન્દુસ્તાની ખીજો મોટો અન્ય રસિક રંજન છે. રસિક રંજન તે ખરેખર રસિક પુરુષોના મનને રંજન કરે એવો જ અન્ય છે. ગમે તેવો માણસ એ અન્ય સમજીને વાંચે તો તેને આનંદ થયા વગર રહે જ નહિ. અનન્યતા, ભગવદાશ્રય, દીનતા, કૃપા, ઈશ્વરતા, વગેરે ૧૭ પ્રકરણો એ અન્યનાં પાઠેલાં છે. પ્રત્યેક વિષયની કવિની કથનશૈલી એટલી બધી ઉત્તમ છે કે, તે તે વિષયનાં કાવ્યો વાંચીને આપણને કવિના ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતો નથી. કવિ ભગવાનના દૃઢ આશ્રયી છે, અને એ આશ્રયને બળે ભગવાનને પણ ધમકાવવા કવિ સમર્થ થાય છે. ભુએ

પતિતકે પાવન હો અધમ ઉદ્ધારન હો

હરિ વિદ્વલ વર્દ હેતુ નર્ક કેસે પાડંગો ?

મુખો કબુ હોત તો કાહેકુ મેં શરનો લેતો ?

અવ ચહાઓ સાધન નાથ કહો કહાંસે લાડંગો ?

ઘરકો ગુલામ કર્યો તોહુ રહે કર્મ ભોંગ ?

પરમાનંદ સ્વામિદ્વાર ધાત્ત દુઃસ્થ પાડંગો ?

રંક જાની દયાકું દુવાઓગે જો દયાનાથ

અકેલો નહિ હુયું કેતે વર્દકું દુવાડંગો.

અને પછી પોતાના મનને ઉપદેશ આપે છે કે,
 રે મન પસ્તાતકાહે કિયો તેરો હોત કહા.
 તું કરતા વેસો જેસો શકટ ગોંચે શ્વાન હે
 દારૂદાર યંત્ર તોતા કપિ વાલ પરાધીન
 ત્યોં હિ સય જમત હરિહાય ધ્રુતિ ગાન હે
 જાકું જય જેસો કરે સો તા સજુ તેનો હોય
 મતિ કૃષ્ણપાનિ જાનિ ના કો ના અજાન હે
 કહુ કહ્યો જાત નાહિ ચાહે સો હિ કરે દયા
 તુ રહે નિર્ધિત શિશ સમર્થ ભગવાન હે

૬૯ ભગવદ્દર્શનું કેટલું અધું બળ છે? એવા કવિ જેવા નિશ્ચયવાળા
 ભક્ત થોડા જ હશે. પ્રભુ સર્વ શક્તિમાન, સર્વકર્તા, સર્વેશ્વર, સર્વના નિર્પતા
 છે. પ્રભુની ઇચ્છા વગર કંઈ થતું નથી. સુખદુઃખ સૌ ઈશ્વરના હાથમાં
 છે. જે માણસના પોતાના હાથમાં હોત તો કાંઈ દુઃખી શું કામ થાત?
 બધાં જ સુખી ન થાત? દયારામ તો કહે છે કે,

તેરો કીયો હોત તો તું અપનો ક્યોં શુરો કરે?
 શુરો હોય ધોના ચલે ચિત્ત તોં ન ચાહિયે.

પરંતુ એ સૌ પ્રભુની ઇચ્છા પ્રમાણે બને છે. ભગવદ્દર્શન એ જ
 પ્રધાન છે, અને ભગવદ્દર્શન શી છે તે બધી શકાય એમ નથી. તેથી
 એ દર્શન જેવી હશે તે પ્રમાણે થયા જ કરશે, એમ બધી સંતોષમાં રહેવાનું
 દયારામ વારંવાર કહે છે. આ સંસાર બાજબરના ખેડના જેવો છે, અને
 એ બાજબરના પાસા તે ભગવદ્દર્શન છે. તે જેમ પડે છે તેવું ફળ મળે છે.

તાપારન જલ મુખરકો દરિ કરહે સવ દિન,
 ઝ્યોં ચોસ્ટકે મેલને પાસાકે કર જીત;
 પાગાકે કર જીત કૃષ્ણ રચ્યા સો દિ પાગા. જ્યોદિ.

એ દયારામનો સિદ્ધાંત છે. આ ગ્રંથમાં અનેક દૃષ્ટાંતો આપીને
 કવિએ એ વાત બહુ દઢતાથી સિદ્ધ કરી છે.

પ્રભુની કૃપા કવિ અનેક રીતે માગે છે, અને તે રસશાસ્ત્રની રીતે એક દષ્ટાંત લઇએ.

જો મુલ્લ સૌં ચાંમુરી બજાડ રાસમંડલમેં,
જો મુલ્લ અઘરામૃત સર્વસ્વ ગોપી કેરો હૈ;
જો મુલ્લસો ગુણ વાત કરો રાધા પ્યારી સંગ,
જો મુલ્લ રસપાન રસિક જનકે ઘનેરો હૈ;
જો મુલ્લમેં વિશ્વરૂપ માતાકું દિસાયો નાચ,
જો મુલ્લ વરદાન દીનો સતત આપ ચેરો હૈ;
સો મુસારવિંદ સૌં ધ્રીકૃષ્ણચંદ્ર એક વેર,
કરુના કરી કહિએ પ્રભો દાસ દયો મેરો હૈ.

ભગવત્કૃપા માગવામાં કવિ હાથીનું ઉદાહરણ આપે છે. જેમ હાથીના મોઢામાંથી ખાતાં ખાતાં કણિકાઓ ગરી પડે છે, તેનાથી કાઠીઓના પરિવાર શુભે છે, અને હાથીનું કંઈ ઓછું થઈ જતું નથી. તેમ કવિ પ્રભુને કહે છે કે,

મોપે કૃપાદષ્ટિ કિયે કહા સોટ આવેગી ?

રાધાકૃષ્ણ શિવાય કવિની દષ્ટિમાં ખીજ વસ્તુ જ નથી. શૃંગાર પણ રાધાકૃષ્ણનો જ, અને તે કેવો મુંદર !

કટીકી કસર સો તો આફ ડરોજમાનુ,
ડરકી પીનતા નિતંય જાય વસી હૈ;
ચરનકી ચંચલતા નેનમેં નિકેત કરીનો,
ચેનનકી ફૂટતા સૌં છાજહીમેં લસી હૈ;
રાસ્યકી મોહનતા સૌં જાય મીલીમાન માનુ,
વાલંકલી આતુરતા લાલકેલી કસી હૈ;
જોબનકે આયે રાપે વસ્ત અસ્ત વ્યસ્ત મડ,
તોહુ દયા પ્રમુ નેનહીં તે હીયે દસી હૈ.

ભગવાન આગળ કવિની દીનતા તો અવધિ વગરની છે ને તે કવિએ મુંદર રીતે કવિતામાં વર્ણવી બતાવી છે. રસિક જનોને પ્રિય લાગે એવાં

ચાતુરીનાં કવિતો પણ ધણાં છે. જ્યાં સૌ સારું ત્યાં વીણી શું કાઢવું ? સારું સારું જાણીને ઉતારા આપતાં તો આખો અન્ય જ ઉતરી જાય. તેથી રસિકોને આખો અન્ય જ વાંચવાની ભલામણ કરવામાં આવે છે.

આટલા અન્યો ઉપરાંત અસ્તુત અન્યમાં ગુજરાતી તથા હિંદી અને મારવાડી, પંજાબી આદિ ભાષાનાં શૃંગાર, નીતિ, ભક્તિ, દીનતા, આજ્ઞવ, આદિ જૂદા જૂદા વિષયનાં રસિક પદો તથા ગરબાઓ ધણાં છે અને તે દરેક અમતકૃતિથી ભરપૂર છે. કવિના જ્ઞાનની, અનુભવની, અને રસિકતાની એનાથી આપણને ખરી ખાતરી થાય છે. એમાંથી ઉતારા આપતાં વિવેચન વધી જાય. નમુના તરિકે થોડાક ભાગ ફક્ત આપીશું તો ચાલશે.

(૧)

ચિત્ત મારું ચોરો શ્રી વ્રજરાજ;
હું તો ખીજું કાંઈએ ન માગું મહારાજ. ચિત્ત.
એવી રીતે ચોરો જે કપાલું ના જાય,
જ્યાર થકી તુજમાં અધિક લોભાય,
ધૂટવાનો ના રહે એકું ઉપાય. ચિત્ત.
તરકર ઉપર કાઢને ન પ્યાર,
દેખી મુખ દંડનો ઉપજો વિચાર,
હું તો મારા પ્રાણ કરુ જલદાર. ચિત્ત.

(૨) ઇત્યાદિ.

જે હરિ ભાવ નથી રે ભાવ નથી,
તારો સદુ શ્રમ મિથ્યા જાણુ,
હું કરું તેવું પરમાણુ. જે હરિ.
કામ છત્યો સારે વધ્યો એક વ્યંઝળ,
ક્રોધ છત્યો વધ્યો વૃક્ષ;
લોભ છત્યો સારે વધ્યો એક અજગર,
યોગી કહે નહિ દક્ષ. જે હરિ.
, ઇત્યાદિ.

(૩)

મન તે મોહનમાં સે ના મોહ, તેને કાજે શીદ ચિત્ત ગ્રોય. મન તે.
 જગ મનમોહન મદન છે ને, મદન મનોહર કૃષ્ણ;
 ને તેમાં મન મોહ પામે તો પૂરણ થાય પ્રીત તૃપ્ત. મન તે.
 દ્રવ્ય દેખી સહુ દોષ ધાય તે, દ્રવ્ય જોના અંશ;
 તે કમલા મોહ પામી રહી છે, સહુ મોહન અવતંસ. મન તે.
 ઈલાદિ.

આમ એક એકથી ચક્રતાં પદો પુસ્તક વાંચતાં વાચકની નજરે
 પડશે. દીનતાનાં ને આર્જવનાં પદો તો ખરેખર કંઠે હૃદયને પીગળાવી
 કવિના હૃદય સાથે એકરસ કરે એવાં છે. હિંદી ભાષાનાં પદો તો હૃદયસ્પર્શી
 સંગીત જ છે. આમ સાધારણ દિગ્દર્શન કરાવી આ આખું પુસ્તક વાંચવાની
 વાચકને ભલામણ કરી વિરમું છું.

જગજીવન દયાળું મોદી

व्यास भ्रातृसंकर वैजनाथ.

वि. सं. १९०१.

સંગ્રહકર્તાનો પરિચય

આ કાવ્યગ્રંથની સાથે તેના સંગ્રહકર્તા વડોદરાનિવાસી વ્યાસપ્રાણુ-
શંકર વૈજનાથનો વાચકોને ચોડાક પરિચય કરાવવાની જરૂર છે. વ્યાસ
પ્રાણુશંકર ઔદિય ટોળકીયા બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના છે. એમની અવટક પંચાની
છે, પરંતુ બાળપણથી જ એ પોતે કયા કહેવાનો ધંધો કરતા હોવાથી
વ્યાસ નામથી ઓળખાય છે. એમનું મૂળ વતનનું ગામ ખેડા જિલ્લામાં
હલધરવાસ છે. ત્યાંથી ધંધા અર્થે એમના વડીલો શ્રીમંત ગાયકવાડ સર-
કારના આશ્રયે વડોદરામાં આવીને રહેલા અને પછી વડોદરાને જ પોતાનું
વતન માનેલું.

એમના પિતાનું નામ વૈજનાથ અને માતાનું નામ મુરજબા છે.
એમનો જન્મ સંવત્ ૧૯૦૧ ના માંગસર વદ-૯ ને દિવસે થયેલો. એમની
વડીયાઈ એટલે એમના પિતાનાં માતૃશ્રીને બે દીકરા હતા. તેથી એ
ડોસીમા રોજ ઘીનો દીવો કરતી વખત તેમાં બે દિવેટ મૂકતા. પરંતુ
દેવધંજીથી એક પુત્ર એટલે પ્રાણુશંકરના પિતા મુજરી ગયા. એથી ઉદ્ગમમાં
ડોસીમાએ દીવામાં બેને બદલે એક દિવેટ મૂકવા માંડી, એમ જણીને કે
ધંધર જ્યારે પાછા એકના બે કરશે ત્યારે બે દિવેટ મૂકીશ. પ્રભુકૃપાથી
પ્રાણુશંકરનાં માતૃશ્રીને તે વખતે ગર્ભ હતો, તેથી ચાર માસ પછી પ્રાણુશંકરનો
જન્મ થયો એટલે ડોસીમાએ પાછી બે દીવેટો દીવામાં મૂકવા માંડી અને
આ પુત્રપ્રાપ્તિથી સંતોષ માનવા લાગ્યાં. એ ડોસીમા બહુ ધર્મશ્રદ્ધાળુ અને
સારાં ભજનિક હતાં. સારા સારા ભક્ત કવિઓનાં ભજનો ધણાં તેમને કંઠે
હતાં અને ઘણા મધુર રાગથી હંમેશાં તે ગાયા કરતાં. તે સાંભળી સાંભ-
ળીને નાનપણથી જ વ્યાસ પ્રાણુશંકરભાષને સારાં ભજનો ગાવાનો શોખ
લાગેલો. તેમ ડોસીમા તેમને સારાં સારાં ભજન શીખવતાં ને ગવરાવતાં.
પોતાના સારા રાગને લીધે પ્રાણુશંકરભાષને ભજનો ગાવાનો સારો શોખ
હતો અને તેમાં ડોસીમા તેમને પ્રેત્સાહન આપતાં, તેથી જ એમની એ
રસરંતિ વિશેષ વૃદ્ધિગત થઈને આ રીતે પૂર્ણ દશાને પામી છે.

પ્રાણશંકરભાઈને કવિશ્રી દયારામનાં કાવ્યોનો પરિચય તેમની ૧૪-૧૫ વર્ષની ઉંમરે થયો હતો.

જન ગર્ભ જન ગર્ભ જન ગર્ભ રે શ્રી ગિરિવરધરલાલ,
તેરા છયરાકી બાતમેંતો જન ગર્ભ- જન,

નેનનકી સેનનમેં સખા સરકાય દીયે
હારે તેરી ચાતુરીકી ચલગત પહેચાન ગર્ભ રે
લાલા ગોપાલમેં તો જન ગર્ભ,- શ્રી ગિરિવરધર.

દયાદે પ્રીતમ તેરી માધુરીસી મુરત
હારે દેખત મોરી સુખસાન ગર્ભ રે- શ્રી ગિરિવરધર.

પ્રથમ એ પદ એમને મોઢે ચઢ્યું. જો કે તે પહેલાં બીજાં કીર્તનો અને એમના પિતાનાં લખેલાં દયારામભાઈનાં પદો એ વાંચતા, પરંતુ દયારામભાઈનાં કાવ્યોનો ખરો રસ તો એમને એ પદથી જ લાગ્યો હતો. તે પછી એમને દયારામભાઈના શિષ્ય રણુછોડભાઈનો સમાગમ થયો. રણુછોડભાઈ પોતે કથા કરતા, તેમાં દયારામનાં ઉત્તમ ઉત્તમ પદો ગાઈ લોકને રંજન કરતા તેથી તેમને મોઢેથી લજનો સાંભળી એમને દયારામનાં કાવ્યો ઉપર પ્રીતિ ઉપજી અને પછી તેનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. રણુછોડભાઈને એ પોતાના ગુરુ તરિકે માનતા ને વારંવાર તેમની પાસે જઈ તેમની સેવા આકરી કરતા તથા તેમની પાસેથી દયારામનાં પદ શીખતા. આ પ્રમાણે શિષ્યપરંપરાએ પ્રાણશંકરભાઈનો કવિશ્રી દયારામ સાથે સંબંધ જોડાયેલો છે.

પ્રાણશંકરભાઈએ પોતાની ૧૭ વર્ષની ઉંમરમાં કથા કહેવાનો આરંભ કરેલો, એમના ગુરુ રણુછોડભાઈ ઓખાદરણુની કથા કરતા, તેથી એમણે પણ તેમનું જોઈને તથા શીખી સાંભળી પ્રથમ ઓખાદરણુથી જ કથા કહેવા માંડેલી. પ્રેમાનંદના ઓખાદરણુમાં પોતાની રસિક વૃત્તિથી સુધારો વધારો કરી પોતાના શિષ્યોને કથા કહેવાને માટે દયારામભાઈએ ઓખાદરણુની નવી આવૃત્તિ કરી આપી હતી. તેજ કથા કહેવામાં બધે વપરાતી. પ્રાણશંકરભાઈ પણ તેનો જ ઉપયોગ કરતા. વડોદરામાં ધણે ઠંકણે એમની

કથા યર્ષ હતી. અમદાવાદમાં પણ એમણે ઓખાહરણની કથા કરી હતી અને ત્યાં રણછોડભાઈની મંડળીએ જ એમની સારી બરદાસ્ત કરેલી.

પ્રાણશંકરભાઈ સુરતમાં એમની ૨૧ વર્ષની ઉંમરે દાણભાઈ નામે બ્રાહ્મણની ઓળખાણુથી ગયા. ત્યાં કાયસ્થ લોકોમાં એમની બેઠકા યર્ષ ને ત્યાં સારું માન પામ્યા. પછી ભજન ગાનાર તથા કથાકાર તરિકે સુરતમાં એમની ખ્યાતિ યર્ષ. દુલ્લભભાઈ નામે કાયસ્થે એમને પ્રથમ પોતાને ત્યાં ઘણા વખત સૂધી રાખ્યા હતા, પણ પછી બાલાણના મંદિરમાં કથા કહેવા માંડી. ત્યાં એમની કથા સાંભળવા ઘણા લોકો ભેગા થતા. એ વખતથી એમની ઘણી પ્રખ્યાતિ યર્ષ ને ઘણા સારા સારા માણસો સાથે એમને સમાગમ થયો. મુંબઈ દાઈદાર્દના જડજ નાનાભાઈ હરિદાસ એમને યાદતા અને તેમણે પોતાને ત્યાં બે ત્રણ વંખત એમને બોલાવી ભજનો કહેવડાવેલાં તથા કથા કરાવેલી હતી. તેમ ગાયકવાડ સરકારના વકીલ અબેરામ લાલા દયારામભાઈના શિષ્ય રણછોડભાઈના પરમ મિત્ર હતા. તે પણ એમનાં ભજનોથી પ્રસન્ન થયા હતા, અને દયારામભાઈનું ઝડપવર્ણન તેમણે લખાવીને એમને આપ્યું હતું. કવિશ્રી નર્મદાશંકરભાઈ એ વખતે મુંબઈથી સુરત આવ્યા હતા. તેમણે એક રાત્રે પોતાને ત્યાં બેઠક કરીને પ્રાણશંકરભાઈને બોલાવ્યા હતા. ત્યાં એમણે દયારામભાઈનાં ઘણાં સારાં સારાં પદો ગાયાં, જે ઉપરથી કવિ એમના ઉપર ઘણા પ્રસન્ન થયા અને “દયારામ કાવ્ય સંગ્રહ”નું પોતાનું બનાવેલું પુસ્તક એમને બેટ આપ્યું. તે વખતે કવિએ એમને કહ્યું હતું કે, “આ પુસ્તકની ૧૦૦ નકલો મેં લેકિને બક્ષીસ આપી છે, પણ એનું ખર્ચ સાર્યકય તો આજે આ તમને એક નકલ આપવાથી જ થયું.” વાત ખરી જ છે: જે માણસ વસ્તુની બરાબર પિછાન કરી શકે છે તેની પાસે તે વસ્તુ જાય છે ત્યારેજ તેની કિંમત યાય છે. કવિ દયારામનાં કાવ્યોની ખરી કિંમત કવિશ્રી નર્મદાશંકર જાણતા હતા, તેમને તેની તેવી જ કિંમત જાણનાર પ્રાણશંકરભાઈ મળ્યા, એટલે તેમને આનંદ યાય એ સ્વાભાવિક જ હતું. એ વખતથી કવિ નર્મદાશંકરને અને એમને પ્રીતિ યર્ષ. ઘણી વખત એઓ ભેગા મળતા

અને કાવ્યચર્ચા કરતા. કવિને દયારામનાં વિશેષ કાવ્યો એમણે લખી આપેલાં, પરંતુ પછી તે છપાવવાનો યોગ આવ્યો નહિ. તેમ પાછળથી તે કાવ્યો પ્રાચીન કાવ્યમાળામાં તથા બૃહત્ કાવ્યદોહનમાં છપાયાં છે અને તે ઉપરાંત જે રહેલાં, તે આ ગ્રંથમાં સંગ્રહાયાં છે. આજે લગભગ ૫૦ વરસ થયાં મુરતમાં બાલાછના મંદિરમાં દર વરસ આતુર્માંસમાં એમની કથા ચાલે છે ને લોકો તરફથી એમની સારી સંભાવના થાય છે.

અમદાવાદમાં માંડવીની પોળમાં સમયકૃતી, શેરીમાં એમણે કૃષ્ણ-ચરિત્રની કથા કહી હતી. ત્યાં ધણા સારા સારા ગૃહસ્થ લોકો સાંભળવા આવતા. તે ઉપરાંત વલસાડ, ભરૂચ, હાંસોટ, નવસારી, ગણદેવી, ભાવનગર વગેરે સ્થળોએ તે તે સ્થળોના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થોની આગેવાની નીચે એમની કથાઓ થઈ હતી અને ત્યાં એમણે સારી ખ્યાતિ મેળવી હતી.

સંવત્ ૧૯૩૯ માં એમણે મુંબઈમાં સાત સ્થળે આખાદરણુ વાંચ્યું હતું, એટલી બધી એમણે ત્યાં લોકપ્રિયતા મેળવી હતી. એમને “ગુજરાતી”ના આદ્યતંત્રી સદ્ગત સાક્ષર ઇન્દુરામ સૂર્યરામનો સમાગમ મુરતમાં સન ૧૮૭૪-૭૫ માં થયો હતો. ઇન્દુરામભાઈને “સતસૈવા”ની દયારામભાઈની સ્વકૃત ટીકા પહેલી એમણે જ આપી હતી.

પ્રાચીન કાવ્યમાળાના સદ્ગત નાથારાંકર પૂજારાંકર શાસ્ત્રી તથા રા. બા. હરગોવંદદાસ દ્વારકાદાસ કાંટાવાળા સાથે એમને સારો પરિચય હતો. પ્રાચીન કાવ્યમાળામાં તથા પ્રાચીન કાવ્યમાળા ત્રિમાસિકમાં પ્રસિદ્ધ કરવા દયારામભાઈના કેટલાક ગ્રંથો તથા છૂટક પદો એમણે તેમને આપ્યાં હતાં. સારા સારા કવિઓનાં કાવ્યોના અતિ પરિચયથી તથા મહાનરાથી પ્રાણુ-રાંકરભાઈનામાં કાવ્યશક્તિ પણ આવી છે, તેથી એ પોતે નવાં કાવ્યો રચીને પુરાણ ગ્રંથોની કથા કહી શકે છે. પોતે સંસ્કૃત ધણું સારું જાણતા નથી, તેથી શાસ્ત્રીઓ પાસેથી પ્રથમ સંસ્કૃત સમજી લે છે અને પછી તેને ગુજરાતી કાવ્યમાં ઉતારે છે. એવી રીતે આખું મહાભારત અદારે પર્વ એમણે ગુજરાતી કવિતામાં બનાવ્યું છે. તે હાલ પ્રાણુરાંકરભાઈની પોતાની પાસે લેખી તૈયાર પડેલું છે. એ ગ્રંથ ઉપરથી જ હાલ એ પોતે મહાભારતની કથા પ્રાકૃતમાં કહે છે.

કવિ દલપતરામ દુર્લભરામ તથા કવિ વિજયાશંકર કેશવરામનો પણ એમને સમાગમ થયો હતો. એમની કાવ્યરુચિ તથા રસગતાની તેઓએ પાઠાન કરી હતી.

વ્યાસ પ્રાણશંકરભાઈની ઉંમર આજે ૭૨ વર્ષની થઈ છે. એટલી વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ એ દયારામનાં પદો કલાકના કલાક સૂધી એકી પલાંઠીએ બેસીને એક સરખા રાગથી જૂદી જૂદી જાતનાં ગાઈ શકે છે અને સમજાવી શકે છે. એ પોતે સ્વભાવે શાંત, મીલનસાર, અને ઉદાર વૃત્તિના છે. ધર્મ ઉપર એમને ઘણી આસ્થા છે અને દુર્ભેશાં શાંત્રી પરિશીલન રાખે છે. ભાગવત, મહાભારત, શિવપુરાણ, તાપીપુરાણ, ગર્ગસંહિતા વિગેરે ઘણા ગ્રંથો એમણે વાંચ્યા છે. કવિશ્રી દયારામના ઉપર એમને અનન્ય ભક્તિ છે. ગુજરાતમાં કવિ તરિકે એ પોતે દયારામ-ભાઈને જ શ્રેષ્ઠ માને છે અને દયારામભાઈનાં કાવ્યોનો મર્મ પોતે બહુ સારી રીતે સમજે છે. કૃષ્ણભક્તિ ઉપર એમને રુચિ છે. એ શ્રીકૃષ્ણને જ દયારામભાઈની પેઠે પૂર્ણ પુરુષોત્તમ માને છે. સંસારસુખમાં એમને એક પુત્ર છે. તે એમની સાથે રહી કથા કહે છે.

પ્રાણશંકરભાઈ હાલ સારી તનદુરસ્તી ભોગવે છે; અને એવી તન-દુરસ્તીમાં લાંબું આયુષ્ય ભોગવે, એમ આપણે ધન્યછી.

આ સંગ્રહ વિષે એક વિદ્વાનનો અભિપ્રાય

અત્રેના ગુજરાતના રસિક કવિ દયારામભાઈની પરંપરામાં ઉછરેલા અને તેના કાવ્યના પ્રામાણિક સંગ્રહકર્તા અને ગાનાર પંચા (વ્યાસ) પ્રાણ-શંકર વૈજનાથને હું ધણા વખતથી ઓળખું છું. દયારામભાઈનાં કાવ્યોનો પ્રામાણિક સંગ્રહ દૈર્ઘ્ય પાસે વડોદરામાં છે, એમ મારા સાંમળવામાં આવ્યાથી તપાસ કરતાં મને આ ગૃહસ્થ જડી આવ્યા. ત્યાર પછી એમની સાથે મને જેમ જેમ પરિચય થતો ગયો, તેમ તેમ મને અધિક અને અધિક આનંદ થયો. દયારામભાઈનાં જે પ્રસિદ્ધ કાવ્યો છપાયાં છે, તેમાં ઘણો સુધારો કરવા જેવું છે એમ મને એમના સહવાસથી માત્રમ પડ્યું. ધણા પાઠો જે સમગ્રય એવા નહોતા, તે આ ગૃહસ્થના સમાગમથી સમગ્રયા છે; કારણ કે લગભગ દયારામભાઈ આખો આ ગૃહસ્થને કંઠે છે, અને બહુ સારી રીતે તાલબદ્ધ તે ગાય છે. જે સંગ્રહ પ્રસિદ્ધ કરવા માટે એમણે મારાણી કરી છે તે મેં જોયો છે અને ખરેખર પ્રસિદ્ધ કરવા જેવો છે. સંગ્રહ બહુ અપૂર્વ થવા સંભવ છે, સાથે ઘણો પ્રામાણિક થવા સંભવ છે અને વિવેચન સાથે જે છપાવવામાં આવે તો તો ગુજરાતી સાહિત્યની એક સારી સેવા બનવાનું રાખ્યને માન મળશે અને અત્યાર સૂધીના સર્વે સંગ્રહોમાં આ અતિ માન્ય શુદ્ધ અને પ્રામાણિક સંગ્રહ થશે, એમ મને આશા છે. આ બધાં કારણોથી આ ગૃહસ્થને ઉત્તેજન મળશે, એવી સંપૂર્ણ આશા રાખું છું.

બાળવાણ-વડોદરા }
તા. ૧૮-૬-૧૪. }

sd. H. V. Shroff
પ્રિન્સિપાલ શ્રી સયાજી હાઈસ્કૂલ વડોદરા.

અનુક્રમણિકા

ગુજરાતી કાવ્યો

પદ.		પૃષ્ઠ.
૧	મંગલચરણ—મહામંગલરૂપ શ્રીગુરુદેવ. ...	૧
	અંથો	
૧/૧	અનમેલ આખ્યાન. ...	૨
૨	શ્રીકૃષ્ણનામમાહાત્મ્યમંજરી ...	૩૨
૩	શ્રીકૃષ્ણનામચિંતામણિ. ...	૪૬
૪	ચિંતાચૂલિકા. ...	૪૮
૫	શ્રીદશમસ્કંધકીર્તનાનુક્રમણિકા ...	૫૬
૫/૧	કાળજ્ઞાનસારાંશ. ...	૬૬
૫/૭	અષ્ટોત્તરશતકૃષ્ણનામમાળા ...	૭૨
૫/૮	શ્રીકૃષ્ણઅષ્ટોત્તરશતનામચિંતામણિ ...	૭૫

મોઢા પદો

૧/૧	શ્રીકૃષ્ણજન્મ. ...	૭૬
૧/૨	કુંવરનાઈમું મામેરું ...	૮૧
૧/૩	શ્રીકૃષ્ણનાધ્યાનનું ધોળ... ...	૮૨
૧/૪	ચોવીસ અવતારનું ધોળ... ...	૮૩

શૃંગારના પદો

૧	તમે અહીંયાં સુધી હોશ આવોરે... ...	૮૩
૨	મારે મહોસે આવોરે અલબેલારે... ...	૮૪
૩	મારો નેહ લાગેરે, સખી ...	૮૫
૪	ચિત્ત મારું ચોરેરે મળરાજ ...	૮૬
૫	એવા મુને વ્હાણ થાઓ મળરાજ ...	૮૭
૬	શ્રીવૃંદાવન સુખકારીરે... ...	૮૮
૭	શોકવ્રજીનો ભંસેયો મારો વહાલો ...	૮૯
૮	હાં હાં! આ તે શું વહાણ આજરું ...	૯૦

પદ.	પૃષ્ઠ.
૯ લાડકડી લાડીરે લાલ ...	૯૦
૧૦ હાવાં તો નહિ બાણુરે...	૯૦
૧૧ રાધે સ્વપાળી રસીલી વારી	૯૧
૧૨ રાધિકા રસિક વરને મધ્યાજી ...	૯૨
૧૩ આવોરે અલભેલારે વહાલા ...	૯૨
૧૪ રાજા કાંઈ કીધુરે, કાનુડા ! ...	૯૫
૧૫ વાંકારે વાંકા મું હોરો છે, ...	૯૩
૧૬ હૃદય નંદનો છેરો તે નમિરો...	૯૪
૧૭ કાળજી મારું કોણુરે...	૯૪
૧૮ તે તો મુને યેલી કરીરે ગિરધરીઆ,	૯૪
૧૯ આરા આવોની અલભેલારે વહાલા ...	૯૫

ભક્તિ પદ સંગ્રહ

૧ સરવનો સિદ્ધાંત સતસંગ છે...	૯૬
૨ હરિજન! દુઃખ મા ધરસોરે ...	૯૭
૩ ને હરિભાવ નથીરે ભાવ નથી...	૯૮
૪ નથી કોઈ સાધનધુરે કામ ...	૧૦૦
૫ વારી ભરૂં નાગર નઠવા ...	૧૦૨
૬ રદની શ્રીકૃષ્ણનામ સદુ મુખકારીરે	૧૦૪
૭ કૃપાળુ કૃપા સમો નથી કોઈરે...	૧૦૪
૮ દયાળુ અખિલ જગમાં ચોકરે...	૧૦૫
૯ મન મોહનને ના ભૂલું તું ...	૧૦૫
૧૦ વાદશી જન તેને જાણીએ	૧૦૬
૧૧ શીદ કરે રોચનારે,...	૧૦૭
૧૨ પાંચા પ્રેમરસ પ્રાણજીવનરે	૧૦૮
૧૩ તારો ને કૃપા કરી હરિ ...	૧૧૦
૧૪ પસાકું પ્રેમનું પેળોરે,	૧૧૦
૧૫ મોરડી રમ્ય મનેહર વાઈ ...	૧૧૧
૧૬ શીજી સા માટેરે સાંભળતા છે નહીં...	૧૧૨
૧૭ મન તે મોહનમાં રો ન મોહ ...	૧૧૩

पृष्ठ.	पृष्ठ.
१८ गोपीनाथ नाम-धीरतन निर्वाया नंदकारी...	११३
१९ छत्रता जलुवा प्रेन, जेवा जन...	११४
२० छारे भाई भजन समो पही आये...	११५
२१ रहे राछ राधानाथ, सह वज...	११५
२२ छरि छित करतां कही पाप ते...	११६
२३ भाखु भयाखु समे भुखु भास...	११६
२४ जेवी अमल भक्ति तारी आप...	११७
२५ श्रीकृष्ण राधारमल, पूरु पुनोपतम...	११७
२६ छेवां क्यांथी भजो छो छेगागारे...	११८
२७ छरि ना भल्या ते सहजे...	११८
२८ भारी शी गति श्रीछरि,	११९
२९ ऐक्य नाम श्रीकृष्ण...	१२०
३० भागवत जलुने शुं प्रीधुं जो भाधरे...	१२१
३१ ते भागवतीनां दुखेभ दसन...	१२१
३२ जेवो तेरो तम राखु आप्यो...	१२२

हिंदी काव्यो.

१ श्रीकृष्णअकलचरित्रचंद्रिका.	१२३
२ रसिक रंजन.	१३१
प्रकरण.	
१ अनन्यता.	१३१
२ भगवदाश्रय.	१३४
३ दीनता.	१३८
४ कृपा.	१४०
५ ईश्वरता.	१४३
६ भयविच्छा.	१४८

पृष्ठ.	पृष्ठ.
७ विशति-प्रार्थना...	१५७
८ स्तुति.	१७०
९ हरिनामोत्कर्षता.	१७२
१० चिंताहरण समाधान.	१८३
११ भक्तिप्रेमोत्कर्षता.	१८६
१२ भक्तोत्कर्षता.	१९०
१३ शृंगार रहस्य.	१९५
१४ अभिलाखा.	१९६
१५ उरांनो.	१९७
१६ शिक्षा.	१९८
१७ मायामत शब्दन	२१८
प्रस्तावना.	२२२

शृंगारना पदो.

१ नंदलाल मिलनकों करो उपाय.	२२९
२ मेरे प्यारेके नौकीलेनेन.	२२९
३ परामत इसकेके फंदा.	२३०
४ जल कां गई आज.	२३०
५ मान कही तुं मेरी हेरी-राधे.	२३१
६ तोहे परी कहा एती हेरी.	२३१
७ श्री गोपाळलाल प्यारे.	२३१
८ माई मेरे लगे मोहनसों नेन.	२३२
९ ओरोंकी में नहि नहि.	२३२
१० एरी एरी ए बेंदी कां.	२३३

पङ्.		पङ्.
११	देखो, देखो वे मेरी.	२३३
१२	कौन गति मेरी धारी	२३४
१३	अजब रसीले तोरे.	२३४
१४	जीया प्रेमफंदके बंध पर्यो	२३५
१५	जो सैयां सोचरे बंसी बजैयां.	२३५
१६	बंसीके बजाने वारे, मेरा.	२३६
१७	मेरा प्रभु गिरिवरधारी.	२३७
१८	भट्ट कासों कहू पीर.	२३७
१९	कोइदीन याद ना कीतीवे.	२३७
२०	गुजरीयां तुं क्यां न बोले.	२३८
२१	लगन अगन बीच डारी.	२३८
२२	सोहे और न भावेरी.	२३८
२३	गफलतमें मुजे छोड़के तुम.	२३९
२४	मोहे याके नेन खंजरसे.	२३९
२५	मोहे कीत ले आइ सपन बनमें.	२४०
२६	जाने दोरे मोहन नंदलाल.	२४०
२७	धाओरे लालनकु ले आओरे.	२४०
२८	गारी मत देरे गुमानी छेला.	२४१
२९	प्यारे गिरिधर पैयां गहो भोरी.	२४१
३०	छेला नेक नेकी बांगुरी बजाय जा.	२४१

सक्ति ज्ञानतां पदो.

१	श्रीराधे राधे गोविंद रट सदा.	२४१
२	आखर जावनारे अमर.	२४२

पृ०.		पृ०.
३	दिलके दरदसें श्रीजी इम तो.	२४३
४	श्रीकृष्ण हमारा प्यारा, गोपाल.	२४४
५	मन श्रीराधिका गोपाल गारे.	२४५
६	विभुवनपति तलवार.	२४५
७	ताते टेढे यों फिरे टेढी रखे मूँछ.	२४५
८	मेरे मन शिर नयन नित्य.	२४६
९	श्रीकृष्ण गोविंद गोपाल गोकुलेश.	२४६
१०	जय श्रीकृष्ण औतारा.	२४७
११	चरण शरण गिरिधरन हमारे.	२४७
१२	जे जे श्रीवल्लभ जे श्रीविद्वलेश.	२४८
१३	दीप जरावे घृतके पनैया.	२४८
१४	राम कृष्ण रसना रट मोरी....	२४९
१५	सर्वोत्तम श्रीकृष्ण नाम है.	२४९
१६	रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे.	२४९
१७	यह मांगो श्रीवल्लभलाल.	२५०

मारवाडी भाषाना पदो

१	मीजाजेण अलबेली हो राधे ...	२५१
२	मत डारोरे गुलाल ...	२५१
३	सल्लके थारा रे मीजाजी ...	२५१
४	जालम तोरे खुनी तोरे ...	२५२
५	थारा नेणारो पानीछो ...	२५२
६	रंग छे थाने रे केसरीया ...	२५३
७	मारा मनदारा मान्यारे ...	२५३

पंजाबी भाषाना पदो

पद.		पृष्ठ.
१	मिल जावे तुंहि श्यामला प्यारा.	२५४
२	द्वगन लगनकी अगन	२५५
३	जग सय जादु कहैता	२५५
४	मेडा प्यारा बे.	२५५
५	मत छोड बे असानु	२५६
६	साडे दिलदी महेरम	२५६
७	बेदरदी दिलजानी हो,	२५६
८	चंदा ज्युं झलके,	२५७

मराठी भाषाना पदो

१	श्री गोपीजन बल्लभारे.	२५९
२	वृषभानु सुता राधिका	२६०
३	चिरंजीओ मुखी रहो (हिंदी)	२६२

॥ ॐ श्रीहरिः ॥

श्रीहयाराम काव्यसुधा

५६ १ लुं-मंगलाचरण

ध्रुपद-राग हस्त्यासु

महामंगलरूप श्रीगुरुदेव श्रीमहाप्रभु
जाके पायपद्मको प्रथम शीर नांइये—महामंगल० १
नाम लेत उदय होत परम आनंदकंद
पाप ताप टरत छव ध्याइये—महामंगल० २
ब्रह्मा शिव विष्णु परब्रह्म सो श्रीगुरुराज
सकळ तीरथ जादि अंगिरज नांइए—महामंगल० ३
दयो कहे आचारज अधिकको दुजो नाहि
गुरुसेवार्चितामणि इपसित फळ पाइए—महामंगल० ४

मंगळाचरण-(सं. मंगल+आचरण) कल्याणकारक क्रिया. ग्रंथने आरंभे लेખक
पांडकना कल्याणने भट्टि मंगलाचरण करवाने प्राचीन रिवाज छे. मंगलाचरण त्रय प्रकारना
होय छे: (१) नमस्कारात्मक, (२) आशीर्वादात्मक, अने (३) वस्तुनिर्देशात्मक. आ मंग-
लाचरण नमस्कारात्मक छे. जेभां हयाराम पोताना छट गुरुने नमस्कार करे छे.

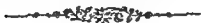
१-श्रीगुरुदेव—हयारामना गुरु श्रीगोस्वामी भट्टारक, श्रीमहाप्रभु-श्रीवर्धभा-
आर्यभट्ट भट्टारक, जाके-जेना. पायपद्म-पादपद्म चरणकुमण. नांइये-नमानीये.

२-उदय होत-प्रकट थाय. परम आनंदकंद-मह्य आनंदना मूलरूप श्रीकृष्ण
परमात्मा. छव-छप्पी. ध्याइये-ध्यान करीये. जेनुं नाम लेवाथी श्रीकृष्ण भगवान् प्रकट
थाय अने पाप तथा ताप नाश पाये, जेवा गुरुदेवजुं ध्यान धरीये.

३-अंगिरज-(अग्नि-पत्र) चरणकुमणी रज-मूल.

४-आचारज-आचार्य. दूजे-जीजे. चिंतामणि-जे भक्ति भासे होवाथी जे वस्तुनी
छुंछा करीये ते वस्तु प्राप्ता थाय तेवा भक्ति. इपसित-(इप्सित) छुंछेछुं. गुरुसेवा जे
चिंतामणि छे. जेनाथी जे वस्तुनी छुंछा करीये, ते भणा सके अर्थ छे.

શ્રી અજમેલ આખ્યાન

કડવું પહેલું

રાગ રામઝી

શ્રીગુરુપદપંકજ પ્રથમે પ્રણમુંછ, શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠ્ઠલ અંધિશિર નામુંછ;
શ્રીનંદકુંવરનું ધરું ઉર ધ્યાનછ, જે મહામંગળરૂપનિધાનછ.

હાજી

મંગળરૂપ નિધાન હરી, અથ દુઃખના હરનાર;
સ્મરણ કરતા માત્રમાં, કરે સેવકજનની સાર.
એવા શ્રીગુરોવિંદ, મુજ હૃદયે પૂરો વાસ;
ગાઈ ગુણ નિત આપના, (એવી) મુમતિ કીજે પ્રકાશ.
મતિ ઘો મહારાજ કહું, અજમેલ આખ્યાન;
કારણ તેનું એહ જેમાં, તત્ત્વ નામ માહાત્મ્યનું ગાન.
શ્રીમદ્ ભાગવત પદ્યમસ્કંધે, ગાર્ધ ગાથા જેહ;
ત્રણ અધ્યાય આઘના, પદ્યમંધ ભાષું તેહ.
છેલ્લો અધ્યાય ઇન્વીસમે, પંચમ સ્કંધનો જેહ;
ત્રેમાં યાતના વરણી અઠાવીસ નરકની છે તેહ.
સૂત પુરાણિક કહે કથા મુણે, સૌનક આદિ મુનિ જન;
મુણી વચન શુકદેવનાં, ભય પામીયો રાજન.
પાણ્ય બોલી કહે પરીક્ષત, શુકજી પ્રત્યે વચન;
સ્વામિ મુણી વૃત્તાંત નર્કનું, ભય પામે મુજ મન.

૧ અંધિ-યગ. સ્વપનિધાન-સ્વપનો ભંડાર. ૨ અથ-પાપ. ૪ નામમાહાત્મ્ય-
બજવાનના નામનો મહિમા. ૬ યાતના-દુઃખ; પીડા. ૮ પાણ્ય-(સં.-વાણી) હાથ

જન્મ દિવસથી આજ લગી મેં, કર્યું ચક્રવે રાજ;	
પાપનું શું પૂછું, કર્યાં હશે કુશિત કાજ.	૯
કહો કેણુ ઉપાય થકી, પ્રભુ દોષ. સર્વે જાણ;	
કદાપિ કેા કાળ પશુ, યમયાતના નવ થાય.	૧૦
સુણી વચન પરીક્ષતના, શુકદેવ બોલ્યા વાણુ;	
પ્રાયશ્ચિત સહુ પાપનાં, કલાં છે મનુ, નૃપ ! જાણુ.	૧૧
જેવા ગુરુલલુ દોષ તેવા, લખ્યા તેના ઉપાય;	
“ધર્મસાત્ત્ર પ્રમાણુ આચરણુ, કર્યાંથી અધ જાણ.	૧૨
યોગ યજ્ઞ ને તિરથ તપ વ્રત, કર્મ કષ્ટિ જ્ઞાન;	
દાન વેદાદિક અધ્યયન, ધર્મ નીમ ને ધ્યાન.	૧૩
ઇલાદિક સાધન સાધ્યે, ટળે કીધાં પાપ;	
“ભૂપ પરીક્ષા માટે મુનિયે, દીધાં એહ જળ્યાપ.	૧૪
વૈયાસકી વચન સુણીને, જાખ્યું ભૂપ વચન;	
એ ઉપાય થકી મુનિ, નવ માન્યું મારું મન.	૧૫
ઉત્તર આપે ક્યોં તેમાં, ઉપજે મન સંદેહ;	
પ્રગટ કહો વિસ્તારે સ્વામી, શ્રવણ કીજે તેહ.	૧૬
ક્યાં પ્રાયશ્ચિત્ત કર્યાં થકી, થાય કિલ્મિપ ફેાક;	
કર્ષ જુદિને વશ થઈ, કલિ મળ કરે છે લોક.	૧૭
વળી પાતક વળી પ્રાયશ્ચિત્ત, તે તણો ક્યાં પાર;	
કુંજર કેરા સ્નાન સરખો, ક્યોં એહ પ્રકાર.	૧૮

૬ ચક્રવે રાજ્ય-ચક્રવર્તિ રાજ્ય; સર્વોપરિ સામ્રાજ્ય. કુશિત-(સં. કુસ્તિત) નકારાં; ખરાખ; જેને લેવાથી-જાણવાથી કંટાળો ઉત્પન્ન થાય એવાં. ૧૧ મનુ-મનુસ્મૃતિકાર ભગવાન મનુ મહારાજ. ૧૨ ગુરુલલુ-નાના મેલા. ૧૩ કષ્ટિ-(સં. કષ્ટ) દુઃખ. ૧૭ કિલ્મિપ-પાપ. થાય ફેાક-નાશ પામે. મળ-પાપ. એક પ્રતમાં: “વળી જુદિને વશ થઈ, કલિમાં રહે” સહુ લોક,” એવા પાક છે, પણ તે યોગ્ય નથી. ૧૮ કુંજર-હાથી. સ્નાન-ન્દાણું તે. હાથી ન્દાણને તરત પાછો માથા ઉપર ધૂળ નાંખે. એટલે હાથીનું સ્નાન નકારું છે. તેમજ પાપ કરીને પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાં અને વળી પાછાં પાપ કરવાં, એ કુંજરના સરખું જ છે.

મૂળ મહીમાં રહે ને જેમ, છેદન કરીએ વૃક્ષ;	
તેમાંથી પુનઃ પ્રગટ થાયે, જુઓ વિટપ પ્રસક્ત.	૧૯
વાસનાજડ ન્યાં લગી, તહાં લગી શાખા કર્મ;	
લિંગદેહને દહે એવો, એમાં નથી કોઈ ધર્મ.	૨૦
અતિ કઠિણ અષ્ટાંગ, તે પણ કરે ધારણ કાણ;	
પવન રોધે પ્રયત્ને તો, યાય પલાયણ પ્રાણ.	૨૧
મખ વિષે માને ન મન, જેમાં પશુની ધાત;	
દ્રવ્ય પાપે ના બને, અનુકૂળ નહિ એ વાત.	૨૨
દેશ કાળ ને મંત્રાદિક, અનુકૂળ સર્વ પ્રકાર;	
ઉણો હોય કોઈ ઉપસ્કર તો, નિષ્કૂળ થાય નિર્ધાર.	૨૩
તપતીરથમાં ધન જોઈએ, તન બળ વિના ન હોય;	
ને થાય કદાચિત બ્રહ્મ તો, તો કમાયું ધન જોય.	૨૪
દાન કરતાં તો દામ જોઈએ, જોઈએ પાત્ર સુપાત્ર;	
જાય દાન કુપાત્ર કરમાં, વૃથા થાય કૃતિમાત્ર.	૨૫
ધરમ નેમ વિષે રહ્યો ભય, રહેવું જેમ અસિ ધાર;	
ધ્યાન પણ દહ ચિત્ત વિના, નવ બને એ નિરધાર.	૨૬

૧૯ મહીમાં-પૃથ્વીમાં; પુનઃ-ફરીથી; વિટપ-ઝાડની નવી કુંપળો; નાની શાખાઓ.
 ૨૦ વાસના જડ-વાસનારૂપી મૂળિયું. લિંગદેહ-સૂક્ષ્મદેહ, વાસનારૂપી દેહ. શાખા-
 કર્મ-કર્મરૂપી ડાળિયો. જેમ ઝાડ કાપી નાંખીએ પણ જમીનમાં મૂળ રહી ગયું હોય
 તો ફરી પાછું ઝાડ ફૂટે છે; તેમ વાસનારૂપી મૂળ ન્યાં સૂધી રહ્યું હશે ત્યાં સૂધી
 કર્મરૂપી ડાળાં ફટકા જ કરવાનાં, કર્મક્ષય થવાનો નહિ. એમાં-કર્મમાર્ગમાં. એક
 પ્રતમાં, “લિંગ દેહીને એમાં છે નહીં, કોઈ તરેહનો ધર્મ” એવો પાઠ છે. ૨૧ અષ્ટાંગ-
 યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, ધારણા ને સમાધિ એ અષ્ટાંગ યોગ.
 એક પ્રતમાં, “પવન રોધ પ્રયત્ન કરતાં, કરે પલાયણ પ્રાણ” એવો પાઠ છે. ૨૨ મખ-
 યજ્ઞ. ૨૩ પવન રોધે-પ્રાણાયામ કરે; પ્રયત્નથી પ્રાણાયામ કરે ને કરતાં ન આવડે
 તો જીવ જાય. ઉપસ્કર-સાધન; જોઈતી વસ્તુએ. ૨૪ એક પ્રતમાં “તીર્થમાં જોઈએ
 તન ધન બળ, તે વિના નવ્ય હોય;” “કદિ રહિત તે તીર્થ થાય તો કમાયું ધન જોય.” એવો
 પાઠ છે. કમાયું ધન જોય-મજેલું ફળ જાણું રહે; કરેલી મહેનત નકામી જાય.
 ૨૬ અસિધાર-તલવારની ધાર.

દેહ અધ્યાસ ટળે મળે, જાને ન જોડે ચિત્ત;	
પોતે પરમેશ્વરપણું ગ્રહીતે, ભગ્ને નહિ ભગવંત.	૨૭
મતાદિકે દેહ દમન કરતાં, ઘટે વપુ ને વીર્ય;	
સાંત પામે અદ્વા તેથી, ભય શૂચિતા ધર્મ.	૨૮
વેદ ગાયત્રી કર્મનો, વિપ્રને છે અધિકાર;	
શુદ્ધાદિકને ધટિત નહિ, તેહનો તે ક્યમ ઉદ્ધાર ?	૨૯
દીન દુર્બળ અદૃઢ દામી, ક્ષુધાગુ હોય અસ;	
આગમુ અશુચિ અધમ જડ, કૃપણની શી ગત.	૩૦
કદાપિ મહાકથથી કાઈ, સફળ સાધન થાય;	
તોયે પણ તે થકી કાંઈ, નવ પુરોહિતમ પમાય.	૩૧
પ્રાચીનબર્હિય નૃપે અગણિત, યજ કીધા સત્ય;	
તે થકા ઉગ્રટો થયો ભય, નારદે કીધી ગત.	૩૨
દાની નૃગ નૃષ સરીખો તેને, યાતું પશું કંકલાસ;	
વળી મખ માટે જનક દક્ષ ને, વસિષ્ઠનો થયો નાશ.	૩૩
કર્મ થકી બંધાયો જીવ તે, કર્મે કેમ મુકાય;	
પંકે લેખું અંગ તે ક્યમ, પંકે થકી ધોવાય.	૩૪

૨૭ દેહ અધ્યાસ-દેહ એ જ હું છું એમ જે આત્મા ધણા જન્મના અધ્યાસથી માની જોડેલો છે તે. અહીં “દેહ અધ્યાસ ટળે મળે”માં ‘મળે’ને ટેકાણે ‘બળે’ પાડેલો તે અર્થ વધારે સુધારિત થાય. કેમકે પ્રણ પ્રયત્ને જ દેહાધ્યાસ ટળે છે. જીવબ્રહ્મની એકતા કહેનાર વેદાન્તીઓના ઉપર આ કટાક્ષ છે. ૨૮ વીર્ય-ભગ; તેજ. શૂચિતા-પવિત્રતા. ૩૦ દીન-ગરીબ. અસ-અવિ; વધારે. અશુચિ-અપવિત્ર. ૩૧ શ્રીમદ્ભગવદ્-ગીતામાં પણ શ્રીમત્વદ્વાસ્ય છે કે,

નાહં વેદૈર્ન તપસા ન દાનેન ન ચેજ્યયા । રામ્ય एवं વિધો દ્રુદ્ઘં દૃષ્ટવાનસિ માં યથા ॥

૩૨ પ્રાચીનબર્હિય રાજની કથા શ્રીમદ્ભગવતમાં પ્રસિદ્ધ છે. એ રાજાએ અનેક યજ કરેલા છતાં તેમાં જીવહિંસા ધણી થયેલી હોવાથી તેને મુખ થયુ નહિ. ત્યાર પછી નારદમુનિએ ભગવત્તરમસૂત્રનો ઉપાય બતાવી તેને શાંતિ આપી. ૩૩ નૃગ રાજ મહાદાની હતો, પણ એક આદ્રણને આપેલી શયનું ભૂલથી બીજા ભ્રાત્રણને દાન અપાઈ જવાથી કાર્યકાનો-કંકલાસનો અવતાર લેવો પડ્યો હતો. દસે યજ કર્યાની અને તેના નાશ થવાની વાત પ્રસિદ્ધ છે. ૩૪ પંક-કાદવ.

કલાં પૂર્વે કર્મ તેથી, વાસના નવ વામે;
 વાસના વિત્યા વિના વળી, પાપ પ્રગટ જ પામે. ૩૫
 એવું પ્રાયશ્ચિત બતાવે, સદુ દોષ સમૂળા જાય;
 નારા પામે વાસના, ફરિ પાપ મતિ નવ થાય. ૩૬
 તેના તેજ ઉપાયથી, કલ્યાણ અંતે હોય;
 દોષ કાળે પણ પડે નહિ, દ્રષ્ટિએ યમચર દોષ. ૩૭
 વિના દાને વિના તપસ્યા, વિના યજ્ઞ ને તીર્થ;
 વિના યોગે વિના ધ્યાને, શ્રમ વિના થાય અર્થ. ૩૮
 ઇંદ્રિયો જીભા વિના, વણુ કર્મે. શાસ્ત્ર અભ્યાસ;
 જ્ઞાણ રીતે થાય કહો મુનિ, અભય હરિપદ વાસ ૩૯
 વસણુ

અભયપદ અણુઅયાસે, કયમ મળે ભૂપરે;
 તેનો ઉત્તર આપશે, શુકદેવ સમર્થ રૂપરે. ૪૦

કડવું ૨ જી

રાગ રામઝી

વળતા બોલ્યા શુકજી વચનજી, પ્રશ્ન બહુ પુછ્યું રાજનજી;
 પૂર્વે બતાવ્યા અમે સાધનજી, તે તો જોવા તારું મનજી. ૧

હાળ-આલ લાંબી

મન તારું મેં જોયું રાજા, સાધનમાં નવ લોભ્યું;
 સભય સરવ જાણીને નિર્ભય, પદ પૂછ્યું તે શોભ્યું. ૨
 તે પૂછી નૃપ એહેજે અભય, કલ્યાણ થવાની રીત;
 તે પણ છે ટુંજને કહું ભૂપતિ, સાંભળ રાખી પ્રીત. ૩

૩૭ યમચર-યમના દૂત. ૩૮ તપસ્યા-તપશ્વર્યો; તપ. ૩૯ પદ્મપુરાણમાં
 પણ રૌનકાદિમત્યે નારદનું વચન છે કે,

વ્રદાનુ કેન પ્રકારેણ સર્વપાપક્ષયો મવેત્। વિનુ દાનેન તપસા વિના તીર્થેર્વિના મરોઃ॥

૧ જોવા તારું મન-તારું મન જોવાને મદિ એટલે કે હું એનાથી લેખાય છે કે ખરી વસ્તુ
 જાણવાને છુટે છે, તેની પરીક્ષા કરવા માટે. ૩ કહું ભૂપતિ-હે રાજા ! તે સદેવનાં
 વિના શ્રમે અભય મળે અને કલ્યાણ થાય એવી રીત પૂછી તે પણ છે અને તે હું તને કહું છું.

- ✓ મુખ્ય ઉપાય તો એહ જ છે, મન સાથે કરવો વિચાર;
આ બંધન આ મોક્ષનું કારણ, આ અસાર આ સાર. ૪
- એમ વિમાસે તારતમ્યતા, ભક્તિ રુડી ભાસે;
પરમ પદારથ મહાત્મ અપરમિત, નામે અમંગળ નાસે. ૫
- સર્વે અંગ સહ ભક્તિ કરે ભદ્ર, થાય ત્યાં આશ્ચર્ય શાનું;
ભક્તિ તાણું એક અંગ અખિલ સુખ, આપે બળ નહિ નાનું. ૬
- નિર્ભયદા નવ અંગ અનુપમ, શ્રવણાદિક છે જેહ;
બળ ખીજું કીર્તનું અંગ તેનું, કંઈએક કહું ધરી સ્નેહ. ૭
- એક વાર શ્રી કૃષ્ણ નામ કોઈ, પ્રાણી વદન આલાપે;
✓ તો તેને સ્વપ્ને પણ ચમચર, કદા ન દર્શન આપે. ૮
- જદા તદા નામ નારાયણ, જે કોઈ કરે ઉચ્ચાર;
તો પણ સેહેજે સઘ શ્રેય પામે, ભય વામે નિરધાર. ૯
- વ્યાસનંદનનાં વચન સુણી એમ, પરીક્ષિત રાજા પૂછે;
કહો કથન મુને તે વિસ્તારી, એહવું ક્યહું થયું છે. ૧૦

૫ વિમાસે-વિચાર કરવાથી. તારતમ્યતા-(સં. તારતમ્ય) ચઢતા ઉતરતાનો-સારા નડારાનો બેઠ. સારાસારનો વિચાર કરતાં ભક્તિ જ સારી જણાશે. પરમ પદારથ-પરમ પદાર્થ, મોક્ષ. અપરમિત-અપરિમિત; માપી ન શકાય એટલું બધું. નામે-પ્રભુના નામ માત્રથી. અમંગળ-અકલ્યાણ. ૬ સર્વ અંગ સહ ભક્તિ-બધાં અંગો સહિત ભક્તિ; નવધા ભક્તિ; તે આ:-

શ્રવણં કીર્તનં વિષ્ણોઃ સ્મરણં પાદસેવનમ્ । અર્ચનં વંદનં દાસ્યં સહ્યમાત્મનિવેદનમ્ ॥
ભદ્ર-કલ્યાણ. એમાંનું એક જ અંગ “નામ સ્મરણ” અખિલ સુખ આપે છે તો બધાં અંગથી ભક્તિ કરવાથી કલ્યાણ થાય એમાં આશ્ચર્ય શું છે? ૭ નિર્ભયદા-અભયપદ આપનાર. શ્રવણાદિક-શ્રવણ વગેરે ભક્તિનાં નવ અંગ. ૮ વદન આલાપે-મેઢીથી બોલે. ચમચર-જમના દૂત. આનું જ શાસ્ત્રવચન પણ છે કે,

સત્કૃતચરિતં યેન હરિસ્તિચ્છદાયમ્ । વદ્ધપરિકરસ્તેષાં મોક્ષાય ગમનં પ્રતિ ॥

૯ જદા તદા-(સં. યદા તદા) જમ્ને તે કંઈ ખરું બોલું, કાલે તેવું. સઘ-તરત જ. શ્રેય-કલ્યાણ. ૧૦ વ્યાસનંદન-વ્યાસ બગવાનના પુત્ર શુકદેવજી. ક્યહું-કોઈ પણ કોકણે.

- વળતા શ્રી શુકદેવ વદે, સુણુ પરીક્ષિત યુણુ પવિત્ર;
પૂર્વ તણી ઇતિહાસ કથા છે, તે તુજને કર્તુ ચરિત્ર. ૧૧
- વિંધ્યાચલની તળેટી વિગે, મુનિ અગસ્ત્ય કેરો વાસ;
તે નિત્ય સાલિગ્રામ સેવતા, કથા કહે એ પ્રકાશ. ૧૨
- શ્રવણુ કરે તે ગાથા આવી, સમીપ જોસે જોહ;
હું પણ એક સમે હુતો ત્યાં, શ્રવણુ કરી કર્તુ તેહ. ૧૩
- કાનકુબ્જ અભિધાન દેશમાં, રહેતો આઠાણુ એક;
કુકર્મથી પશું નામ અજ્ઞમિલ, આઘે અતિશે વિવેક. ૧૪
- જાની હતો ગુણવાન ધણો, નિજ ધર્મ વિગે સાવધાન;
સુશીળ દક્ષ દયાળુ તપસ્વી, પવિત્ર વિદ્યાવાન. ૧૫
- ધ્યાની નેમી ધીરજવાન, સંતોષી ને ધણો સાંત;
ક્ષમાવંત મુદ્દ હદે મધુર ભાષણુ કરતો અબ્રાંત. ૧૬
- મહા મહદ્ કુળકેરી કન્યા, સુશીળ રૂપનિધાન;
પાણિમહાણુ કર્તુ હતું તેનું, ધરમાં હતું ધન ધાન્ય. ૧૭
- માતપિતાનું વચન પાળતો, કરતો ગુરની સેવા;
પૂજ્ય અભ્યાગત ગો દ્વિજ, અર્ચન કરતો સરવે દેવા. ૧૮
- પિતા વચનથી સમીપ લેવા, દ્વિજ જાતો હતો તે વનમાં;
અંતઃકર્ણુ અમળ હતું એનું, વિકાર કંઈન હોતો મનમાં. ૧૯
- એવો સાધુ શુદ્ધ હતો તેને, દુષ્ટ સંગે દુઃખ યાય;
દયો કહે તે માટે ડરજો, કમાયું ધન એજે જાય. ૨૦
- ભવિષ્ય વાત તદપિ કયમ ભૂલે, ચાલું લખ્યું એને અષ્ટ;
૮ | માર્ગ જાતાં એક શદ્રો શદ્ર, કીડા કરતાં પજાં દષ્ટ. ૨૧

૧૩ ગાથા-કથા; વાત. ૧૪ કાનકુબ્જ-(સં. કાવ્યકુબ્જ) હાલનું કનોજ શહેર. અભિધાન-નામ. આઘે-પહેલાં. પહેલાં જાણુ વિવેકી હતો. ૧૫ દક્ષ-દાહો; ચતુર. ૧૬ નેમી-નિયમી; નિયમ પાળનારો. મુદ્દ-કોમળ. અબ્રાંત-પ્રાન્તરહિત; સંદેહ વગર. ૧૭ મહા મહદ્-ધણું મોટું. પાણિમહાણુ કર્તુ-પરણે. ૧૮ સમીપ-લાકડાં; ચક્કડમાં હોમવાનાં કાષ. અમળ-જોખનું; પવિત્ર. ૨૧ શદ્રો-શદ્ર-નીચ જાતિનાં સ્ત્રીપુરુષ.

- વસ્ત્રાંથી કટિમુક્ત થયેલી, નાથને બાથ ભરેલી;
કામિની કંઠે ધર્માં ભુજ પુરુષે, ચંદન લેપ કરેલી. ૨૨
- મઘપાને મહામત્ત થયેલાં, ખીન્ને કામ અંધકાર;
ત્રિભુંતિમિર, શિરજાત નહિ, પછી ત્યાં શો વિવેક વિચાર. ૨૩
- એહેવી વિકલ પતિ સહિત પુંશ્વલી, પ્રસક્ત દષ્ટે દીડી;
વ્યસાર થકી એ અનભમિલને ઊર, વિષયવાસના પેડી. ૨૪
- સમિધ પુષ્પ કુશ આદે ઉપરકર, લાવ્યો પણ મહા કંઠે;
સારથી વિકલ થયું ચિત્ત એનું, દુષ્ટ પજાં પેલાં દષ્ટે. ૨૫
- મંદિરમાં સામગ્રી સોંપીને, એકાંતે જઈ બેઠો;
✓ મેહે વિહળ થયો બ્રહ્મ થયું મન, પ્રાણ પુંશ્વલીમાં પેડો. ૨૬
- જ્ઞાન વૈરાગ્ય વિવેક વડે ચિત્ત, રોક્યું બહુ પ્રકારે;
તોપણ મનવશ નવરહ્યું કાઈપરે, ચયું લંપટ મહાબળ મારે. ૨૭
- મોટા મોટા મુનિવરને ભમાવે, એવો કામ બળવંત;
તે આગળ એનું શું ગળું, કેમ ડગે નહિ કા ચંત. ૨૮

વસણ

- ચિત્ત ચંચળ થયું મળવા, પુંશ્વલી તતુ સંગ રે;
અન્ય કંઈ સજે નહિ, એમ વાપ્યો અંગે અનંગ રે. ૨૯

કંઠે ૩ ભું

રાગ મેવાડો-આસ ચોપાઈ

- શુકળ કહે સાંભળ રાય, દુષ્ટ સંગનો જે મહિમાય;
પછી નિપજ જે કંઈ વાત, તે તુજને કહું સુણ સાક્ષાત. ૧
- અનભમેલ લઈ કંઈ દામ, પછી ગયો તે સ્ત્રીને ધામ;
રનેહ કયોં દ્રવ્ય આપ્યું હાય, બ્રહ્મ થયો પછી તેની સાથ. ૨
- ૨૨ વસ્ત્રાંથી-પહેરેલા લગ્નડાની માંઠ. કટિમુક્ત-કંઠેથી છૂટી ગયેલી. કામિની-
ઉ. કામિની) સ્ત્રી. ભુજ-હાથ. ૨૩ ત્રિમિર-અંધારું. શિરજાત નહિ-ઉંચી જાતનાં
હિ. ૨૪ વિકલ-ભાન વગરની. પુંશ્વલી-કામમાં આસક્ત; વ્યભિચારિણી સ્ત્રી.
૫ કુશ-દર્બ; ડાબ. ઉપરકાર-પૂજનાં સાધન. ૨૭ મારે-માર-કામદેવ તેને લીધે.
૮ ચંત-ચિત્ત. ૨૯ વડુ-શરીર. અનંગ-કામદેવ.

- દિવસે દિવસે વાધી પ્રીત, વ્યભિચારીની છે એ રીત; ૩
કોટિ પ્રકારે ધૂટે નહિ, જાર આસક્તિ વાધી નહિ.
પ્રતિ દિન ગુણકા માગે ધન, આપ્યું હતું તે થયો નિરધન; ૪
ધરનું દ્રવ્ય ખુટ્યું આપતાં, લજ્જા ના ધરી તરફર થતાં.
લાવે ધન ચોરીને જેહ, ગુણકાને આપે સદુ તેહ; ૫
પછે રહી નહિ છાની વાત, જાણી સદુ જગ થઈ વિખ્યાત.
નાત જાતથી અજગો કર્યો, માતાપિતાદિકે કર નવ ધર્યો; ૬
સ્વજન માત્રને આપ્યું ઝેર, પછી રહ્યો જઈ જીવતિ ઘેર.
ધન માટે શ્રમ બહુ વિધ કરે, પાપ તણો ભય અણું નવ ધરે; ૭
જાપ છૂત રમવાને કામ, સાંધી પણ કંઈ લાવે દામ.
કરે મજૂરી મેહેનત બહુ, લાજ તથા લાં ધટતું સદુ; ૮
લાવે પૈસા કાઈ પ્રકાર, પોષે પોતાનો પરિવાર.
પુત્ર પ્રગટ નવ કીધા સાંધ, ખાંપાન સદુ તેના માંધ; ૯
વટલ્યો વિકળ થયો અતિ ધણું, શું કહું કુટુંબલું તે તણું.
જનુની જનક પામ્યાં પરિતાપ, લીધો પરણી સ્ત્રીનો શ્રાપ; ૧૦
બ્રહ્મ કરી બ્રાહ્મણ નિજ દેહ, ચોરાદિક કૃતિ કીધી એહ.
નીચ નારને હરતે જમ્યો, તેહેની સાથે રંગે રમ્યો; ૧૧
સદા રહ્યો બાંધી ધર સૂત્ર, તેહેને પેટ પ્રગટ્યો થઈ પુત્ર.
પાપ વરણતા ના આવે પાર, કેવળ પાતિકનો અવતાર; ૧૨
શુકલ કહે સાંભળ રે રામ, પુરાણાન્તર એક ઈહાં કથામ.
અજામેલ દ્વિજનો અવતાર, તેનું ચિન્હ કંઈ ત્રણ તાર; ૧૩
કરણી તો કુશિત અતિ ધણું, પણ વિશાળ હુતુ તેનું આંગણું.

૩ નર-વ્યભિચારી. આસક્તિ-પ્રેમ; ચિત્તનું નેકાણું. ૪ તરફર-ચોર.

૬ સ્વજન-પોતાનાં સમાવહાતાં. જીવતી-(સં. જુવતી) સ્ત્રી. ૭ છૂત-નદગદ્ગદ; જુગાર.
૧૦ જનુની-(સં. જનની) માતા. જનક-બાપ. પરિતાપ-દુઃખ. શ્રાપ-રાપ. ચોરાદિક
કૃતિ-ચોરી કરવા વગેરેનું કામ. ૧૨ પાતિક-પાતક; પાપ. ૧૩ કંઈ ત્રણ તાર-
કોટમાં જનોઈનું ચિહ્ન. કુશિત-(સં. કુશિત) ખરાબ; દલકા પ્રકારની.

સ્વચ્છ ચારુ એનો ચોતરો, લાં એક તુલસી ક્યારો ખરો;
 ૧૪ તીરથવાસી સાધુ કાંઈ હતા, તે લાં આવ્યા સ્થળ શોધતા. ૧૪
 એટા કરવા સહુ પુરજને, મોકલ્યા અનન્ય ભોવને;
 રાત્રિ માત્ર કરવા વિશ્રામ, આવી ઉતર્યા તેણે હામ. ૧૫
 સુંદર સ્થળ દીર્ઘ હરિજન, તુલસી નેધને માન્યું મન;
 જેઠા સહુ દીધાં આસન, 'રામકૃષ્ણ' મુખે વહે વચન. ૧૬
 દીઠા સાધુ જનનો વાસ, અનન્ય આવ્યો લાં પાસ;
 પૂછ્યું પ્રભુ ક્યાંથી આવીયા, અમ ઉપર કીધી બહુ દયા. ૧૭
 સાધુએ કહ્યું નિશા વિશ્રામ, કરવાને આવ્યા આ હામ;
 વાત કરી એમ ઘડી અધ ઘડી, એટલે સ્ત્રી પણ દષ્ટે પડી. ૧૮
 પદ્મા પુત્ર દષ્ટે નવ સહુ, ભગવદી અચરજ પામ્યા બહુ;
 દીસે છે કાંઈ મોટી ખોડ, પતિ પત્ની નથી જાતી એડ. ૧૯
 અનન્યે પણ કહી સહુ વાત, સુણી સાધુ સમઝ્યા સાક્ષાત;
 સરવ વિચારે નિજ મનમાંજ, આપણુ ક્યાંથી આવ્યા આંજ. ૨૦
 વારુ એમ હરિ ઇચ્છા હશે, પણ એની ગતિ તે કયમ થશે;
 કંઈ જ્ઞાન કરીએ ઉપદેશ, મલીન ચિત્ત નવ લાગે લેશ. ૨૧
 તો પણ કરવો કાંઈ પ્રકાર, જ્યેથી થાય એનો ઉદ્ધાર;
 અનન્યેને કહે હરિજન, ગર્ભવંતી છે તુજ સ્ત્રીજન. ૨૨
 પુત્ર પ્રગટ થાશે એહને, નારાયણુ કહેજે તેહને;
 અન્ય ધરીશ નહીં તેનું નામ, નારાયણુથી થાશે હામ. ૨૩
 વાત એટલી સુણીને ત્યાંહાં, અનન્યેણ આવ્યો ધરમાહાં;
 સંતે પણ કંઈ કીધું સેન, ગોવિંદ ગાતાં વીતી રેન. ૨૪

૧૪ ચારુ-સુંદર; ચોખ્ખો. ચોતરો-ચોડ; એટલો. ૧૫ એટા કરવા-મરડી
 કરવા. પુરજને-ગામના લોકોએ. ભોવને-(સં. મવન-વર) ઘેર. ૧૮ નિશા-રાત્રિ.
 વિશ્રામ-વિસામો. ૧૯ ભગવદી-(સં. મગવદીય) ભગવાનના ભક્તજન. જાતિ જોડ-
 એક જાતના. ૨૪ સેન-(સં. રાજન) સૂઈ જતું તે. રેન-(સં. રાત્રી) ચાલ.

પ્રાતઃકાળે તો વૈષ્ણવ ગયા, અન્નમેલને કરીને દયા;
નિમિષ માત્ર પણ સાધુ સંગ, અદ્વૈત જાણ નહીં વચન અલંગ.
અન્ય પુરાણ તણી એ વાત, સંબંધ* મળવા કહી સાક્ષાત.

પલણ

સંબંધ મળવા કહી કથા, સતસંગનો મદિમાય રે;
સહેજે પણ કરણા કરે દરિ, ભક્તિ અદ્વૈત ના જાણ રે.

✓ કડવું ૪ થું

રાગ દેશાખ

શુકદેવ કહે મુણે રાય, આગળ નિપની તે કહું કથાપ.
સ્ત્રીને ઉદરે હતો જે ગર્ભ, તે તો પ્રગટ થયો સુત અર્ભ.
આબું વચન વૈષ્ણવનું કામ, મારે પાણું નારાયણ નામ.
અન્નમેલને પુત્ર એ પ્યારો, કાણું માત્ર ના મૂકે ન્યારો.
નવ મુનશું નહીં જેવો સ્નેહ, દશમાશું થયો તેહેવો સ્નેહ.
લાડ પાલણ કરે બહુ પ્રીતે, રાખે યત્ને પ્રાણની રીતે.
ખાનપાન આનાદિક સહુ, કરાવે પેતે પ્રીતે જ બહુ.
તોતલી તોતલી સુતવાણી, મૂણીને બણી મતિ લોભાણી.
પામ્યો માયાના મુખમાં હૃદય, એમ વીત્યાં અઘ્યાશી વર્ષ.
એમ કરતા આવ્યો અંતકાળ, કાણું પણ ના ભજ્યો ગોપાળ.
મૃતો મર્ણુ સજ્જનએ જ્યાંહાં, યમદૂત આવ્યા તણુ જ ત્યાંહાં.
શ્યામ વર્ણુ વપુ વિકાળ, અન્નમેલે દીડા તત્કાળ.
રક્ત નેત્ર ભયાનક દંત, કેશ લુંખરા કોપી અત્યંત.
અહા ગુરજ દેવા છવ ત્રાસ, હસ્ત વિરે ધર્યાં છે પાસ.

૨૫ નિમિષમાત્ર-આંખના પલકારા નેટલો વખત. વચન અલંગ-એ વચન નથી. * સંબંધ-સંબંધ. ૧ નિપની-નિષ્પત્તિ થઈ; બની. ૨ અર્ભ-બ ૧૨ શ્યામ-કાળો. વર્ણુ-રંગ. વપુ-શરીર. વિકાળ-(સં. વિકાર) બયંકર. ૧૩ રાતાં; લાલ. દંત-દાંત. કેશ-માથાના વાળ. જૂખરા-જૂળ જેવા પીળચટા રં ૧૪ ગુરજ-એક ભતનું મારવાનું અણીદાર દ્વિધાર. પાસ-મજામાં નાંખવાનો ક્ષાં

તેણે બાંધ્યો અનમેલ તાણી, દુષ્ટ નાણી રીસ બહુ આણી.	૧૫
યમદૂતે કરી એવી ગત્ય, અનમેલ પામ્યો ભય અત્ય.	૧૬
છુટી ગયું ત્યાં મળ મૂત્ર, દુઃખ દેખી પોકાર્યો પુત્ર.	૧૭
“ઓ નારાયણ! ઓરો આંખ, મુને આ ભયથી તું મુકાવ્ય.”	૧૮
એમ પુત્રને કરતાં પોકાર, વિષ્ણુદૂત આવ્યા ધાર્ધ ચાર.	૧૯
“હાં હાં” શબ્દ કેહેતાં હરિદાસ, છોડી નાંખ્યા અનમેળ પાશ.	૨૦
યમદૂતને ક્યોં તિરસ્કાર, મારી ધક્કા ને કાઢ્યા બાહાર.	૨૧
“કાણુ છો, રે દુષ્ટ! રહો ક્યાંહે, કહો કેમ આવ્યા છો આંહે.	૨૨
મુખે નામ ‘નારાયણ’ જેને, પાપી કેમ બાંધો છો તેને?”	૨૩
એવું સુણીને બોલ્યાં યમદાસ, મૃદુ વચન ધરીને ત્રાસ.	૨૪
અમો ક્રિકર યમના છઠએ, પતિ પ્રેરે ત્યાં અમો જાળએ.	૨૫
જે કાઈ પાપી જીવ હોય અલ, તેને દષ્ટએ અમો દંડ સલ.	૨૬
સારે વિષ્ણુદૂત બોલ્યાં વાણી, એવું પાંપ શું કહો વખાણી.	૨૭
તેનું સાક્ષી તે કાણુ બતાવો, ક્યમ અન્યાય કરો છો આવો.	૨૮
આ તો જોતાં કેવળ છે અધર્મ, કરે એમ કેહેવો નૃપ ધર્મ.	૨૯
જો છો દૂત ધરમના તમો, આપો ઉત્તર પૂછું અમો.	૩૦
શું છે ધરમનું રૂપ તે લાખો, છે અધર્મ કીયો કહી દાખો.	૩૧
ધર્મવક્તાનું શું છે સ્વરૂપ, કાહો શિખળું હોય યમભૂપ.	૩૨
બિચારા જીવ દીન અનાય, તેને ક્યમ પીડે તમ નાય.	૩૩
વિના જોયે ન્યાય અન્યાય, દુઃખ દે જીવને યમરાય.	૩૪
વિના વાંક પિતા સુત મારે, કોની આગળ જઈ તે પોકારે.	૩૫
તથા પીડે પ્રજાને રાય, તો પ્રજા કોને શરણે જાય.	૩૬
તેનું માંજું તમારે રાય, સંતાપે પ્રાણી વણુ ન્યાય.	૩૭
એમ કરતા દશો નિસ તમો, દીકું સારે જાણ્યું આજ અમો.	૩૮

૧૬ ગત્ય-ગતિ. અત્ય-અતિ. ૧૮ ઓરો-પાસે. ૨૦ હરિદાસ-વિષ્ણુના

પાર્શ્વ. ૨૪ યમદાસ-જમના દૂતો. ૨૫ ક્રિકર-ચાકર; સેવક. પતિ-ધર્મી;
માલિક, યમરાજ. પ્રેરે-મોકલે. ૨૯ નૃપધર્મ-રાજધર્મ, હતામ ધર્મ. ૩૨ ધર્મ-
વક્તા-ધર્મની વાત કહેનાર.

એનું બોલ્યા ગોવિંદગણુ બ્યારે, યમદૂત વદ્યા પછી સારે. ૩૯
 સ્વામિ સાંભળો વાત અમારી, આપ કોણુ છો કોહોને વિસ્તારી. ૪૦
 ચતુર્ભુજ હીસો રૂડા રંગે, પીત વસન ધર્માં છે અંગે. ૪૧
 મસ્તક મુગટ કુંડળ શોભે કર્ણ, સુંદર નખશિખ ઉત્તમ વર્ણ. ૪૨
 તુલસીમાળા તિલક શોભા સારી, સંખ ચક્ર ગદા પદ્મ ધારી. ૪૩
 ભાસો છો મહા સમર્થ દક્ષ, કરો છો અબળમેલની પક્ષ. ૪૪
 તમે પૂછી અમોને જે વાત, તેનો ઉત્તર લ્યો સાક્ષાત. ૪૫
 સ્વામી ધર્મનું રૂપ તો એહ, વેદે લાખ્યું કરમ કરે તેહ. ૪૬
 નથી નિગમે કહ્યાં જે કર્મ, તે આચરણુ યાય એ અધર્મ. ૪૭
 ધર્મવક્તાનું પૂછ્યું જે રૂપ, તે તો વેદ નારાયણુ સ્વરૂપ. ૪૮
 અબળમેલનાં પૂછ્યાં જે પાપ, સાંભળો તેનો કહું જવાપ. ૪૯
 હુતો પ્રથમ તો પુણ્ય આચરણી, શુભ ધર્મ શકે કોણુ વરણી. ૫૦
 પછી બગઓ શૂદ્ર સ્ત્રીની સંજે, દુષ્ટ આચરણુ કર્યાં બહુ અંગે. ૫૧
 મહા દુષ્ટ બ્રહ્મતા અપાર, નથી પુણ્યનો અંશ લગાર. ૫૨
 તેનું સાક્ષી પૂછ્યું કોણુ જેહ, જણુ બાર પ્રત્યક્ષ છે તેહ. ૫૩
 પૃથ્વી અપ તેજ વાયુ ને વ્યોમ, દિશાદેવ સુરજ ને સોમ. ૫૪
 ગાય સંધ્યા કાળ નિશદીશ, તે તો જાણે એનાં કિલ્લમિપ. ૫૫
 ઇલાદિક તો પ્રગટ દષ્ટે દેખે, અમ નાય જાનદષ્ટે પેખે. ૫૬
 ૩૬ ગોવિંદગણુ-વિષ્ણુના પાર્ષદ. ૪૧ ચતુર્ભુજ-ચાર હાથવાળા. પીતવસન-
 પીળાં વસ્ત્ર. ૪૩ નખશિખ-પગના નખથી માથાની ચોટથી સૂત્રી. ૪૭ નિગમે-
 વેદમાં. ૫૪ અપ-પાણી. વ્યોમ-આકાશ. દિશાદેવ-દિશાઓના રક્ષક દેવો.
 જેવા કે, પૂર્વ દિશાનો દેવ ઇંદ્ર, પશ્ચિમનો વરુણ, ઉત્તરનો કુબેર, દક્ષિણનો યમ વગેરે.
 ૫૫-૫૬ ને બદલે એક પ્રતમાં એવો પણ પાડ છે કે,
 “પૃથ્વી અપ તેજ વાયુ ને વ્યોમ, દિશા દિગ્ગુજ સૂર્ય ને સોમ;
 સંધ્યા દિવસ કાળ ને ગાય, એવા દ્વાદશ સાક્ષી કહેવાય.”
 વળી બીજી કીટીને બદલે
 “ગાયત્રી સંધ્યા કાળ નિશદિશ, તે તો જાણે એહનાં કિલ્લમિપ”
 એવો પણ એક બીજો પાડ છે. સોમ-ચંદ્ર. ૫૫ કિલ્લમિપ-પાપ.
 ૫૬ અમ નાય-અમરુદ્ધ અક્ષીક, ચપ્પાસબ.

પાપી પીજાનો શો અપરાધ, મિથ્યા શીદ ધરો શિર બાધ. ૫૭
એણે 'નારાયણ' કહ્યું જોહ, એના પુત્રનું નામ છે તેહ. ૫૮
દેખી અમતે એને લય આવ્યો, 'નારાયણ' કહી પુત્ર બોલાવ્યો. ૫૯
તમે તે સાંભળીને શું આવ્યા, વિના જાણ્યે અમોને દયાવ્યા. ૬૦
નથી ભાવે લીધું હરિ નામ, તમે છોડાવો એને શેં કામ. ૬૧

વલણ

કામ છોડાતું છે કશું, એ છે મહા પાપી બ્રહ્મ રે;
માટે લેખશું એહને, ને દેખશું બહુ કષ્ટ રે. ૬૨

કંઠવું ૫ મું

રાગ સિંધુ

શુકલ કહે સુણ ભૂપતિ, “હરિનામ મહીમા અતિ, સહુ ધર્મથકી અધિકા બલો રે.”
યમચર વાણી સાંભળી, વિષ્ણુદૂત બોલ્યા વળી, વરણ્યો જશ હરિનામ તલો રે

ઠાળ

હરિનામ મહીમા મહા મોટા, શું જાણો તમે મૂઠ;
મહદ્દુરુનિ કવિ કંઈએક જાણે, એવો છે અતિ ગૂઢ. ૧
તમે કહ્યું એણે પુત્રભાવથી, મહું નારાયણ નામ;
તોપણ સધળાં પાપ પરજાળ્યાં, સધર્મી સર્વે કામ. ૨
અક્ષર ચાર નારાયણ જ્યમ ત્યમ, પણ મુખ બોલ્યો એહ;
પ્રાયશ્ચિત્ત સકળ કિલ્લમિપનું કીધું નહીં સંદેહ. ૩
હરિનામે અધ એક જનમનાં, ગયે શું અચરજ આવો;
એનાં માહા પાતિક ક્રોધિક અવતાર તણાં મત જાણો. ૪
પૂરણ નામ નારાયણનું, સહિ પાપ હરે ત્યાં શું કેહેવું;
એક વરણ હરિનામ તલો, સહુ દોષ દહે સઘ લેહેવું. ૫
તારે યમગણ કહે સાધારણ પાપ નામ હરિ બાળે;
પણ એ મહા પાપીના મૂઠા અધ મોટા તે કેમ પ્રજાળે. ૬

૫૭ બાધ-વાંક; અટકાવ. ૬૧ ભાવે-ખરા ભાવથી; અંતકરણથી. ૪ મત-મયાં.

૫ સધ-તરત જ. લેહેવું-જાણવું; સમજવું. દહે-બાળે. ૬ યમગણ-જનના દૂત.

ભયવશ થઈને સુતસંકેતે, સહજ 'નારાયણ' ભાખ્યું;
 એટલામાં જ તમે એનું કયમ, બંધન છોડી નાખ્યું. ૭
 સારે હરિનન કહે હે દુર્મતિ, વૃથા શું ડાહ્યાપણ ડાહોળો;
 વેદશાસ્ત્રમાં પ્રમાણ સધળે, નામ માહાત્મ્યને ખોળો. ૮
 અહો દૂત શ્રીકૃષ્ણ નામ તમે, સાધારણ રખે જાણો;
 માહાત્મ્ય અપરમિત બળ અકળિત, કહીએ અમે સત્ય પ્રમાણો. ૯
 તમે કહ્યું એક સહજ નામથી, કેમ છૂટે મહા પાપી;
 એ શું પાતિક નામ તો નાંખે, અધોર કિલમિશ કાપી. ૧૦
 વિપ્રતણા ધનકરે તરકર, મઘપાની પણ હોય;
 મિત્રદ્રોહી વળી ગુરુપત્નીયું, રમણ કરતો કોય. ૧૧
 માતપિતા હણનારો ગૌ-ઘાઠણ-ગુરુ હત્યાકારી;
 શિશુ પશુ સ્ત્રી નૃપ આદિક પણ, જેણે નાંખ્યા હોય મારી. ૧૨
 આતતાથી હત્યાદિ દુષ્ટ હોય, જાતિ અધમ ચંડાળ;
 તે પણ છૂટી સઘ શ્રેય પામે, ગાતાં શ્રીગોપાળ. ૧૩

૭ સુતસંકેતે-છાત્રાને બોલાવવાને મિથે. ૮ અકળિત-કળી ન શકાય એવું.
 ૧૦ હરિનામ તો અધોર-મહા ભયંકર પાપને કાપી નાંખે છે, તો અન્નમેળના પાપને
 તે શો હિસાબ હતો? ૧૨ શિશુ-બાળક. ૧૩ આતતાથી-મનુષ્યવધ વગેરે ખરાબ
 કામ કરનાર જેવા કે:-

અમિદોગરદશૈવ શસ્ત્રપાતી ધનાપહઃ । ક્ષેત્રદારહરથૈવ પદેતેત્વાતતાયિનઃ ॥ (કિરસ્વામી)
 (૧) ધર વગેરેમાં આગ લગાડનાર, (૨) કોઈને ઝેર ખવડાવીને મારી નાંખ-
 નાર, (૩) હથિયારવડે કોઈને ઘાત કરનાર, (૪) કોઈનું ધન દરણ કરનાર, (૫)
 કોઈનું ખેતર લઈ લેનાર, અને (૬) કોઈની સ્ત્રીનું દરણ કરનાર, એટલા આતતાથી
 કહેવાય છે. વળી શ્રીમદ્ભાગવતના પદ્યમસ્કંધમાં કહ્યું છે કે,

સ્તેનઃ સુરાપો મિત્રમો વ્રહ્મહા ગુસ્તાત્પગઃ । સ્ત્રીબાલપિતૃહંતારો નોચપાતકિનોઽપરે ॥
 ચોર, દારૂ પીનાર, મિત્રને મારી નાંખનાર, વ્રહ્મહત્યા કરનાર, ગુરુસ્ત્રી સાથે
 સમાગમ કરનાર, સ્ત્રીહત્યારો, બાલહત્યા કરનાર, માળાપને મારી નાંખનાર, એનાથી
 મહા પાતકી બીજ કોઈ નથી. એ જ પ્રમાણે તૃતીયસ્કંધમાં પણ કહ્યું છે કે,
 માતૃહાપિતૃહા ગોમો વ્રહ્મ આચાર્યપાતવાન ।

પીડાથી વા પતન થાતાં, ભયવશ વા દે કોઈ માર; ૧૪
આખડતાં વા હાંસી વિષે, કરતાં પુત્રાદિ પેાકાર. ૧૪
રાગ આલાપ કરતાં વા, ગાથા પદ સ્થંભન ઠામે; ૧૫
ત્રય તાપે વા શિથળપણે કે, પરાધીનતા પામે. ૧૫
સેહેજ આપત્તિ દીડેથી, અહી ચોર પ્રેતાદિક ત્રાસે; ૧૬
અચ્યુત નામ ઉચ્ચાર કરે તો, અથ દુઃખ નાવે પાસે. ૧૬
જ્ઞાને અથવા અજ્ઞાને પણ, હરિ એહેવું કહેવાય; ૧૭
હોય દુષ્ટ ચિત્ત તદપિ અરોપે, કળિમળ પ્રલ્હે થાય. ૧૭
જાણુ અજાણુપણે પણ જેમ, અડતામાં અમિ બાળે; ૧૮
તેમ અનંત અભિધાનવન્દિ, સદ્ય કુકર્મકાષ્ટ પ્રજાળે. ૧૮
અમૃત આહાર થયો અજ્ઞાને, તોપણ અમર થઈ જાય; ૧૯
એમ જાતિગુણ કૃષ્ણ નામનો, સેહેજે પણ સુખદાય. ૧૯

૧૪ પતન થાતાં-એકદમ જમીન ઉપર પડી જવાય તે વખતે. ભયવશ-ખીક
લાગે તે વખતે. દે કોઈ માર-કોઈ માર મારે તે વખતે. આખડતાં-ઠોકર ખાઈ
પડી જતાં. હાંસી વિષે-મશ્કરીમાં પણ. કરતાં પુત્રાદિ પેાકાર-છોકરા વગેરેને બોલાવ
તી વખતે. ૧૫ રાગ આલાપ કરતાં-ગાયન ગાતાં. ગાથા-વાર્તા (વાર્તા કહેતી
વખતે). પદસ્થંભન ઠામે-પગ વાંકો. પડવાથી એકદમ ઉભા રહેવું પડે તે વખતે. ત્રય
તાપે-આધિ, વ્યાધિ ને હાધિ એ ત્રણ તાપ થાય તે વખતે. શિથિલપણે-શરીર
નરમ થયું હોય સારે. પરાધીનતા પામે-પારકાને તાગે થયા હોય એ ને તેની ઈચ્છાથી
ન છૂટકે બોલવું પડે સારે. ૧૬ ખીજી પ્રતમાં “સદજે આકૃતિથી દીડેથી ચોરે
એહ પ્રેતાદિક ત્રાસે” એવો પાઠ છે. સેહેજ આપત્તિ દીડેથી-એચિંતું ઠંઈ દુઃખ આવી
પડે સારે. અહિં-સાપ. પ્રેતાદિક-ભૂત વગેરે. અચ્યુત-શ્રીકૃષ્ણ જગવાન, અથ
દુઃખ-પાપનું દુઃખ. નાવે-ન આવે. ૧૭ અરોપે-સંપૂર્ણ. કળિમળ-કલિયુગનાં
કુકર્મ. યમદૂત પ્રતિ શ્રી ભગવદ્વચન છે કે,

સંકેતે પરિહાસે વા સ્તંભં હેલનમેવ વા । વૈકુણ્ઠનામગ્રહણમશેષાધરં વિદુઃ ।

૧૮ અનંત-જેનો પાર ન પારી શકાય એવું. અભિધાનવન્દિ-જગત્કાળના નામ-
સ્વપી અગ્નિ. કુકર્મ કાષ્ટ-નડતાં કર્મસ્વપી લાકડાં. પ્રજાળે-બાળે. પાંડવગીતામાં
આવું જ વચન છે કે,

હરિર્હરંતિ પાપાનિ દુષ્ટચિત્તૈરપિ સ્મૃતઃ । અનિચ્છયાપિ સંસ્પૃષ્ટો દહત્યેવ હિ પાવકઃ ॥

- એક અક્ષર શ્રી કૃષ્ણતણો, જોટલાં મહા પાતિક ધોય;
 જન્મથી મર્ણુ લગી પ્રાણીથી, તેટલું પાપ નાં હોય. ૨૦
- કાઠી વર્ષેના અંધકાર, કોઈ મંદિરમાં હોય જ્યમ;
 દીપ એક દીઠે સઘ નાશે, નામથકી અથ ત્યમ. ૨૧
- ભીતર બાહ્ય પ્રકાશ ઉલ્લસ સ્થળ, કૃષ્ણ કથ્યે મુખ થાય;
 ઉમર દીપ ધરે જ્યમ આંગણુ, સદન તિમિર સઘ જાય. ૨૨
- ઉલટુ વા અરધુ પણ જે કોઈ, રામ નામ આલાપે;
 તે પણ થાય સફળ અથ દુખ દહી, નિર્ભય પદ પ્રભુ આપે. ૨૩
- અમિદેરો તણુઓ પણ જ્યમ, કાઠ સકળને બાળે;
 એમ નામ અરધું પણ દીધું, અશેષ અધને ટાળે. ૨૪
- શુણિકા એક હતી મહા પાપી, દુષ્કૃતિની કરનાર;
 તેણે પોપટ બણાવતાં, 'રા'કાર કયો ઉચ્ચાર. ૨૫
- મકાર મુખથી કેહેતાં પહેલી, પામી તે ત્યાં મર્ણુ;
 અર્ધ રામના નામ પ્રતાપે, પ્રાપ્ત થયાં હરિ ચર્ણુ. ૨૬
- અર્ધ નામનું પ્રકટ માહાત્મ્ય એ, સુણો અબળાનું કહીએ;
 વેદશાસ્ત્ર પણ પ્રકટ પોકારે, સત્ય અમો પણ લહીએ. ૨૭
- ✓ પશું અવળું જેમ બીજાં ક્ષેત્રમાં, તે પણ ઉગે સત્ય;
 રામ નામ પણ ત્યમ ઉલટું, ફળ આપે મહીમા અત્ય. ૨૮

૨૧ નામથકી—શ્રીકૃષ્ણનું નામ લીધાથી. ૨૨ સદન—ધર. ઉમરા ઉપર મૂકવાથી જેમ ધરની અંદર અને આંગણમાં અજવાળું થાય છે, તેમ મુખમાં શ્રીકૃષ્ણ નામ લીધાથી અંદર—દૃશ્યમાં અને બાહ્યર—જગતમાં પણ પ્રકાશ થઈ રહે છે. ૨૩ અથવા અરધું નામ લેવાથી પણ ફળ થાય છે. તેનાં દર્શાવે આગળ આપે છે. નામ લેવાથી શુણિકા વરી છે, અને ઉલટું નામ લેવાથી પણ વાદમીકિનો ઉદ્ધાર છે, એ સુપ્રસિદ્ધ છે. ૨૪ રાકાર—રામ શબ્દનો પહેલો અક્ષર રા. પોપટ બણાવખત શુણિકા “રામ” કહેવા જતાં રા અક્ષર જોલતાં જ મરણ પામી અને મ અ રહી ગયો. તે છતાં જનવાને એટલા અર્ધા નામોચ્ચારથી જ તેને મોક્ષ આપે છે. ૨૫ મહીમાં—પૃથ્વીમાં. અત્ય—અતિ; ઘણું. એવરમાં બી અવળું પશું હોય તે હશે છે. તેમ રામનું નામ ઉલટું લેવામાં આવે, તોપણ તે જગતમાં ઘણું ફળ આપે છે.

વાહ્મિક મુનિને સમ ઋષિએ, ઉપદેશ કર્યો કહે રામ;
તે પણ નવ આવડીયું એવો, હુતો તે અધધામ. ૨૯
'મરા મરા' મુખ રટણુ કર્યેથી, સર્વ દોષ દુઃખ વામ્યો;
શત કોટી રામાયણુ રચના, કીધી એ ગતિ પામ્યો. ૩૦
પ્રાયશ્ચિત્ત પાપ ટળવાનાં, મનુ આદિક સહુ ભાખ્યાં;
ચાંદ્રાયણુ આદિક ત્રત કળેા, સાધન બહુ વિધિ દાખ્યાં. ૩૧
જે વિધ અથ હરિ નામ હરે, તે વિધ તેથી નવ જાય;
મૂળ વાસના રહે છે તેથી, પુનઃ પ્રકટ થાય. ૩૨
હરિ નામ સર્વ પાપ હરે, ને કર્મ વાસના કાપે;
દુઃખ દહે ને સંપત્તિ દે વળી, હરિપદ નિર્ભય આપે. ૩૩
સરળ ધણું ને શ્રમ નહીં જેમાં, નહીં સાહિત્યનું કામ;
સામ્રથ બહુ સહુ સાધન કરતાં, એવું નારાયણુ નામ. ૩૪
પરમ પવિત્ર પરમ દેવત, એ આનંદ મંગળ રૂપ;
પરમ ભદ્ર એ પરમ ભાગ્ય, હરિ નામ દે હરિ સ્વરૂપ. ૩૫
બે અક્ષરનું કૃષ્ણ નામ પણ, સહુ સાધનનું ભૂપ;
સર્વ દ્રવ્ય જેમ રત્ન અંશ, કાઝાં લધુ રત્નનું રૂપ. ૩૬
સર્વ દ્રવ્ય મણિમાં છે જ્યમ, તમ નામ વિષે સાધન;
કૃષ્ણ નામ ગ્રહે તેને વળતી, ન રહ્યું કરવું અન્ય. ૩૭
યજ્ઞ તપાદિક કર્મ અન્ય, મંત્રે નવ પૂરણ થાય;
સંપૂરણુ હોય તદા જદા, હરિ નામ જે અંતે ગાય. ૩૮

૨૯ અધધામ-પાપનો ભંડાર. ૩૦ "રામ" ને ઉલટું કરીને બોલીએ તો "મરા"
થાય તેવો ઉચ્ચાર વાહ્મિક ઋષિએ કર્યો હતો. ૩૧ મનુ આદિક-મનુ બગવાન
વગેરેએ. ૩૪ સામ્રથ-સામર્થ્ય; જળ. ૩૫ દે હરિ સ્વરૂપ-હરિરૂપ બનાવે.
૩૬ સહુ સાધનનું ભૂપ-બધા સાધનમાં રાજ બસાવે; સૌથી શ્રેષ્ઠ સાધન.
સર્વ.....રૂપ-રત્નની કીમત સૌથી વધારે હોય છે, તેથી સર્વ દ્રવ્ય રત્નના અંશ
ગણાય. તેથી દ્રવ્ય કાઝાં હોય તોપણ તે લધુ-નાનાં જ કહેવાય છે. તે જ પ્રમાણે
શ્રીહરિનામ એ રત્ન બસાવે છે, અને બીજાં સાધનો દ્રવ્યરૂપ હોવાથી તેનાથી ગૌણ છે.
૩૮ યજ્ઞ તપ વગેરે કર્મો મંત્રોચ્ચારથી પૂર્ણ થતાં નથી, પણ જ્યારે ઉપર શ્રીહરિના

કૃષ્ણ નામ છે પોતે પૂરણ, કરે અવરને પૂર્ણ;
કર્મ વિષે ન્યૂનાદિ દોષ તે, કૃષ્ણ નામ કરે ચૂર્ણ. ૩૯

વલણ.

ચૂરણ કરે સહુ દોષને, એવું શ્રીપતિનું નામ રે;
મુક્તિ આપે મનગમી, વળી ધર્મ અર્થ ને કામ રે. ૪૦

કડવું ૬ કું

રાગ ભીલડી

શુકલ કહે હરિ નામનો, નૃપ સુણી લે મહિમાય;
વિષ્ણુદ્વત બોલ્યા વળી, હું કહું તેહ કથાય. ૧
ગોવિંદગણ કહે સાંભળો, તમે સહુ યમના દૂત;
નારાયણના નામનો, મહિમા છે અદ્ભુત. ૨
સર્વ ધર્મ સાધનનું ફળ, એ એકમાં ભાખ્યું;
અચ્યુત પદ ઇચ્છા કરે તે, એ જ થકી છે દાખ્યું. ૩
વિષથી મુમુક્ષુ મુક્તને પણ, નામ એ જ છે સાર;
બંધ મુક્ત જન સર્વેને એ, હરિ નામ અધિકાર. ૪
પરમ મહોત્સવ એહ છે, હરિ કીર્તન કરવું;
પરમ લાલ તે જાણવો, પ્રભુ નામ સમરવું. ૫
મહા રમ્ય રચિકર ઉચિત, સભ્ય તત્ત્વ તે એહ;
શોકાર્ણવ એ શોષણ કરે, નામ નહીં સંદેહ. ૬
માહા ઘોર સંસારને, પામી જન કોપ;
તેહને વશ થયો થકા, કૃષ્ણ કેહેતો હોય. ૭

નામનો ઉચ્ચાર કરવામાં આવે છે ત્યારે જ તે તે કર્મો પૂર્ણ થયેલાં જણાય છે. દરેક કર્મને
અંતે હરિરમરણ કરવાનો રિવાજ છે. શાંતિપાઠ જણાય છે, એ પણ હરિનામકીર્તન જ છે.

અથ સ્મૃત્યા ચ નામોક્ત્યા તપોયજ્ઞક્રિયાદિપુ ।

ન્યૂનત્વં પૂર્ણતાં યાતિ સયો ઘટે તમચ્યુતમ્ ॥

૧ રમ્ય-સુંદર. ઉચિત-યોગ્ય. શોકાર્ણવ-શોકસ્વરૂપી સમુદ્ર. શોષણ કરે-
શોષી લે; સૂકવી નાંખે.

તે સઘ તેથી મૂકાધને, સહુ બીતી વામે;
 ભય તે જનને જોધને, ઉઘટો' ભય પામે. ૮
 વિપયાતુર મન કામના, ધ્યછે વારે વારે;
 બ્રમ મતિ કાંઈ સૂઝે નહીં, અજ્ઞાનને અંધારે. ૯
 તરવા ભવાર્ણવ તેહને, નૌકા છે એહ,
 રામ નામ રટણ કરે, એમાં નહીં સંદેહ. ૧૦
 કામી ક્રોધી લોભીઓ, માયાનો આસક્ત;
 નિંદક વિશ્વાસવાતકી, વૃથા વાણીનો વક્ત. ૧૧
 અધમ બ્રહ્મ નિર્દય, કૃપણ હસારો દુષ્ટ;
 મૂરખ દુર્બળ દરિદ્રી, પર સુખે અતુષ્ટ. ૧૨
 આળસુ કાયર ક્લેશીયો, કપટી દુઃખ ધામ;
 એવાને પણ તારવા, સમ્રથ હરિનું નામ. ૧૩
 એવું નામ શ્રી કૃષ્ણનું, તેને જે નવ ગાય;
 તે જન અધમ ને અભાગીયા, ચંડાળ તે કહેવાય. ૧૪
 તે ચંડાળ મટે સર્વથા, જેને મુખે રામ નામ;
 તપ યજ્ઞ તીરથ તેણે કર્યા, જે સર્વ ધરમનું ધામ. ૧૫
 વેદ શાસ્ત્ર તેણે ભણ્યાં, યોગ અષ્ટાંગ સાધ્યા;
 જ્ઞાન ધ્યાન કરી ધારણા, ઇશ તેણે આરાધ્યા. ૧૬

૮ હરિનામ લેનારને જોધને ભય હઠ્ટો ભય પામે, અર્થાત્ તેની પાસે કોઈ
 તનો ભય આવે જ નહિ. ૯ વિપયાતુર-વિષય સુખની લાલસાઓમાં પીડાતો.
 ■ ભવાર્ણવ-સંસારરૂપી દરિયો. સંસારરૂપી દરિયો તરવાને માટે શ્રીહરિનું નામ,
 જે જ નૌકા-હોડીરૂપ છે. ૧૧ માયાનો આસક્ત-માયામાં લપટાઈ રહેલો. વૃથા
 વાણીનો વક્ત-લૂઠું વચન બોલનાર. ૧૨ પરસુખે-પારકાના સુખમાં. અતુષ્ટ-સંતોષ ન
 મળનારો; અદેખો. ૧૫ બીજી પ્રવર્તમાં એવો પાઠ છે કે “તે ચંડાળ મોટો સર્વથા,
 જેને મુખ નહિ રામ નામ.” શ્રીમદ્ભાગવત તૃતીયસ્કંધે વેદવૃત્તિ પ્રત્યે કષિવટેવનું વચન છે કે,

અહો વત શ્વચત્તો ગરીયાન્ યજ્ઞિદ્વાગ્રે વર્તેતે નામ તુમ્યમ્ ।

વળી ગીતામાં પણ બગવદ્વાક્ય છે કે,

અપિ ચેત્ સુદુરાચારો મજતે મામનન્યમાક્ ।

સાધુરેવ સ મન્તવ્યઃ સમ્યગ્ વ્યવશિતો હિ સઃ ॥

૧૬ યોગ અષ્ટાંગ-આઠ પ્રકારના યોગ; યમનિયમાદિ.

તેણે સુકીત જાપ ત્રત કર્યાં, તે પવિત્ર ને દાની; ૧૭
 તે પંડિત હરિભક્ત, તે નેમી વિદ્યાની.
 જીવનમુક્ત તેહેને જાણવે, સદુ સાધન ધામ; ૧૮
 સ્નેહ સહિત સદા જે જને, રટયું કૃષ્ણનું નામ.
 ગ્રહણ સમે કાશી વિષે, કરે કોટી ગાં દાન; ૧૯
 દોટી માથ માસ પ્રયાગમાં, કરે ગંગા સ્નાન.
 અયુત સોમ યજ્ઞ પણ કરે, મેરુ સમ હેમ દાન; ૨૦
 તોહે ના આવે સદુ મળી, હરિ નામ સમાન.
 કન્યા દાન હય ગજ રત્ન, મણિ ભૂમિ આપે; ૨૧
 વસ્ત્ર આભૂષણ દ્રવ્ય દેઈ, દીનનાં દુઃખ કાપે.
 અન્ન ઉદક સુવાસ દે, ઇચ્છા ફળ દાન; ૨૨
 તો પણ તે આવે નહીં, કૃષ્ણ નામ સમાન.
 પડે ચઢી ગિરિ શિખરથી, કરે પંચામ્ર સેવા; ૨૩
 પૃથ્વી પરિક્રમા સદુ કરે, મળ હયમેધ જેવા.

૧૭ સુકીત-સુકૃત; સારાં કામ. દાની-દાન આપનાર. નેમી-નિયમી; નિયમ પાળનાર. ૧૮ જીવનમુક્ત-જીવતાં જ મુક્તિ પામેલા; સંસાર ઉપરથી જેની આસક્તિ તદ્દન ઉઠી ગઈ હોય અને જેને પ્રભુ સાક્ષાત્કાર થયો હોય તે. સદુ સાધનધામ-અર્થ સાધનોનું સ્થાન. શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામમાં વચન છે કે,

યોગો જ્ઞાનં તથા સાંહ્યં વિદ્યાઃ શિલ્પાદિ કર્મ ચ ।

વેદઃ શાસ્ત્રાણિ વિજ્ઞાનમેતત્ સર્વં જનાર્દનાત્ ॥

૧૯ માથ માસ-માથ માસમાં તીર્થસ્થાનમાં સ્નાન કરવું તે. ૨૦ અયુત-
 હજાર હજાર. હેમ-સોનું. પાંડવગીતામાં પણ કહ્યું છે કે,

ગોકોટિદાનં ગ્રહણે તુ કાશી । મકરપ્રયાગેજ્યુતકલ્પવાસી ॥

ચક્ષુર્ણં મેષુર્વર્ણદાનમ્ । ગોર્વિદનામાનિ તદસ્તિ તુલ્યમ્ ॥

૨૧ હય-મેડો. ગજ-હાથી. ૨૨ ઉદક-પાણી. સુવાસ-સુગંધી પદાર્થો. ઇચ્છાફળ-જેની જે ઇચ્છા હોય તે તેને આપવું તે. ૨૩ પંચામ્ર-દેવતાની પાંચ ધુણીઓ કરી વચ્ચે જેટલી તપ કરવું તે. પરિક્રમા-પરિક્રમણ; પ્રદક્ષિણ કરવી તે. હયમેધ-અન્નમેધ.

દેહદમન બહુ વિધ કરે, સાધન કોટી ભુક્તિ;
તો પણ નામ અચ્યુત વિના, પામે નહીં મુક્તિ. ૨૪
સાધન છેક જૂઠું નથી, બળ સમ ફળદાય;
પણ હરિ નામ પ્રતાપ બહુ, માટે સમતા ના થાય. ૨૫
ચંદ્ર તારા દીપ દીપિકા, જે વિધ્યે તમ કાપે;
વીર્ય પોતાના માફકે, તે પ્રકાશ તો આપે. ૨૬
પણ ના ટળે નિશા કાઢ્યી, તે સુરજ જેમ ટાળે;
તેમ હરિ નામ સાધન સહુ, જુઓ જ્ઞાન અજવાળે. ૨૭
કૃષ્ણ નામ ગુણ છે ધણા, ભગવદી જન જાણે;
રાત દિવસ ના મુકે કદા, અન્ય મન ના આણે. ૨૮
જેમાં વિચિત્ર વાણી ધણી, પદ લાલિલ સારું;
પણ હરિ નામ જેમાં નથી, તે તો સધળું નકારું. ૨૯
કાગ તીરથ તેને કહે, મોટા મુનિવર જ્ઞાની;
સ્પર્શ તેને કરતા નથી, અપવિત્રતા માની. ૩૦

૨૪ નામ અચ્યુત વિના—શ્રીહરિના નામ વગર. આતું જ શ્રીમદ્ભાગવતની
શીકામાં શ્રીધરસ્વામીએ પણ કહ્યું છે કે,

તપન્તુ તપૈઃ પ્રતપન્તુ પર્વતૈરટન્તુ સીર્ષાનિ પઠન્તુ સ્વાગમાન ॥

યજન્તુ યાગૈર્વિવિધૈસ્તુ વૌગૈર્હરિં વિના નૈવ મૃત્યું તરન્તિ ॥

૨૫ બળસમ ફળદાય—અર્થાં સાધન પોતપોતાના બળ પ્રમાણે ફળ આપે છે.
સમતા—સમાનતા; બીજાં સાધન સાથે સરખામણી. ૨૬ વિધ્યે—વિધિયે; રીતે.
તમ—અર્ધાર્થ; અજ્ઞાન. વીર્ય પોતાના માફકે—પોતાના બળ પ્રમાણે. ૨૭ નિશા—
રાત્રી. જુઓ જ્ઞાન અજવાળે—જ્ઞાનના અજવાળાવડે જુઓ; અથવા જુઓ કે તે (હરિ-
નામનું સાધન) જ્ઞાનને પણ અજવાળે છે, પ્રકાશ આપે છે. કારણ કે હરિનામ એ જ
સહુ સાધનનું સાધન છે. ૨૮ ભગવદી—ભગવદીય; ભગવાનના જન; વૈષ્ણવ. ૨૯ જે
વાણીમાં વિચિત્ર રચના હોય અને પદલાલિલ—શબ્દોની મુંદરતા પણ સારી હોય,
ધર્તાં પણ તેમાં જે હરિનામ ન હોય તો તે બધું નકારું છે. ૩૦ એવી વાણી
તે કાગતીર્ય—અપવિત્ર વસ્તુ જેને મોટા જ્ઞાની મુનિવર સ્પર્શ કરતા નથી.

ગિરા અબાધ્ય અગમ્ય છે, છંદ મણુ દોષ ભારી;
 પદે પદે કૃષ્ણ નામ છે, તો કયા તે સારી. ૩૧
 ભગવદી જન તેને ભાવશું, સાંભળે અહે ગાય;
 જેમાં જશ જુગદીશના, માટે મન લોભાય. ૩૨
 કૃષ્ણ નામ રસ જે પીએ, તેને અન્ય ના ભાવે;
 છવનમુક્ત પણ એ જપે, ખીજું મન ના લાવે. ૩૩
 શા માટે તે સાંભળો, કારણ કહું તેહેનું;
 સહુ મૂઝી હરિ નામમાં, લોભ્યું મન જેહેનું. ૩૪
 વારે વારે વેદશાસ્ત્રો, જોશે કાષી વિચાર;
 ઉપનિષદના અર્થનો, જોયો છે પણ સાર. ૩૫
 તત્ત્વ તેમાંથી એ નીકળ્યું, નિશ્ચે શ્રી કૃષ્ણ નામ;
 એ સરખું એકે નહીં, મન પૂરણ કામ. ૩૬
 માટે છોડી સહુ ધરમને, હરિ નામે લોભાયા;
 શેષ શંકર નારદાદિકે, સદા હરિ ગુણ માયા. ૩૭
 જે નવ સમજે માહાત્મ્યને, તેણે એમ જ લેહેવું;
 સાર માટે મોહોટે અહ્યું, માટે હરિ હરિ કેહેવું. ૩૮
 વિના શ્રમે સુખ છે ધણું, મન ભાવે માણો;
 સર્વસ્વ ધન હરિ નામ છે, તે સરવે ડાઘ જાણો. ૩૯
 પરમ ગુરુ હરિ નામ છે, સ્વામી પણ એ નામ;
 કૃષ્ણ નામ સત સંગ છે, નામ એ જ વિશ્રામ. ૪૦

૧ ૩૧ ગિરા-વાણી. અબાધ્ય-બાંધી ન શકાય એવી; બંધન વગરની, પ્રબંધ દોષ-
 વાળી. અગમ્ય-ન સમજાય એવી; કૃષ્ણ-છંદ-કાવ્યનો જત; સાર્દશ, વસંતતિલકાદિ.
 મણુ-છંદશાસ્ત્રમાં કહેલા અક્ષરસમૂહો; મગણુ વગણુ રગણુ સગણુ તગણુ જગણુ મગણુ
 ને નગણુ એવા આઠ છે. જેમાં છંદ અને મણુદોષ હોય; સમજાય ના એવી હોય
 અને પ્રબંધ દોષવાળી હોય, છતાં તેમાં ને પદે પદે કૃષ્ણ નામ હોય તો તે વાણી
 સારી જ છે. ૩૭ ગુણગાને વચ્ચેથી: ઇત્યાદિ શ્રીમદ્ભાગવતમાં પણ કહ્યું છે.

૩૮ મહાવ્રતો થેન યતઃ સ પન્થાઃ એ નીતિવાક્ય છે.

નામ વેદ નામ શાસ્ત્ર છે, નામ સર્વ પુરાણ;
હરિ નામ જીવન જાણવું, નામ વધ્ધલ પ્રાણ. ૪૧
કૃષ્ણ નામ સહોદર સહુ, નામ માત ને તાત;
જ્ઞાતિ કુટુંબ એ નામ છે, નામ સખા ને બ્રાત. ૪૨
કૃષ્ણ નામ દ્રવ્ય જાણવું, રામ નામ વિદ્યાય;
નામ ભૂપણ નામ શિરમણિ, નામે પોપણ કરાય. ૪૩
રામ નામ જ્ઞાન જાણવું, ધ્યાન જપ તપ ભોગ;
તીરથ નેમ વ્રત નામ છે, હરિ નામ સુભોગ. ૪૪
અચ્યુત નામ સ્વધર્મ છે, નામ શુદ્ધિ વિવેક;
કૃષ્ણ નામ મંત્ર જાણવે, નામ યશ અનેક. ૪૫
સુકૃત દાન હરિ નામ છે, નામમાં સહુ ધર્મ;
સર્વે અર્થ એથી સરે, કોઈજ જાણે મર્મ. ૪૬
એવું સત્રય હરિ નામ તે, અનુભવે લીધું;
પ્રાયશ્ચિત્ત કોટી જન્મનાં, અધનું એણે કીધું. ૪૭
સર્વ એને પૂરણ થયું, નુન્ય નથી આણું માન;
મન ગમતી સુકૃત પામવાને, થયો છે એ પાત્ર. ૪૮
લેઈ જઈએ હવડાં અમે, એને વૈકુંઠ ધામ;
પણ પ્રભુની આજ્ઞા નથી, માટે કરીએ ના કામ. ૪૯

૪૩-૪૬ પાંડવગીતામાં પણ કહ્યું છે કે,

નિમિષં નિમિષાર્ધં વા પ્રાણિનાં વિષ્ણુર્વિતનમ્ ।
કૃતકોટિસહસ્રાણાં ધ્યાનમેકં વિશિષ્યતે ॥ ૭૩ ॥
મનસા કર્મેણ વાચા ચે સ્મરન્તિ જનાર્દનમ્ ।
તત્ર તત્ર કુસ્તેત્રં પ્રયાગં નૈમિષં વનમ્ ॥ ૭૪ ॥
આલોબ્ય સર્વશાસ્ત્રાણિ વિચાર્ય ચ પુનઃ પુનઃ ।
ઇદમેકં સુનિષ્પન્નં ધ્યેયો નારાયણઃ સદા ॥ ૭૫ ॥
શરીરં નયં છિદ્રાણિ વ્યાધિદુઃખકલેશરમ્ ।
ઔપધં જાહ્નવીતોયં વૈયો નારાયણો હરિઃ ॥ ૭૬ ॥

૪૮ નુન્ય-ન્યૂન; આછાપણું.

માટે તમે જાવો આંહાં ચક્રી, આવ્યા છો તેવા;
સ્વામી પ્રેર્યાં અમે આવશું, ફરી એને લેવા. ૫૦
જો આંહાં ફરિ કદિ આવશે તો, ખાશે તમે માર;
હરિ નામ લે લાં તમતણો, છે નહિ અધિકાર. ૫૧

વલણુ

“અધિકાર નહિ લાં તમતણો, સાંભળો સદુ યમભૂલ રે;
વૃથા વાપક વદતા નથી, તે માનજો તમે સસ રે.” ૫૨

કડવું ૭ મું

રાગ સોરઠો

શુકળ વળતા ખેલીઆ વળા, સાંભળ પરિક્ષત રાપળ;
સાર પછી કમમ નિપજ્યું તે, હું કહું તુજને કથાપળ. ૧
વિષ્ણુ ભક્તનાં વચન સુણીને, ધર્મ યુક્ત અદ્ભુતળ;
સંયમની નગરી પ્રત્યે પછી, ગયા સરવ યમ દૂતળ. ૨
શ્રી હરિજન વૈકુંઠ પધાર્યાં, અભમેળ રહ્યો લાંહેળ;
સુખ થયું પછી ચેતના આવી, સારે વિચાર્યું મનમાંહેળ. ૩
“આ મહે શું અવલોક્યું હવડાં, સ્વપ્ન હશે કે સસળ;
કે મહે કોઈની માયા દીઠી, કે ભ્રમ પામી મત્સળ.” ૪
વળા વિચાર કર્યો મન સાથે, ન હોય માયા ના સ્વપ્નળ;
ના ના ભ્રમભુદિ પણ નથી, થયા પ્રત્યક્ષ દરશનળ. ૫
ત્રણ જણ કો આવ્યા ભયંકર, બાંધ્યો તેણે મુને તાણીળ,
મહે ભય પામીને પુત્ર પોકાર્યાં, કહી નારાયણ વાણીળ. ૬
તે સુણી ચાર ધાઈ આવ્યા હુતા, કોઈ સ્વજન રૂપ પણ સારાળ;
તેણે દુષ્ટને અજગા કીધા, ને બંધન છોડ્યાં મારાળ. ૭

૫૨ યમભૂલ-યમરાજના સેવકો. ૨ સંયમની-યમરાજની નગરી. ૩ ચેતના-
શુદ્ધિ; જ્ઞાન. ૪ મત્સ-મતિ; બુદ્ધિ. ૫ સ્વજન-પોતાના માણસ; આત્મ-અહીં
વિષ્ણુના પાર્ષદ. દુષ્ટ-પાપી; અહીં યમના દૂત.

- શ્રી નારાયણનું નામ વખાણ્યું, તે મેં દીધું પ્રત્યક્ષજી; ૮
તે માટે મને ભયથી મૂકાવ્યો, ને કીધી મારી પક્ષજી.
વચન પરસ્પર તે ન્યમ બોલ્યા, તે હજી સ્મરણે મુજનેજી;
દુષ્ટે તો માહારું પાપ પ્રકાશ્યું, નામ માહાત્મ્ય કહ્યું સ્વજનેજી. ૯
એ તો એજ નિશ્ચય થયું મુજને, પેલા ચાર તો હરિદાસજી;
ત્રણ ફૂર તે યમના ક્રિકર, જેણે દીધો મુને ત્રાસજી. ૧૦
તેણે મુને પીઓ તે ન્યાયે, મ્હે કીધાં ધણાં પાપજી;
પુત્રભાવે પણ કહ્યું નારાયણ, છુટ્યો હું તેજ પ્રતાપજી. ૧૧
સુતનું નામ નારાયણ એહેવું, હરિભક્તે જે ધરાવ્યુંજી;
આજ તેનું હું કારણ સમજ્યો, અંતકાળે કામ આવ્યુંજી. ૧૨
દુષ્ટ હુતો હું તે માટે મુને, કીધો ના જ્ઞાન ઉપદેશજી;
તોહે મને ઉપકાર કર્યો આ, જેણે ટાળ્યા મારા દ્વેશજી. ૧૩
ધન ધન રે હરિજન સાધુ, મ્હારું કલ્યાણ તમે કીધુંજી;
જીકિત કરી મુને હરિ ડેહેવરાવ્યું, તેથી કારજ મારું સીધુંજી. ૧૪
ધન્ય ધન્ય રે હરિ નામનો મહિમા, પુત્ર સંકેતે મ્હે બાખ્યુંજી;
તોપણ માહા ભયથી મૂકાવ્યો, પાપ બાળી ફળ દાખ્યુંજી. ૧૫
સેહેજે નારાયણ કહાનો, જે મહીમા છે આવોજી;
ભાવ સહિત જે ભજન કરુંતો, મળે મુને ધણો લાહાવોજી. ૧૬
વૃથા જનમ મેં ખોયો સધળો, પ્રોયો વિપયમાં પ્રાણજી;
હાવાં પણ હરિ નામ જપું કંઈ, ચાપ માહારું કલ્યાણજી. ૧૭
એહેવું નિશ્ચય મનમાં ધાર્યું, પછે થયો આરામજી;
કંઈએક દિવસ રહ્યો ધરમાં, પછી કર્યું એણે એ કામજી. ૧૮
પત્ની પુત્ર કહ્યું નહીં કાને, ગયો અચાનક સાંહેજી;
માયાપુરી હરિદ્વાર વિષે, શ્રી ગંગાજી વેહે ન્યાંહેજી. ૧૯
સર્વ સંસારચક્રી ચિત્ત કાઢીને, જેજું શ્રી હરિને ચરણેજી;
દીન ભાવે મન પ્રીતિપૂર્વક, ગયો શ્રી કૃષ્ણને શરણેજી. ૨૦

- ગંગા સ્નાન કરે નિલ ભાવે, ભગવત નામ ઉચ્ચારેછ;
 સર્વ વાસના શાંત પમાડી, ધ્યાનમાં દરિને ધારેછ. ૨૧
- જેમ કરતાં થોડા દિવસમાં, મૂઝ્યાં અન્નમેલે દેહછ;
 વેમાન લઈ વિષ્ણુગણુ આવ્યા, આવ્યા દુતા તેના તેહછ. ૨૨
- અન્નમેલને કૃષ્ણપારપદે, ખેસાઓ વિમાનેછ;
 લઈ ગયા વૈકુંઠ વિષે, પ્રભુ પાસે બહુ સન્માનેછ. ૨૩
- અન્નમેલને સારુધ્ય મુક્તિ, કૃપા કરીને આપીછ;
 સેહેજે નારાયણુ નામ પ્રતાપે, અધ દુઃખ નાખ્યાં કાપીછ. ૨૪
- શુકછ કહે દરિ નામનો મહિમા, એવો છે સાંભળ રાયછ;
 સુત પુરાણીએ શૌનકાદિકને, પણ એ કહ્યો મહિમાયછ. ૨૫
- પરિક્ષતે વળી શુકછને પૂછ્યું, કોહો મુનિ જન તે વાતછ;
 ધર્મદૂત ગયા યમ પાસે, ત્યાં થયું જેમ સાક્ષાતછ. ૨૬
- નૃપતાં વચન સુણી શુકછ કહે, સાંભળ બૂપ તું તેહછ;
 ધર્મરાયની પાસે આવ્યા, દૂત વળ્યા લાંથી જેહછ. ૨૭
- દંડ પાસ તેણે ધર્મ પછાડ્યા, સમીપ ધર્મ નરેસછ;
 આજ પછી અમો કથલું નહીં જઈએ, કરવા માંઓ ક્લેશછ. ૨૮
- શીદ અમોને મોકલીયા તમો, અન્નમેલને લેવાછ;
 હુકમ તમારો લાં નવ ચાલ્યો, તમો રાજ તે કેવાછ. ૨૯
- અમો જઈ અન્નમેલને બાંધ્યો, સાંભળીએ નૃપ વાતછ;
 ભય પામી એણે પુત્ર પોકાર્યો, જોઈ અમને સાક્ષાતછ. ૩૦
- તે સુત નામ નારાયણુ હતું, માટે નારાયણુ બાખ્યુંછ;
 તે સુણી ચાર પુરુષ કાઈ આવ્યા, બંધન છોડી નાખ્યુંછ. ૩૧
- કંઠ ગ્રહી કાઢ્યા બાહાર અમોને, આખર લીધી અમારીછ;
 લેશ માત્ર તેણે નવ રાખી, આમન્યા બૂપ તમારીછ. ૩૨

૨૪ સારુધ્ય-મળુના જેવું જ સ્વપ્ન પ્રાપ્ત થાય અને સંસારથી છૂટી જવાય તે;
 મુક્તિ ચાર પ્રકારની છે: (૧) સાલોક્ય, (૨) સાત્ત્વ્ય, (૩) સાયુત્ત્ય, અને (૪)
 સામીધ્ય. ૨૬ ધર્મદૂત-યમરાજના દૂતે. ૨૮ ધર્મ-(સં. ધર્મી જમીન) પૃથ્વી
 ઉપર. કથલું-કોઈ પણ ઠેકાણે. ૩૨ આમન્યા-મર્યાદા.

તે કહે સેહેજ નારાયણ કહેતાં, ગયાં એનાં સહુ પાપજ;
 ઝાઝી વાત તમને શું કહીએ, કહ્યા કઠોર જવાપજ. ૩૩
 આજ લગી અમો એમ જાણતા, જે તમો સર્વના રાયજ;
 દેખ્યું તમોથી તે મોટા, જેણે અમને કરી શિક્ષાયજ. ૩૪
 એવું હતું સારે શીદ મોકલ્યા, સાં અમને મહારાજજ;
 તમને પણ નીચા પાડ્યા, ને ગઈ અમારી લાજજ. ૩૫

વલણુ

લાજ નવ રહી અમારી, અમો હાવાં ક્યદું જઈશો નહીં;
 કહ્યું દૂતે ધરમને, હવે અમને નવ કહેશે કંઈ. ૩૬

કડવું ૮ મું

રાગ મનગમતો

શુકજ કહે નૃપ સાંભળો, સુવર્ણ દૂત વચન;
 તે પ્રત્યે પછી બોલીયા, સાંહાં ધરમ રાજન. શુકજ. ૧
 ધરમ કહે સુણો સહુ મળી, સુત માહારા વચન;
 ધીરા થાઓ મૂકા ક્રોધને, કરો પ્રસન્ન વદન. શુકજ. ૨
 પુત્રભાવે નારાયણ કહ્યું, સુણી આવ્યા જે ચાર;
 તે તો હશે દૂત હરિતણા, નિશ્ચે કીધો વિચાર. શુકજ. ૩
 તેણે વાર્યાં તમને તે તણું, દુખ ધરશે ના ચિત;
 તે તો મુને પણ શિક્ષા કરે, એવા છે બળવંત. શુકજ. ૪
 તેણે કહ્યું તે જ્યાં નહીં, તે કરે ના અન્યાય;
 જાણે વેદ ધર્મ શાસ્ત્રને, તે જે કરે તે ન્યાય. શુકજ. ૫
 હરિ નામે અધ સહુ બળ્યાં, ખરું તે જ્યાં નહીં વચન;
 નામ માહાત્મ્ય અતિ ગૂઢ છે, શું જાણે અન્ય જન. શુકજ. ૬
 નારાયણ નામ માહાત્મ્યને, જાણીએ અમો બાર;
 કીયા કીયા તે સાંભળો, કરું નામ ઉચ્ચાર. શુકજ. ૭

- અહ્યા^૧, નારદ^૨, શિવજીવે, તથા સનકાદિક^૪ જેહ;
 કપિલ^૫, વ્યાસ^૬, પ્રહ્લાદજી^૭, જનક^૮, બીષ્મ^૯ છે તેહ. શુકજી. ૮
 બળિ રાજા^{૧૦}, શુકદેવજી^{૧૧}, ને અમો^{૧૨} એ બાર;
 એટલા જાણીએ માહાત્મ્યને, હરિ નામ ઉચ્ચાર. શુકજી. ૯
 તે તો અમોથી જાણે ધણું, એમાં નહીં સંદેહ;
 સદા શ્રીનાથ સમીપ રહે, જ્યાં બોલે નહીં તેહ. શુકજી. ૧૦
 પરમેશ્વર જેના પતિ, સહુના અધિપત્ય;
 કોટી અનંત અહાંડના, પ્રભુ અકળિત મલ. શુકજી. ૧૧
 સરવ વિષે સમ્રથ હરિ, જેહેનો મહિમા અપાર;
 રાજધિરાજ તેહ છે, કરે વેદ પોકાર. શુકજી. ૧૨
 શેષ શંકર વિધિ સરિખડા, એની આજ્ઞા આધીન;
 કાણુ માત્ર હું તે આગળે, જે બિચારો દીન. શુકજી. ૧૩
 એવું કહી હરિની સ્તુતિ, કરી ધરમ રાજન;
 પાણી જોડી પ્રણામ કરીને, કલાં દીન વચન. શુકજી. ૧૪
 “શ્રી પ્રભુ દીનદયાળ છે, ક્ષમા કરો અપરાધ;
 અજ્ઞાની દૂત માહરા, તેણે કીધો બાધ. શુકજી. ૧૫
 દૂતના દોષ તે માહરા, તેમાં નહીં સંદેહ;
 તે તો મારી આજ્ઞાએ કરે, માટે ભૂલ્યો હું એહ. શુકજી. ૧૬
 મહિમા તમારો અનંત છે, કોઈ પામે નહીં અંત;
 એજ તમારા નામનું, છે અકળિત ભગવંત.” શુકજી. ૧૭
 એમ સ્તુતિ બહુ વિષે કરી, ક્યાં કોટિ પ્રણામ;
 દૂત પ્રતિ પછી બોલીયા, વરણ્યું હરિ નામ. શુકજી. ૧૮

૮ અમો-યમરાજ બોલે. ૧૦ તે તો-શ્રીવિષ્ણુના પાર્શ્વદો જે અજમેશ્વરને છોડાવવા
 આવ્યા હતા તે. ૧૧ અધિપત્ય-અધિપતિ; આલિક. ગલ્ય-ગતિ. ૧૨ સમ્રથ-
 સમર્થ; લેશવર. રાજધિરાજ-રાજબોના પાણુ રાજ; સર્વેશ્વર. ૧૩ તે આગળે-તે
 શ્રીહરિની આગળ. દીન-ગરીબ. ૧૭ એજ-(સં. જોજસ) વીર્ય; તેજ; બળ. વચ્ચ
 નામ મહાવચ્ચ: ક્ષતિ સ્તુતે:

- “અરે પુત્ર તમો કહો મુને, પૂછું છું તે સત્ય;
તે પુરુષની સામા તમો, બોલ્યા તો નથી અત્ય. શુકશ. ૧૯
- દંડવત કરવા તેને ધટે, તે મોટા હરિજન;
ભાગ્ય તમારાં માનજો, તેનાં યથાં દરશન. શુકશ. ૨૦
- તમો આજ થઈ કાઈ દિવસ, પણ જશો ના સાંહે;
અનાપાસ પણ ઉચરે, હરિ નામ કો બ્યાંહે. શુકશ. ૨૧
- શ્રી રામ કૃષ્ણ ગોવિંદ કહે, અથવા કહે ગોપાળ;
સાંહાં તમે રમે ઝાંખતા, નાસજો તત્કાળ. શુકશ. ૨૨
- શ્રી ગોપીજન વલ્લભ કહે, શ્રી ગોવરધન નાથ;
શ્રી વિદુલ વાસુદેવ કહે, તેથી બેડજો હાથ. શુકશ. ૨૩
- પુરુષોત્તમ પરિબ્રહ્મ કહે, વા કહે ગોકુળેન્દ્ર;
તેને તમે ના બોલાવશો, કહે વૃંદાવનચંદ્ર. શુકશ. ૨૪
- કેશવ માધવ શ્રી હરિ, પ્રભુ નંદ કુમાર;
ગરુડધ્વજ કરુણાનિધિ, શ્રી જગદીશ મોરાર. શુકશ. ૨૫
- ધ્યાદિક જે ઉચરે, હરિનાં જે નામ;
સ્વમ વિષે પણ ના જશો, તમો તેને ધામ.” શુકશ. ૨૬
- એવું સુણી દૂત બોલીયા, પ્રભુ સંદેહ છે એક;
સમગ્રવી છેદન કરો, તે દષ્ટાંત વિવેક. શુકશ. ૨૭
- એક અચરજ અમને થાયે, પડતી નથી ગમ;
સંબંધ માત્રે શ્રદ્ધા વિના, નામ તારે તે કયમ. શુકશ. ૨૮
- એમ સુણી ધર્મ બોલીયા, ભાઈ સાંભળો વાત;
જુઓ પ્રત્યક્ષ પ્રતાપ છે, શામ નામ વિખ્યાત. શુકશ. ૨૯
- જ્ઞાન ભાવનું કારણ નથી, એ તો વસ્તુનું માહાત્મ્ય;
બેદ નથી નામ રૂપમાં, નામ એ જ પરમાત્મ. શુકશ. ૩૦

૨૨-૨૬ કાશી ખંડમાં ગોવિંદ માધવ શુકન્દ દ્વે મુરારે ધ્યાદિક હરિનામ મણુવેલાં છે.
૨૮ સંબંધમાત્રે-માત્ર નામ હચ્ચારણથી શ્રીહરિ સાથે સંબંધ થવાથી. ૩૦ બેદ
નથી નામરૂપમાં-નામમાં અને તે જેનું નામ છે તેના સ્વરૂપમાં કાંઈ બેદ નથી;
બંને એક જ છે.

- સંબંધ માત્રેથી ક્યમ તરે, તમે પૂછ્યું જેઠ;
આશ્ચર્ય એમાં છે કશું, જુઓ દષ્ટે તેઠ. શુકલ. ૩૧
- પાપાણુ જુડે બોલે સદા, જેહેનો એઠ સ્વભાવ;
તે ત્યાં તે તાર્યા અન્યને, તેને ક્યાં હુતો ભાવ. શુકલ. ૩૨
- જડને તાર્યા તો એતન તરે, તેમાંથી અધિકાર્થ;
કેશવ નામ જરાબરી, કાઈ છે નહીં ભાઈ. શુકલ. ૩૩
- સ્થામ થકી પણ નામનો, મદિમા છે અપાર;
સ્થામ રૂપે કાઈ કાઈ તર્યું, નામથી સંસાર. શુકલ. ૩૪
- શેષ એ નામ સદા જપે, જપે નારદ નામ;
ક્રુપ પ્રહ્લાદ આદે અનેકનાં, સર્વાં દરિ નામે કામ. શુકલ. ૩૫
- મુક્તામાળા હતુમાનજી, ફેડી જ્ઞેતાં શ્રી રામ;
પ્રભુ પ્રસાદી અમૃત્ય પણ, ન દીર્ઘ દરિનું નામ. શુકલ. ૩૬
- સમ વિભાજે ત્રણ લોકમાં, વેદવ્યું રામચરિત્ર;
રામ વરણુ એ અંતે વધ્યા, તે લીધા શિવજી પવિત્ર. શુકલ. ૩૭
- તેજ એ અક્ષર નામના, રટે નિશદિન આપ;
આનંદરૂપે પોતે થયા, ટાળે જગના તાપ. શુકલ. ૩૮

૩૨ છુડેભાજે-પોતે જુડી જાય અને બીજને પણ જુડાડે. રામાવતારમાં લંકા
જવા સમુદ્ર ઉપર પત્યર તારી પાળ બાંધી હતી, જે અઘાપિ રામનો રોતુ કહેવાય
છે. એ કયા પ્રસિદ્ધ છે. ૩૪ સ્થામ-શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન. પ્રત્યક્ષ શ્રીકૃષ્ણથી તો કાઈ
કાઈ તર્યા છે, પણ તેના નામથી તો આખો સંસાર તરે છે. નામનો મદિમા વર્ણવતાં
હુ છે કે,

નામૈવ તવ ગોવિન્દ નામ તત્ત્વશતાધિકમ્ । દદાત્યુચારણાન્મુક્તિં વિનાપ્યટ્ટાદ્યયોગિતામ્

૩૬ શ્રી રામચંદ્રજીએ હતુમાનજીને મોતીની માળા પ્રસાદી તરિકે બક્ષિસ આપી,
પણ હતુમાનજીને તો માધિક વસ્તુઓ બધી નકામી હતી તેથી દરેક મોતી તેમણે
વાંદર સ્વભાવે દાંતવતી ફેડી ફેડીને જોયું કે તેમાં 'રામ' નામ છે કે નહિ, અને એમ
મધાં મોતી ફેડીને રામનામ વગર અસાર જાણીને ફેંકી દીધાં. ૩૮ 'રામ' નામના જે
અક્ષરનો જપ કરવાથીજ શિવજી આનંદરૂપ થઈ જગતના તાપ મટાડે છે.

કાશીમાં શંકર સહુને, દે મંત્ર તારક જોડ;
 મુક્તિ આપે મહા દુષ્ટને, તે હરિ નામ છે એહ. શુકલ. ૩૯
 નામ થકી નામી મળે, નામીથી નહીં નામ;
 રૂપ તે નામ આધીન છે, સરે નામથી કામ. શુકલ. ૪૦
 સેહેજ નારાયણ જોલતાં, તથો દુષ્ટ સંસાર;
 લાવે રટે કૃષ્ણ તે તણા, લાગ્યનો નહીં પાર. શુકલ. ૪૧
 જુઓ મૂર્ખપણું જીવનું, મૂઢીને મળ્યું રત્ન;
 કોડી મળવાને કારણે, કરે કોડી પ્રયત્ન. શુકલ. ૪૨
 કૃષ્ણ કેહેતાં શ્રમ થાયે નહીં, નવ લાગે દામ;
 વાર ના લાગે પલકની, સહુ સુખનું ધામ. શુકલ. ૪૩
 જિન્હા પોતાને સ્વાધીન છે, રહેજે લેવાય નામ;
 અન્યનું કામ પડે નહીં, તોહે ન કરે એ કામ. શુકલ. ૪૪
 નિસરણી વૈકુંઠની, હરિ નામ કેહેવાય;
 મળી તેહેને મૂઢી વૃથા, કરે અવર ઉપાય. શુકલ. ૪૫
 માથે શત્રુ કરે મારવા, મૃત્યુ જાણે છે સત્ય;
 તે સમે અમૃત આવી મળ્યું, પીએ નહીં દુરમત્ય. શુકલ. ૪૬
 નામ સુરજ નામ ચંદ્રમા, નામ અગ્નિ સ્વરૂપ;
 કલ્પ વૃક્ષ કૃષ્ણ નામ છે, સહુ વિધે સુખરૂપ. શુકલ. ૪૭

૩૯ શ્રીરામાય નમઃ એ પદ્મશરી (૭ અક્ષરનો) વારક મંત્ર હોવાય છે, અને તેને મારે શિવજી પોતે જ કહે છે કે:-

અહો મવત્રામ જપન્મૃતાર્થો વસામિ કારદ્યામનિનં મવાન્યા ।

મુમૂર્ષમાણસ્ય વિમુક્તયેહં દિશામિ મન્ત્રં તવ રામનામ ॥ (કાશીચંદ)

૪૦ નામી-જેનું નામ હોય તે નામવાળો પુરુષ. ૪૧ દુષ્ટ-પાપી (અભમેલ).
 ૪૨ જીવનું મૂર્ખપણું કેટલું છે કે તે રત્ન મળ્યું છે તેને કૌંઠી દહને કોડી મેળવવાને મહા પ્રયત્ન કરે છે. અર્થાત્ શ્રીહરિનું નામ હાથમાં આપ્યું છે, તે કોડી દહને તેના સ્વરૂપને શોધવા જાય છે. ૪૬ દુરમત્ય-દુર્ભતિ; નાકારી જુદાવાળો કાળરૂપી શત્રુ અને હરિનામરૂપી અમૃત સમજવું.

તરણિરૂપે ટાળે તિમિરને, ઈંદુ રૂપે ત્રિતાપ; શુકલ. ૪૮
 વહ્નિરૂપે ચતુરવિધિતણા, નામ બાળે છે પાપ. શુકલ. ૪૯
 મન વાંછિત આપે કામના, યદને સુરતરુ રૂપ; શુકલ. ૪૯
 નપક જનને ક્રોડી વિધે, મુખ આપે અનૂપ. શુકલ. ૪૯
 તેજ મહા દુઃખ જાણું, મોટો તેજ અન્યાય; શુકલ. ૫૦
 મોટું લાંછન માથે તેહ છે, હાની પણ તે કેહેવાય. શુકલ. ૫૦
 અમંગળ તેજ વિભ્રમપણું, તે સમો દુઃખદાય; શુકલ. ૫૧
 કૃષ્ણ કીર્તન વિના જે ધડી, પણ કાણું વહી જાય. શુકલ. ૫૧
 તેજ મોટો મહોચ્છવ લહે, તેજ લાભનું ધામ; શુકલ. ૫૨
 તેજ માહા દાનદેય જે, કાણું જપાયું હરિ નામ. શુકલ. ૫૨
 નારદજી પ્રત્યે શ્રી મુખે, શ્રી હરિ કહ્યું જેહ; શુકલ. ૫૩
 અર્થ કહું તે વચનનો, સાંભળો સદુ તેહ. શુકલ. ૫૩
 વૈકુંઠે હું વસતો નથી, ના યોગી ઉર માંહ; શુકલ. ૫૪
 ભક્ત મારા ગુણ ગાય છે, ઉભો રહું છું હું સ્વાંહ. શુકલ. ૫૪
 દંડ મારો તે ઉપર નહીં, જે મુખે હરિ ગાય; શુકલ. ૫૫
 પાપ કદાપિ તે કરે, તોહો નામે મૂકાય. શુકલ. ૫૫

૪૮ તરણિ-સૂર્ય. ઈંદુ-ચંદ્ર. ત્રિતાપ-આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિ; અથવા આધિ-
 ભૌતિક, આધિદેવિક અને આધ્યાત્મિક એ ત્રણ પ્રકારના તાપ-દુઃખો. ચતુર્વિધ-ચાર
 પ્રકારનાં. ચાર પ્રકારનાં પાપ તે કાવિક, વાચિક, માનસિક, અને સાંસર્ગિક.
 ૪૯ કામના-ઈચ્છા. સુરતરુ-કેલપટ્ટણ. નપક-જપ કરનાર. ૫૦-૫૧ કૃષ્ણકીર્તન
 વિના જે ધડી, પણ, અને કાણું વહી જાય, તેજ મહા દુઃખ, મોટો અન્યાય, મોટું
 લાંછન, મહાહાનિ, અમંગળ, વિભ્રમપણું, અને દુઃખદાયક વખત જાણવો. પાંડવગીતામાં
 પણ વચન છે કે, સ જ્ઞાતિઃ મહચ્છિદ્રમ્ વગેરે. પર એથી જે કાણું હરિનામ જપાયું
 તે મહાચ્છોભવ વગેરે જાણવું. મહોચ્છવ-(સં. મહોત્સવ) મોટો ઉત્સવ. દેવ-દાનમાં
 આપવા લાયક વસ્તુ. ૫૪ વિષ્ણુપુરાણમાં નારદ પ્રત્યે શ્રી જગવાને એમ જ કહ્યું છે.
 નાહં વસામિ વૈકુંઠે યોગિનાં હૃદયે ન ચ। મદ્રક્તા યત્ર ગાયન્તિ તત્ર તિષ્ઠામિ નારદા।
 ૫૫ તે, મારું નામ જપનાર, કદાપિ પાપ કરે નહિ; છતાં કરે તો પણ મારું
 નામ લેવાથી તે મુક્ત થઈ જાય છે. તોહો-તોપણ.

નામ ભરોસા જાણીને, કરીએ નહીં દોષ;
 બળને કૃપા ના મન કરે, આવે મનમાં રોષ. શુકશ. ૫૬
 ગૃહ કારજ કરતો થકો, કૃષ્ણ કહેતો હોય;
 તો તેને કર્મ લેપે નહીં, જેમ વારિજ તોય. શુકશ. ૫૭
 કૃષ્ણ કૃષ્ણ સદા જે રટે, તે કૃષ્ણની દેહ;
 જે વસ્તુ અગ્નિને મળે, યાપ અગ્નિ તેહ. શુકશ. ૫૮
 નામ પોતાનું સાંભળી, હરિ આપે છે ધાર્ધ;
 “શું આપું? શું કરું એને?” એવા જાય છે મહોવાર્ધ. શુકશ. ૫૯
 ✓ શ્રી કૃષ્ણ કીરતન જે કરે, તે સદા છે પાવન;
 પવિત્ર કરે અન્ય પ્રાણીને, જેને દે દરશન. શુકશ. ૬૦

વલણ

દરશન દેઈ પાવન કરે, હરિનામના રટનારે;
 ધર્મ કહે ક્યાં લગી કહું, પ્રભુનામ માહાત્મ્ય અપારે. શુકશ. ૬૧

કેકલું ૯ મું

. રાગ માલકોશ

શુકશ કહે સાંભળ રે રાગ, પરિક્ષત પુણ્ય પવિત્રશ;
 ધર્મ નૃપે પણ નામ વખાણ્યું, તે કહું તુજને ચરિત્રશ. ૧
 નિથે જાણુને હું પણ કહું છું, સર્વ સાર હરિ નામશ;
 વિનાશમે સુખ સદુ વિધિ આપે, મેળવે સુંદર સ્યામશ. ૨
 અન્ય યુગે તો અન્ય સાધન પણ, ફળતાં એ સાચી વાતશ;
 તે કાઢનું બળ કળિમાં નવ ચાલે, નામ ફળે સાક્ષાતશ. ૩

૫૭ વારિજ-કમળ. તોય-પ્રાણી. જેમ કમળને પ્રાણીમાં રહેવા છતાં પ્રાણી અડતું નથી, તેમ જે પ્રાણી સંસારમાં રહી ધરકામ કરતો થકો કૃષ્ણ નામ લેતો હોય, તેને કર્મને લેપ લાગતો નથી. ૫૮ કૃષ્ણની દેહ-કૃષ્ણસ્વરૂપ જ. પાંડવગીતામાં પણ કહ્યું છે કે, કૃષ્ણે રતા કૃષ્ણમન્તુસ્મરન્તિ રાત્રૌ ચ કૃષ્ણં પુનરત્યિતાયે । તેઽમિત્રદેહા પ્રવિશન્તિ કૃષ્ણં હવિર્યથા મંત્રહુતં હુતાશે ॥

- કળિકાળ રૂપી આશુચ પશું, કાઈ ધર્મનો નહીં અધિકારછ;
અડે નહીં સૂતક કૃષ્ણ નામને, કરીએ સુખે ઉચ્ચારછ. ૪
- સત યુગે જે કૃષ્ણ ધ્યાનથી ચાતું, ત્રેતામાં મશ્તથી જેહછ;
દ્વાપરે જે પૂજન ચક્રી, કળી કૃષ્ણકીરતનથી ચાપ તેહછ. ૫
- સર્વ ધર્મ સાધન રહિત હોયે, જે કથે કૃષ્ણનું નામછ;
શ્રી કૃષ્ણની પદવી તે પામે, ધર્મ અર્થ ને કામછ. ૬
- કૃષ્ણતણું કીર્તન જેને મુખ, કળિમાં તે જ કૃતારથછ;
✓ કહે કૃષ્ણ ને અન્યને કેહેવરાવે, તે જ મોટો પરમારથછ. ૭
- હરિ નામ ને હારે નામ, હરિ નામ મારું જીવનછ;
અન્ય ગતિ નથી નથી નથી કળિમાં, એ વેદ વ્યાસ વચનછ. ૮
- વેલુ પીલતાં જે તેલ નીકળે, જળ મથે નવનીત ન હોયછ;
✓ પશુ કેશવ કીર્તન વિના કળીમાં, તરે નહીં ભવ કોયછ. ૯
- મોટો ભાગ્યશાળી સહુકોથી, જાણો કળીનો જનછ;
માહા દુર્લભ હરિ સેહેજ નામ, રમરણ ચક્રી દે દરશનછ. ૧૦
- ક્યાંહાં લગી કહું હરિ નામનો, મહિમા કેહેતાં ન આવે પારછ;
શેષ સદા બે સહસ્ર રસનાથી, કથે તોએ કેહે છે અપારછ. ૧૧

૪ આશુચ-આશૌચ, સૂતક. ૫ શ્રીમદ્ભાગવત એકાદશસ્કંધમાં જનક વિદેહી પ્રતિ નવયોગેશ્વરનું વચન ॥ ૬.

કૃતે ચ ધ્યાયતો વિષ્ણુસ્ત્રેતાયાં યજ્ઞતો મત્સૃઃ ।

દ્વાપરે પરિચર્યાયેઃ કલૌ કેશવકીર્તનાત ॥

૬ શ્રીપુરુષોત્તમ સહસ્રનામમાં પશુ કહ્યું છે કે,

સર્વસાધનવિનિમુક્તઃ સર્વસાધનવર્જિતઃ ।

૮ પારંવગીતામાં પશુ કહ્યું છે,

હારેનામૈવ નામૈવ નામૈવ મમ જીવનમ્ ।

કલૌ નાસયેવ નાસ્ટયેવ નાસ્ટયેવ ગતિરન્યથા ॥

૯ વેલુ-રેતી. નવનીત-માખણ. ભવ-સંસાર. ૧૧ બે સહસ્ર-બે હજાર. રસના-જીભ શેષ નાશાયણને હજાર ગુણ છે, અને દરેક મુખમાં બળે જીભ છે, તેથી બે હજાર કહી. ।

- અવનિરજકણ વર્ષાધારા વળી, તારા મેડળ છે અનંતજી;
તેનું પણ કોઈ લેખું કરે, નામ મહિમા પોહોયે ના ચંતજી. ૧૨
- શુકજી કેહે પુછ્યો પ્રશ્ન તમે નૃપ, તેહેનો ઉત્તર એહજી;
✓કૃષ્ણ નામ મહિમા છે અપરમિત, નિશ્ચે નહીં સંદેહજી. ૧૩
- સત્ય છે સત્ય છે સત્ય કહું હું, હરિનામ મોહું સત્યજી;
સાર સરવ સિદ્ધાંત તણો, એમ કહે મુજ મત્યજી. ૧૪
- શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીકૃષ્ણ, સ્નેહ સહિત કહો સર્વજી;
તણ વસ્તુને તજજો તતક્ષણ, અવિશ્વાસ, દ્રોહ, ગર્વજી. ૧૫
- શ્રીહરિ શ્રીગુરુ ભગવદી બ્રાહ્મણ, તેણું રાખજો ભાવજી;
નિંદા અરિધ્યા કોઈની ના કરશો, લહેશો પરમ પદ દહાવજી. ૧૬
- સંવત અષ્ટાદશ ત્રેસડમાં, માસ ભાદ્રપદ સારજી;
શુક્લ પક્ષ શુભ તિથિ પૂર્ણિમા, શતભિષા બુધવારજી. ૧૭
- પૂરણ કથા તે દિવસે થઈ છે, શ્રી ગુરુ કૃષ્ણ કૃપાવજી;
અનમેલનું આખ્યાન કર્યું એ, મહદ પુરુષ આજ્ઞાવજી. ૧૮
- ✓શ્રી હરિ નામ માહાદેવજોમાં, વર્ણવ્યું શ્રી ભાગવત અનુસારજી;
અન્ય પુરાણનાં વચન થકી પણ, પુષ્ટિ કરી નિરધારજી. ૧૯
- ચોપાઈ ચતુર અષ્ટોત્તર શતનું, પ્રમાણ કર્યું શુભ સારજી;
પરમ પુનિત પ્રતિપદ પરબ્રહ્મ, આખ્યાન કર્યું ઉચ્ચારજી. ૨૦
- મહા રુદ્રદેહા શ્રી નર્મદા, ઉત્તર તટની સમીપજી;
દેવોરીસંગમ દક્ષણ પ્રાગને, તીર જ્યાં ક્ષેત્ર અધિપજી. ૨૧

૧૨ અવનિરજકણ-પૃથ્વીનાં રજકણો, પરમાણુઓ. વર્ષાધારા-વર્ષાદની ધારાઓ. ચંત-ચિત્ત. લેખું-ગણતરી. પૃથ્વીના રજકણ, વર્ષાદની ધારાઓ, અને તારા મેડળની કોઈ ગણતરી કરી શકે; પણ હરિનામના મહિમાની ગણતરી થઈ શકે નહિ. ૧૬ અરિધ્યા-છર્પ્યા; અદેખાઈ. લહેશો-અનુભવશો. ૧૭ શતભિષા-એ નામનું નક્ષત્ર. ૧૮ મહદ-પુરુષઆજ્ઞા-કોઈ મહાપુરુષની આજ્ઞાથી આ અનમેલનું આખ્યાન કર્યું છે. ૨૦ આ અંથનું પ્રમાણ કવિ ચારસો આઠ ચોપાઈ લેટકું આપે છે. પુનિત-પવિત્ર. પ્રતિપદ-દરેક ચરણમાં. ૨૧ રુદ્રદેહા-નર્મદા નદી. (સંકરના દેહમાંથી જન્મત થયેલી માટે અથવા સંકરના દેહરૂપ જ હોવાથી). દેવોરીસંગમ-જ્યાં દેવા એટલે નર્મદા અને ચોર નદીના

ચંડી ગ્રામ છે નામ જ્યાંહાં, શેષશાળી પ્રભુ વાસેછ; ૨૨
 ગુર્જર દેશ વિષે તે પુરીમાં, વસે કવિ કૃષ્ણનો દાસછ. ૨૨
 શ્રીમંત ભટ શુભ વંશ વિષે, સુત પ્રભુરામનો કાઢાવેછ; ૨૩
 વલ્લભી વૈષ્ણવ ભટ દયાશંકર, નામે સરવ જોડાવેછ. ૨૩
 શાંતિ નાગર સાહોદરે બ્રાહ્મણ, તેણે શ્રીનાથ કૃપાયછ; ૨૪
 એ ચરિત્ર મહા પવિત્ર રચ્યું, ભણી કૃષ્ણ નામ મહિમાયછ. ૨૪
 એ કથા સદા જે કહે અવિલોકે, ને શિષ્યે સાંભળે ગાયછ; ૨૫
 મનવાંછિત ફળ તે જન પામે, પ્રસન્ન થાય જદુરાયછ. ૨૫
 ધર્મ અર્થ ને કામ મોક્ષ પણ, દુર્લભ છે નહીં તેનેછ; ૨૬
 આ આખ્યાનનું શ્રવણ કરીને, હરખ આવશે જેનેછ. ૨૬
 સર્વ ધર્મ સહુ સાધનનું ફળ, શ્રમ પાપે તેને થાયછ; ૨૭
 પરમ પવિત્ર શ્રી કૃષ્ણનું, નામ મહિમા જે ગાયછ. ૨૭
 દાસ દયાને દયા કરી શ્રી પ્રભુ, આપો નામ આસક્તિછ; ૨૮
 દદ વિશ્વાસ અચળ સાધુની સંગત, પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિછ. ૨૮
 પૂરણ થયું આખ્યાન સર્વ કાર્ષ, શ્રોતા શ્રી હરિ યોક્ષિછ; ૨૯
 કરો સદા શ્રી કૃષ્ણની સેવા, પ્રેમ મમ થઈ ડોલોછ. ૨૯
 વલણ

પ્રેમ મમ થઈ ડોલને, રટને મુખે કૃષ્ણ નામ રે;
 સત્ત દયાશંકર કહે, સત્રથ મુંદર સ્યામ રે. ૩૦

ઇતિ શ્રીમદ્ભગવતે પદ્મભરકથે લખેલું અનંતેષ આખ્યાન સંપૂર્ણ

સંગમ થાય છે ત્યાં એ દક્ષિણ પ્રયાગ ક્ષેત્ર કહેવાય છે. ક્ષેત્રઅધિપ-બધા તીર્થ ક્ષેત્રોનો રાજા; મોટામાં મોટું તીર્થક્ષેત્ર. ૨૨ ચંડીગ્રામ-ચાંડોદ ગામ. ૨૫ અવિલોકે-અવલોકન કરે; વાંચે. ૨૮ નામઆસક્તિ-પ્રભુના નામ સ્મરણ ઉપર પ્રેમ.

મંગળાચરણ

હોહો

શ્રી ગુરુ ગીરધરલાલ પદ-પંકજ કરું પ્રણામ;
કૃષ્ણનામ મહિમા કરું, કાંધ્યેક અતિ અભિરામ.

છંદ રસાવલ

શ્રી કૃષ્ણનામ ચિંતામણિ, ચિંતિત રક્ષણાયક;
નપક જનની જનક, અધિક દિત કરવાલાયક. ૧
કૃષ્ણનામ મહાપાપ, ચતુરવિધ તણાં પ્રજાળે;
કૃષ્ણનામ ત્રિતાપ, સમગ્રાં તુરત જ ટાળે. ૨
કૃષ્ણનામથી ટળે, અમિત વિધિના વધુ વ્યાધિ;
કૃષ્ણનામથી કલેશ, મટે સહુ મનની આધિ. ૩
કૃષ્ણનામથી કાલાદિક, ભય કંપી નાશે;
કૃષ્ણનામથી અખિલ, અવિદ્યા સૈન્યા ત્રાસે. ૪
સંચિત ક્રિયમાણ પ્રારબ્ધ, અથ મટે હરિ નામે;
દેવ પિતૃ જાણ મનુષ્ય ધૂટે, શુભ સ્મૃતિ સ્થામે. ૫

મંગળાચરણ:-પદ-પંકજ-ચરણકમળ. અભિરામ-સુંદર. આ હોહોમાં કવિ પોતાના ગુરુ શ્રી ગિરધરલાલજી મહારાજના ચરણકમળને પ્રણામ કરે છે. ૧ નપક-જન કરનાર, શ્રીકૃષ્ણ નામનો જન કરનાર. ૩ વધુ-સારીર. આધિ-મનના રોગ. ૪ અખિલ-તમામ. અવિદ્યા-માયા; અજ્ઞાન. સૈન્યા-સેના; સરકાર. ૫ સંચિત ક્રિયમાણ અને પ્રારબ્ધ એ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મ છે. અનેક પૂર્વ જન્મનાં જે કરેલાં શુભાશુભ કર્મો ભોગાં થયેલાં હોય તે સંચિત; તેમાંથી આ જન્મમાં ભોગવવાને માટે જે નિર્માણ થયેલાં હોય તે પ્રારબ્ધ; અને આ જન્મમાં જે કર્મો કરાય છે તે જે સંચિતમાં વધારો કરનાર છે તે ક્રિયમાણ. એ ત્રણ પ્રકારનાં કર્મોમાં થયેલાં પાપ શ્રીહરિનાં નામ સ્મરણથી મટી જાય છે. જાણ એટલે દેવાં પણ ત્રણ જાતનાં છે.

કૃષ્ણનામે કૃત્તેશ, આપદ સધળી વામે;
 કૃષ્ણનામથી અશુભ, ઉદારી પ્રસે પામે. ૬
 કૃષ્ણનામ મહા દુષ્ટ સ્વભાવ જનિત દુઃખ મેટે;
 કૃષ્ણનામથી સકલ માંગલિક વસ્તુ મેટે. ૭
 કૃષ્ણનામથી અદ્ભુત પ્રપંચ પ્રીતિ લાગે;
 કૃષ્ણનામથી નટવર નંદકુંવર લેહે લાગે. ૮
 કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણનામ પર ઉપજે પ્રીતિ;
 કૃષ્ણનામથી સફળ અવસ્થા જે ગર્ભ પીતી. ૯
 કૃષ્ણનામથી અર્ચન શ્રીષ્ઠ સેવા ભાવે;
 કૃષ્ણનામથી પરાભક્તિ પુરુષોત્તમ આવે. ૧૦
 કૃષ્ણનામ નિત્ય કૃષ્ણઅંગીના સંગ મેલાવે;
 કૃષ્ણનામ નિત્ય કૃષ્ણકેલીની મધ્ય ભેળાવે. ૧૧
 કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણ રૂપે તેવા ગુણ આપે;
 કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણધર્મના સમ શુદ્ધિ વ્યાપે. ૧૨
 કૃષ્ણનામ મદ કામ ક્રોધ બદ્ધ લોભ નસાડે;
 કૃષ્ણનામ મંત્રસર મોહને નાશ પમાડે. ૧૩
 કૃષ્ણનામ સદુ વિપય વાસના વિધ કરી નાખે;
 કૃષ્ણનામ બલ અખિલ વિશ્વ ઈશ્વર સમ ઝાંખે. ૧૪

એક દેવજાણુ તે દેવોનું અર્ચનપૂર્વક યજ્ઞયાગાદિ કરવાથી મટે છે, બીજું પિતૃજાણુ તે શ્રાદ્ધ અને પિતૃતર્પણ વગેરે કરવાથી મટે છે, અને ત્રીજું મનુષ્યજાણુ તે પુત્રો-
 ત્પત્તિ કરી વંશાની વૃદ્ધિ કરવાથી તથા અતિથિસહાર અને મનુષ્ય જાતિને મદદ કરી તેમનાં દુઃખ મટાડવાથી મટે છે. પણ ફક્ત પ્રભુ નામનું સ્મરણ કરવાથી એ ત્રણ જાણુથી મુક્ત થવાય છે. ૭ મેટે-મટે. લેટે-મળે. ૮ અદ્ભુતમ-હું અને મારું એવી સંસારીની ભાવના. પ્રપંચ-સંસાર. ૧૦ પરાભક્તિ-શ્રીકૃષ્ણ ઉપર અનન્ય ભક્તિ. ૧૧ કૃષ્ણઅંગી-શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત. 'કૃષ્ણકેલી-શ્રીકૃષ્ણની ક્રીડા; રાસકીલા. ૧૨ કૃષ્ણરૂપે તેવા-શ્રીકૃષ્ણના ઉપર પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય તેવા. કૃષ્ણ ધર્મ-શ્રીકૃષ્ણની ધર્મ. ૧૪ કૃષ્ણનામ બલ-શ્રીકૃષ્ણ નામના બળપડે કરીને. ઝાંખે-જુએ.

કૃષ્ણનામથી અધમ થાય વેકુંડ પદ વાસી;	
કૃષ્ણનામથી મુક્તિ ચાર માયા પણ દાસી.	૧૫
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણ વસે નિત્ય હૃદયા રંગે;	
કૃષ્ણનામથી રક્ષક કરે સુદર્શન સંગે.	૧૬
કૃષ્ણનામે નવ ગ્રહ નિત્ય ચરણે શીર નામે;	
કૃષ્ણનામથી • શત્રુ સર્વે પ્રાણે પામે.	૧૭
કૃષ્ણનામથી અવળું તે પણ સવળું થાયે;	
કૃષ્ણનામથી અખિલ વિશ્વ વલ્લભ થઈ જાયે.	૧૮
કૃષ્ણનામથી બ્રહ્માદિક સુર સહુ પૂજે;	
કૃષ્ણનામથી પ્રેત પિશાચ અસુર ગણ ધ્રુજે.	૧૯
કૃષ્ણનામથી સકલ ધર્મ સહુ સાધનનું ફળ;	
કૃષ્ણનામથી મહા અધર્મ તતક્ષણ હોયે નિર્મળ.	૨૦
કૃષ્ણકીર્તની સકલ તીર્થને પાવન કર્તા;	
કૃષ્ણકીર્તની ગંગાદિ સરિતા અધ હતાં.	૨૧
કૃષ્ણનામથી વિદ્ય વિપતિ કરે પલાયન;	
જન્મ મરણ ભવરોગ હરે હરિનામ રસાયન.	૨૨
કૃષ્ણનામ અદિ વૃથિક વ્યાધિ ચોર ભય ટાળે;	
કૃષ્ણનામ જમ કુતર્ક સંશય સહુ દુઃખ બાળે.	૨૩
કૃષ્ણનામ દુઃસ્વપ્ન વ્યસન કુસંગ મટાડે;	
કૃષ્ણનામ સુખ સકલ મનોરથ પૂરા પાડે.	૨૪
કૃષ્ણનામથી પુત્રકલત્રાદિક દુઃખ જાયે;	
કૃષ્ણનામથી અચલ લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થાયે.	૨૫.

૨૪ દુઃસ્વપ્ન-નકારાં સ્વપ્ને આવવાં તે.

૧૫ મુક્તિ ચાર-ચાર પ્રકારની

મુક્તિ:-સારભ્ય, સાયુજ્ય, સાલોક્ય, અને સામીપ્ય. ૧૬ સુદર્શન-ભગવાનનું આયુધ

સુદર્શન ચક્ર. ૧૭ પ્રાણે-પરાજય, હાર. ૧૮ વલ્લભ-વહોતું, પ્રિય. ૨૧ કૃષ્ણ

કીર્તની-શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું કીર્તન કરનાર, વિષ્ણુનો ભક્ત. ૨૩ અદિ-સાપ. વૃથિક-

વિધી. વ્યાધિ-વાય. કુતર્ક-ખોટાખેટા તર્કો. ૨૫ કલત્ર-શી.

કૃષ્ણનામમાં યોગયત્ત વૈરાગ્ય જ્ઞાન છે;	
જપ તપ તીરથ ધરમ તત ધ્યાન દાન છે.	૨૬
કૃષ્ણનામને કળે વેદ ચારે ઉચ્ચારે;	
કૃષ્ણનામ એકાતેર શત પૂર્વજ તારે.	૨૭
કૃષ્ણનામ ઈદ્રિ વણુજીતે કૃષ્ણ પમાડે;	
કૃષ્ણનામ મહાકલ વિષેથી તત્ક્ષણ કાઢે.	૨૮
કૃષ્ણનામ જપ કરતાં કરે સદનનો ધંધો;	
તે તો નિર્ભજ રહે થાય નહિ યમકર બંધો.	૨૯
કૃષ્ણકીર્તને કૃષ્ણ રહે હિભા નિત પાસે;	
કરતા પૂજી કરે ભક્ત પદરજની આસે.	૩૦
કૃષ્ણનામથી વલ્લભ કૃષ્ણ કૃષ્ણને વલ્લભ;	
કૃષ્ણનામથી સરવ સુગમ કરું પણ નહિ દુર્લભ.	૩૧
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણ રાધિકા અતિશે રાજ;	
કૃષ્ણનામથી જ્યહાં જ્યહાં જાય છે તે બાજ.	૩૨
કૃષ્ણનામથી સર્વ નમે જગમાં જશ આપે;	
કૃષ્ણનામથી આપ ન લાગે જો કાઈ આપે.	૩૩
કૃષ્ણ નામથી કલણ અંક ભુંસાય ભાલથી;	
દુર્ગતિ નહિ યમદંડ સ્વર્મ પણ જપે ગોપાલથી.	૩૪

૨૭ કૃષ્ણ નામના ઉચ્ચારણના કળથી જ ચારે વેદના ઉચ્ચાર થઈ શકે છે. એકાદશરાત પૂર્વજ-આપણી પૂર્વે આપણા વંશમાં હતપત્ર થઈ ગયેલા ૧૭૧ પૂર્વજો. ૨૮ ઈદ્રિવણુજીતે-ઈદ્રિયોને જીત્યા વગર; યોગ સંધ્યા વગર. ૨૯ સદન-ધર. યમકર-બંધો-યમરાજના હાથમાં બંધીવાળ. ૩૦ પદરજ-પગની ધૂળ. ભગવાન પોતાના ભક્તના મગની ધૂળની આશાએ ભક્તોની પાછળ કરતા કરે છે. ભક્તિનો કેટલો બધો મહિમા! ૩૧ વલ્લભ.....વલ્લભ-ભક્તને કૃષ્ણ વહાલા છે અને કૃષ્ણને ભક્ત વહાલો છે, એમ કહેવાનું તાત્પર્ય છે. ૩૩ આપ-રાખ. ૩૪ કલણ અંક ભુંસાય ભાલથી-કંપાળમાં વિધાતાએ નસીબના ખરાબ અંક લખેલા હોય તે પણ ભુંસાઈ જાય, અર્થાત્ ખરાબ નસીબ હોય તે જલ્દીથીને સારું થઈ જાય; દુઃખ હોય ત્યાં સુખ થઈ જાય. જપે ગોપાળથી-ગોપાળના નામથી.

કૃષ્ણનામથી અષ્ટ પ્રહર રહે આનંદે મન;	
કૃષ્ણનામથી પતિત પાવન કરે દર્ષ દર્શન.	૩૫
કૃષ્ણનામથી સકળ ભોગ સદન સુખરાશિ;	
કૃષ્ણનામથી જહાં વસે ત્યાં પ્રયાગ કરી.	૩૬
કૃષ્ણનામથી અપકીર્તિ શુભ કીર્તિ થાયે;	
કૃષ્ણનામથી સકલ શોક સહેળે સમી જાયે.	૩૭
કૃષ્ણનામથી અષ્ટ મહાસિદ્ધિ નવનિધ રહે હાજર;	
કૃષ્ણનામથી અખિલ અમંગલ કંપે ચરચર.	૩૮
કૃષ્ણનામથી ચાર પદારથ યર્ષ રહે કિકર;	
કૃષ્ણનામથી દશો દિશ મંગલ કો ન ભયંકર.	૩૯
કૃષ્ણનામથી ધર્મ વિષે મતિ કદા ન પાપે;	
જીતે દુષ્ટ સ્વભાવ નામ હરિ પ્રમળ પ્રતાપે.	૪૦
કૃષ્ણનામથી ઉભય લોક અતિ સુખ પામે;	
કૃષ્ણનામથી કૃષ્ણ મલિન અંતરાય વામે.	૪૧
કૃષ્ણનામથી અગ્નિ તિમિર દૂળી જાયે;	
કૃષ્ણનામથી બાહ્યાન્તર અજબોળું થાયે.	૪૨
કૃષ્ણનામથી અંતકાલ પીડા નવ પામે;	
કૃષ્ણનામથી મનની વૃત્તિ તૃપ્તિ વામે.	૪૩
કેવળ કૃષ્ણ નામથી સકલ ચિંતા ચૂરણ;	
કેવળ કૃષ્ણ નામથી સકલ કામના પરિપૂરણ.	૪૪
કાઈ વિધ પણ કૃષ્ણ કહે દુઃખ પડે ન સહેવું;	
રટે પ્રેમ વિશ્વાસ સહિત ત્યાં શું પછી કહેવું.	૪૫

૩૮ અષ્ટમહાસિદ્ધિ-યોગની આઠમહાસિદ્ધિએ; અલિપ્ત; લલિપ્ત, ગરિમા, વગેરે.
 નવનિધિ-કુબેરના દ્રવ્યના નવ ભંડારો. ૩૯ ચાર પદારથ-ધર્મ, અર્થ, કામ, અને
 મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ. ૪૦ પાપે-પાપમાં. ૪૧ ઉભયલોક-આ લોક અને
 પરલોક બંને. અંતરાય-વિક્ષ; અટચાલ. ૪૨ બાહ્યાન્તર-બહાર જગતમાં અને
 અંદર હૃદયમાં.

દુરાચાર તણ ભાવ ભરોસે શ્રી કૃષ્ણ કહે; ૪૬
 યોગમાં શ્રી કૃષ્ણ મળે પોતાનો કરી લહે.
 આપ કૃષ્ણ નિજનામ માહાત્મ્ય ન શકે વખાણી;
 તે આગળ પછી કવણુ ખીજની વાણી. ૪૭
 કામધેનુ સુરદુમ ચિંતામણિ કેટલક વારુ;
 કૃષ્ણ નામ સમ કો ન કહે લાજે મન મારું. ૪૮
 તે માગ્યું આપે પણ દિત અદિત ન વિચારે;
 કૃષ્ણ નામ વણુ માગ્યું દે શુભ અશુભ નિવારે. ૪૯
 નામ માત પિતુ નામી, દિત સુત ઉભયા અંતર;
 તદપિ માતાના પ્રેમયજ્ઞી પિતુ એટલો અંતર. ૫૦
 પિતા પુત્ર હોય પુત્ર તહાં લગી લે ઉત્સંગે;
 સમાન થયો કે ત્યાગ કરે નવ રાખે સંગે. ૫૧
 ત્યમ અંખા નવ કરે અરણક અતિ અંતર વહાલો;
 ઘણી એકવાર પખાલી કરે સૂચિ લહે નિજ કાલો. ૫૨
 એમ અનેક વરાં ધોય પણ નવ કાપે;
 ફરી ભોગવે "પુણ્ય" તહાં જઈ જનકને સોપે. ૫૩
 એ રીતે જ વિચારી નામ નામીને જોજો;
 નામ વિના નહિ મળે નામી નામે ચિત પ્રાપ્ત. ૫૪
 કલીકાલ આશ્ચર્ય કરમ કંઈ ફળે નહિ તેમાં;
 કૃષ્ણ નામે ના અડે સૂતક અતિ બળ એમાં. ૫૫

૪૬ ભાવભરોસે-પ્રેમ અને શ્રદ્ધાથી. ૪૭ શ્રીકૃષ્ણ પોતે જ પોતાના નામનું
 માહાત્મ્ય વખાણી શકતા નથી તો પછી ખીજનું શું જનું? અર્થાત્ નામ મહિમી
 અપાર છે. ૪૮ કામધેનુ-કામદુષા ગાય. સુરદુમ-કદમ વૃક્ષ. ચિંતામણિ-
 ઇચ્છેલી વસ્તુ આપનાર-મણિ. વાઝ-સુંદર. ૫૦ નામ એ માતાની બરોબર છે,
 અને નામી એ પિતાની બરોબર છે, તેથી માતાના અને પિતાના પ્રેમમાં જોડેલો
 અંતર એટલો જો જોમાં અંતર છે. અર્થાત્ નામી કરતાં નામ વધે. એનો ખુલાસો
 નીચેની ચાર કડીમાં કવિ કરે છે. ૫૨ અંખા-મા. અરણક-(અર્મક) બાળક.
 પખાણી-ધોઈ. નિજ કાલો-પોતાનો કાલો પુત્ર. ૫૩ અનેકવરાં-અનેક વખત.

શ્રી કૃષ્ણનામ માહાત્મ્ય મંજરી

કૃત્યે ધ્યાન જેતા મખ, દ્વાપર પૂજન લાખ્યું;	
કળી કેવળ કીર્તન કૃષ્ણ નામ સહુ ફળ દાખ્યું.	૫૬
ચતુર અષ્ટદશ કાવ્ય મહાભારત એમ બોલે;	
સરવ સાર શ્રી કૃષ્ણ નામ, કોઈ નહિ તે તોલે.	૫૭
કૃષ્ણ નામ વિશ્વાસ નથી તે પંડિત ખોટા;	
કૃષ્ણ નામ શિવ શેષ રટે હોય સૌથી મોટા.	૫૮
સકલ હરિનાં નામ, મંહા દુકૃત દુઃખ હારી;	
પણ તે સહુથી કૃષ્ણ નામનો મહિમા ભારી.	૫૯
સ્કંદપુરાણે શ્રીનારાયણે શ્રીમુખ લાખ્યું;	
બ્રહ્મા પ્રત્યે નામ શિરોમણિ નિજ કહી દાખ્યું.	૬૦
અવરકોટિ મુજ નામ સુણી હું પ્રસન્ન થાઉં;	
પણ તેવો નહિ જેવો કૃષ્ણ નામે લહેલાઉં.	૬૧
દ્વિતીયાથી નિલ કાળ નામ ચંદ્ર તો કહાવે;	
પણ ન્યૂનાધિક કલા પુરણ શશિ સમ કો નાવે.	૬૨
પુન્યમ શશિ તે શ્રીકૃષ્ણ અવર લ્યો અવર વિચારી;	
શરદ ઋતુ શશિ સહિત અતિ આનંદકારી.	૬૩
તેમ શ્રેષ્ઠ શ્રીકૃષ્ણ નામ સર્વે પરમાણે;	
જેથી અહરનિશ પરમાનંદ વિના શ્રમ માણે.	૬૪
આપધ અમૃત વા વિષ વણ સમજે કો ખાપે;	
તદપિ તેના ગુણ આપે વૃથા ન જાપે.	૬૫
અમિ સ્પર્શજ યાય અજાને તે તદપિ ખાળે;	
તો પછી કૃષ્ણ નામ કુકર્મ ક્યમ ન પ્રજાળે?	૬૬
અતિ અનાદર યાય પાપ તો પણ ફળ આપે;	
તો વણશ્રદ્ધા પણ નામે સુખ કેમ નહિ વ્યાપે?	૬૭

૫૬ કૃત્યે-સત્ય યુગમાં. ૫૭ ચતુર-ચારવેદ. અષ્ટદશ-અસાદપુરાણો. કા
 ર્યુવંશ આદિ કાવ્યો તથા નાટકો. ૫૮ દુકૃત-દુઃકૃત; ખરાબ કામ. આ ક
 પ્રશ્નનાં અનેક નામો કરતાં કૃષ્ણ નામને વધારે વખાણ્યું છે. ૬૨ બીજાથી પૂર્ણ
 સુધીના ચંદ્રાનું નામ તો ચંદ્ર જ છે; પણ પૂર્ણિમાના ચંદ્રની બરાબર કોઈ અ
 નહિ. તેમ જ કૃષ્ણનામનું સમજાવું.

માટે લક્ષ વાતની વાત કરું સમ ખાઈ;
 રટો કૃષ્ણ આ અવસર નથી મળવો લાઈ. ૬૮
 શ્રીકૃષ્ણ નામ માહાત્મ્ય મંજરી જે દ્રાઈ ગાશે;
 થશે ભક્ત શ્રીકૃષ્ણ તણો વાંછિત ફળ થાશે. ૬૯
 શ્રીગુરુવક્તવ્ય દ્વિજ દયારામ શુભ કૃતિ આ કીધી;
 હરિજનને સુખ થાવા આપ મન સિદ્ધા દીધી. ૭૦
 રસના રટવા વળી મત પ્રતિપદ કૃષ્ણનામ છે;
 સરવકાળ સદુ ગાવળે પૂરણાંદ એ ધામ છે. ૭૧

શ્રીકૃષ્ણનામ ચિંતામણિ

(અખંધ)

શ્રી કૃષ્ણનામ સુખકારી, ચિંતામણિ, અધદુઃખહારી ૧૨૮૬.
 જય જય શ્રી પુરાણ પુરોહિતમ, શ્રી કૃષ્ણ કૃપાનિધિ, કૃષ્ણચંદ્ર,
 કરુણાકરકિંકર, કમલનયન, કરુણાસાગર, કરુણાનિધાન, કરુણાલંકર,
 કૃતુપતિ, કામજીત, કંદર્પકોટિ લાવણ્ય દંડ, કમનીયસાગર, ધરંબુકંઠ,
 કમલાનન, કુધર, કંસકાલ, કાલીમર્દન, કલ્યાણોત્ક, કેશવાદિકરિષુ,
 કૃતાર્તાકાલ, કીર્તિભાજન, કરુણકૃપાળ, સુકમલહલોચન, શ્રી ગોપાલ,
 ગોવિંદ, મહાધર, અરુણવજ્ર, ગોપાળ, ગોકુલાધીશ, ગોપિકાપ્રાણનાથ,
 ગોકુલમંડન, ગોકુલચંદ્રમા, શ્રીગોવર્ધનનાથ, ગિરિધર, ધનસ્થામ, શ્રીનંદલાલ,
 ૭૦ આપમન-ચોતાના મનને. ૭૧ ગાવળે-ગાળે.

૧ ચિંતામણિ-છમ્પિત ફળ આપનારો મણિ. કરુણાકરકિંકર-રોવકના ઉપર કરુણ
 કરનાર. કૃતુપતિ-યસના પતિ; યજ્ઞનસાયણ. કામજીત-કામને જીતનાર. કંદર્પકોટિ લાવ
 ણ્યકંદ-કરોડો કામદેવની સુંદરતાના મૂળરૂપ. કમનીયસાગર-સુંદરતાના સાગરરૂપ
 ધરંબુકંઠ-સંખ અને કમળને ધારણ કરનાર. કમલાનન-કમળના જેવા મુખવાળા
 કુધર-પૂરણીને ધારણ કરનાર. કલ્યાણોત્ક-કલ્યાણ નામના રાક્ષસને મારનાર. કેશવાદિક
 રિષુ-કેશી વગેરે દૈત્યોના રાત્ર. કરુણકૃપાળ-જગતના કરુણરૂપ અને કૃપાળુ. ગોકુલ
 મંડન-ગોકુલના શાશ્વતારૂપ.

નંદાત્મજ, નરપ્રિય, નંદકુમાર, નરસિંહ, નરોત્તમ, નટવર, નાગર,
 નરકાંતક, નરરૂપ, નિરંજન, નરહરિ, નારાયણ, નવનીતપ્રિય, નિરાલંબ,
 નિર્વૈર, નિત્યનવનિજનંદ, રસમગ્નનાથ, નિરપેક્ષ પ્રિયજન, જીવમણિજ
 સરવસ્વ, ચતુર્ભુજ, ચક્રપાણિ, ચતુરાયુધ, ચારુચરિત્ર, ચાણુરાદિકમહામણ
 સુરણકારી, શ્રીચંદ્રાવલિસુખચારુચંદ્રમાચકાર, ચપલાચિતચોર,
 ચાતુર્યાવધિ, ચિત્તની ચિતામણિ, ચંદ્રવંશ ચૂડામણિ, જગપતિ, જગન્નાથ,
 જલશાયી, જનાર્દન, જ્યોતિરૂપ, જગમય, જગજીવન, જગતગુરુ,
 જમજગપિતા, જગદીશ, જાનકીજીવન, જગન્નિવાસ, જનેશ્વર,
 દ્વિદાર શ્રીડ્વિદારનાથ, તુલસીવલ્લભ, ત્રિભુવનનાયક, ત્રિવિક્રમ,
 ત્રિલંગીલાલ, ત્રિગુણુપર, ત્રિલોકમુંદર, ત્રિકાલસ, ત્ર્યંબકનાયક,
 તરણિજાત્રાણુપતિ, તેજોમયતનુ, દીનબંધુ, દામોદર, દીનપતિ,
 દીનાનાથ, દીનદુઃખલંજન, દેવકીતનય, દુષ્ટારિ, દેવદેવેશ, દયાર્ણવ,
 દીનદયાળ, દશરથનંદન, દાવામિપ, દિનમણિ, કુલમંડન, દુરીજન-
 ખંડન, દાનવદલદર્પદલન, દૈત્યદાસ, સદ્ગુણંદદાભારી, ચિતામણિ
 અધદુઃખહારી. શ્રીકૃષ્ણ નામ સુખકારી, ચિતામણિ અધદુઃખહારી. ૧

શ્રીલાડલીવર, લલનામનહર, લાવણ્યામૃતસાગર, કૌસ્તુભ-
 ધર, શ્રીમદ્ દારિકાધીશ, યદુવર, યદુવીર, યદુવંશધ્વજ, શ્રી
 સ્કિમણીવલ્લભ, જંબુવતીપતિ, પતિ સત્યભામા, કાન્તકાલિન્દી,
 મિત્રવૃંદાવર, સત્યાસ્વામી, રમણુરોદિણી, ગોડસસદસપતિ, પિતૃ પ્રદુષ્ઠ,
 સાંખજનક, અનિરુદ્ધ પિતામહ, સકલવૃષ્ણુપતિ, વૃષ્ણુ, ગદાગ્રજ,
 પુતનાંતક, શકટાસુરખંડન, તૃણાવર્તરિપુ, વત્સધાતી, બકઅસુરનિપૂદન,
 અધાસુરદ્ધ, ધેનુકાસુરારિ, પ્રલંબધાતક, શકગર્વહત, શંખચૂડાનુ,

નંદાત્મજ-નંદાર્યના પુત્ર. નરકાંતક-નરક નામના રાક્ષસને મારનાર. નવની-
 તપ્રિય-માખણ જેને પ્રિય છે એવા. નિરાલંબ-આલંબન વગરના; જેને બીજા દોષનો
 આધાર નથી એવા. નવ-નવીન. નિજનંદ-પોતાનો આનંદ. નિરપેક્ષપ્રિયજન-
 નિષ્કામભક્તો જેને પ્રિય છે એવા. જીવમણિજસરવસ્વ-(૧). ચતુરાયુધ-સંખ, ચક્ર, ગદા,
 પદ્મ એ ચાર આયુધ ધારણ કરનાર. દાવામિપ-દાવાનળનું પાન કરનાર. દૈત્યદાસ-
 બલિરામના સેવક યજ્ઞ પશ્યું તેથી.

અરિઅરિષ્ટ, બોમાસુરઅમુહરણ, દેશીહત્, નિજજનનરક્ષક, ભરત
 લક્ષ્મણ બ્રાત, કૌશલ્યાસુત, દાશરથી, શ્રી સીતાસ્વામી, નાથ અયોધ્યા,
 પ્રપન્નભૂપણ, નરકનિવારણ, ક્ષિતિ દુઃખહર, વિભુ, પુંડ્રિકાક્ષ, સાશ્વત,
 અમોઘ, કૃતિઆરતત્રાણ, બહુનામી કૃપાણુ, શરણાગતવત્સલ, દીન-
 વત્સલ, આદિવરોહ, શ્રી યજ્ઞપુરુષ, કપિજદેવ, દત્તાત્રુમાર, મુનારદ,
 નરનારાયણ, ધ્રુવવરદાયક, પૃથુ વૃષ, ઋષભ, હયગ્રીવ, મીન, કૃર્મ,
 નરહરિ, હરિ, વામન, મન્વંતર ત્રાતા, ધનવંતરીરૂપ, શ્રી મોહિની
 રૂપધર, વેદવ્યાસ, શુધકલંકીઆદિક, વપુધારક, ભક્તહેતુ, શ્રી
 પુરુષોત્તમ, નિકુંજવાસી, નટવરનાયક, મદનાભિરામ, પ્રલગ, અમિત
 માધુર્યધર, છબી વિશ્વવિમોહન, નિલ કિશોર, મારમદમર્દક, રસનિધિ,
 રંગી, રસિક હેલ, ઉદાર રાય, પ્રભુ વ્રજ હિરામણિ, આનંદસાગર,
 મંદિરિમત મધુરાકૃતિ મોહન, વ્રજવનિતાકનકલતા, માલતીકુમ્ભ,
 કુંદમંદારમલ્લિકા, પારિજાત ગંધાદ્ય, તુલસીચરચિત ચરણકુમળ,
 મંગલરૂપનિધાન, ધર્મધ્વજ, સ્મૃતિમાત્ર મહા આરતિહરણ, હરિ
 મહાબુદ્ધિ, મહાશક્તિ પરાક્રમ, શ્રુતિ મહાઘૃતિ, દુઃખ દુહિતનિવારણ,
 શ્રીમદ્વાચાર્ય મહાપ્રભુ, ગુરુ શ્રીમદ્વલ્લભ, લક્ષ્મણનંદન, પુત્ર
 દલંબા, મહાલક્ષ્મીપતિ, પુષ્ટિ પથેશ્વર, તદ્ભ્યેષ્ટાત્મજ,
 શ્રીગોપીનાથ, તસ્યાતુજ શ્રીમદ્ગોસ્વામી શ્રી વિઠ્ઠલવર, શ્રી
 રુકિમણીશ, સતતતુજ પિતૃ, શ્રીમદ્ગીરધર ભામિની ભરત, શ્રીમદ્
 ગોવિંદરાણીરંજન, શ્રીબાળકૃષ્ણ, કાંત સુકમલા, શ્રીગોકુલેશ, પાર્વતીપતિ,
 શ્રીમદ્ રઘુવર, જનકીજીવન, શ્રીયદુપતિ, મહારાણી રમણ, શ્રીધન-
 ર્યામ, કૃષ્ણાવતીનાયક, સેવ્યશિરોમણિ, શ્રીનવનીતપ્રિય, શ્રીમયુરેશ્વર,
 શ્રીવિદ્યેશ, શ્રીગોકુલેશ, ગોકુલચંદ્રમા, શ્રીમદનમોહન, શ્રીબાલકૃષ્ણ,
 શ્રીદારિકેશ, શ્રીમદ્ ગોવર્ધનધરણ્ડીર, શ્રીજી, પ્રીતમ, દયાનાથ,
 નાથ, રાજાધિરાજ, રાજેશ્વર, મહારાજેન્દ્ર સુકુટમણિ, શ્રીગોવર્ધનધારી,
 ચિતામણિ અધદુઃખહારી. શ્રી કૃષ્ણનામ સુખકારી, ચિતામણિ
 અધદુઃખહારી.

૨ આમાં કૃષ્ણાવતાર તથા રામાવતાર અને બીજા અવતારો સંબંધીનાં નામ
 તથા શ્રીવલ્લભના પરિવાર સંબંધીનાં નામ લખ્યાં છે.

ચિંતાચૂષિકા

ચિંતાચૂષિકા

(રાગ-પ્રભાત)

ચિન્તા ચિતા સમાહ્યાતા વિન્દુમાત્રવિશેષતઃ ।
સજીવં દહતે ચિન્તા નિર્જીવં દહતે ચિતા ॥

ચિંતા ન કર કોઈ વાતની, બેની સંબંધ વિચારી;
શ્રી વલ્લભ કુળ સોંપે છે, કર અહીં ગિરિધારી. ચિંતા. ૧
શ્રી વલ્લભનું શરણુ છે, એ બળ સમજ મા નાનું;
કર શ્રેષ્ઠ કૃતિ નહિ ભુલ્યે, શ્રીજી બેસેરે બાનું. ચિંતા. ૨
બાનાનું બળ અંતર શુદ્ધિથી, મોટી વ્યાસની વાણી;
રઘુગણ વલ્લો જડભરત બે, બેઈ જ નોઈ બેલા પાણી. ચિંતા. ૩
ગોસુત બે બળદ સાંઠ બે, એક ઘેલો એક ડાલ્યો;
ડાલ્યો દુઃખી બાના વિના, બાને ઘેલો પૂન્યો. ચિંતા. ૪
સંચિત સાધન બળ જીવનું, હરિબળનું ભર્યું બાનું;
હરિજીવમાં ફેર ફેટલો, વિચારો નથી જાનું. ચિંતા. ૫
મહાપ્રભુ મુખ શરણુમંત્રથી, સધળી ચિંતા વામી;
ઉભય લોક નિશ્ચિતતા, બાખ્યું શ્રી ગોસ્વામી. ચિંતા. ૬

૩ રઘુગણ રાજ્યે જડભરત પાસે પોતાની પાલખી ઉચ્ચકાવેલી, તે કથા શ્રીમદ-
ભાગવતમાં છે. ૪ ગોસુત-ગાયના પુત્રે; બળદ અને આખલો; ડાલ્યો જે બળદ,
તે ઘણીને ઘેર બંધાઈ રહ્યો ને ગાકું ખેંચવા લાગ્યો. માંડો તે આખલો, જેના શરીર
ઉપર ત્રિશળ વગેરેનું ચિહ્ન કાઢી તેને છૂટા મૂકેલો હોય છે. એ ચિહ્ન તે બાનું.
૫ જીવમાં સંચિત કર્મનું ને સાધનનું બળ હોય છે, અને બાનામાં શ્રીહરિનું બળ હોય છે.
૬ શરણુમંત્ર-શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ । શ્રીગુણસાંધજીએ મંગળાચરણના શ્લોકોમાં કહ્યું છે કે,

યદુક્તં તાતચરણેઃ શ્રીકૃષ્ણઃ શરણં મમ ।

અતઃ એવાસ્તિ મન્વિત્તમીહિકે પારલૌકિકે ॥ ૩ ॥

મન્વિત્તસ્ય વિશ્વાસઃ શ્રીગોપીજનવલ્લભે ।

યદા તદા કૃતાર્યોઽહં શોચનીયો ન કર્હિચિત્ ॥ ૪ ॥

તદ ઉપરાંત ઉદ્વેગ રહે, હરિકૃત લીલા માની;
ચિંતા તજવી ઉતાવળી, પ્રભુ જન મુખદાની. ચિંતા. ૭
શુડતા જીવને કહાડવા, તારો નિજ બળે દ્રોડ;
કંઠ વળગી પડે જૂડતો, તદપિ તે નવ છોડે. ચિંતા. ૮
કરે બે કલ્યાણ કૃતિ બેઠને, તો પંથ પુષ્ટિ ન કહાવે;
પુષ્ટિ અનુગ્રહ નામ છે, બેતાં મારગ લગવે. ચિંતા. ૯
સાધન ફળ બેઠું સિદ્ધ જઠાં, કૃષ્ણ સંબંધે કહાવે;
તોપણ કૃષ્ણ ઇચ્છાવડે, પુષ્ટિપથ શ્રુતિ ગાવે. ચિંતા. ૧૦
વાદીને પ્રમાણ બતાવવા, સાધન કથન કર્યું છે;
જીઓ બે હોય તો સીદને, શ્રી વિઠ્ઠલ નામ ધર્યું છે. ચિંતા. ૧૧
તદપિ સાધન બેસો દાસનાં, તો સધળાં શ્રીગુરુ કરે છે;
બે સર્વોત્તમમાં લખ્યું, સીદ તું સોચી મરે છે. ચિંતા. ૧૨

૭ મુખદાની-મુખ આપનારી. ૮ તારો-પાણીમાં વરનારો. દ્રોડ-દોડી
નય. શુર ઉપર વિશ્વાસ રાખવાને તારાનું દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. ૯ પંથ પુષ્ટિ-પુષ્ટિ
માર્ગ. અનુગ્રહ-પ્રશુદ્ધિ. પુષ્ટિ માર્ગનો એ સિદ્ધાંત છે કે, ભગવાન ફક્ત પોતાના
અનુગ્રહવડે જ જીવોનું કલ્યાણ કરે છે, પણ તેમનાં કર્મો વરફ બેતા નથી. તેથી બે સાધન
કે કૃતિ તરફ જીએ તો પુષ્ટિમાર્ગ લગવ, અને તે પુષ્ટિમાર્ગ કહેવાય નહિ.
૧૦ કૃષ્ણના સંબંધમાત્રથી જ સાધન અને તેનું ફળ બંને સિદ્ધ જ છે; છતાં શ્રીકૃષ્ણની
ઇચ્છાવડે પુષ્ટિમાર્ગ ચાલુ કર્યો છે, એમ વેદ પણ કહે છે. ૧૧ રાજામાં સાધનેનું
બે વર્ણન કર્યું છે, તે ફક્ત માદી-પૂર્વપક્ષીને પ્રમાણ બતાવવાને માટે જ, બાકી સાધ-
નોની કંઈ જાણ નથી. બે હોય તો પ્રભુનું વિઠ્ઠલ એવું નામ સાર્થક ન થાય.
કવિ પોતે પોતાના “સતસૈયા,” ગ્રંથમાં પણ કહે છે કે,

“હરિ વિઠ્ઠલ અધમોદ્ધરણ, ઇલાદિક નિજ નામ;
અર્થ કહા યદ રાજકો, કહો કૃપા કરી રથામ.”

વિઠ્ઠલ રાજકો અર્થ એવો થાય છે કે, વિ જ્ઞાનવાચક છે, ટ શૂન્યવાચક છે,
અને લગ્નહણવાચક છે, એટલે બે જ્ઞાનશૂન્ય હોય તેનું પણ ગ્રહણ કરે, તે વિઠ્ઠલ (જીઓ
“સતસૈયા”). ૧૨ જીઓ-

સ્વાર્થોઽસ્તિતાસિલપ્રાણપ્રિયસ્તાદ્વચેષ્ટિતઃ ।

સ્વદાસાર્યં શ્રુતાશ્ચેપસાધનઃ સર્વશક્તિયુક્ ॥ (પુ. સ.)

મહુયાગાંધ્યા રીતે ચાલશે, ધરશે ચિત્ત શ્રીજી ચરણે;
ખીજી રહ્યા તે સૌ ખૂંડશે, લીધા શ્રીવલ્લભ શરણે. ચિંતા.
કેટલા છવ કૃતિ કેટલી, પરાધીન મતિ થોડી;
તે શું મહાપ્રભુ નથી બળતા, શરણે લઈ દેશે છોડી? ચિંતા.
ન ધટે તેને ગતિ કરે, નિજ બળ તો પુષ્ટિ કહાવે;
દુષ્ટ શરણ ગતિ નહિ તરે, કહી શું મારગ લખાવે? ચિંતા. ૧૫
સહુ સામર્થ્ય સહિત છે, સહેજે સહુ ફળદાતા;
કેવળ શરણે જ તારશે, બાખ્યું મહાપ્રભુ સાતા. ચિંતા. ૧૬
શરણે લીધા હરિ તારશે, દુષ્ટ સાધન પાખી;
સાધન સાધુ વેશથી, વાણી ગોસ્વામી બાખી. ચિંતા. ૧૭
રવિમંત્ર કુંતા સફળ થયો, જદપિ મન સાંસો;
એ મુગત બળે ઉપજશે, હરિનો સુદૃઢ બરોસો. ચિંતા. ૧૮
વિભીષણ ગંગા ડોકારમાં, પ્રભુ વચન રહ્યો સંશે;
વસ્તુ માહાત્મ્ય તદપિ ના ચલ્યું, માહાફળ પામ્યાં બંધે. ચિંતા. ૧૯

૧૩ રીતે—રીતથી; સદાચારે; મર્યાદા માર્ગમાં. મર્યાદા માર્ગની રીતે થોડા જ આશી રાકશે; તેથી નેટલાને શ્રી વલ્લભાચાર્યે શરણે લીધા છે તેટલા જ તે ગદશે અને ખીજી બધા ફૂખી મરશે, એમ કહેવાનું તાત્પર્ય છે. ૧૫ જેને ન ધટે તેને પણ પોતાના બળથી મોક્ષ આપે તો જ પુષ્ટિ કહેવાય. દુષ્ટ હોય ને તે શરણે આવ્યો છતાં નહિ તરશે, એમ કહીને શું પોતાના માર્ગને પ્રભુ લખાવશે? ૧૬ જુઓ—

સર્વસામર્થ્યસહિતઃ સર્વત્રૈવાલિલાયકૃત્ । શરણસ્યસમુદારં કૃત્વં વિજ્ઞાપયામ્યહમ્ ॥
(શ્રીકૃષ્ણાધ્યક્ષતોત્ર)

૧૭ દુષ્ટ સાધન—દુઃખવડે કરી રાકાય એવાં સાધન. ૧૮ કુંતાછને સૂર્યના મંત્રથી કર્ણપુત્ર ઉત્પન્ન થયો હતો, એ દૃષ્ટાંત આપીને કવિ શરણમંત્ર ઉપર વિશ્વાસ રાખવાનું પ્રયત્ન છે. ૧૯ રાવણને માર્યા પહેલાં અને લંકા જિત્યા પહેલાં શ્રીરામચંદ્રજીએ વિભીષણને લંકાની માઠી ઉપર વાનરસભા સમક્ષ રાત્ર્યાભિષેક કર્યો હતો. તે વખત વિભીષણના મનમાં રાંડા આવી હતી કે, કદાચ રાવણ જ જિતાયો, તોમછી મને રાત્ર્યાભિષેક કરેલો મેથ્યા નહિ થાય? તેમ જ દંતકથા પ્રમાણે ડોકારમાં રણછોડરાયજીને સોનાસાદે માપવાનું શુગળીએએ ગંગાબાહને કહ્યું. તે વખતે ગંગાબાહએ પોતાના નાકમાં ફૂંકવા વાલ સોનાની વાળી હતી તે તોત્રમાં મૂકી હતી, અને તે વખતે તેને રાંડા

દયારામ કાવ્યસુધા

શ્રી મહાપ્રભુજીને છે તારવા, તે તો ક્યમે નવ ખૂડે;
 નથી જે વિચાર્યાં તે નહિ તરે, કાટી કરી કર્મ રૂડે. ચિંતા. ૨
 ચંડાળણી રાજ્યપત્ની થઈ, બાકી શું રહ્યું થવાનું;
 અપમાન જે કદાપિ થશે પણ, રાણી પદ ના જવાનું. ચિંતા. ૨
 અપરાધી ઈંદ્ર સરીખડો, જગમાં ના મળે જોડી;
 તદ્દપિ કૃપા તેની તે હરિ, નાખ્યો ના તરછોડી. ચિંતા. ૨
 આત્મસાત ધ્વિર કરે, તેહને કલંક ન લાગે;
 બાણી દોષી કરે દાસને, ક્ષમાનું કામ જાગે. ચિંતા. ૨
 આત્મનિવેદન જેણે કર્યું, જાને અથવા અજાને;
 તેને કરી પછે વેદના, મિથ્યા શોચે તું શાને. ચિંતા. ૨
 ભક્ત્યાદિ સાધન નથી કર્યું, પાપ આસકિત છે પૂરી;
 કૃષ્ણ નામ હાંસીકૃત* કરે, નિરબે પદ મળે ભૂરિ. ચિંતા. ૨
 નિઃસાધનને ઉદ્ધારવા, શ્રીવિકૃલજી પધાર્યા;
 સ્ત્રી શૂદ્રાદિ ઉદ્ધારિયા, શરણે બહુ ખલ નાર્યા. ચિંતા. ૨
 પુષ્ટિ સદ્દિની ઉપરે, વેદનું બંધ છે નહિ નહિ;
 ધ્વિર ધ્વિજાથી સદુ, પીશું કંઈ સંભવે નહિ નહિ. ચિંતા. ૨
 તે જ પુષ્ટિ જે નસાધની, મારગ ભર રચિ જોને;
 સાધનવશ નથી પુષ્ટિ કરી, મળે છે આપે તેને. ચિંતા. ૨

થઈ હતી કે, આટલા સોનાથી પ્રભુ તોલારો કે કેમ? પરંતુ બંનેને પ્રભુએ વચ આપેલું, એટલે તે સફળ જ થયું હતું. ૨૧ બુઝો-

ચાણ્ડાલીચેદ્રાગમ્ની જાત્રા રાજા ચ માનિતા ।

કદાચિદપમાનેપિ મૂલતઃ કા ક્ષતિર્ભવેત્ ॥ (અંતઃકરણપ્રવોધ)

૨૩ આત્મસાત-પોતાનો.

દોષી-દૂષિત.

પ્રભુ ક્ષમા કરવા

અને દીનતા ઉપબવવાને બંધને બળીનેધને દૂષિત બનાવે છે.

૨૪ બુઝો-

ભક્ષાનાદયર્થઃ, જાનાત્કૃતદુઃસારમનિવેદનમ્ ।

યૈઃ કૃષ્ણસાંકૃતપ્રાગૈસ્તેષાં કા પરિદેવના, ॥

(નવરતન)

૨૫ હાંસીકૃત-મશ્કરીના રૂપમાં. પણ,

* પાક-‘કૃષ્ણ સ્વાહં સકૃત કહે

ભૂરિ-બ્રેષ, હતામ.

૨૮ નિઃસાધનો-સાધન વગરનો.

દિલય વરણી શુભકૃતિ કરે, બેહુ સમજણ ન્યારી;
 પહેલો માને કૃતિ મેં કરી, ખીજે હરિ રચિ ધારી. ચિંતા. ૨૬
 માની કૃતિ જોણે નિજ બળે, જૂઠો અતિશે તે કહાવે;
 યપી યવાની ના રહે, સહેજે પણ બની આવે. ચિંતા. ૩૦
 વરણુ મર્યાદામાં મૂન જોહનું, તેને સાધન ભાવે;
 ફળ કશુંકે ના કૃપા વિના, પુદ્ વરણુ કહાવે. ચિંતા. ૩૧
 મહાપ્રભુ કહ્યું મારે વિષે, પ્રતીતિ કૃષ્ણ વ્યાપિ;
 તે તો કૃતારથ યર્થ ચૂક્યા, સૌચનું ના કદાપિ. ચિંતા. ૩૨
 આત્માદિક વસ્તુ સહુ, તે શ્રીકૃષ્ણને ન અરપી;
 અરપાવી શ્રી મહાપ્રભુ, મિથ્યા સીદ મરે ડરપી. ચિંતા. ૩૩
 રક્ષિણી પત્ર સંબંધથી, બ્રાહ્મણ પૂજ્યો ભગવંતે;
 તુજને સંબંધે શ્રી મહાપ્રભુ, શેં ના રહે નિશ્ચિતે. ચિંતા. ૩૪
 કુબેર સુત પાપી તારિયા, નારદ વચન હરિ રીતી;
 શ્રીવલ્લભ વચનથી કહે તુને, કમ નહિ તારે શ્રીજી. ચિંતા. ૩૫
 વેદ વિરુદ્ધ પાંડવ સહુ, ભક્તિ કુંતા સંબંધે;
 તું પણ ભક્ત મહાપ્રભુ બળે, સમગ્ર ના અંધે. ચિંતા. ૩૬
 અગ્રપૃષ્ઠે પહેડી તરે, ઇકાતેર શત કહી છે;
 હરિ ભક્તો તો એક છે, સરવે ભક્ત કહી છે. ચિંતા. ૩૭
 બ્રાહ્મણ કંઈ ગ્રહે બ્રાહ્મણી, યર્ધ સ્ત્રી શુદ્ધ સમાણી;
 બ્રહ્મ સંબંધથી કમમ બહુ, * માન્યું છે વેદવાણી. ચિંતા. ૩૮

૨૬ ઉભયવરણી-બંને જાણનાં; સાધન કરનારા અને નિઃસાધની બ્રહ્મ; મર્યાદા-
 માર્ગ અને પુદ્ગિમાર્ગ. ૩૧ કશુંકે-કંઈપણ. ૩૨ રક્ષિણી-પત્રના
 સંબંધથી-પત્ર લઈને ગયો, તે ઉપરથી ભગવાને બ્રાહ્મણની પૂજા કરી હતી;
 તો વને તો શ્રીમહાપ્રભુજીનો સંબંધ છે, તો યજ્ઞી સામટ ચિંતા કરે છે?
 ૩૪ કુબેરસુત-ચમલાજીનું નામ. નારદના વચનથી ચમલાજીને વાર્તાની વાત ભગવતમાં છે.
 ૩૬ પાંડવો વ્યાસથી નિર્ણયપૂર્વકે ઉત્પત્તિ થયા છે, તેથી વેદવિરુદ્ધ છતાં તે કુંતાજીની
 ભક્તિના સંબંધથી તર્યો હતો. ૩૭ અગ્રપૃષ્ઠ-આગલી અને પાછલી.

* “પાંડ-બ્રહ્મ સંબંધથી કમમ ભક્ત ના તું.”

૦ નૃપકર ગ્રહે ખાંડું નૃપસમુ, તેણે વરી તે પણ રાણી;
 હરિકર ગ્રહો તું પણ સમ થયો, વાણી વેદ વખાણી. ચિંતા. ૩૯
 ચિંતા કાપિ ■ કાર્યા, નિવેદિતાત્મભિઃ કદાપિ;
 વચન એ શ્રીવલ્લભ તણું, ચિંતા કેઈ પેરે વ્યાપી. ચિંતા. ૪૦
 આદિથી તે અંત લગી, પ્રભુ ધારી મુક્યું છે તારું;
 તે જ રીતે સહેજે પણ થશે, નિશ્ચે નરતું કે સારું. ચિંતા. ૪૧
 ભાવી મટે એ વિવેકથી, તો પંડિત સહુ હોય મુખિયા;
 ડાહ્યા ઘેલાનું પ્રમાણ ક્યાં, બંને મુખી બંને દુખિયા. ચિંતા. ૪૨
 જ્યમ રાખે સમ રહી ગા હરિ, હું કર્તાપણું હરીને;
 પુષ્ટિ પથક પ્રભુ ભૂંડું નહિ કરે, કદાપિ નિજનો કરીને. ચિંતા. ૪૩
 ચિંતા કરીશ તદપિ તું યજ્ઞી, ઝોણું વતું શું યારો;
 સુખદુઃખ શ્રીકૃષ્ણ હાથમાં, કલપે ભજન ભૂક્ષાશે. ચિંતા. ૪૪
 કૃતિ જે શુભાશુભ મતિવડે, તે તો અરપી છે શ્રીહરીને;
 પપ પોતાનું કહેવાય ક્યમ, ઘેતુ અર્પણ કરીને. ચિંતા. ૪૫
 હોય સાધન નિજનાં માનિયાં, નિવેદન સાચું શાનું;
 સાચું માન્યું છે તો સાક્ષી યા, તારું ન કશું તેમાંનું. ચિંતા. ૪૬
 સાધન બળ છે જો મનમાં, તો અન્યાયય હરિયો;
 નિઃસાધનપણું ભાગિયું, કોઈ સાધનથી ના તરિયો. ચિંતા. ૪૭
 શરણ મારગ આ પૃથક છે, સઘળું સિદ્ધ કૃપાથી;
 કશું નથી થાતું જીવથી, જીવ તરશે તે સાથી. ચિંતા. ૪૮
 તદપિ ભ્રમણા જીવ ધરમ છે, સૂક્ષ્મરૂપ વિચારી;
 નિજપદ નાથ લગાડશે, ટળશે ભ્રમણા તારી. ચિંતા. ૪૯
 યથા કૃતિ જે સહુ બંધે, મદ ઉપજે એ સાચું;
 ગોવિંદદાસ લલા બુઝો, સાચું કર્યું પશું કાચું. ચિંતા. ૫૦

૩૯ ખાંડું-તલવાર. રજપૂત રાજાઓમાં પ્રલક્ષ પુરુષને બદલે તેની તલવાર સાથે
 પરાજીતપણે રિવાજ છે, અને એજ તલવાર સાથે પરાજીતી થઈ રાણી જ ગણાય છે.
 ૪૨ ભાવી-અવિધમાં થનાર વાત. ૪૪ કલપે-ચિંતા કરવાથી.

ન્યૂન વિના ન આવી દીનતા, દીનતા વણુ કો ન તાર્યા;
 માધવદાસ, રાણા, વ્યાસ તો, બ્રહ્મ કરીને ઉગાર્યા. ચિંતા. ૫૧
 નારણદાસ ગોડ દેશના, કૃષ્ણદાસ અધિકારી;
 ગુણુ વાધો ગરવ ઉપજ્યો, તે થયા દુઃખકારી. ચિંતા. ૫૨
 દ્રોપ ભાસે આવે દીનતા, હરિ કરુણા ભારે વાધે;
 ખેતર સુધરે જ્યમ ખાતરે, તેથી બહુ અન્ન લાધે. ચિંતા. ૫૩
 શેઠ મુતા બાઈ રદામણી, રીઝવ્યા હરિ કરી સેવા;
 તદપિ દીનતા ના મટી, વખાણી વિકૃત દેવા. ચિંતા. ૫૪
 સહુ થકી તેવું થવાય નહિ, બહુ સાધન મદ ફાંસો;
 દર્પ રહિત થોડું પણ ભલું, ધર દાડ બરદ ભરોસો. ચિંતા. ૫૫
 આત્મ નિવેદન જીવને, કૃતિ કરવી જે સારું;
 ચિંતામણિ મુખ્યો પેટીમાં, ધંધે શોભાને સારું. ચિંતા. ૫૬
 કર શુભ કૃતિ રતિ રાખીને, જોટલી બની આવે;
 ધનજી પ્રમાણે નિપજશે, મન સંધે સૈના નસાવે. ચિંતા. ૫૭
 કરું કરવા સમ્રથ નથી, નિજ બળ જીવ કાઈ;
 પણ કર્મ કહેવું સંભવે, વ્યવહારને જોઈ. ચિંતા. ૫૮
 પિતા પુષ્ટ અંગીકૃત જીવને, લક્ષણ એહવાં આપે;
 શુભ કૃતિ ગર્વ ન ઉપજે, અનુચિત દુઃખ બાપે. ચિંતા. ૫૯
 ગોપીજન જેવાંને ગર્વથી, તપાવ્યા ગિરધારી;
 દીનતા આવી દીઠા હરિ, સમજે એ વિચારી. ચિંતા. ૬૦
 એ અકલગતિ દયા નાચની, સમજી સમજે ને ચૂકે;
 પણ એટલું તો નિશ્ચે ખરું, હરિ કર ગ્રહીને ન ચૂકે. ચિંતા. ૬૧

૫૧-૫૨ ગોવિંદદાસ, માધવદાસ, રાણા, વ્યાસ (વિભપુરનો), નારણદાસ, કૃષ્ણદાસ
 એ બધા ભક્ત યઈ ગયા છે, અને તેમની કયાઓ બસો આવન વૈષ્ણવની વાર્તામાં છે.
 ૫૪ રદામણી ભક્તરાણીની કયા પણ ચોરાશર વૈષ્ણવની વાર્તામાં છે. ૫૫ દર્પ-અહંકાર.
 ૫૬-૬૮. ૫૭ રતિ-પ્રેમ. સંધિ-સદેહ. ૬૦ ગોપીઓને પ્રેમનો ગર્વ ઉપજ્યો.
 ભારે રાસકીલામાં પ્રભુએ તેમને તજી દીધી હતી, અને પછી તેમનામાં દીનતા આવી
 ભારે દર્શન દીધાં હતાં. રાસ પંચાદશીમાં આ કથા છે.

શ્રીદશમસ્કંધલીલાનુક્રમણિકા

—:૦:—

રાગ—આશાવરીની આસ

શ્રીગુરુદેવને પ્રથમ હું પ્રેમથી લાગું પાપ;	
શ્રીવલ્લભ શ્રીવિકૃલ પ્રભુ શ્રીયમુના શુભદાય.	૧
શ્રીગોપીજનવલ્લભ ગુણનિધિના ગુણ ગાશ;	
દશમસ્કંધ અનુક્રમ પદબંધ કરીને પ્રકાશ.	૨
શ્રીભાગવતની કથા કહું અમૃત સમ પવિત્ર;	
તેહતણું પણ દોહોવણુ કેવળ કૃષ્ણુ ચરિત્ર.	૩
તે પણ વિસ્તારે વર્ણવતાં ઘણીએક લાગે વાર;	
માટે સંક્ષેપ રમરણુ થાવા અનુક્રમ કરેરે ઉચ્ચાર.	૪
સ્કંધ દ્વાદશમામાં દ્વાદશ અધ્યાયે કથાય;	
પ્રથમ સ્કંધથી અનુક્રમે સંક્ષેપે બારે ગવાય.	૫
સૂત પુરાણિ કહે મુણે શાનકાદિક મુનિ શાંત;	
નવમ સ્કંધ સમાપ્તિ પછી કહ્યું છે ને વર્તાત.	૬
પરીક્ષિત રાજાએ પૂછ્યો શ્રીગુરુદેવને પ્રશ્ન:	
છંદસમ મારા પ્રાણુરક્ષક તમે કહો છો એ કૃષ્ણુ.	૭
તેનું ચરિત્ર વિસ્તારે કહો થોડે તૃપ્તિ ન થાય;	
વચન મુણી પ્રસન્ન થયા મુનિવરણી કહી સહુ કથાય.	૮
પૃથિવી સુખારથ બ્રહ્માદિએ સ્તવન કર્યું જગજૂપ;	
હરિએ જણવ્યું જાએ પ્રકટીશ ત્રજમાં શ્રીકૃષ્ણુસ્વરૂપ.	૯
વળતી આકાશવાણી દ્વારે કંસને કહી એક વાત;	
દેવકીનેા ગર્ભ આદ્યે તે તારો કરશે ઘાત.	૧૦
દેવકીસહ વસુદેવને કારાગૃહમાં નાંખીઆ કંસ;	
મૃત્યુ ભીતિ ધરી ભગિનીના અષ્ટ મુતનો કયો ખંસ.	૧૧
સાર પછી માયા મોકલીને શ્રીહરિએ દીધું કામ;	

રોહિણી માતા મર્લ ધરે આરે જલરામ.	૧૨
સારે તું નંદ સુતા યદ્ય અવતરજે પ્રજમાંહે;	
પછી પ્રભુ દેવકીઊર વસ્યા, બ્રહ્માદિ સ્તભ્યા સાંહે.	૧૩
વળતી પરમેશ્વર પ્રકટયા વસુદેવે વર્ણ્યું રૂપ;	
દેવકી સહિત સ્તુતિ કરી વળતાં વધા ભવભૂપ.	૧૪
પૂર્વ વૃત્તાંત કહ્યું પછી કહી પ્રજ જાવાની પેર;	
તેમ વસુદેવે વિશ્વંભર પધરાવ્યા નંદજીને ઘેર.	૧૫
કન્યા લાવ્યા ત્યાંથી તેની કંમે કરવા માંડી ધાત;	
તેણે કહ્યું તારો શત્રુ તો ક્યહું પ્રકટયો છે સાક્ષાત.	૧૬
ઈસે તદા તરછોડીઓ વસુદેવ દેવકી બેહુ;	
સાંત્વન કરી બળ જ્ઞાન કથ્યું જણાવ્યો બહુ રનેહ.	૧૭
દૈત્ય સંગે કરી મેત્ર, કહ્યું છેદા વિખળનાં મૂળ;	
સાધુ બ્રાહ્મણ ગાયને પીડા, હણો લધુ બાળ અતુલ.	૧૮
વળતી જે શ્રીકૃષ્ણ પ્રકટયા પ્રજમાંહે આનંદરૂપ;	
મહા ઉત્સવ ત્યાંહે થયો, સહુ પ્રજજન પ્રજભૂપ.	૧૯
વાર્ષિક ભરવા પ્રજેશ ગયા પછી મધુપુરી માંહે;	
મળવું થયું વસુદેવજીનું નંદજીને ત્યાંહે.	૨૦
વસુદેવ કહે કાંઈ ઉપદ્રવ લાસે મુને પ્રજ માંહે;	
માટે વાર્ષિક દેઈ વેળાસર નંદજી જાગે ત્યાંહે.	૨૧
પૂતનાના પયપાનને મિત્રે પ્રભુએ સોધ્યા પ્રાણ;	
આપી દયાનિધિએ ગતિ ઉત્તમ જનુનીની પ્રમાણ.	૨૨
ધૂમ તેના દેહદહનનો બોઈ કહ્યું નદે એ જ;	
અહો લાઈ! વાસુદેવ દીસે કાઈ મોટા દેવ.	૨૩
શકટ બેદન કરી માર્યો તૃણાવર્ત મહા અસુરેશ;	
વળી માતાને દેખાજું, મુખવિષે વિશ્વ અરોગ.	૨૪

૧૨ એક પ્રતમાં આ લીલીને બદલે “દેવકીથી રોહિણી હરે ધરે જેમ જલરામ,” એવો પાઠ છે, અને તે કિંવદંતી છે. તેથી મૂળમાં અમે જાગ્રતનો પાઠ છે તેજ અર્થવાળો પાઠ સ્વીકાર્યો છે.

એકતિ પછી ગર્ગ મુનિએ ધર્મા કુંવરનાં નામ;	
કારણ જતાવ્યાં વિવેકશું શ્રી કૃષ્ણ ને જળરામ.	૨૫
ધૂર્તવલા(?) ગોપીજન વેર મૃત્તિકા ભદ્રણ જે;	
દધીનું પાત્ર ભાંચું માટે બંધન કર્યું ભાખ્યું તે.	૨૬
ભક્તવશત જણાવવા બંધાયા અનુબલ દામ;	
દક્ષ પાઝ્યાં યમજાતુન આપ મુકાલ્યો તે દામ.	૨૭
કુબેરમુત નલકુંબર કરી યક્ષ મુત સાક્ષાત;	
નંદાદિએ મળી ધાર્યું ગમન દેખી બહુ ઉત્પાત.	૨૮
વૃન્દાવન જઈને વસી ત્યાં કર્યું બાળ ચરિત્ર;	
વચ્છચારણની લીલા કરી મળી સમવય બહુ મિત્ર.	૨૯
વળતી તો વધ વચ્છાસુર ક્યો, બંકને તળવ્યું શરીર;	
માયાં અધાસુર ગોપરક્ષણ, કર્યું મહાબળ ધીર.	૩૦
બોજન કાધું સખા સહ દરખે શ્રીપ્રમુનાને તીર;	
મોહ્યા વિધિ દેખી હરિ નવ ભુક્તે ઉચ્છિષ્ટ આહાર.	૩૧
વચ્છ ગોપાદિ સર્વનું પછી હરણ કર્યું બ્રહ્મદેવ;	
ગોસુત ગોપાદિ સર્વ યથા શ્રી હરિ સ્વયમેવ.	૩૨
બ્રહ્માનો મોહ ગયો અને હરિ સ્તવ્યા લેઈ શરણ;	
ગોચરણ મહાક્રીડા કરી, ધેનુકાસુરનું કર્યું મરણ.	૩૩
વળતી શ્રીકૃષ્ણ પધાર્યાં મળ કરતા વેણું ગાન;	
વનશોભાએ ભર્યાં બહુ ગોપીજનને કરે સુખદાન.	૩૪
વિપત્તી વિમૃશિત ગોપ જગાજા કરી અમી દૃષ્ટ;	
કાલિદમન કર્યું, નાગપત્નીની સ્મૃતિ કહી રૂપદ.	૩૫
કાલ આઘ્યાનું કારણ કથ્યું વહ્નિ વ્યથા કરી ચૂર;	
રમતાં રમતાં મારી નાંખ્યો બલિ પ્રવંજાસુર.	૩૬
ગોગોપ ભય યજ્ઞ રાખ્યાં કાધું દાવાનળ પાન;	
વર્ષા ઋષ્ટ વરણી કહ્યું કૃષ્ણ વેણું શું ગાન.	૩૭
કાલ્યાણની વ્રત કન્યકા કાધું નિરાવરણ સ્નાન;	
વસ્ત્ર દર્શા મળનાથજી આપ્યાં સહિત ફલદાન.	૩૮

વરણ્યું વૃન્દાવન વૃક્ષ લાગ્ય મુનિ યાંચા ગોપેન્દ્ર;	
લીધું ભોજન ઋષિપત્ની કૃપા કરી ધર્મધુરિન્દ્ર.	૩૯
તાપ પશ્ચાત દિગ્ધે કર્યો ભાખ્યો ભાગ્યો ઇન્દ્રવજ્ર;	
અન્નકુટ આરોગ્યા શ્રીકૃષ્ણે ધર્યો ગોવર્ધન મગ્ન.	૪૦
મર્દન ગર્વ મુરેશનો કર્યો વર્ષ્યું ગર્ગવચન;	
ગોપ સાથે નિવારણ કર્યો નંદે તે કર્યું કથન.	૪૧
ઇન્દ્રધેનુએ સ્તુતિ કરી ધર્યું ત્યાં ગોવિન્દ નામ;	
વ્રતાદિ ધર્મ આશ્રિત કલેશથી નંદને છોડાવ્યા શામ.	૪૨
નંદાદિક સર્વ વ્રજજનને આપી પછી વૈકુંઠ ગતિ;	
વેણુનાદ કરી મોહને મોહ્યા ગોપિજન અતિ.	૪૩
વ્રજબાળા તેડી રમણુ કર્યું ગોપીને આભ્યું અભિમાન;	
અંતરધ્યાન થયા હરિ, વળતી કર્યું સુખદાન.	૪૪
રાસક્રીડા વાહુ વિધિ કરી જળ સ્થળ લીલા આનંદ;	
મહા સર્પના ગભ્યા થકા હરિએ મુકાવ્યા નંદ.	૪૫
શંખચૂડને હણી પ્રભુએ દાખ્યો ગોપીઓનો ત્રાસ;	
યુગ્મ ગીત વર્ણન ગોપી વનક્રીડા કરી અવિનાશ.	૪૬
માયોં અરીદ્ય સુર હરિ કંસ નારદની કથાપ;	
અકૂર કથની ગુણ કેશી હણ્યો થી વ્રજરાય.	૪૭
નારદે નંદકુવરને મળી સ્તુતિમાં કર્યું રે ભવિષ્ય;	
માયોં બ્યોમાસુર ગોપ રક્ષા કરી શ્રી લુગદીશ.	૪૮
વળતી આભ્યા અકૂર વ્રજ વિષે નિરખવા શ્રી કેશવરામ;	
આનંદ પામ્યા અતિમણ્ડો, પુરી પ્રભુ વાંછિત કામ.	૪૯
હરિ હળધરને એકતિ અકૂર સહુ કહી કંસ વાત;	
વિરહવિલાપ ગોપીજન કર્યો પ્રભુ પધાર્યા સાક્ષાત.	૫૦
અકૂરને હરિ હૃદય વિષે દર્શન દીધું અનૂપ;	
સપૂલક સુત સ્તુતિ કરી મધુપુરી પધાર્યા જગમૂપ.	૫૧
રજકતણું શિર છેલું, વાયકને દીધું વરદાન;	
માળા મુદામાને પ્રસન્ન, કર્યું કુળજનું સન્માન.	૫૨

ધનુષ ભાગી ને રથ દુષ્યા દુસ્વપ્રભય કંસ દાન;	૫૩
રંગભૂમિ વિગે ગજ દુગ્ર્યો કુવલયાપીક મદાન.	
રંગભૂમિ વિગે દીદા પ્રભુને જોને જોવો રે ભાવ;	૫૪
મહા માયો કસ બ્રાત સહિત દુગ્ર્યો પામીને દાવ.	
માતુલ પત્નીઓનું કર્યું સાંત્વન દેઈ સર્વને ઉપદેશ;	૫૫
માતાપિતાનું દણી દુઃખ સંતોષ્યા સ્વજન અગ્રેય.	
રાજ્યાભિષેક કર્યો ઉગ્રસેનને મુંદર શામ;	૫૬
સાંત્વન કરી નંદાદિકને મોકલ્યા શ્રીગોકુળ ગામ.	
પછી દિગ્ગતિ સંસ્કાર કરીને પધાર્યા ગુરુધામ,	૫૭
વિદ્યા ભણી સદુ પ્રસન્ન કર્યા સાંદીપન કૃષ્ણ રામ.	
મૃત્યુક પુત્ર આચારજને આપ્યો લાવ્યા* ધર પંચજન;	૫૮
ફરી પધાર્યા મથુરા વિગે હરખિયાં સર્વ જન.	
પછી ત્રજમાં ઉદ્ધવ મોકલ્યા નંદ યશોદા મિલાપ;	૫૯
આકૃત યયા ઉદ્ધવ દેખી ગોપી પ્રેમ પરિતાપ.	
સાંત્વન કરી ત્રજનાર આવ્યા મધુપુરી હરિજન;	૬૦
કુખ્જસદન પધાર્યા હરિ વળતા અહર ભવન.	

ભરમ ક્યો કાળવચનને દીધાં મુચકદ લોચન;	
સ્તવન ક્યું જૂષ શ્રીદરિ પર દીધો ઘર્ષ પ્રસન્ન.	૩
મનુષ્ય નાટ્ય એ જરાસંધથી પલાયન ક્યું આપ;	
દ્વારામતિમાં પધાર્યા દાન્યું પરવત તાપ.	૮
રેવત કન્યા રેવતી બળભદ્રજી પરખ્યા;	
રક્ષમણી પ્રેમાં દ્વિજના પછી સંદેશ વરખ્યા.	૫
કુન્દીનપુર પધારી પ્રભુ કીધું રક્ષિમણી દરજ;	
ક્યોં પરાજ્ય શત્રુનો ને તેનીં સેનાનું મરજ.	૬
સ્કંધેપાને પટા પાડીને પ્રભુ કીધો વિરૂપ;	
રક્ષિમણી સહિત પધાર્યા દ્વારિકા જગજૂપ.	૧૭
વેદ વિધિએ વયો પછી શ્રી ઋક્ષિમણી દ્વારિકા;	
પ્રકટયા પ્રણમ દરી ગયો સમર અમુરેશ.	૮
કૃષ્ણ કુંવર તેને દણી, આવ્યા સહ. ધામ;	
દરખ્યાં રક્ષિમણી આદિ સર્વે દેખી સુત અભિરામ.	૯
સૂર્ય ધણી અમંતક મણિ પામ્યો સત્રાજીત;	
માંગ્યો શ્રીકૃષ્ણે આપ્યો નહિ યયું સદજ વિપરીત.	૧૦
તે મણિ માટે ઉપસેનનું યયું વ્યાગ્રથી મરજ;	
અપવાદ તેનો લોકિકમાં લાગ્યો અસરજ સરજ.	૧૧
ત્રયા કલંક ઉતારવા દરિએ યાદવ સાધે;	
વન જઈ વેરી ઉપસેનનો સિંહ દેખાઓ નાથે.	૧૨
તેનો રિપુ રીંછ જીજીવિયો આગળ અટકી સહ બેડા;	
શુકા ભયંકર રીંછની તે માંહે પ્રભુ એકલા પેડા.	૧૩
યુદ્ધમાં દ્વારી જાંબવાને લાં પુત્રી સંગે પરણાવ્યા;	
જાંબવતી મણિ સહિત લઈ દરિ દ્વારિકા આવ્યા.	૧૪
આપ્યો મણિ સત્રાજીતને લઈ જાન પામ્યો;	
સલભામા સુતા કૃષ્ણને પરણાવી દુઃખ વામ્યો.	૧૫
વળતી શ્રીદરિ હજીધર બેઠે પધાર્યા ગજપુર;	
શતધનવા પ્રેમાં ઉભયે કૃતવર્મા અકર.	૧૬

ધનુષ લાગી ને રથ હપ્પા દુસ્વપ્રભવ કંસ દાન;	
રંગજીમિ વિગે ગજ હપ્પેા કુવલયાષીઃ મહાન.	૫૩
રંગજીમિ વિગે દીદા પ્રભુને જેને જીવેા રે ભાવ;	
મહા માયાં કંસ બ્રાત સહિત હપ્પેા પામીને દાવ.	૫૪
માતુલ પત્નીઓનું કર્યું સાંતવન દેઈ સર્વને ઉપદેશ;	
માતાપિતાનું હણી દુઃખ સંતોખ્યા સ્વજન અણેય.	૫૫
રાત્યાભિષેક કર્યો ઉત્તરેનને મુંદર શામ;	
સાંતવન કરી નંદાદિકને મોકલ્યા શ્રીગોકુળ ગામ.	૫૬
પછી દ્વિગતિ સંસ્કાર કરીને પધાર્યા શુરધામ,	
વિદ્યા ભણી સદુ પ્રસન્ન કર્યા સાંદીપન કૃપ્યુ રામ.	૫૭
મૃત્યુક પુત્ર આચારજને આપેા લાવ્યા* ધર પંચજન;	
ફરી પધાર્યા મથુરા વિગે હરખિયાં સર્વ જન.	૫૮
પછી ગજર્મા ઉદ્ધવ મોકલ્યા નંદ યશોદા મિલાપ;	
આકત યથા ઉદ્ધવ દેખી ગેાપી પ્રેમ પરિતાપ.	૫૯
સાંતવન કરી ગજનાર આલ્યા મધુપુરી હરિજન;	
કુખ્જસદન પધાર્યા હરિ વળતા અકૂર ભવન.	૬૦
અકૂરને પછી પ્રેયાં પ્રભુ ગજપુર જન પાસ;	
પાંડવ પૃથા વ્યથા હરી બોધ કર્યો દગ નાશ.	૬૧
પૂરણ થયું પૂર્વાર્ધ હાવાં ઉત્તરાર્ધ કહેવાય;	
સાંભળ કહે શુકદેવજી પ્રીતે પરીક્ષિતરાય.	૬૨

ધતિ પૂર્વાર્ધ

અથ ઉત્તરાર્ધ

વેવાસપ્તી એમ બોલ્યા સાંભળ તું ભૂપતિ;	
જામાત્ર વધ સુણી દુઃખ થયું જરાસંધને અતિ.	૬૩
આવેા ચઢી તેની • હણી સેના સર્વ;	
કાટ રચાવેા કુશસ્થળ આવેા યવનશું ગર્વ.	૬૪

જાગ્યે ક્યો કાગવવનને દીધાં મુચકદ લોચન;	
સ્તવન કર્યું જૂપ શ્રીદરિ વર દીધો થઈ પ્રસન્ન.	૩
મનુષ્ય નાટ્ય એ જરાસંધથી પચાણુ કર્યું આપ;	
દારામતિમાં પધાર્યા ટાળ્યું પરવત તાપ.	૪
રેવત કન્યા રેવતી જગમદ્રણ પરણ્યા;	
રક્ષમણી ત્રેયાં દિગ્ગના પછી સદેશ વરાળ્યા.	૫
કુન્દીનપુર પધારી પ્રભુ કીધું રક્ષમણી દરજી;	
ક્યો પરાજય શત્રુનો ને તેની સેનાનું મરજી.	૬
રક્ષમાને પટા પાડીને પ્રભુ કીધો વિરૂપ;	
રક્ષમણી સદિન પધાર્યા દ્વારિકા જગજૂપ.	૭
વેદ વિધિએ વયો પછી શ્રી રક્ષમણી દ્વારિકા;	
પ્રકટયા પ્રણમ દરી ગયો સમર અમુરેશ.	૮
કૃષ્ણ કુંવર તેને દહણી, આવ્યા સ્ત્રી સદા ધામ;	
દરખ્યાં રક્ષમણી આદિ સર્વે દેખી સુત અભિરામ.	૯
સૂર્ય થઈ સ્વર્ગનક મણિ પામ્યો સત્રાજીત;	
માંગ્યો શ્રીકૃષ્ણે આપ્યો નહિ થયું સદજ વિપરીત.	૧૦
તે મણિ માટે ઉગ્રસેનનું થયું બ્યાઘથી મરજી;	
અપવાદ તેનો લોકિકમાં લાગ્યો અશરણ શરણ.	૧૧
ત્રયા કલંક ઉતારવા દરિએ યાદવ સાથે;	
વન જઈ વેરી ઉગ્રસેનનો સિદ્ધ દેખાઓ નાથે.	૧૨
તેનો રિપુ રીંછ જણાવિયો આગળ અટકી સદુ બેઠા;	
શુકા ભવંકર રીંછની તે માંહે પ્રભુ એકલા પેઠા.	૧૩
યુદ્ધમાં દારી જંગવાને ત્યાં પુત્રી સંગે પરણાવ્યા;	
જંગવતી મણિ સહિત લઈ દરિ દ્વારિકા આવ્યા.	૧૪
આપ્યો મણિ સત્રાજીતને લઈ જાન પામ્યો;	
સત્સલામા મુતા કૃષ્ણને પરણાવી દુઃખ વામ્યો.	૧૫
વળતી શ્રીદરિ દળધર બેઠે પધાર્યા ગજપુર;	
સતધન્વા ત્રેયાં ઉભયે કૃતવર્મા અકૂર.	૧૬

તેજે સત્રાજીતને હણ્યો નાઠો હરિ ભય ધારી;	
કૃષ્ણરામ સહ આવી પુઠં જઈને નાંખ્યો મારી.	૧૭
પ્રભુ કહ્યું મણિ નથી એક ને રામ કૌતુક લાસ્યું;	
ગયા મિથિલાપુરી રીસમાં રદન પ્રકાસ્યું.	૧૮
ગદાયુદ્ધ દુર્યોધનને લાં શિખવ્યું રામ;	
મણિ મળ્યો અદ્વૈતી દાખ્યો હળધર શામ.	૧૯
ઈન્દ્રપ્રસ્થ પ્રભુ પધાર્યો પછી પાંડવ ધામ;	
અર્જુન સહ વન કીડતાં લાવ્યા કાલિંદી વામ.	૨૦
દ્વારામતી પધારી વયાં કૃષ્ણ કૃષ્ણા રાણી;	
મિત્રવંદા હરી લાવ્યા સલા પટરાણી.	૨૧
લદ્રા વયાં મછી લદ્દમણા ઉદ્ધાહ વખાણ;	
માર્ગો નરકાસુર મૂર હણ્યો તળાવ્યા પીઠ પ્રાણ.	૨૨
તામ્રાદિકને હણ્યા હરી કન્યા સોળ હજાર;	
દારિકાં મોકલી યતનું બાળા હરખી અપાર.	૨૩
દુંડળ અરખી અદીતિને કર્યું છત્રનું દાન;	
પારિજાત પુષ્પસાદે તોણું ઇન્દ્રનું અભિમાન.	૨૪
જીતી સુરેશને લાવ્યા સુરતરુ નિજ ધામ;	
સંભોગ પામે સર્વે ત્રિયા સંતોખ્યાં સતલામ.	૨૫
પાણિગ્રહણ રાજકન્યા સદ્ગુનું કર્યું નાથે;	
પરિહાસ કૌતુક પ્રભુ કર્યું રક્તિમણી સાથે.	૨૬
વેણુ વિપરીત સુણીને થયાં મુરજિત દગપાણી;	
સાંત્વન કરી કૃષ્ણે આલિંગી મનાવ્યાં પટરાણી.	૨૭
પછી પ્રતિજિત્તર પ્રેમદા પ્રભુવચનના કીધા;	
સુણીને સંતોખ્યા શ્રીહરિ સામા સહુ અર્થ સીધા.	૨૮
સોળ સહસ્ર સહ સરવને થયા દશ દશ પુત્ર;	
એકેકી પુત્રી પણ યઈ એવું હરિધરનું સૂત્ર.	૨૯
અનિરુદ્ધ ઉદ્ધાહમાં પછી રુદ્રમિત્રે હણ્યો રામે;	
ચિત્રલેહા અનિરુદ્ધને લાવી ઓખાને ધામે.	૩૦

ઓખા સહિત અનિરુદ્ધને પછી બાંધ્યાં બાણે;	
હરિહરનું યુદ્ધ ચયું ઘણું વરણ્યું બય ન કાને.	૩૧
ભવે જવ સ્તુતિ ભગવંતની કીધી દીનતા દાખી;	
ભુજ બાણાસુરના હરિ છેઘા યુગ યુગ રાખી.	૩૨
સ્તવ્યા માધવને ઉમાધવે બળમુત વર દીધો;	
ઓખા વરી અનિરુદ્ધને જગમાં જશ કીધો.	૩૩
નૃગ નૃપ મહાકંકલાશની કૃષ્ણે ગતિ કીધી;	
ભક્તિ વિમુખ બ્રહ્મસ્વનો દોષ એ શિખ દીધી.	૩૪
બળભદ્ર પછી ત્રજમાં ગયા સહુજન સુખ દીધું;	
આકર્ષણ યમુનાજીનું કાર્ધ કારણે કીધું.	૩૫
પૌઠમક પ્રાણ હયાં હણ્યો કાશીરાજ મહાપાપી;	
કાશીનું દહન કર્યું હરિએ શિવને ભસ્મ આપી.	૩૬
રેવતાચળે બળભદ્ર છીધા દ્વિવિદ્યા પ્રાણ;	
સાંબકુવરે લક્ષ્મણા હરી ભાંઠાં રામ વખાણ.	૩૭
ગજપુર ગંગામાં નાખતાં નમ્યા માટ તે બચાવ્યા;	
હજધર કૌરવબળ હણી વધુ સહ સુત લાવ્યા.	૩૮
નવીન લીલા નિરખી નારદે હરીની પ્રીતિધામ;	
સંશય મટ્યો અકલિત પ્રભુ કહી કર્યો પ્રણામ.	૩૯
નારદ ચરણ પૂજ્યા પ્રભુ શૃદ્ધસ્યની વિધિ દાખી;	
નિત્ય કૃતિ શ્રી કૃષ્ણની અતિ અદ્ભુત લાખી.	૪૦
સભા મુધરમાને વિષે શોભા અદ્ભુત;	
ત્યાં નૃપ પાંડવકૌરવના આવ્યા યુગ દૂત.	૪૧
ઉદ્ધવાદિ મંત્રી સારથે મનસુખો કીધા;	
વિચારી સર્વ શક પ્રસ્થ જવાનો નિશ્ચય કીધો.	૪૨
છોડાવ્યા નૃપ કરી સાંત્વના સ્વગ્ધાને બોલાવ્યા;	
ભીમ કૃષ્ણ (?) શ્રીકૃષ્ણજી સુખે નિજ ગ્રેહે આવ્યા.	૪૩
સર્વ યજ્ઞ આદે કર્યું અર્ચન કૃષ્ણચરણ;	
દુષ્ટ લેખી શિશુપાલનું પ્રભુએ કીધું મરણ.	૪૪

સ્વજન સહિત ધર્મરાયજી કીધું અવલૂચ સ્નાન;	
જળ સ્થળ બ્રહ્મ સુયોધનનું મોડયું અભિમાન.	૪૫
સાલવ અને પ્રહુમ્નેનો વરણબ્યો સંગ્રામ;	
માયાપુર લંજન કર્યું આવી સુંદરશામ.	૪૬
સાલવ સહ દંતવક્રનો પ્રબુએ આણ્યો અંત;	
બ્રાત તેના સતલીલામ માર્યા ભગવંત.	૪૭
રામ પધાર્યા તીર્થને તે કથા આલાપી;	
સુતને હણ્યો મુત તેહેનો સ્થાપ્યો વર આપી.	૪૮
બલવલને બળદેવજી માર્યો તે હામ;	
સકળ તીર્થ પાવન કરી પધાર્યા બળરામ.	૪૯
પાર્થનું સારથપણું કર્યું કથ્યું ગીતાનું જ્ઞાન;	
મિત્ર સુદામો આવ્યા તેનું કીધું સન્માન.	૫૦
પૂજને ગુરુ ગ્રહવાસની* વારતા મળી કીધી;	
શક્રને દુર્લભ સંપદા એવી હરિભક્તને દીધી.	૫૧
સૂર્ય ગ્રહણ મિત્રે પ્રભુ કર્યું કુરક્ષેત્ર પવિત્ર;	
કુરુબ સહિત પધારિયા લાંઠા મળ્યા સહુ મિત્ર.	૫૨
ગોપીજનસું હળ્યા મળ્યા વાંછિત ફલ આપ્યું;	
દાન પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપનું કર્યું વિરહ દુઃખ કાપ્યું.	૫૩
કૃષ્ણા સુકૃષ્ણની રુક્મિણી આદે રાણી;	
મળી વિવાહની વાર્તા નિજનિજની વખાણી.	૫૪
કૃષ્ણે ઋષિ પૂજન કર્યું કીધો વસુદેવે યત્ન;	
વિજ્ઞાન બોધ નારદે કર્યો વસુદેવને મન મન્ન.	૫૫
પુત્ર આપ્યા ખટ દેવકી મૃત્યુ પામેલા લાવી;	
ભક્ત બાણી અર્જુનને બેહેન સુભદ્રા પરણાવી.	૫૬
મિથિલાપુરીમાં પધારીને કીર્તિ ભક્તની કીધી;	
બહુલાસ્વ રંક સુતદેવની સેવાસમ ગણી લીધી.	૫૭

* બાળપણમાં ગુરુને ત્યાં હતા તે વર્ણવેલી અને ઘર સંસારની.

નારાયણ નારદ તણો સંવાદ પવિત્ર;	
વેદ સ્તુતિ પરબ્રહ્મની કરી સાર ચરિત્ર.	૫૮
શંભુદાસ* વૈભવ મળે હરિજન નહીં કામ;	
ત્યાં કયા કહી મટે હર મલો રાખ્યા હરિ ટળ્યો ભ્રમ.	૫૯
કાણુ વધું ત્રણે દેવમાં માંજો વાદ મુનેશ;	
બ્રહ્માએ જઈ નિશ્ચે કર્યું વિષ્ણુ છે સરવેશ.	૬૦
અર્જુન ગર્વ ઉતારવા હયાં બ્રાહ્મણ બાળ;	
લોકલોક થકી પર જઈ આણી આખ્યા ગોપાળ.	૬૧
કૃષ્ણકીડા રતિરસ ભરી શકું કયમ વખાંણી;	
પતિ પ્રેમે પટરાણી સહુ વરણી વિરહે વાંણી.	૬૨
અસુરવ્યામોહ થવા કરી લીલા અંતરધ્યાન;	
નિત્ય કીડા શ્રીકૃષ્ણ છે દેવીજન દાન.	૬૩
એ દશમ અનુક્રમણિકા શુરુ પ્રભુજી પ્રતાપ;	
પૂરણ કરી પદબંધથી ન્યૂનાધિક માફ.	૬૪
એકસાને એકત્રીશ છે પદ પૂરણ સાર;	
અથ ઇતિ લગી હરિ કયા સંક્ષેપ વિસ્તાર.	૬૫
શંકરીતટરે સોદામણું ચારુ ચંદ્રીરે આંમ;	
શ્રી શેષશાઈ પ્રભુ વસે ત્યાંહાં કવિ વિશ્રાંમ.	૬૬
વિપ્ર નાગર સાઠોદરે નાંમ ભટ દયારામ;	
દીક્ષા વૈષ્ણવ વક્ષબી ગાય ગુણ ધનશામ.	૬૭
ગાય શીખે ને સાંભળે વૈકુંઠ પદ પામે;	
સકલ પાપ સંતાપ સેદજે નાશ સર્વે પામે.	૬૮

ઇતિ શ્રીદશમસ્કંધની અનુક્રમણિકા સંપૂર્ણ.

કાળજ્ઞાનસારાંશ

દોહા

- શ્રીગુરુ ગિરિધરલાલપદ-પંકજ કરું પ્રણામ;
સકલ પાપ સંતાપહર, અભિમતિ પૂરણકામ. ૧
- કાલજ્ઞાન કયા ધણી, તેમાંથી મહી સાર;
કથન પ્રયોજન જોટલું, કીધું સરળ પ્રકાર. ૨
- શંકરે ઉમિયાને કથ્યું, અરલકને મુનિ દત્ત;
તે પ્રમાણુ મહી મેં કથ્યું, રખે લહો મન મત્ત. ૩
- દુર્લભ મનુષ્યાદેહ છે, આવે કોષક વાર;
તે પામ્યાનો લાભ એ, ભજવા નંદકુમાર. ૪
- જન્મ્યું તેને મરણુ તો, ન્યારે સારે થાય;
પણુ તેને ધન્ય જેનો, હરિ ભજતાં દિન જાય. ૫
- તેમ સંસારી જીવથી, સદા ભજન કર્યા થાય;
પણુ અંતે સધળું તજી, ભજવા શ્રીગજરાય. ૬
- અંત સમય કેમ સમજીયે, કેટલું અજાણું મૃત્ય;
તે સંશય છેદન કરું, કહું સમજાવી ગત્ય. ૭
- કાંઈ સવેળા થાય જેમ, આગળ કાલનું જ્ઞાન;
ત્રિવરસથી દિન એક લગી, એવું કહું વિધાન. ૮
- શ્વાસોશ્વાસ સદા વહે, નાસા દક્ષિણ પામ;
રૂઢ ઉભય રવિ ચંદ્રમા, ઈડા પિંગલા દામ. ૯
- કાળી ઈડા શશિ સમજ, જમણી પિંગલા સૂર;
પલટાયે ઘટિ પંચમાં, જોતો રહે ચતુર. ૧૦
- રાત દિવસ દશ લાનું સૂર, વહો નિરંતર જાય;
પાંચ વરસ આયુષ લહી, નિશદિન ગોવિંદ ગાય. ૧૧
- એક પાસ એક રાતદિન, વહે વાયુ એક ધાર;
ત્રણ વરસ આયુષ લહી, ભજવા નંદકુમાર. ૧૨

યુગ્મ દિવાનિશિ પિંગલા વહન કરે જ અખંડ;
 યુગ્મ વરપ આયુષ પણ, હરિ ભૂલે યમદંડ. ૧૩
 ત્રાય અહરનિશ એક પુટ, વલા કરે જો વાય;
 વર્ષ એક લગી જીવતું, જાણી લાજવા ત્રજરાય. ૧૪
 દેવપંથ દુવ ને શશિ, અરુંધતી નિજ છાય;
 જે ગગને દેખે નહીં, એક વરપમાં જાય. ૧૫
 રવિકિરણ દેખે નહીં, જોય અનલ શશિવર્ણ;
 તે એકાદશ માસમાં, અંતે પામે મર્ણ. ૧૬
 મુત્ર પુરિય ભરી વાપિકા, કનક રજત સમ રંગ;
 જાત્રત સ્વપ્ને જો લખે, દશ માસે તનુ ભંગ. ૧૭
 ભૂત પિશાચ ગાધર્વનગર, વૃક્ષ કનક સમભાસ;
 જે જનને તે જનનો, નવમે મહિને નાશ. ૧૮
 દીપ મુવર્ણ સરીખડો, દીપ્તે દેહ વિરૂપ;
 નવ માસે નર મરણ લાહિ, સમરી લે ત્રગ્ભૂપ. ૧૯
 કનક સદશ નર કૃષ્ણ જીવી, શૂરો ખીલીકણ યાય;
 મુમતિ વિકારિ પ્રકૃતિ ફરે, આઠ માસે મરી જાય. ૨૦
 પુષ્ટ થકો કૃશ પત્રકમાં, કૃશ તે પુષ્ટ જ દષ્ટ;
 એવી પ્રકૃતિ ફર્મા પછી, જીવે મહિના અષ્ટ. ૨૧
 રજ કર્કશ ડગલાં ભરે, અષ્ટ પગલાં દેખાય;
 સાત માસ જીવ્યા પછી, પરલોકે તે જાય. ૨૨
 કપોત ગર્ધવ ઉત્ક્રેક કાગ, ભેંસે જેને શીશ;
 ખટ માસે મરતું લડી, તે સમરે જગદીશ. ૨૩
 નિશા ચંદ્ર દિન રવિ વહે, માસ માસ લગી એક;
 તો જીવન ખટ માસ લગી, હરિ સમરે મુવિવેક. ૨૪
 અવર વિધિ વળી એક છે, ભારે શુભ લાજન નીર;
 તેહેમાં સૂરજ જિજ્ઞને, જોતું વિના સમીર. ૨૫

ને દીસે ખાંડું દક્ષિણે, તો આયુષ ખટ માસ; ૨૬
 ત્રિ પછમ એ ઉત્તરે, એક જ પૂરવ પાસ.
 મધ્ય છિદ્ર ને દેખિયે, તો આયુષ દશ દિન; ૨૭
 દયા લજ્જન શ્રી કૃષ્ણનું, કરિયે યર્ષ આધીન.
 વળી કહું શુભ એક વિધિ, દુર્લભ યોગી જન; ૨૮
 લક્ષણ છાયા પુરુષનાં, સમજી લે ધરિ મન.
 એકાંતે ઉભા રહી, રવિ રાખવો પૃથ; ૨૯
 નિજ છાયાને નિરખિયે, કંઈ અનિમિષ દૃષ્ટ.
 લક્ષ મંત્રનો મંત્ર હરિ, નામ એક શત આઠ; ૩૦
 અર્ખંધ કર પદ રાખિયે, મનમાં કરિયે પાઠ.
 વળતી વ્યોમ વિસોડિયે, દીસે છાયા પુર્ય; ૩૧
 રક્ષાટિક સરખો ઊજળો, ફળ સમાન હરિ દર્શ.
 ઉલ્લવળ દીઠે શુભ સદા, ન્યારે દીસે શામ; ૩૨
 તો મૃત્યુ ખટ માસમાં, સમજી સમરો રામ.
 પીતે વ્યાધિ રક્તમય, નીલે હલ્લા હોપ; ૩૩
 તો ઉદ્દેગ જ ઉપજે, નાના વણે જોય.
 દક્ષણ ખાડું ન દેખિયે, નિજ ખંધુનું મૃત્ય; ૩૪
 ખટ માસે વા વર્ષ વા, એ વર્ષે તો સત્ય.
 ને નવ દીસે વામકર, સ્ત્રી મૃત્યુ તેમ જાણ; ૩૫
 બંધે ખાડું ન દેખિયે, પોતાનું પરમાણુ.
 મરણ માસમાં શિશવણ, સમજી લે ધીમંત; ૩૬
 જંધા નહિ વા રકંધ નહિ, અષ્ટ દિવસમાં અંત.
 છાયા લોપ સમૂલગી, તત્તક્ષણ મૃત્યુ થાય; ૩૭
 અવર વિધાન કહ્યું નથી, ગ્રંથ ધણો વધી જાય.
 આનંદ હસતી દેખિયે, ને પોતાની છાય; ૩૮
 આયુષ મહિના ચારનું, અધિકું નવ કહેવાય.

૨૬. પછમ-પશ્ચિમ. ૩૩. નાના વણે-ભૂડી ભૂડી નતના રંગનો.

૩૫. બંધે-જાંતે. ખાડું-હાથ.

લોચન અંગુલિ દાખતાં, જ્યોતિ જુએ ન જોહ;
 ચોથે માસે તે મરે, એક પક્ષ છે જોહ. ૩૯
 ચોદિશ દેખે વિજ્ઞાની, અગ્ર વિના આકાશ;
 ઈદ્રધનુષ આભાસ જલ, જીવે બે ત્રણ માસ. ૪૦
 દિન તારા રજ ચોદિશે, ઈદ્રધનુષ નિશિ જોય;
 તે નરને બે માસમાં, નિશ્ચે મૃત્યુ હોય. ૪૧
 ઘુંટણુ ભમ સરીખડા, પડે ચાલતાં ત્રાસ;
 એવાં જને ચિહ્ન તે, જીવે એક જ માસ. ૪૨
 સોળ દિવસ લગી સૂર્ય સ્વર, ચલે ન કરે ઉપાય;
 એક માસ જીવી કરી, તે જન જમપુર જાય. ૪૩
 સંપૂર્ણ શશિ નિત્ય વહે, નહીં રવિ સ્વર આભાસ;
 વહેલો તે હરિને બળે, આયુષ એક જ માસ. ૪૪
 તૈલ, તોય, ધૂત, કાચમાં, નિજ તનુ જોય પ્રત્યક્ષ;
 દોસે શિશ રહિત ધડ, જીવે એક જ પક્ષ. ૪૫
 જોની કાયા મુંઘતાં, રાજ અસ્થિ દુરગંધ;
 અધમાસે તેને પણ, નિશ્ચે મરણુ સંબંધ. ૪૬
 ટચલી અંગુલિ દેખિયે, વચણુ વેદું શામ;
 ત્યારે જીવન સોળ દિન, સમજી સમરો રામ. ૪૭
 શીતલ લાગે રવિ પ્રભા, સંતાપે શશિકિરણુ;
 પવન ઉછળુ શીત ન સમજ, તો અધમાસે મરણુ. ૪૮
 સંગે ધૂટે પવન સહ, મૂત પુરીપ જ બેહ;
 દશ દિવસે તે નર મરે, તેમાં નહિ સંદેહ. ૪૯
 સ્વરૂપે અંગુલિ દગ દખ્યે, ચક્ર અરુણુ રંગ શામ;
 નવ દોસે દિન દશ થયે, તે પોહોંએ યમધામ. ૫૦
 ન્હાતાં કર પદ ને હાદે, સહુ પેહેલાં સ્કાવ;
 શોષ શમે નહિ જલ પિયે, દશ દિવસે મરી જાય. ૫૧

અરંધતી ધ્રુવ વિષ્ણુપદ, તારક મંડલ માત્ર; ૫૨
 અંડ વિષે તે પિંડમાં, પણ જાણે સદ્ધાત્ર.
 બ્રહ્મટિ વિષ્ણુપદ જાણિયે, નવ દેખે જે જંદ; ૫૩
 તેને કૃષ્ણ ન જૂલવા, જીવન છે નવ દિન.
 બે તારા નિજ નેત્રના, માત્રા મંડળ સાચ; ૫૪
 નવ દેખે નર તે તણુ, આણુપ દહાડા પાંચ.
 ધ્રુવ નાસાત્ર ન દેખિયે ત્રિદિન મરણુ છે સત્; ૫૫
 જિન્હા તેજ અરંધતી, લખે ન તે દિન મૃત્ય.
 એક અંગુલિ બે ગણે, એક ચન્દ્ર યુગ જોય; ૫૬
 સીંછદ્ર દેખે છાય નિજ, શીઘ્રજ મૃત્યુ હોય.
 પ્રેત બેટિયે વિષ લખી, ખર ઘેરે અસ્વાર; ૫૭
 જાત્રત સ્વપ્ને દેખિયે, જાણુ કાલ તત્કાલ.
 પિત્ત સદન વાયુ વસે, પિત્ત જાય કર્ક હામ; ૫૮
 કર્ક આવી કંઠે બસે, સઘ જાય જમધામ.
 નિશા દાઘ હોય શીત દિન, કંઠ વિષે કર્ક હોય; ૫૯
 તેને કશો ઉપાય નહિ, તે જન જમપુર જોય.
 ગુદા બ્રહ્મ હોય હીન સ્વર, સંગે ખાંસી શ્વાસ; ૬૦
 બ્યાકુલ હિકવા શોષ તનુ, જમપુર તેનો વાસ.
 હૃદય ચરણ નાલિ તથા, નાસા શીતલ હોય; ૬૧
 શિષ્ય તમ જેનું રહે, તે નવ જીવે કોય.
 બુદ્ધિ લજ્જા પ્રભાદિત, સરવ સમૂળાં જાય; ૬૨
 દીપ જતાં નહીં વાસના, નિમ્બે મૃત્યુ થાય.
 કિન્નર રીંછ ચઢ્યો ચક્રા, ગાતો દક્ષિણુ જાય; ૬૩
 એવું સ્વપ્ને દેખતાં, શીઘ્રજ મૃત્યુ થાય.
 રક્તા કૃષ્ણ અંબર ધરી, હસતી ગાતી નાર; ૬૪
 તાંણી જાય દિશ દક્ષિણે, શીઘ્રજ મરણુ વિચાર.

જાણે કદંબ સાગરે, જુઓ શિર પર્વત;
 એવું સમણું દેખતાં, સઘ સમજવો અંત. ૬૫
 કાળો પુરુષ બિહામણો, સરજ ઉગામી ધાય;
 પથ્થર મારે સ્વપ્નમાં, તુરત મરણ કહેવાય. ૬૬
 કર અંગુલિ રૂંધ્યે કરણ, આત્મનાદ ન મુણાય;
 સ્વભાવ જે જનનો કરે, વહેલો જમપુર જાય. ૬૭
 પોતાનું પ્રતિબિંબપર, લોચન માનવ દશ્ય;
 એવું ચિદ્દ ઉદે થતાં, મરણ સમીપ અવશ્ય. ૬૮
 માત પિતા ગુરુ દેવ દ્વિજ, વૃદ્ધ પૂજ્ય મહાપુરુષ;
 નવ પૂજે નિંદા કરે, તેને મરણાકરણ. ૬૯
 કર કપાલ ધરીને જુએ, કાંડું અનિમિષ દષ્ટ;
 ક્રમ ક્રમ કૃષ્ણ બાસે બહુ, પુષ્ટ થતાં મહાકષ્ટ. ૭૦
 મરવું તો સમજે સહુ, પણ ક્યારે? નહિ જાન;
 એક દિવસ આડો રહે, સાંજ લગી નહિ જાન. ૭૧
 જાણ્યાથી જાય ઉપજે, સારે હરિ સમરાય;
 પ્રીત પ્રભુ સાથે વધે, અવર અકારું થાય. ૭૨
 તે માટે આ મરણનાં, પ્રકટ કથ્યાં મેં ચિદ્દ;
 ચેતે તો હરિને મળે પરોપકાર વચન. ૭૩
 આયુષ્ય એળે સહુ ગયું, લજ્યા ન કાણુ ભગવંત;
 તેનું પણ કલ્યાણ છે, જે સમરે હરિ અંત. ૭૪
 અંતકાળ હરિ સમરતાં, સઘ ટળે મહા દોષ;
 જેમ ગંજદે આખરી, જુજ કરે સહુ સોષ. ૭૫
 જે ધટિમાં ખડવાંગ જેમ, પામ્યો પૂરણ બ્રહ્મ;
 સાચે મન પ્રભુ સમરતાં, તું પણ પામીશ તેમ. ૭૬
 સહુ સાધનનું શિરમણિ, મરમ ન જાણે મંદ;
 સાચે ગ્રેમે સમરવાં, રામકૃષ્ણ ગોવિંદ. ૭૭
 આચાર જ પ્રભુ સરિખડા, જાવું તેને શરણ;
 નિલ રહેવું સત્સંગમાં, તજવાં દુષ્ટાચરણ. ૭૮

જે દિન દોષે ચોહોયતા, વળ વૃન્દાવન જાય;
 નહિ તો ધંધા સહુ તથ, જ્યાં ત્યાં ગોવિંદ ગાય. ૭૯
 સતી બળવા જેમ નીકળે, તેને કશું ન મિલે;
 તેમ તું મનથી સહુ તથ, પ્રિયકર જે પ્રભુ ઈલે. ૮૦
 નિત્ય પ્રત્ય રહેજે નિરખતો, ક્યાં તેટલાં ચિહ્ન;
 મરણુ જણાશે સવારું, હરિપદ ધરજે મન. ૮૧
 દ્વિજ નાગર સાઠોઢરો, દયારામ હરિદાસ;
 તેણે કાળજ્ઞાન આ, કીધો અર્થ પ્રકાશ. ૮૨

ઇતિ શ્રીમદ્દાદેવક્રમયાસંવાદે કાળજ્ઞાનસાગંસા મૃત્યુચિહ્નસાદ્યવર્તમાન
 કવિ દયારામ વિરચિત વ્યાખ્યાન સમાપ્ત.

અષ્ટોત્તરશત કૃષ્ણનામ માળા

(રાગ નર્મદાષ્ટકનો)

નમો નમો મહાપ્રભુ ગુરુ કૃપાનિધિ સદા,
 અનાથનાથ દીનબંધુ દારી પાપ આપદા;
 પ્રપન્ન પારિજાત માત તાત ભ્રાત શ્રીપ્રભુ,
 અતિ પતિત પૂતકારી શ્રેયદા મહા વિભુ. ૧
 વ્રજધિપત્ય અસવામ સસવામ્બી શ્રીપતિ,
 મદનમાનહારી શ્રીત્રિલોકસુંદરાદૃતિ;
 પ્રસન્નવકત્ર નેત્ર ભવ્ય રમ્ય રાધિકાધર્વ,
 સુગોપિકાપતિ પ્રિયે સુખાલયં સદાનવં. ૨

૧ પ્રપન્ન પારિજાત-સરણે આવેલાના કલ્પવૃક્ષસ્વપ્ન. પૂતકારી-પાવન કા
 નાર. શ્રેયદા-કલ્યાણ આપનાર. ૨ વ્રજધિપત્ય-વ્રજના અધિપતિ. અસ
 વામ-ધણા સુંદર. સસવામ્બી-સત્ય બોલનાર. મદનમાનહારી-કામદેવનું પાણુ મા
 ઉતારે એવા સ્વપાળા. ત્રિલોકસુંદરાદૃતિ-ત્રણે લોકમાં સુંદર સ્વસ્વપવાળા. વક્ત્ર
 સુખ. રાધિકાધર્વ-રાધાના પતિ. સુખાલય-સુખનું ઘામ.

રસિકરાય રૂપરાશિ રાસલીલયારતિ,
અખંડહર્ષરેત નિલ માપતિ મહામતિ;
ચક્રકુલેન્દુ ગોપવંશભાનુ ભક્તવત્સલ,
દયાસમુદ્ર દીનબંધુ દક્ષ સુબલ અલં. ૩
મધુપુરી પુરેન્દ્ર ગોકુલેન્દ્ર ગોપનાયક,
શ્રીદ્વારિકાધિપત્ય સત્યરૂપ ભદ્રદાયક;
યશોદનંદનંદન બલાનુજ કૃપાકર,
શ્રીકૃષ્ણ રામ વાસુદેવદેવકીસુત વરં. ૪
રમેશ રુક્મણીશ ઈશ શીશશેષ વલ્લભ,
અનંતકોટિ બ્રહ્મ આદિ વિશ્વદેવ દુર્લભ;
પુરાણપુરુષ પદ્મનાભ પ્રાણનાથ પ્રેમદા,
અનુપમા અનાદિરૂપ ધારી આદિ સુગદા. ૫
ત્રિગુણપુરુષ વ્યૂહ કાળમાયબ્રહ્મકારણ,
સુદુષ્ટબ્રહ્મકષ્ટદા સુદાસનાસવારણ;

૩ રૂપરાશિ-રૂપના ભંકાર. રાસલીલયારતિ-રાસલીલામાં પ્રીતિવાળા. અખંડ હર્ષરેત-જેનું વીર્ય કદાપિ સ્ખલિત નથી થયું એવા. માપતિ-મા એટલે લઈતી તેના પતિ. ચક્રકુલેન્દુ-ચક્રકુળના ચંદ્રરૂપ. ભાનુ-સૂર્ય. દયા સમુદ્ર-દયાના સાગરરૂપ. દક્ષ-અતુર. સુબલ-ધણા બલવાન, અલં-પૂર્ણ. ૪ મધુપુરી-મધુરા શહેર. ભદ્રદાયક-કલ્યાણ આપનાર. યશોદનંદનંદન-યશોદા અને નંદજીના પુત્ર. બલાનુજ-શ્રી બલ-ભદ્રજીના નાનાભાઈ. કૃપાકર-કૃપાના આકર એટલે ખાણરૂપ. વાસુદેવ દેવકીસુત-વાસુદેવ અને દેવકીના પુત્ર. ૫ રમેશ-લઈતીના પતિ. રુક્મણીશ-રુક્મણીના પતિ. શીશશેષ-શેષના મરતકરૂપ; શેષથી પણ બેધ. વલ્લભ-વહાણા. બ્રહ્મ-બ્રહ્મા. વિશ્વદેવ-સપળા દેવો. દુર્લભ-પ્રાપ્ત થવા મુશ્કેલ. પુરાણપુરુષ-સૌથી જ્ઞાના પુરુષ; આદિ પુરુષ; નારાયણ. પદ્મનાભ-જેની નાભિમાંથી કમળ ઉત્પન્ન થયું એવા. અનુપમા-અનુપમ કાન્તિવાળા. ધારીઆદિ સુગદા-ગદા આદિને ધારણ કરનાર. ૬ ત્રિગુણ પુરુષ-સત્ત્વ, રજસ્, તે તમસ્, એ ત્રણ ગુણવાળા પુરુષરૂપ. વ્યૂહ-વ્યૂહ; શ્રીકૃષ્ણ, સંકર્ષણ, અનિરુદ્ધ અને પ્રધુસ એ ચાર વ્યૂહ કહેવાય છે તે રૂપ; અથવા ત્રિરાટ દિગ્વિચરગર્ભાદિ ચતુર્વ્યૂહ-રૂપ. કાળમાયબ્રહ્મકારણ-કાળ, માયા અને બ્રહ્મનું કારણ. સુદુષ્ટબ્રહ્મકષ્ટદા-ધણા દુષ્ટ અને ભ્રષ્ટ માણસોને કષ્ટ આપનાર. સુદાસનાસવારણ-સારા બંડોના ત્રાસ મટાડનાર.

અકુંડજ્ઞાન અંતરજ માધવં મનોહરં,
 અમોઘઓઘ વિદૃલેશ કેશવં ગિરિધરં. ૬
 ગરુડગામી ગોપીનાથ સ્કપાણિ શ્રીદરિ,
 મુકુંદ મેઘવર્ણુ સર્વગર્વગંજનં અરિ;
 અતિમતિગતિપતિ સતીરતિપતિપિતુ,
 મુત્ત-દકાનનેણુ વેણુપાણી વલ્લભીહિતુ. ૭
 પતંગજનપતિ અતિ ઉદાર મર્દનંકૃણી,
 ત્રિભંગીલાલ ગોરસાળ કીર્તિભાસિરોમણિ;
 જનાર્દનં શ્રીવિષ્ણુ શુભ્રુ બૃધરં મધુરિપું,
 પિતામ્બરં અનંત સૌરી કંસહા સદાવપું. ૮
 ઉપેન્દ્ર વિશ્વનાથ વેદકારણું સદાશિવં,
 સુરેશ કીર્તિભાજનં પ્રભાવભા ચિરંશુવં;
 અશુત યાદવેન્દ્ર યજ્ઞ મમે સ્નેહસાગરં,
 ભવારિ ભક્તભૂપણું અદ્વૈપણું ઉન્નગરં. ૯

અકુંડજ્ઞાન-જેમનું જ્ઞાન કોઈ ટેકાણે બાધ પામતું નથી એવા; સર્વજ્ઞ. અતરજ-અંતઃ-
 કરણની વાત જાણનાર. માધવ-લક્ષ્મીપતિ. અમોઘઓઘ-જેનો (કૃપા) પ્રવાહ સદૃશ છે
 એવા. સર્વ ગર્વગંજનઅરિ-દુરમનના તમામ મર્વનો નાશ કરનાર. અતિમતિગતિપતિ-
 મહાશુદ્ધિ અને ગતિના પતિ. સતીરતિપતિપિતુ-સતી એવી રતિના પતિ જે પ્રધુન્ન તેના
 પિતા શ્રીકૃષ્ણ. મુવૃન્દકાનનેણુ-(૧). વેણુપાણિ-જેનાં હાથમાં વેણુ-વાંસળી છે તે.
 વલ્લભી હિતુ-વલ્લભી સંપ્રદાયના વૈષ્ણવોના હિત કરનાર.

૮ પતંગ-સૂર્યપુત્રી; યસુના. મર્દનંકૃણી-જમના નદીમાં પડેલા કાશીય
 નાગનું મર્દન કરનાર. ગોરસાળ-ગોરસ ખાનાર. કીર્તિભ-સધિકાશ્ર. મધુરિપુ-મધુ
 નામના દૈત્યને મારનાર. અનંત-જેનો અંત ના જણાય એવા. સૌરી-સૂર યાદવના
 વંશના. કંસહા-કંસને મારનાર. સદાવપુ-સાથેત સ્વરૂપ.

૯ ઉપેન્દ્ર-વૈષ્ણુ. વેદકારણુ-વેદનું કારણ. સદાશિવ-દંમેશાં કલ્યાણરૂપ
 સુરેશ-દેવોના પતિ. કીર્તિભાજન-કીર્તિના પાત્રરૂપ. પ્રભાવભા-પરાક્રમને પ્રકાર
 કરનાર. અનિત-કોષથી ન જિતાય એવા. યાદવેન્દ્ર-યાદવોમાં શ્રેષ્ઠ. ભવારિ-
 સંસારના શત્રુ; સંસાર ત્રાસને મટાડનાર. ભક્તભૂપણુ-ભક્તોના રાણુગારરૂપ. અ-
 દ્વૈપણુ-દોષરહિત. ઉન્નગર-સદા જાગ્રત.

ધતિ લલિત નામદામ અદ્યસત ઉચ્ચરં.
રસિક રાધિકેશ વેશ નટનાગરં વરં;
સદૈવ પ્રેમયુક્ત બે પદેત શ્રીહરિ જનં,
સુ તસ્ય ઉત્સવં દયા, ન આપદા કદા મનં. ૧૦

શ્રીકૃષ્ણ અષ્ટોત્તરશતનામ ચિંતામણિ*

છંદ ભુજંગ પ્રયાત

- નમો શ્રીગુરુદેવ શ્રીકૃષ્ણસ્વામી, નમો નંદકુમાર સુપર્ણગામી. ૧
નમો શ્રીયશોદા અસુ મીન વારી, નમો શ્રીબળાનુજ આનંદકારી. ૨
નમો રાધિકાનાથ ગોપીશર્વદા, નમો શ્રીયમુનાપતિ મોહકંદા. ૩
નમો ગોકુલાધીશ શ્રીશેલધારી, નમો રાસવિહારી શ્રીશ્ચ મુરારી. ૪
નમો કુંજલીપ્રિયે રામ દાણી, નમો લાલ ત્રિલંગી શ્રીવેણુપાણિ. ૫
નમો દારિકાધીશ લક્ષ્મીવિહારી, નમો ભક્તરાતા મહાકલેશહારી. ૬
નમો દેવકીપુત્ર આનંદસિંધુ, નમો દુષ્ટદેવી અતિદીનબંધુ. ૭
નમો શેષ શંભુ સતીનાથ ધાતા, નમો કંસકેશારિપુ મુક્તિદાતા. ૮
નમો ધર્મગોપા હતા ભાર જગતી, નમો શેષથાપી હરિદાસ ભક્તિ. ૯
નમો વિશ્વહેતુ પતિ કાલ માયા, નમો પૂર્ણઅંદી વિશ્વ બૃદ રાયા. ૧૦
નમો પુણ્યશ્લોકી પ્રભુ પૂતનામી, નમો રામરૂપી શુચિ શુણ્ણગ્રામી. ૧૧
નમો દેવ દેવેશ ગોવિંદ વિશ્વ, નમો યત યોગેશ ગોપાલ શુભલુ. ૧૨
નમો નરહરિ નાથ નિર્વાણદાયી, નમો ચક્રપાણિ ગદા નીરશાયી. ૧૩
નમો ગોપિકામિત્ર સુભક્તલક્ષ્મી, નમો રાધિકારૂપ સિંધુનિમગ્ની. ૧૪
નમો પુંડરીકાક્ષ સ્વાનંદભોગી, નમો જન્મ મૃત્યુ જરદિ વિચોગી. ૧૫
નમો ગોપચૂડામણિ શ્રેયકારી, નમો શ્રી જગન્નાથ સ્વામી ભવારિ. ૧૬
નમો કોટિ કેદર્ષ લાવણ્ય શૌરી, નમો પ્રાણજીવન શ્રીવાણી ગૌરી. ૧૭

* ભુદત્ત ગ્રન્થ દોહનમાં 'હરિનામ માળાને નામે આ છંદ છપાયો છે, પણ તેમાં કંઈ કંઈ અશુદ્ધિ દોષાથી અને તે પુનઃ છાપ્યો છે.

૧૦ નામદામ-નામરૂપી માળા. અદ્યસત-એકસેત આડ નટનાગર-નાગરનટ-
રવ-સુંદર. પદેત-બણે. વરવ-તેને (તેનો). ૯. જગતી-જગત. હતા-હજુનાર.

નમો સર્વશક્તિપતિ નિર્વિનાશી, નમો હંશ આમોદ શ્રીતેજરાશિ. ૧૮
 નમો વ્યાપી વૈકુંઠ આનંદહેતુ, નમો પ્રેમકીડા સનાતન મેતુ. ૧૯
 નમો ગોપતિ કાટિ બ્રહ્માંડસ્વામી, નમો શ્રીતુષીકૃષ્ણ જય અંતર્યામી. ૨૦
 નમો આત્મયોનિ નમો નિર્વિકારી, નમો ધર્મભોગી નમો બ્રહ્મચારી. ૨૧
 નમો સર્વસાક્ષી નમો સર્વકર્તા, નમો સર્વભર્તા નમો સર્વદર્તા. ૨૨
 નમો ગાલમુકુંદ પદ્માવિભારી, નમો યાદવાધીશ વૈકુંઠવાસી. ૨૩
 નમો શ્રીશ ચંદ્રાવલિચિત્તહારી, નમો મુંદરાંગી વૃંદાવનચારી. ૨૪
 નમો વલ્લભાધીશ વાગીશ માતા, નમો વિઠ્ઠલાધીશ પુણીશ ક્ષાતા. ૨૫
 નમો ગોકુલેન્દુ રઘુનાથ સીતા, નમો સત્યભામાપતિ કામપિતા. ૨૬
 નમો અક્ષરાતીત અચ્યુત પ્રેમી, નમો શ્રી વ્રજનંદદાસ મુક્તિમી. ૨૭
 નમો સ્યામ નારાયણાનંદ શક્તિ, નમો કેશવાપાર પ્રાણેશ ભક્તિ. ૨૮
 ઇતિ નામ શ્રીકૃષ્ણ આનંદકારી, મનોહારના સર્વદાતા દુઃખારિ. ૨૯
 મહા પાપ સંતાપ કૃતભૂતભસ્મી, સદા કાળ ગાળે સદુ જન્મી તસ્મી. ૩૦
 મળે પ્રેમ ભક્તિ વ્રજધીશ ખાસી, સદા કાળ તે વ્યાપી વૈકુંઠવાસી. ૩૧
 કય પાઠ એ શ્રી હરિ જય રીઝી, દયાના પ્રભુજી મળે તોપ બીજી. ૩૨

શ્રીકૃષ્ણજન્મ

ગરબો

શ્રીગુરુ ગોવિન્દને રે પ્રથમ પાપે લાગું;
 પ્રાગટ્ય હરિનું રે ગાવાને મતિ માગું. ૧
 પરીક્ષિતે પૃથ્વ્યું રે શુકલને શિર નામી;
 કૃષ્ણ કેમ જન્મ્યા રે તે મને કહો સ્વામી. ૨
 ધન્ય ધન્ય કહી રે બોધ્યા શુકલ વાણી;
 સાંભળ રામજી રે હરિચુણ કહું વખાણી. ૩

૨૦. અંતર્યામી-અંતર્ધામી. ૨૧. આત્મયોનિ-પોતાની હતપતિનું કારણ પોતેજ.

૨૫. ક્ષાતા-વિખ્યાત. ૨૮. કેશવાપાર-કેશવ અને અપાર એટલે અનંત.

૩૦. જન્મીતસ્મી-યસૈ ક્ષમૈ ગમે તે રીતે.

કારણ કહું છું રે પૃથ્વી પીડા પામી;	
ભાર વધ્યો બહુ રે બ્રહ્માએ કહ્યું શિરનામી.	૪
મુર સહુ સાથે રે નિધિ ક્ષિરસાગર આવ્યા;	
નારાયણને રે સ્તુતિ કરીને રિઝાવ્યા.	૫
હરિએ જણાવ્યું રે ભૂમિના ભાર હરીશું;	
પૂર્ણ પુરુષોત્તમ રે વ્રજમંડળે અવતરીશું.	૬
સહુ સામગ્રી રે સિદ્ધ કરો તમે પેહેલી;	
પ્રગટ થાવાની રે ઇચ્છા છે મને પેહેલી.	૭
મુણી એમ બ્રહ્મા રે બ્રહ્મજોડમાં પરવર્ધાં;	
દેવ સર્વે રે ગોપ થઈને અવતર્ધાં.	૮
દ્રોણ મુત તે રે નંદરાય યથા જાણો;	
પત્ની તે દેરી રે યશોદા પરમાણો.	૯
કંસને જણાવી રે આકાશવાણી ઘેરી;	
ગર્ભ દેવકીનો રે આહમે તારો વેરી.	૧૦
એમ સુણીને થઈ રે ચિંતા કંસ હૃદમાં;	
બેન ને બનેવી રે નાંખ્યા કારાગ્રહમાં.	૧૧
ચોકી મુકી રે મૃત્યુ તણો ભય જાણી;	
ખટ મુત માર્યા રે દુબે દયા ન આણી.	૧૨
પછે પ્રજુએ રે મહા માયાને બોલાવી;	
કરજોડીને રે ઉભી રહી તે આવી.	૧૩
આજા આપી રે એટલું કારજ કરજો;	
દેવકી ઉદરથી રે શેષ રેહિણી ગર્ભ ધરજો.	૧૪
પછે અવતરજો રે તું નંદ નંદની થઈને;	
તેજ પ્રમાણે રે કર્યું દેવીએ જામને.	૧૫
પ્રભુજી પધાર્યા રે દેવકી ઉર આનંદ;	
ગર્ભ સ્ત્રાત કીધી રે બ્રહ્માદિ શ્રુતિ જંદ.	૧૬
તેજ ધણું આવ્યું રે દીન દેવકી તનમાં;	
તે અવલોકી રે કંસ બળે બહુ મનમાં.	૧૭

સેવકે શિખવ્યા રે સૌ સાવધ થઈ રહેજો;	
પ્રસવ ચાતામાં રે મને આવી કહેજો.	૧૮
તાણાવેલી રે લાગી કાણુ નવ જંપે;	
પળે પળે પૂછે રે કાળના લયથી કંપે.	૧૯
એમ કરતાં રે આવણુ આવિયો સાર;	
કૃષ્ણ પક્ષમાં રે અટમી ને સુધવાર.	૨૦
નક્ષત્ર રાહિણી રે અર્ધ નિશા ગઈ જ્યારે;	
કળા સોળ પૂર્ણ રે શ્રીકૃષ્ણ પ્રગટ્યા સારે.	૨૧
હરિજન હરખ્યા રે ધ્વજગાની મન લાભ્યાં;	
શિવ વિધિ કળ્યાં રે દેવ કુંદુબી ગાજ્યાં.	૨૨
અદ્ભુત બાળક રે કમળનયન મુખકારી;	
રૂપ ચતુર્બુજ રે ગદા શંખ ચક્ર ધારી.	૨૩
પદ્મ પીતાંબર રે કિરીટ કુંડળ શોભે;	
શ્રીવત્સ લક્ષ્મી રે ચિહ્ન કૌસ્તુભ મન લોભે.	૨૪
મેઘવર્ણુ વપુ રે દેશ શંકુ ચિત્ત રાજે;	
કંકણ કરમાં રે બાણબંધ વિરાજે.	૨૫
નખશિખ સુંદર રે તિલક કેસરી કીધું;	
માતપિતાને રે એવું દર્શન દીધું.	૨૬
દેવકી વસુદેવ રે સ્તુતિ કરી રનેહ આણી;	
ત્રવણુ કરીને રે શ્રી હરિ બોલ્યા વાણી.	૨૭
આજ પ્રમાણે રે ત્રણ જન્મ મેં લીધા;	
પુત્ર થઈને રે પૂર્ણ મનોરથ કીધા.	૨૮
ઈસાદિક સદુ રે પૂર્વ કથા સંભળાવી;	
ગ્રજ જવાની રે વિધિ સદુ વ્હાલે બનાવી.	૨૯
આમને ગ્રજમાં રે નંદને ઘેર પધરાવો;	
સાં પ્રગટી છે રે કન્યા એક તેને લાવો.	૩૦

ચિતા ન કરશે રે સુખે સવળું યાશે;	
અમ ધન્યાએ રે વિદ્ય વેગળાં જશે.	૩૧
બાળક રૂપે રે યયા પ્રભુ એતું કહીને;	
યામુદેવ ઉઠ્યા રે બેડી પડી દૂર જઈને.	૩૨
દારનાં તાળાં રે સેહેજે સરવ ઉધડિયાં;	
સેવકે સુતા રે નિદ્રા ધારણમાં પડિયાં.	૩૩
લાલજીને લીધા રે વસુદેવ ચાલ્યા હરખે;	
છત્ર કાધું શેષે રે ઝરમર મેહુલો વરસે.	૩૪
આવી પોહ્યોઆ રે શ્રીયમુનાજી માંહે;	
પ્રસવા* પ્રભુ પદે ચળાં કાલિંદી લાંહે.	૩૫
વસુદેવ વાર્તા રે હરિએ સરજ બજી;	
ચર્ણુ વધાર્યો રે સ્પર્શ કરતાં ધટ્યાં પાણી.	૩૬
વળતા વસુદેવ રે શ્રીચોકુળમાં આબ્યા;	
જશોદા પાસે રે પ્રાણજીવન પધરાવ્યા.	૩૭
પુત્રી લઈને રે મધુરા આવ્યા નિજ સ્થળમાં;	
જે જેમ હતું રે તે તેમ થયું. અર્ધ પળમાં.	૩૮
બાળકી રોઈ રે કંસને ખખર પમાડી;	
આવ્યો તત્ક્ષણ રે દેવકીએ સુતા દેખાડી.	૩૯
ના ના કહેતાં રે દુષ્ટે ખુંચી લીધી;	
જેવી પછાડી રે ગર્ભ વછૂટી તે ઉંચી.	૪૦
બાળા બોલી રે સુણ સુરખ મુજ વાણી;	
શત્રુ તારો રે પ્રગટ્યો કહું લે તું બણી.	૪૧
એમ સુણીને રે આશ્ચર્ય મનમાં લાવ્યો;	
જૂઠું બોલી રે દેવે મને ભરમાવ્યો.	૪૨
વસુદેવ દેવકી રે કારાગ્રહમાંથી કાઢાયાં;	
મેં વણવાકે રે તમને કલેશ પમાડાં.	૪૩

* પ્રસવા=સ્પર્શવા; અડકવા.

એજ કયા તો રે એટલે રહી એમ લડીએ;	
હાવાં ગોકુળમાં રે કેમ થયું તે કહીએ.	૪૪
પુત્રનું પ્રાગટ્ય રે પ્રાતઃસમે સહુ જાણી;	
નંદ યશોદા રે સુખ થયું ન વખાણી.	૪૫
વ્રજપતિને ઘેર રે નિર્ભય નોખત વાણ;	
સુણી સર્જનનાં રે ચિત્ત થયાં જાડુ રાણ.	૪૬
ગોપીજન સહુ રે સજી મુંદર શણગાર;	
નંદ ઘેર આવ્યાં રે નિરખ્યા પ્રાણુધાર.	૪૭
મોતીકે વધાવ્યા રે ગાતાં મંગળ ગીતે;	
ધણું ધણું છવો રે આશિષ એવી દીધી પ્રીતે.	૪૮
ગોપ સહુ આવ્યા રે ગોરસ સિકાં ભરીને;	
નંદન નવરાવ્યા રે પૂરણુ પ્રેમ ધરીને.	૪૯
દધી હળધરનો રે કીચ આંગણે સોહે;	
આનંદ ઉત્સવ રે નિરખી સહુ જન મોહે.	૫૦
પૂરણુ નાભા રે નંદન શાસ્ત્રની રીતે;	
દાન જાડુ દીધાં રે દ્વિજને પૂરણુ પ્રીતે.	૫૧
બંદીજન રે અતિ ધન દેઈ સંતોખ્યા;	
પૂજ્યા સર્વેને રે પ્રેમ ધરીને પોખ્યા.	૫૨
શ્રી મહાલક્ષ્મી રે વ્રજપુર વસિયાં વાસે;	
આનંદસાગર રે ઉલ્લસ્યો નંદ આવાસે.	૫૩
શોભા સધળી રે કેમ સુખ જાણ વખાણી;	
સહુ સુખ સંપત્તિ રે શ્રીગોકુળ દ્યો જાણી.	૫૪
પ્રભુ પ્રગટ્યાનો રે ગરબો જે કોઈ ગાયે;	
સ્નેહથી મુણુતાં રે મનવાંછિત ફળ યાયે.	૫૫
પંચાવન પદ રે ક્ષમ રીતે સમાયો;	
કૃષ્ણજન્મનો રે દાસ દ્યો જશ ગાયો.	૫૬

કુંવરબાઈનું મામેરું

રાગ ધોળ

પ્રથમ શ્રી ગુરુગોવિંદને નમું રે, ગાઈ ભક્તવત્સલનું ચરિત્ર;
 મોસાળુ માધવે ક્યું રે. ૮૬.
 ગાતાં આનંદ મંગળ ઉપજે રે, પતિત પાવન પરમ પવિત્ર. મો. ૧
 સોરઠે દેશમાં છરણુગઢ ગામ છે રે, નાગર વિમ્ન નરસેં મેહેતા નામ. મો. ૨
 માણિક મેહેતા સ્ત્રી, સુત શામળદાસ છે રે, કુંવરી કુંવરબાઈ ભાગ્યનું ધામ. મો. ૩
 શ્રીરંગ મેહેતાના સુત સંજે એ વરી રે, તેને આપિયો સમય શ્રીમંત. મો. ૪
 મામેરું કરવા મેહેતાજી આપિયા રે, છે સહાયમાં એક ભગવંત. મો. ૫
 કુંવરબાઈ પિતા પ્રતિ આપિયાં રે, વિના દામ આવ્યાનું શું કામ. મો. ૬
 મેહેતો કહે પુત્રી મારી, હેયે હાર મા રે, કોડ પૂરશે સુંદર સ્થામ. મો. ૭
 મેહેતાને નીર નાહાવા તાતુ ધર્યું રે, સમોવણ માગતાં કહી વાંકી વાત. મો. ૮
 મેહેતે ત્યાં જ ત્રિકમનું સ્મરણ ક્યું રે, પુરુષોત્તમે પ્રિયો વરસાદ. મો. ૯
 ખેટલે મામેરાંની વેળા થઈ રે, નરસેયે સમયાં શ્રીનંદકુમાર. મો. ૧૦
 ખાલી છાજ લેઈ મંડપમાં ધરી રે, કરે નાત ઠંઠાળી અપાર. મો. ૧૧
 ખેવામાં શ્રીહરિ શેઠ થઈ આપિયારે, સાથે લક્ષ્મીજી છે શેઠાણી. મો. ૧૨
 રત્ન મોટાં ને દ્રવ્યની ઠેલીઓ રે, મોટી મંડપમાં બહુ આણી. મો. ૧૩
 સ્વરૂપ જોઈ સૌ ચકિત થઈને રહ્યું રે, દબ્યા વેવાઈ વેવાણુના ગર્વ. મો. ૧૪
 વેઠલ કહે વાણોતર છું મેહેતા તણો રે, મંગાવ્યા પ્રમાણે લાવ્યા સર્વ. મો. ૧૫
 અમૂલ્ય અંબરે છાંય સુંદર સજી રે, આપ્યાં જોતે જોમ જોધએ તેને દામ. મો. ૧૬
 સ્ત્રીમંડળ સંતોષ્યું મહાલક્ષ્મી રે, પુરુષ પ્રભુએ કીધાં પૂરણ કામ. મો. ૧૭
 કુંવરબાઈ કમળાએ રદિયાશું આપિયારે, મારી પુત્રી તુને શોનાં કોડ. મો. ૧૮
 શોળ શણુગારે આપ્યા સોહામણા રે, મેહેતો સંતોષ્યા શ્રીરણુજોડ. મો. ૧૯
 અંતરધ્યાન થયાં ખેલે એનું કરી રે, હરિ સેવ્યાનું ફળ ભુજે જગત. મો. ૨૦
 આકાશથી નાંખી વળી કાંચળી રે, લાડ પૂરી પ્રસન્ન કર્યો ભગત. મો. ૨૧
 પ્રસન્ન કરી પુત્રી સોને હળીમળી રે, મેહેતોજી આવ્યા લુનાગઢ ઘેર. મો. ૨૨
 જે કોઈ ગાય શિખે ને સુણે કહે દયો રે, તેને યાય શ્રી કૃષ્ણની મેહેર. મો. ૨૩

શ્રીકૃષ્ણના ધ્યાનનું ધોળ

ઠાળ

- પ્રથમ પ્રભાતે શ્રી કૃષ્ણનું સ્મરણ કરીયેરે;
ત્રજની લીલા સઘળી હરિની સંગે ધ્યાને ધરીયેરે. ૧
- હરિનો મુગટ તે તો વેકુંઠનો સાર લહીયેરે;
હરિનાં કેડલ તે તો સાંખ્ય યોગ નિશ્ચ કહીયેરે. ૨
- હરિને નાકે મોતી રાધિકાનું રૂપ છેરે;
ચંદ્રાવળી ચીથુક આંખરણનું સ્વરૂપ છેરે. ૩
- હરિનું હસવું તે તો મોહિની માયા કેહેવાયરે;
મોરલી શિવજનું સ્વરૂપ એવું વેદ ગાયરે. ૪
- હરિનું તિલક શુદ્ધ પ્રેમને પ્રણામીયેરે;
કૌસ્તુભમણિ હરે જીવન તત્વ જાણીયેરે. ૫
- શ્રીવત્સ લાંછન તે મણિની છાપ જાણુજેરે;
વનમાળા ગુંગા છે લક્ષ્મી ઉર આણુજેરે. ૬
- માયા પીતાંબર ને છઠી શ્વેતારૂપ લક્ષ્મીરે;
ઈંદ્રશૃંગી મેઘ કેશનું સ્વરૂપ કહીયેરે. ૭
- સંગે ગોપીજન તે શ્રુતિઓ છે વેદનીરે;
ગોપ મંત્ર તેની વાત કહું બેદનીરે. ૮
- શ્રીરાધાજી કૃષ્ણ આત્મારૂપ પ્રેમભક્તિરે;
નંદજી તો અક્ષરબ્રહ્મ જસોદા જાણો મુક્તિરે. ૯
- શ્રી ગોકુળ તે વ્યાપી વૈકુંઠ સાક્ષાત છેરે;
કરમાં કમળ વિશ્વરૂપ વેદ વાત છેરે. ૧૦
- એવું ધ્યાન સદા શ્રી કૃષ્ણનું પ્રીતે ધરીયેરે;
ત્રજમાં વાસ મળે ભવસાગરને ક્ષણમાં તરીયેરે. ૧૧
- સરવે વિસ્તારીને કહેતાં ગીત વાધી જાયરે;
માટે દાસ દયો કાંઈએક હરિના ગુણ ગાયરે. ૧૨

અથ ચોવીશ અવતારનું ઘોળ

(ત્રેસપત તારો એક ઉગીયોરે-એ રાગ)

એ અવતાર શ્રીકૃષ્ણનારે, મચ્છરૂપ ધરી સલ વત પાલ્યારે,
કચ્છરૂપે મંદ્રાચલ ઉધાર્યો. એ અવતાર શ્રી૦
શુકરરૂપે* હણી હિરણ્યાક્ષ મહી મુકાવરે, નરહરિરૂપે હરણ્યાકચ્છ માયો. એ.
વામનરૂપે બળિ છળી ઈંદ્રને સંતોષ્યારે, નક્ષત્રી પૃથિવી કરી દરશુરામ. એ.
શ્રીરધુવરજી રાવણુ મારી સીતા લાવ્યારે, હળધરરૂપે ટાલ્યો દુષ્ટ હામ. એ.
બુદ્ધરૂપે યત નિંદા દયા પાળીરે, રમેચ્છ માયો ધરી કલકીરૂપ. એ.
રમણરૂપે† પરમહંસ દીક્ષા દાખી, જૂમિ દોહી રસ કાટયા પૃથુભૂપ. એ.
હરિરૂપે ગ્રાહને માયો ગજ ઉગાયોરે, દુવવરદાયક પ્રભુજનો અવતાર. એ.
નરનારાયણરૂપે બદ્રિકાશ્રમ તપેરે, બ્રહ્મચારી સનકાદિક ચાર. એ.
દત્તાત્રયરૂપે અલર્ક‡ આદિ અબોધ્યારે, હયગ્રીવ વાળી લાવ્યા વેદ. એ.
કપિલરૂપે સાંખ્ય યોગ પ્રગટ કર્યોરે, વ્યાસરૂપે રમ્યા નિગમ‡ બેદ. એ.
યજ્ઞપુરુષ સ્વીસુત સુરત્રાતારે, મનવંતર રક્ષણ કરવા એકરૂપ. એ.
મોહનીરૂપે અમુર મોલા સુર સંતોષ્યારે, આયુરવેદ ધનવંત્રી સ્વરૂપ. એ.
ધવળ એ ચોવીશ સ્વરૂપનુરે, ગાતાં મુણ્ડતાં હોય વેકુંવાસ. એ.
સકળ સંતાપ પાપ ગયાં સમૂળારે, ન્યાહાલ થયો ગાતાં દયોદાસ. એ.

શૃંગારનાં પદ અને ગરબી

✓ પદ ૧ હું, યાળ

તમે અહીંયાં સુધી હોરા આવોરે અલબેલાજી;
મારા મનમાં તો ઘણું ભાવોરે અલબેલાજી. ૧
વહાલાજી, એક વાત કહું તે લેને માની, (૨)
સામુધી છે જાનીરે અલબેલાજી. ૨

* શુકર-વરાહ. † રમણ-જગમોદેવ. ‡ નિગમ-વેદ. § અલર્ક

નામે એક પુત્ર મદાલસાને હતો. તે દત્તાત્રયનો શિષ્ય હતો અને તેની પાસેથી જ્ઞાનેષદેશ લીધો હતો. ૧ દોરા-પાસે.

વહાલાજી, મેં તો તમ માટે કીધા છે લાડુ, (૨)	
તે જમો તો અંતર થાય ટાકુંરે અલબેલાજી.	૩
વહાલાજી, દૂધપાક પૂરી ને કંસાર, (૨)	
જમાડું વારંવાર રે અલબેલાજી.	૪
વહાલાજી, પકવાન મીઠાઈને મેવા, (૨)	
કીધા છે રુચે તેવારે અલબેલાજી.	૫
વહાલાજી, અઘાણું ને અનોપમ શાક, (૨)	
નાના વિધિ પાકરે અલબેલાજી.	૬
વહાલાજી, કુર કમોદનો ને દાલ તેવી, (૨)	
કઢી છે જોઈએ જેવીરે અલબેલાજી.	૭
વહાલાજી, વળતું જેરે જોઈએ તે માગી લેજો, (૨)	
ખાઈ ને મોણું કહેજો રે અલબેલાજી.	૮
સુણીને એવું પ્રભુજી પધાર્યાં પ્રીતે, (૨)	
જમ્યા તે રસરીતે રે અલબેલાજી.	૯
વહાલાજી, અઝવાઈ આરોગો તંબોળ, (૨)	
અધર રાતાં ચોળરે અલબેલાજી.	૧૦
વહાલાજી, જનદાસ દયો ગુણ ગાય, (૨)	
જૂઠણ રસ મહાવરે અલબેલાજી.	૧૧

પદ ૨ જુ, ગરખી

મહારે મહોલે આવો અલબેલા રે, સ્યામ સહુણાજી છેલા;
 હોજી રે મહારે મહોલે આવો રે, અલબેલા રે સ્યામ. ૨૬.
 હળીમળી હસી રમી વાત કરીશું વહાલા;
 આપણુ પરમ પ્રેમ અલબેલા રે. સ્યામ સહુણાજી. ૧

૬ અનોપમ-(અનુપમ) જેને કોઈની ઉપમા આપી ન સકાય એવું ઉત્તમ. નાના વિધિ-નૂદી નૂદી જતના. ૭ કુર-ભાત. કમોદ-એક જાતની ઉચી જાતની ડાંગર. ૮ રસરીતે-જેથી જમવામાં સ્વાદ પડે એવી રીતે. ૧૦ અઝવાઈ-જમ્યા પછી હાથ મોં ધોઈ ચોકખા થઈ. આરોગ્ય-જમો. તંબોળ-નામરવેલનું પાન. ૧૧ જૂઠણ રસ-જમતાં બાણમાં વધેલી પ્રસાદી.

નટવર નાગર લલિત ત્રિભંગી;
 દેખી કામ સરીખા થયા ઘેલા રે. શ્યામ સહુણાળ. ૨
 નખશિખ સુંદર રૂપે રમો છો અમરું;
 અરૂપ અસુર કહે મેલા રે. શ્યામ સહુણાળ. ૩
 તે જ ચતુર ચિત ચરણ ચતુરભુજ;
 અવર અવિદ્યાના ચેલા રે. શ્યામ સહુણાળ. ૪
 કાઠી સાધને તમો વશ નવ થાઓ વાહાલા;
 સિદ્ધજ પ્રેમ થકી સહેલા રે.* શ્યામ સહુણાળ. ૫
 દયાના પ્રીતમજી શું મનકું લોલાણું મારું;
 મારે મહોલે પધારો પળ વહેલા રે. શ્યામ સહુણાળ. ૬

પદ ૩ જુ, રાગ ધનાશ્રી†

મારો નેહ લાગ્યો રે, સખી સામળિયા સાથે;

મારો નેહ લાગ્યો રે, એ પાતળિયા સાથે. મારો નેહ. ટેક*

૨ લલિત-સુંદર. ત્રિભંગી-ત્રણ ભંગવાળા; વાંસળી વગાડતી વખત ગરદન, કેડ, અને પગ ત્રણ ઠેકાણે શરીરને વાંકું વાળતું પડે છે તે હપરથી. એવી રીતે વાંકા વળી મોરલી વગાડતા શ્રીકૃષ્ણ ધણા સ્વપાળા દેખાય છે, મઠે લલિત ત્રિભંગી કહેવાય છે. ૩ નખશિખ-પમત્રા નખથી માથાની ચોટલી સૂંધી. અરૂપ.....મેલા-માથાથી મલિન એવા અસુર લોકો તમને અરૂપ-સ્વપ વગરના નિરાકાર કહે છે. ૪ તે જ.....ચેલા-તે જ માણસ ચતુર સમજી કે, જેમનું ચિત્ત ચતુર્ભુજ એવા શ્રીકૃષ્ણભગવાનનાં ચરણમાં લાગેલું છે. બાહોના ખીન્ન બધા અવિદ્યા એટલે માયાના ચેલા એટલે દાસ છે. ૬ પળ વહેલા-હમણાં જ; જલદીથી. * એક પ્રતમાં ૫ મી કડીને બદલે "કોઈ સાધને તમે સ્વપને ના આવો, એક સાચા સ્નેહ થકી સહેલારે" એમ છે.

† વૈષ્ણવોમાં એક આખ્યાયિકા છે કે, દયારામબર્ષ પૂર્વજન્મે ગોપિકાને અવતાર દત્તા કોઈ કારણથી જ્યે થઈ ગયા અવતાર એમને લેવો પડ્યો. એમની ચિત્ત-સ્થિતિ નિર્ભજ થતાં એમને પૂર્વજન્મનું જ્ઞાન થયું. તે વખતનું જનારેલું આ પદ છે. એમાં પોતાને યથેલા નતિરમરણનું વર્ણન છે. ટેક-નેહ-સ્નેહ; પ્રેમ.

સાંભરી આવે મને પ્રીત પૂરવની;
 એ અનુભવ આજ જાગ્યો રે એ સામળિયા સાથે. સખી મારો. ૧
 મનનો માન્યો અંતરનો ધ્રુવ્યો;
 વર મળિયો છે મુખ માગ્યો રે એ સામળિયા સાથે. સખી મારો. ૨
 દયાના પ્રીતમની સંગે નિશ દીન રમતાં;
 આ ભવનો તે ભવ આજ ભાગ્યો રે એ સામળિયા સાથે. સખી મારો. ૩

પદ ૪ થું

ચિત મારું ચોરે રે વ્રજરાજ;
 હું તો ખીજું કાંઈએ ન માગું મહારાજ. ચિત મારું. ટેક.
 એવી રીતે ચોરો જે ક્યહું ના જાય,
 જ્યાર થકી જુજમાં અધિક લોભાય;
 છૂટવાનો ના રહે એકુ ઉપાય. ચિત મારું. ૧
 તસ્કર ઉપર કોઈને ન પ્યાર,
 દેખી મુખ દંડનો ઉપજો વિચાર;
 હું તો મારા પ્રાણ કરું બલદાર. ચિત મારું. ૨
 માગું નહિ ચક્રવર્તિ પદ સ્વર્ગ,
 માગું નહિ યોગ સિદ્ધિ અપવર્ગ;
 માગું નહિ જ્ઞાસદન પદ ભર્ગ. ચિત મારું. ૩

૧ પ્રીત પૂરવની-પૂર્વજન્મની પ્રીતિ; પૂર્વજન્મે એક ખીજને પ્રેમ સંબંધ હતો તે. એ.....જાગ્યો-અંતરમાંમાં એ વાતનો અનુભવ આજ તાજે થઈ આગ્યો.
 ૨ મનનો માન્યો-મનથી સ્વામી તરિકે માની લીધેલો. અંતરનો ધ્રુવ્યો-મનમાં જેની ધ્રુવ્ય હતી તેજ. મુખ માગ્યો-મોઢેથી જે માગ્યો તેજ. ભવનો ભવ-સંસારમાં ફરી આવવાની બીક; જન્મમરણની બીક.

૨ તસ્કર-ચોર. દેખી મુખ-મુખ જોઈને. દંડ-સજા. પ્રાણ કરું બલદાર-પ્રાણ બોલારી નાખું. ચોરના ઉપર કોઈને પ્રેમ ના ઉપજે, પણ તેને જોવાં જ તેને સજા કરવાનો બધાને વિચાર થઈ આવે; પરંતુ વમે મારું ચિત્ત ચોરશો તો તમારા ઉપર હું બહુ ખરા થઈ, મારા પ્રાણ સુધાં વમને અર્પણ કરીશ. ૩ ચક્રવર્તિપદ-ચક્રવર્તિ રાજનું રાજ્ય. અપવર્ગ-મોડા. જ્ઞાસદન-જ્ઞાસલોક. ભર્ગ-તેજ; મહાદેવ.

મલખેલાછ પૂરોને મનની આશ,
નેજ થયો રાખો પોતાની પાસ;
હાસી દાસી કરી એ દયાનો અભિલાષ. ચિત મારં. ૪

પદ ૫ મું, રાગ સૌરઠ

એવા મુને બહાલા યાઓ પ્રજામૂપ,
મારું મન મોહ્યું રહે તમ રૂપ. ૨૬.
જેવો બહાલો મૃગને લાગે છે રાગ,
જેવો બહાલો મણિ શોભે શિર નાગ;
જેવો બહાલો મધુવત* પદ્મપરાગ. એવા મુને ૧
જેવું બહાલું મીનને લાગે છે નીર,
જેવું બહાલું લાગે માંજરને ખીર;
જેવું બહાલું લાગે બિબક્ષણ કીર. એવા મુને ૨
જેવો બહાલો લાગે ચંદ્રારને ધન્ડુ,
જેવું બહાલું ચાતક સ્વાતિધનર્બિદુ;
જેવા બહાલા શ્રી ગોપીજનને ગોવિદ. એવા મુને ૩
જેવાં બહાલાં જાર પરપર દોષ,
જેવું બહાલું બોજન ક્ષુધિતને દોષ;
જેવું બહાલું મહા તપાતુર તોષ†. એવા મુને ૪
જેવો બહાલો આત્મા પોતાનો સૌ જગન,
જેવા બહાલા તમને તમારા લગત;
દયા પ્રીતમ ઘો તેવી નિજ આસકન. એવા મુને ૫

૪ નિજબળે—તમારા પોતાના જ સામર્થ્યથી, કેમકે આપણે પોતાનામાં તરવાની કશી શક્તિ નથી. દારી.....અભિલાષ—દયાતામની એવી ઇચ્છા છે કે, તમારી દાસીની દાસી કરીને મને રાખો.

* મધુવત=મમરો. † તોષ=પાણી.

પદ ૬ કું

- શ્રી વૃંદાવન સુખકારીરે સમરે નાસે સૌ પીડા'ની રાહ
એ પૂરણ બ્રહ્મ પુરુષોત્તમ રે, ન મલે કાઈ સાધનમે; ૧
- શ્રી ગીતાછમાં શ્રી મુખે રે, બોલ્યા હું વસું એક પ્રેમે.
તે પ્રગટ પારખું લાગો રે, ગોપી પ્રેમે પ્રભુ પામી; ૨
- જેને શિવ બ્રહ્માદિક વંદે રે, વશ કીધો કમળાસ્વામી.
જે આત્મારામ અણત છે રે, કાઈથી નવ જાયે કળાયો; ૩
- તેને છતી આધીન કીધો રે, પ્રેમ પ્રભુથી પણ બળાયો.
એનું રૂપ અતીશે ઉડું રે, કાઈ ભક્ત વીરલા જાણે; ૪
- જ્યાં વેદતણી પણ નહીં ગતિ રે, ત્યાં પંડીત શું પરમાણે.
સુણો કાંઈ એક પ્રેમનુબળ કહું રે, જોણે જીગલ છતી લીધો; ૫
- માહા સુગણ નાગરી નાગર રે, તેને પણ ઘેરો કીધો.
એક સમે શ્રી રાધા મોહન રે, બાહે પરસ્પર કંઠ ધરી; ૬
- માહા રનેહ રસ માંહે જોક્ષાં રે, પાસે લલીતાદિક સુંદરી.
ત્યાં વાહાલે વિકળ હરિ જોલ્યા રે, કહો સખા પ્યારી ક્યાં મળશે; ૭
- કરે પોકાર આંસુ વેહેતાં રે, આ વિરહવેદના કેમ ટળશે.
એવાં વચન સુણી વિટલનાં રે, હસવા લાગી સહુ રામા; ૮
- ઓ પ્રાણુછવન શીદ કહ્યો રે, કંઠ વળગી છે શ્યામા.
વળી એક સમે એકલડા રે, હરિ પ્રિયા પાસે ના હતી; ૯
- કોહો લાલ લાડલી ક્યાં છે રે, એકલા કેમ પુછ્યું હતી.
સારે નંદકુંવર એમ જોલ્યા રે, સખી તુજને કાંઈબ્રમ થયો; ૧૦
- જેની આ રાધા મુજ પાસે રે, એકલડો મુને કેમ કહ્યો.
એમ રાધાને પણ થાય રે, ન હોય પ્રભુ પાસે દેખે; ૧૧
- વળી કદાવિયોગ તેતરસે રે, પીયુ લપટ્યા ઊર નવ પેખે.
નાં હોય પીયુ પ્યારી દેખે રે, પાસે હોય ને જૂલાવે; ૧૨
- એ અકળ પ્રેમરસકીડા અટપટી રે, દોના સમજ્યામાં નાવે.
શ્રી રાધામુખ્ય એ રસમાં રે, સદા મમ જાક્યાં રહે છે; ૧૩
- કરી વિવિધ પ્રકારે કીડા રે, નિજ જનને મહાસુખ દેછે.

જેને કૃપા સંત ગુરુ પૂરણુ રે, તે એ હરિરસને આપે;
જન દયો શ્રી ગુરુ પ્રતાપે રે, પ્રેમરસની આશા રાખે. ૧૪

પદ ૭ મું, ગરબી

શોકલડીનો લંબેયોં મારો વહાલો મુજપર મીઠી મીઠે ના ઝાંખે. ૮૬.

શું રે જાણું જે સખી એણે શું શું શીખવીયું;

વાંકાં વાંકાં વેણુ મુને લાખે. મારો વહાલો શોકલડીનો. ૧

કાનનો કાચો મા થા મારા પ્રીતમ, જોની કંઈ રુદ્ધ વિચારી;

તેવી પ્રીતલડી તો નહિ હોય તેની, જેવી આ બીતર મારી. મારો. શોક. ૨

રસિયા તારું રસણું મેં તો, કાણું એક નથી રે સહેવાતું;

આ અવસર કાં એજે ખુવાં છાં, માણુ જોળન મદમાતું. મારો. શોક. ૩

પાલવ પસારી હું પાપે પડી સારે, હેતની નજર વહાલે કીધી;

દયાના પ્રીતમજી દયા કરી મુને, રુદ્ધા સરખી ખેંચી લીધી. મારો. શોક. ૪

પદ ૮ મું, રાગ પ્રભાત

હાં હાં ! આ તે શું વહાલા આવડું આળ ના ધરિયે રે;

રાજકુંવર તમે તો નિરભય છો, અમે અબળા લાજ મરિયેરે. હાં હાં. ૮૬.

ચિહ્ન જોઈ કોઈ અગુર કહે તે, મનમાં સમજી રહેવું રે;

ઉદ્ધત જન કોઈ મુખપર કહે સારે, મુખ ઢાંકી દેવું રે. હાં હાં. ૧

ધીર વિવેકી એવું ક્યમ કરે, આબ્યું અમૃત મૂકે રે;

ધાયલને અવગુણુ જળ આપે, પણ તે માગવું કેમ ચૂકે રે. હાં હાં. ૨

૩ ખુવાંછાં—ખુવા છા. (નાગરી પ્રયોગ છે). ૪ પાલવ પસારી—ખોળા પાયરી

૧ ચિહ્ન—કામઢીડાની નિશાની. ઉદ્ધત—ઉઠાંછળો; દલકો માણસ. ૨ ધાયલને...

ચૂકે—લડાઇમાં કોઈ માણસ રક્તથી ધાયલ થયો હોય તો તેને પાણીનો શોષ પડે

છે અને વારંવાર પાણી માગે છે; પરંતુ જો તેને પાણી આપવામાં આવે તો તે તરત

મરણ પામે છે. તેમ છતાં તે માગ્યા વગર રહેતો નથી. એવી જ દરેક પ્રેમથી ધાયલ

યયલાની છે. રનેહીના સંયોગથી જગતમાં થઈ દુઃખ યાય એમ છે, અનેક લોકાપવાદ

સહન કરવા પડે છે, તે છતાં ધીરજવાળો અને વિવેકી પ્રેમી એ સંયોગરૂપ અમૃત,

જે આવી અશ્યું હોય, તેને કેમ જાણું કરે? અને કરે તો એટલી પ્રેમમાં ન્યૂનતા જ

પદ ૧૨ મું, ગરબી, ગત દાદરાની

“મુકની મારા સમ માનુની, તું હાવા મુકની મારા સમ માનુની,” એ રાહ.
 રાધિકા રસીક વરને મલ્યાછ, રીજ્યા રાધિકા રસીક વરને મલ્યા. ૧
 સામા સામી દેખી રૂપ પરસ્પર ચિત્ત બન્યો જાણુનાં ચલ્યાછ. રીજ્યા. ૧
 એક રસ મન ય્યાં બન્યોનાં પય શર્કરા જેમ હોયે લલ્યાછ. રીજ્યા. ૨
 સામા સામી બોલે વચન રસાલાં અમૃત શર્કરાથી ગળ્યાછ. રીજ્યા. ૩
 ન્યાહાલ ક્યોંછે દયાને ગુણુમાતાં જુગલરૂપ બન્યો અઠલકલ્યાછ. રીજ્યા. ૪

પદ ૧૩ મું, ગરબો, ગત ચાલતી

આવો અલખેલા રે વહાલા, કહો તમે ક્યાં ગયાતા નંદના લાલા. ૧
 સાચું કહોની રે અમને, અદારા સમ શામલીયા તમને. ૨
 કોની કોની રે સંગે, રજની રમી આવ્યા છો રંગે. ૩
 ધુધે ધરોણાં રે ડોલો, મોહન બોલાવ્યા નવ બોલો. ૪
 લોચન જવાય છે રે મીચી, જોઈને રૂલા છો દટિ નીચી. ૫
 ફેરા લપટાણાં રે લાલે, કાજળ ક્યાં લાગ્યું છે ગાલે. ૬
 રાતી રેખ કપોલે હીસે, શીદ લાલે છો બહુ શોભી છે. ૭
 હારનાં ચિહ્ન હાંડેમાં પડ્યાં છે, કમમ ઢાંકો છો તનમાં જડ્યાં છે. ૮
 કાંકણના સલ હીસે પીર, સીદ સંતાડો આનંદ ચર્ષ દીઠે. ૯
 વાહાલમ માનો કે ના માનો, હું તો એનો મરમ લહું છાનો. ૧૦
 સ્વજન હશે તે રાખશે નવ છાનું, લોક તો કહેશે મનનું માન્યું. ૧૧
 જગત તો નહીં રહેજોરે બાંધ્યું, કાટ્યું ગગન તો નહીં જાય સાધ્યું. ૧૨
 સુખ પામે ત્યાં સુખીયા યાજો, તમારું મન માને ત્યાં જાજો. ૧૩
 વાત ગર્ભ છું રે હું પામી, કહો તો કહું દયાના સ્વામી. ૧૪

પદ ૧૪ મું.*

રાજ! કાંઈ કીધું રે, કાનુડા! મુને તો તો કાંઈ કીધું રે, અલખેલડા!
 તે તો ચિત્ત હરી લીધું રે છેલડા! મારું ચિત્ત ચોરી લીધું રે વળલાડીલા;

* કા. દો. માં અપાયું છે, પણ તે શુદ્ધ નથી.

કાળજ મારું વિધ્યું રે, કાનુડા! કારજ તારું સિધ્યું રે, કાનુડા!
રાત દિવસ મુને કળ ના પડે તુજ પાખે રે, મારા રાજ! રાજ! કાંઈ ટેક. ૧
વજલાડીલા, તું બહાલો બહુ લાગે, મુને તારી આંખડીની અણીઓ ઉર વાગે;
મુખડુ જોતાં રે મનોજ ઉરમાં જાગે, હું ઠગાણી મીઠી હસણીને ઠાગે,
લૂંટી મારી લીધી રે લાજ, મારા રાજ! રાજ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા. ૨
માને ના મન મારું મહીયેરીયામાં, (ને) સાસરડે નાં સોદાપ;
જ્યાં રે જાઉં ત્યાં મુને જંપ વળે નહી, તાલાવેલી તનમાં થાય,
રે હું ફટકારી શી ફરુ રે, મારા રાજ! રાજ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા. ૩
બાળપણેથી મુને આ લત લાગી, મારો ક્યમ જશે જન્મ-મારો?
પરાધીન હું અબજા માણસ, ક્યમ નિભાવો દાવાં મારો;
સૂઝે નાં કાંઈ ક્યમ કરું રે, મારા રાજ! રાજ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા. ૪
બોજન ના બાવે મુને નિદ્રા ન આવે, (ને) રહું આઠ પોહોર ઉદાસી,
મસે મસે મુને સગાં સંતાપે, ને લોક કરે છે મારી હાંસી રે;
દરદમાં ડુબી ગઈ રે, મારા રાજ! રાજ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા. ૫
ધટમાં વસો છે તેમ ધરમાં વસજો, ઘેલી મટાડી દોની મુજને,
તારા કરમાંહે સર્વે કરાંમત, પાચે પડું છું હું તો તુજને;
દયાના પ્રભુ દીન થઈ રે, મારા રાજ! રાજ! કાંઈ કીધું રે કાનુડા,
મુને તો તો કાંઈ કીધું રે અસખેસડા. ૬

પદ ૧૫ મું, ગરબી

ગોપી-વાંકારે વાંકા શું હીડો છે, આવડું શુરે સુમાનજ;
પરનારીની સંગે રમતાં, નથી વળી કાંઈ સાન. જોઈને ચાલોજ. ૧
મૃધ્યુ-તું તારા મનમાં વિદ્વજ છે, હું છું નાહાનું બાળજ;
ક્રમ કરી તું મને મોટો જાણે, જુદાં શીદ ચલાવે આજ. જોઈને ચાલોજ. ૨
ગોપી-નાહાના છે પણ શુભ મોટાના, નારી વિનાકાણુ જાણેજ;
અંગોઅંગથી વિદ્વજ કીધાં, માર્યાં બોલ્યનનાં બાણુ. જોઈને ચાલોજ. ૩
મૃધ્યુ-નારી તો પુરુષથી અજગી, અજગી વળગી ચાલોજ;
દયારામના પ્રીતમ હસીને બોલ્યા, હવે મળીશું કાલે. જોઈને ચાલોજ. ૪

પદ ૧૬ મું, ગરબી

ઉદ્ધવ નંદનો છોરો તે નમેરો થયો ને;		
મુને એકલી મુકીને મથુરાં ગયો ને.	ઉદ્ધવ૦	૧
એને મુકી જાતાં દયા નવ ઉપની ને;		
મુને બ્રાંતિ પડી છે એના રૂપની ને.	ઉદ્ધવ૦	૨
ઢાઢએ કામણુ કર્યું કે ફટકાપોં ફરે ને;		
કેમ દીલ એનું મુજપર ના ફરે ને.	ઉદ્ધવ૦	૩
ઉદ્ધવ સંદેશો કહીને વેહેલા આવને ને;		
સાથે દયાના પ્રીતમને તેડી લાવને ને.	ઉદ્ધવ૦	૪

પદ ૧૭ મું.

કાળજડું મારું કાર્યું રે રાજ રંગીલા;		
તેં ચિતડું મારું ચોર્યું રે છેલ છખીલા.	રે કાળજડું.	૨૬
વહાલાજી ઝીનો મોહ પુરુષને પડે;		
તું સદુને જળતો દિંડે રે, છેલ છખીલા.	રે કાળજડું.	૧.
વહાલાજી અમો ગોરી સદુગુમાનની ભરેલી;		
તે સધળું નાંખ્યું રેલી રે, છેલ છખીલા.	રે કાળજડું.	૨
વહાલાજી નરની મોહની તે તો વાત સાચી;		
તુજ આગળ વિદ્યા કાચી રે, છેલ છખીલા.	રે કાળજડું.	૩
વહાલાજી અખળા આતુરતા નવ દાખે;		
તું કીડા ભંગ કરી નાખે રે, છેલ છખીલા.	રે કાળજડું.	૪
વહાલાજી મારા ચિતની એ વાત કહું છું છેલી;		
મેં તુજ માટે લજ્જા મેલી રે, છેલ છખીલા.	રે કાળજડું.	૫
દયા પ્રીતમ મારે મંદીર આવો તો લાગ્ય મોડું;		
સેજડીયે પાપપલોડું રે, છેલ છખીલા.	રે કાળજડું.	૬

પદ ૧૮ મું, રાગ કાફી ગત અદાની

તેં તો મુને ઘેલી કરી રે ગિરિધરીઆ, તેં મુને ઘેલી કરી;		
મારા વહાલારે, તેં મુને ઘેલી કરી, નંદલાલારે, તેં મુને ઘેલી કરી;		૨૬.
કાણુ જણે ને તુંમાં કામણુ છે, કે તારી જખી છે કામણુભરી.	રે ગિરિ.	૧

ડાહ્યો જાણીને તારે દર્શને આવી, જાણ્યું ડાહી થઈશ ખરી;
 ઊલટી અક્ષમારી ગાંઠની ગમાવી, લાલ પામીજે વિકલ હરી. રે ગિરિં ૨
 અમૃત સરખી તારી સૌ કહે છે વાણી, સુણી મેં તો જવાય છે મરી;
 મંદહસણી વાંકી એતવણીમાં છાની, તેં તો દીધી છે છરી. રે ગિરિં ૩
 સામાને શિક્ષા દેતી, સ્વામીને સ્વાધીન રેતી, અતિ કુલલાજ હરી;
 તેં મુને પરવશ પાડી પાતળીઆ, મારી શુદ્ધ શુધ સધળી હરી. રે ગિરિં ૪
 કાએ ચોક્ષડીએ તુંજમાં ચિતકું ચોટયું, તે મારી પાસે નાવ્યું ફરી;
 પ્રેમને બાણે મુને પ્રોઈ, દયાના પ્રજુ, હવા તારી તો ગરજ સરી. રે ગિરિં ૫

૫૬ ૧૯ મું, રાગ ગત અઢાની

ગોપી-એારા આવેની અલબેલારે વાહલા, એમ છેક જક્યા શું હડિાજ;
 મનમાં મહેર ધરેની મારા વહાલા, એમ આતુર જાણી શું પીડાજ. ૧
 કૃષ્ણ-પીડા તુંને શી દીધીરે હો અબલા, એમ સ્થાં અલબલ ખોલાંજ;
 તારા ડાહપણમાં કાંઈ ખાંપણ લાગે છે, તું તો દદ થઈને શું ડોલાંજ. ૨
 ગોપી-આજ દાવ તમારો આવ્યોરે દામોદર, જે કહેશેો તે સાચુંજ;
 જે પહેલા મેં તમને નચાવ્યા તે, તમ આગળ હું નાચુંજ. ૩
 કૃષ્ણ-એવું બોલવું તુંને ન ધટે નારી, નાચ્યાનું મા લેશ નામજ;
 નિર્લજ થઈને નાક ધસાવ્યાં તે તો, અમ સરીખાનાં કામજ. ૪
 ગોપી-એ મેહની વેદના વેઠે તે જાણે વહાલા, પ્રીત પીડા નથી સહેલીજ;
 સામાને શિખામણ દેતી તે હું, આજ ચર્ષ છાં ઘેલીજ. ૫
 કૃષ્ણ-ઘેલી તુંને કોણ કહે છે રે હો ગોરી, તારા ડાહપણનો નથી પારજ;
 તે દહાડો ક્યમ વિસરી ગઈ, ઘેલા છે કહેતી નંદના કુમારજ. ૬
 ગોપી-કહ્યું તે કહ્યું તેમાંનું ના રહ્યું, હવાં મોહ પામ્યું છે મારું મનજ;
 અબજા જાણીને અપરાધ મટાડો, મેં તો સોંપ્યું છે તન મન ધનજ. ૭
 કૃષ્ણ-મલ્યાને કોઈ ના મારે રે માનુની, તું તો મન થકી કર્યું ને વિચારજ;
 દયાનો પ્રિતમ આલિંગન દઈ બેઠ્યા, પ્યારી તું મારા હૈયાને હારજ. ૮

ભક્તિપદસંગ્રહ

પદ ૧ હું

ગરબી

(રાધા માધવ મનમાં વસ્યાંજી) એ રાગ.

સરવનો સિદ્ધાંત સતસંગ છે;
 માનોની તમે સરવનો સિદ્ધાંત સતસંગ છે. ૧
 ધન્ય ભાયગ તેનું ત્રિભોવનમાં;
 જેને હરિના સંગીને સંગ છે,* માનોની તમે. ૨
 નિજ સરખો તે કરે મળતાં જ્યમ;
 નીચ જળ ગંગ મળતાં ગંગ છે. માનોની તમે. ૩
 એમાં સરવ જપ વ્રત તીરથ ધર્મ;
 નેમ યોગ અષ્ટાંગ છે. માનોની તમે. ૪
 અધમ પતિત મહા માય સર્વોત્તમ;
 એવો જેનો સખળ પ્રસંગ છે. માનોની તમે. ૫
 ગોબરકીટને સુંધાડે પરિમલ પુષ્પનો;
 એટલો પ્રતાપ તુછ ભુંગ છે. માનોની તમે. ૬
 વલુચું કામ કલપનું તે પલકમાં સુંધારે;
 એવી જેની શુદ્ધિઓ ઉત્તંગ છે. માનોની તમે. ૭

૧ ભાયગ-ભાગ્ય. ત્રિભોવનમાં-ત્રણ જીવન:-સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળમાં.
 હરિના સંગી-શ્રીહરિનો સંગ કરનારા; પ્રભુના ભક્તો. * પાઠ-"જેને હરિસંગી મુરંગ છે."
 ૨ નિજ સરખો-પોતાના-જેવો. નીચ.....ગંગ-ખરાબ પાણી ગંગામાં મળે તો તે
 પણ ગંગાજળ થઈ જાય છે.

૪ અધમ-નીચ; પાપી. પતિત-પુણ્યથી બ્રાહ્મ થયેલો; પાપી. પ્રસંગ-સંગ; સોબત.

૫ ગોબરકીટ-છાણનો કીટો. પરિમલ-સુંબે. તુછ-તુચ્છ; હલકું ખાણી.
 ભુંગ-બમરો. ૬ કલપ-કલ્પ; અસુક કાળમર્યાદાનું નામ. ઉત્તંગ-ઉત્તમ; ધણી હયી.

અવળાનું સવળું કરી નાખે;
 ભાગે અધ દુઃખ જે અભંગ છે. માનોની તમે. ૭
 રાત દિવસ સતસંગમાં ગમે દયા;
 તે એક શ્રીહરિને ઉછંગ છે. માનોની તમે. ૮

પદ ૨ બું,* રાગ પરજ

હરિજન! દુઃખ મા ધરશો રે, ધીરજે હરિ ભજતાં ઠરશોરે;
 દુઃખ મા ધરશો, કૃષ્ણ સમરશો તો ભવદધિ સઘ તરશોરે. હરિજન. ટેક.
 ગુણ ધણો છે દુઃખ સજ્જામાં, કરવો એમ વિચાર રે;
 નહિ તો હરિ હિતુનું દુઃખ સહે ક્યમ, સમરય કરુણાગાર.† હરિજન. ૧
 પાપ સકળ સંતાપ નિવારે, એક હરિનું નામ રે;
 હરિ રદાય નિલ તદપિ મટે નહીં, તો ગમતું ધનસ્યામ. હરિજન. ૨
 માયા મોહ વધે સુખ પામે, વિપય વિધે મન ચૂર રે;
 કૃષ્ણ પાસે દુઃખ કુંતાએ માગ્યું, દુઃખે હરિ નહીં દૂર. હરિજન. ૩
 તેજ કુસંગ જે હરિને બુલાવે, સમરાવે તે સતસંગ રે;
 સુખ બુલાવે ને દુઃખ સંભરાવે, માટે ન કરે હરિ ભંગ. હરિજન. ૪
 લૌકિક કલેશ અંગીકૃત લક્ષણ, અલૌકિક મેળવે નાયરે;
 શ્રી હરિરાયજી વાક્ય વિલેટિ, શિક્ષાપત્ર જ્ઞાંતાં ગાય. હરિજન. ૫
 કેહોને મલ્યા કૃષ્ણ કષ્ટ પામ્યા વિના, સાંભળો શાસ્ત્ર પ્રમાણુરે;
 વિપત પડે તોયે હરિ ના વિસારે, તેને ગણે હરિ પ્રાણ. હરિજન. ૬
 સુખ આવે છાકી નવ જમ્યે, દુઃખ આવે નવ ડરીયે રે;
 આપણથી અધિકાને બોધને, ગર્વ કલેશને હરીયે. હરિજન. ૭

૭ અધ-પાપ. અભંગ-ન ભાંગી શકાય એવું. ૮ ઉછંગ-ઉત્સંગ; ખેળો.

* આ પદની રાહ જુહતુ કાવ્યદોહનના પાંચમા ભાગમાં રતનદાસના કેલ્યાનું
 પદ છે તે દાળની છે. † હિત-જેનું હિત કરવાનું છે તે. ‡ પાડાંતર-કરુણાસિંધુ
 અગાર. કરુણાગાર-દયાનાં ધામસ્થ. ૪ લૌકિક-આલોક સંબંધીનું. અંગીકૃત-જેને
 અંગીકાર કરેલો છે તે. પ્રયુજે જોને પોતાનો માન્યો તેને દુઃખ ન પડે, કે જેથી અતિ
 પરલોકનું સુખ મળે, એમ કહેવાનું તત્કર્થ છે.

તપે ટીપાય કનક સહે, મોતી છેદ ધરે નહીં સાંસ રે;
 તો મહિપતિ મન ભાવે ભૂપણ, આપે હુદેપર વાસં. હરિજન. ૮
 અંતરંગમી નથી અજાણ્યા, વસ્ત્રલ છે ધણું દાસ રે;
 દયાપ્રીતમ સહુ સારું જ કરશે, રાખજો ડઠ વિશ્વાસ રે. હરિજન. ૯

પદ ૩ શ્રું*

જો હરિભાવ નથી રે ભાવ નથી;
 તહારો સહુ શ્રમ મિથ્યા જાણુ, જો હરિ ૦ ૨૬.
 હું કહું તેવું પરમાણુ.
 કામ જીત્યો સારે વધ્યો એક વ્યંગળ,
 ક્રોધ જીતે વધ્યો વૃક્ષ રે;
 લોભ જીત્યો ત્યારે વધ્યો એક અજગર,
 યોગી કહે નહીં દક્ષ. જો હરિ ૦ ૧
 મોહ જીત્યો સારે વધ્યો એક શૂરો,
 વ્યસની વધ્યો જીત્યો ગર્વરે;
 મત્સર જીતે સારે ઉન્માદ વાધ્યો,
 સમજી મોક્ષે સર્વ. જો હરિ ૦ ૨
 પવનહારી તો વધ્યો એક પત્રજ,
 પય આહારી તો વત્સ રે;
 મધુરભાષી તો મધૂર વધ્યો એક,
 તીર્થ સ્નાની તો મત્સ્ય. જો હરિ ૦ ૩

૮ સાંત-સાંતો; ચિંતા; દુઃખ.

*આરાધિતો यदि हरिस्तपसा ततः किम् ।

नाराधितो यदि हरिस्तपसा ततः किम् ॥

अन्तर्वहिर्यदि हरिस्तपसा ततः किम् ।

नानाबहिर्यदि हरिस्तपसा ततः किम् ॥

આ શ્લોકનું અર્થ પણ તથા પછી આ પદ રચાયું છે, એમ કહેવાય છે.

૧ વ્યંગળ-દિનરો. ૩ પત્રજ=સર્પ. પય-કૂંધ. વત્સ-વાહરો. મત્સ્ય-માછડું.

† “વનહારી તો વધ્યો એક પંકજ” એવો પાઠ છે. તેમાં વન એટલે જળ,

એવે અર્થ કરવામાં આવે છે. અર્થાત્ કમળ જળનો આહાર કરે છે.

વેદ ભણ્યો ત્યારે વધ્યો એક રાવણ,
 વિવિધશાસ્ત્ર ચંડોળ રે;
 પૂજ્યો ત્યારે વધ્યો એક મણિધર,
 વણુ મતિઅધ રંગ રોળ. જો હરિં ૪
 શૂન્ય સમાધે વધ્યો એક કુશી,
 વધ્યો મૃગ વાસે રાનરે;
 અલ્પ આહારી તો શુક વધ્યો એક,
 અલ્પ નિદ્રા તો શ્વાન. જો હરિં ૫
 દાન આપી એક વધ્યો મશલોભી,
 વધ્યો અશક્ત થયે શાંતરે;
 ભાગી થયો ત્યારે વધ્યો એક દળદ્રી,
 અદિ વધ્યો વસે એકાંત. જો હરિં ૬
 શીતઉષ્ણવૃષ્ટા સહે વધ્યો એક તરવર,
 તૃપા તન્યે વધ્યો ધુણુરે;
 નિઃશંક થયો ત્યારે સાંઢ વધ્યો એક,
 રોગી વધ્યો તન્યે હુણુ. જો હરિં ૭
 વધ્યો પતંગ હોમ્યે તન અગ્નિ,
 જુએ જળ વધ્યો એક દુખીયોરે;
 પડો દ્યો ત્યારે દીપ આલાયો,
 મહાજન કહે નહીં મુખીયો. જો હરિં ૮
 સહિત ભાવ હરિ સરવ સક્ષળ છે,
 અંક સહિત જ્યમ શૂન્ય રે;
 દ્યો કહે હરિ ભજ્યો ભાવે,
 કદી રહે નહીં નૂન્ય. જો હરિં ૯

૪ ચંડોળ એક જાતનું પ્રકાર, જે આકાશમાં ઉડ્યું હોય છે અને બહુ સુંદર ગાયન
 ગાય છે. મણિધર-નામ. ૫ મૃગ-હરણ; પશુ. ૬ અદિ-સાપ. ૭ ધુણુ-(ધુન)
 સૂકા લાકડામાં કીડા થાય તે. ૮ અંક-આંકડા. નૂન્ય-નૂન; અછાપણ.

પદ ૪ થું, રાગ હલારી

નથી કોઈ સાધનનું રે કામ, એક દીનતા માત્ર રાજી છે;
 ગરવગંજન છોજી ધનસ્યામ, એક દીનતા માત્ર રાજી છે. ૨૬.
 રાસ રમતાં ગોપી ગર્વ થયો ત્યારે, હરિ થયા અંતરધાન બેઈલ્યો;
 શ્રમ કરી ચાક્યાં કાંઈ અર્થ સર્વો નહિ, આવી દીનતા મળ્યા ભગવાન. એક ૦ ૧

પદ ૪ થું-પ્રભુને પામવાને એક દીનતા વિના બીજા કોઈ સાધનનું કામ નથી, એક દીનતાવાળો જ જિતે છે, અને બીજાં સાધનોવાળા સાધનોના ગર્વથી અચકાઈ પડે છે કે નિષ્ફળ થાય છે, એમ સાબીત કરવાનો આ પદમાં ઉદ્દેશ છે. દુધાન્તોવડે દીનતાનો જ ઉત્કર્ષ બતાવ્યો છે. ટેક:-દીનતા-ગરીબાઈ; હૃદયનો દ્રવીભાવ; ગર્વરહિતપણું; પ્રભુ સર્વ સમર્થ છે, અને પોતે તેમના આગળ કંઈ જ દિસાણમાં નથી, એમ સમજી પ્રભુને રાજી જઈ અને પ્રભુની હજી હપર સર્વ વાત ઊઠી દેવી તે.

ગરવગંજન-અભિમાન ઉતારનાર. ધનસ્યામ-મેધના લેવા કાળા શ્રીકૃષ્ણ પ્રભુ.

૧ શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કંધમાં અધ્યાય ૨૬ થી ૩૩ સુધી પાંચ અધ્યાયમાં રાસકીલાનું વર્ણન છે. તેમાં રાસ રમતાં ગોપિકાઓને ગર્વ થયો કે, અમારા લેવું કોઈ ભાગ્યશાળી નથી, કેમકે અનેક કષ્ટમય સાધન કરવા છતાં જે પ્રાપ્ત થવા દુર્લભ એવા પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર અમારી સાથે વિદાર કરી અમને યથેષ્ટ આનંદ આપે છે. પરંતુ પ્રભુ તો ગર્વગંજન છે; તેમને ગર્વ ગમતો જ નથી; તેથી એક ગોપિકાને લઈને પોતે ત્યાંથી એકાએક અંતર્ધાન થઈ ગયા. પછી પ્રભુને ન જોતાં બધી ગોપિકાઓ ખિન્ન થઈ ગઈ ને અતિ રુદન કરવા લાગી, અને ગાંડાળી માફક વનમાં ફરી જાડ, પાન, પત્થર, પથ્થ, પક્ષી વગેરેને પ્રભુની ભાજ પૂજવા લાગી. એવામાં જે ગોપીને પ્રભુ સાથે લઈ ગયા હતા તેને પણ ગર્વ થયો, કે બીજી બધી કરતાં હું કુટલી બધી વધારે સુખી છું. તે હપરથી રસે આવતાં તેણે પ્રભુને કહ્યું કે, મારાથી ચલાઈ નથી, માટે મને હંચાળી લો; એટલે પ્રભુએ તેને ખસે બેસાડીને વનક્ષીલા બતાવવા માંડી. પછી એક જાડ હપર ફૂલ તેડવાને મારે તેને જાડે વળગાડી પોતે અંતર્ધાન થઈ ગયા. તે પછી બીજી ગોપીઓ ફરતી ફરતી ત્યાં આવીને તેને જાડ હપરથી ઉતારી. આમ થવાનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેણે જે બન્યું હવું તે કહ્યું. તે હપરથી ગોપિકાઓને સમજાયું કે, આ બધું ગર્વનું જ પરિણામ છે, અને પ્રભુ ગર્વ હોય ત્યાંથી દૂર જતા રહે છે. તે શ્રમ કરીને સોધતાં પણ મળતા નથી. છેવટે ગોપીઓમાં દીનતા આવી, અને દીનપણે ગોપિકા ગીતવડે તેમણે પ્રભુની પ્રાર્થના કરી, ત્યારે પ્રભુએ તેમને દર્શન દીધાં, એ વાત આ કડીમાં જણાવી છે.

શોભતી પરમ પ્રવાસ સુત બાંધવાને બોતેર લક્ષ મેલ્યાં દામ, બેઈલ્યો;
 ધારી ગયાં તોએ હરિ ન બંધાયા, આવી દીનતા ત્યારે સમું કામ. એકં ૨
 મરણનું અભિમાન હરવાને હરિએ હરાવ્યા બ્રાહ્મણના બાળ, બેઈલ્યો;
 મતિ હિંમત કરી ચાકી કાયર થયા, ત્યારે આણીને આપ્યા ગોપાળ. એકં ૩
 મોદિપુરાણે કથા સ્વાયંભુવનુએ કર્યાં, કોટી સાધન વસી વન, બેઈલ્યો;
 ધારીને આવ્યા ઘેર ફળ નવ દીકું, કાંઈ આવી દીનતા મળ્યા મોહન. એકં ૪

૨. યશોમતી-યશોદાજી. દામ-દામણાં; દહી વહોવવાનાં દોરડાં.

બાળકરૂપ શ્રીકૃષ્ણભગવાનના તોફાનથી કંટાળી ગોપિકાઓએ યશોદાજી આગળ
 વિવાદ કરી, ત્યારે સામાન્ય બાળક ધારી તેને દોરડે બાંધી સળ કરવા યશોદાજીએ
 હોતેર લાખ દોરડાં એક પછી એક ગાંઠ્યાં, પણ પ્રભુ બાંધી શકાયા નહિ. નહું
 હું દોરડું બાંધે, છતાં ગાંઠ વાળવાને ચાર આંગળ દોરડું ખૂટે, તે હપરથી છેવટે
 શોદાજીને પ્રભુરવરૂપનું જાન આણું, અને દીન થઈ તેમણે પ્રાર્થના કરી ત્યારે પ્રભુ
 ધાયા. ૩ શ્રીમદ્ ભાગવતના દસમસ્કંધમાં ૮૯ મા અધ્યાયમાં આ કથા છે. દ્વારકામાં
 એક બ્રાહ્મણને ઓકરણો થયેને તરત મરી જતા હતા. તેથી દરેક વખત તે દરબારમાં
 તાબી ભગવાનની નિંદા કરતો હતો. એમ તેના આડ પુત્રો મરણ પામ્યા. આઠમી વખત
 દરબારમાં આવી ભગવાનની નિંદા કરવા લાગ્યો, ત્યારે ત્યાં અર્જુન બેઠેલા હતા, તેમણે
 સાંભળીને કહ્યું કે, જો હું હોત તો તારા પુત્રોને જવા ન દેત. બ્રાહ્મણે કહ્યું, શ્રીકૃષ્ણ-
 ભગદ્દ જોવા બળિયા પણ મારા પુત્રોને બચાવી ન શક્યા તો તારાથી શું થવાનું
 હું? અર્જુને કહ્યું, એ જાણ, પણ હું તો માંડીવધર અર્જુન બાણાવળી છું; મઠિ જો
 તારા પુત્રો હવે જાય ને હું ન લાવું તો મારે અગ્નિ સજાવાની બળી મરવું. આ
 ભાણે અર્જુનને મહા ગર્વ થયો. પછી ફરીથી નવમી વખત ત્યારે તે બ્રાહ્મણની
 ટીને ગર્ભ રહ્યો, ત્યારે પ્રસૂતિ વખત અર્જુનને ખબર આપી, એટલે અર્જુન ધનુષ,
 ત્રણ લઈ દ્વારમાં રક્ષા કરવા બેઠા. છતાં બ્રાહ્મણીને પુત્રપ્રસવ થયો અને જન્મ્યા
 બી તરત જ તે મરણ પામ્યો. પછી તેને શોધવાને અર્જુન ત્રણે લોકમાં ફરી
 પામ્યા, પણ ક્યાંઈ તેનો પત્તો લાગ્યો નહિ. ત્યારે છેવટે તે ચોતાલી પ્રતિજ્ઞા પાળવા,
 છ બ્રહ્મણ કરી બળી મરવા તૈયાર થયા, અને દીન થઈ ભગવાનની સ્તુતિ કરવા
 પાંડી. એમ અભિમાન ગળી ગયેલું જોઈ પછી ભગવાને અર્જુનને રથમાં બેસાડી
 લોકલોક પર્વતની ચેડીપાર જૂમા નારાયણના ધામમાં લઈ જઈ ત્યાંથી તે બ્રાહ્મણના
 મધા પુત્રોને પાછા આણી આપ્યા હતા. ૪ કોટિ સાધન-કરોડો સાધનો. વસી-
 ન-વનમાં વસીને; વનમાં રહી વપઘર્યાં કરીને.

મધવાતણો મદ મર્દન કરવા, કૃષ્ણે કરાવ્યો. ગોવર્ધન યત્ન, જોઈ લ્યો;
 શ્રમ કરી હાથો, આવી દીનતા પાપ પગો, હરિએ હયાં ભય ભગત. એક. ૫
 ઇંદ્રિ છતાનો અહમેવ હતો રાણાવ્યાસને, હરિએ ચૂકાવી કયો ભંગ, જોઈ લ્યો;
 વિપત્તિ માધવદાસે દીન થઈ ભાજી અરપી, એટલે પ્રસન્ન થી રંગ. એક. ૬
 અતિશે સેવા ગોવિંદદાસ ભલાએ કીધી, મદ દેખી હરિ ના પ્રસન્ન, જોઈ લ્યો;
 ત્રિપુરદાસ ભક્ત કરી છીંટેથી શીત, સમી, આવી દીનતા હર્યું હરિ મન. એક. ૭
 સધળાં સાધન અહંકાર બગાડે, અંતરાય મોટો એ જગપ્યાત, જોઈ લ્યો;
 સહેજે દયાના પ્રભુની પ્રાપ્તિ કરાવે, એવી દીનતા એક વેદે વાત. એક. ૮

પદ ૫ મું-ઢાળ રાજ્યાની*

વારી જાહેરે નાગર નટવા, ધરે વિધવિધના વેશ;

ઠળારૂપ થઈને કીડા કરે, ન્યારો નાયકરૂપી રોપ. વારી. ૧

પ્રભુ પ્રસન્ન થયા. સ્વાયંભુ મનુએ વનમાં જઈ અનેક પ્રકારની તપશ્ચર્યા કરી,
 પણ પ્રભુ મન્યા નહિ; જ્યારે તેને દીનતા આવી ત્યારે જ હરિ પ્રસન્ન થયા, એ વાત
 પુરાણોમાં પ્રસિદ્ધ છે. ૧ અહમેવ-(અહમ્-અવ) એક હું જ મોટો હું એવો ભાવ;
 અહંકાર. શ્રીરંગ-પ્રભુ; શ્રીનાથજી. રાણાવ્યાસ અને માધવદાસ બંને ભક્ત થઈ
 ગયા છે. ચોર્યાસી વૈષ્ણવની વાતમાં એમની કથા છે. ૭ ગોવિંદદાસ અને ત્રિપુર-
 દાસ બંને ભક્ત થઈ ગયા છે. ગોવિંદદાસને સેવાનું અભિમાન હતું, તેથી પ્રભુ તેમના
 ઉપર પ્રસન્ન ન થયા, અને ત્રિપુરદાસનામાં દીનતા હતી, તેથી તેમના ઉપર પ્રભુ પ્રસન્ન
 હતા. ચોર્યાસી વૈષ્ણવની વાર્તામાં ત્રિપુરદાસની વાત છે. શિયાળામાં શ્રીનાથજીને બંડી
 કરાવી પહેરાવવાને હલકી છોટ તેણે મોકલી હતી, પણ બંડારીએ તેને ખાનનામાં નાંખી
 મૂકી. પણ શિયાળામાં શ્રીકાકારજીને અનેક વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં, પણ ટાઢ રાખી નહિ. જ્યારે
 ત્રિપુરદાસની છોટની બંડી કરાવી પહેરાવી ત્યારે ટાઢ રાખી. ૭ હર્યું હરિ મન-પ્રભુનું
 મન હર્યું. ૮ જગપ્યાત-જગતમાં પ્રસિદ્ધ. વેદેવાત-વેદમાં જ એ વાત કહેલી છે.

* આ ઢાળમાં આ પદ રચવા વિષે એવી વાતકા ■ કે, ડોહાઈના લોકોએ
 દયારામને કહ્યું કે તમે બધા ઢાળનાં પદ કર્યાં છે ખરાં, પણ રાજ્યાના ઢાળનું પદ
 કર્યું નથી. તેપરથી દયારામે આ ઢાળનાં પદો રચી ગાઈ સંબળાવ્યાં હતાં. આ
 આખ્યાયિકા સીનેરમાં એક સાહોદરા નામરૂ મને કહી હતી.

પદ ૫ મું. ૧ અખાના “વારી જાહેરે રંગ જાળણીયા” એ પદ ઉપરથી આ
 પદ કવિએ બનાવેલું છે. એનો પૂરો ઉલ્લેખ સં. ૧૯૬૯ ના “ગુજરાતી”ના દીવાળીના

- તારી નટણી માયા જોર છે, કળા કામસ્દેશની પુર;
અજીત પર ઉસ્તાદના જોરથી, વશ કીધાં પંડિત શૂર. વારી. ૨
- બાજીગર બાજી સંસારની, તેં તો લધી રચી છે ભાઈ;
મોહન મોરલી વળડી મોહની, સુણી સહુ ગયા મોહોવાઈ. વારી. ૩
- સાચો હીરો મનાવે ઠીકરી, કરે કંકર કંચન મહોર;
જાણીતાને પણ છેતરે, સૂઝે નહિ પોતાનો ઠોર. વારી. ૪
- ઉક્ષટ ખેલ બતાવે ખલકને, કરે સડુની નજર બંધ;
ચુટકી નાંખે રજની મંતરી, કરે દેખંતા પણ અંધ. વારી. ૫
- મુખમાંથી કાઢ્યા ત્રણ દોરડા, રંગ કાળો ધોળો ને લાલ;
એને ખેંચતાં પાર આવે નહિ, એ ત્રણેના જીજ્ઞાસા. વારી. ૬
- એ ત્રણ રંગના ત્રણ પુરુષ થયા, એક બ્રાહ્મણ યોગી ને ગૃહસ્થ;
બ્રાહ્મણ યોગી બળિયા ધણા, તેથી ગૃહસ્થનો અધિક દસ્ત. વારી. ૭
- પહેલે વિપ્રેરચ્માં બહુ પૂતળાં, પૂર્વો ગૃહસ્થે મન અભિલાખ;
યોગીએ અમિ કાઢ્યો આંખથી, સર્વ બાળી કીધું રાખ. વારી. ૮
- તારી મરજી જોઈ મતિ લાવિયા, ફરી કર્યું એવું કામ;
ચુટકીમાં કર્યું ચટકણું, થયું હુતું તેવું તમામ. વારી. ૯
- અકળ કળા તારી ગોડીયા, રચી વિદ્યા ઇદ્રજળ;
મોહોવાઈ પશ્યાં તે ફંદમાં, સી વૃદ્ધ યૌવન ને બાળ. વારી. ૧૦
- તારો મંત્ર શિખવ તું મુજને, હું ચેલો તારો યાઉં;
એવી જડીબુટ્ટી આપ તું મુજને, તારી નટણીથી ના મોહોવાઉં. વારી. ૧૧
- શરણે જાતાં ભકિત જડી દીધી, આખો મંત્ર હરિ નિજનામ;
એ સેવે માયાથી મોહોવાય નહિ, એમ કહે દયારામ. વારી. ૧૨

અંકમાં ૨૧. જગજીવન દયાજી મોદીએ આપ્યો છે. એમાં પુષ્ટિમાર્ગનું રહસ્ય અને
બ્રમવતરીલાતું વર્ણન છે. ૨. ઉસ્તાદ-બાજીગરનો ગુરુ. ૬. ત્રણ દોરડા-
માયાના ત્રણ શુભ: સત્વ, રજ, ને તમ. ખેંચતાં-વિસ્તાર વધારતાં. ૭. બ્રાહ્મણ-બ્રહ્મા.
યોગી-મહાદેવ. ગૃહસ્થ-વિષ્ણુ. ૮ “મતિ લાવિયા”ને બદલે “મતવાળિયા” એવો
અન્યત્ર પાઠ છે. ૧૦. ગોડિયા-ગોડ બંજળાનો નાનુનર. ઇદ્રજળ-નદુવિદ્યા.
૧૨. જડી-મૂળાયું; જડીબુટ્ટી (ભકિતસ્પી.) મંત્ર-હરિનામસ્તુ મંત્ર.

તે ભોગવર્વા પડશે તુને, જો નહીં સમરે* અવિનાશ,
 મનમોહનને ના બૂલ તું.
 આ ચાંદરણું દિન ચારનું, તેમાં શોધી લે વસ્ત;
 અંધકાર ઓચિંતો યઈ જશે, આયુષ ઈંદુનો અસ્ત,
 મનમોહનને ના બૂલ તું.
 લાહાવો લીંબુ લેહેકાવતાં, રાજ્યાસનનો આનંદ;
 શાણા હોય તે સમજી કરીને, વહેલા ગાળે ગોવિંદ,
 મનમોહનને ના બૂલ તું.
 આઘે મધ્યે અંતે લગી છે, દુઃખરૂપ સંસાર;
 સુખ એક શ્રીકૃષ્ણ શરણમાં, બાકી ક્યહું ન લગાર,
 મનમોહનને ના બૂલ તું.
 જન્મકિંકર જ્યારે ઘેરશે, કડે આવશે પ્રાણ;
 રનેહ નથી કરતો શ્રીકૃષ્ણચું, ત્યાંહ છોડાવશે કાંણ,
 મનમોહનને ના બૂલ તું.
 માટે વાત અનેકની, કહું છું એક વચન;
 પ્રેમે ભજી લે શ્રીકૃષ્ણને, દાસ દયાના શવન,
 મનમોહનને ના બૂલ તું.

પદ ૧૦ અં, ઢાળ રાણ્યાની

તાદશી જન તેને જાણીએ, કે જેમાં એવા ગુણ હોયરે;
 નિંદાસ્તુતિ ના કરે કોઈની, સધળે સમદષ્ટિ જોયરે. તાદશી જન
 દરશન કરતા માત્રમારે, બૂલાવે પ્રપંચનું લાનરે;
 સ્મરણ કરાવે શ્રીકૃષ્ણનું, નસાડે અધ અજાનરે. તાદશી જન
 સકળ ચરાચરને વિષેરે, વસ્યા દેખે ભગવાનરે;
 શુભ ઈચ્છે સર્વ જગતનું, લેશ નહીં અભિમાનરે. તાદશી જન
 ગુણ ગાતાં ગોવિંદનારે, પુલકિત તનું થાયરે;
 નેત્રે પ્રવાહ વહે પ્રેમના, હરખે હૃદય રંધાયરે. તાદશી જન

* એક પ્રતમાં “અરચે” એવા પાડ છે.
 ન્યાસક્રત્ત બક્ત.

† તાદશી જન-પરમ

પરદુઃખે દાઝે ધણુંરે, કરે નેહાઈના ના દ્રોહરે;
 ઈંદ્રિજિત સાચા સદા, ના પામે માયામાં મોહરે. તાદશી જન. ૪
 અકળ લીલા નંદલાલનીરે, તેમાં લમ જેનું મનરે;
 પ્રીત બહુ પર ઉપકારમાં, સદા પ્રસન્ન વદનરે. તાદશી જન. ૫
 નટવર ઝળકે નેત્રભરે, કાન્તિ કરુણા મધ્ય હોપરે;
 શાંત સ્વભાવ સંતોષ બહુ, દોષ કાઢના ન જોધરે. તાદશી જન. ૬
 વહાલા લાગે સહેજે સર્પનેરે, અતિ ઉદાર જેનું ચિત્તરે;
 અનન્ય ભાવે બળે કૃષ્ણને, જેને વહાલું નહિ વિત્તરે. તાદશી જન. ૭
 હરિ, ગુરુ, વૈષ્ણવને વિષેરે, જેને સદા અતિ વહાલરે;
 દદ વિશ્વાસ અતિ દીનતા, બોલે વચન રસાલરે. તાદશી જન. ૮
 સેવા સ્મરણ સતસંગમોરે, જેની આસક્તિ અતિરે;
 કપટનો લેશ નહિ હટે, હરિ ચરણે સદા મતિરે. તાદશી જન. ૯
 વ્યસનાવસ્થા વિઠ્ઠલેશ્વરિ, સદા મુખે કૃષ્ણ તામરે;
 તે ભગવદીતણા દાસનો, સદા દાસ દયારામરે. *તાદશી જન. ૧૦

પદ ૧૧ મું, ગત અદાની

(હરિ ! હું શું કરું રે, મારો માયા ના મુકે કંઠો રે; એના જોડાનું.)

શીદ કરે શોચનારે, છે શિર શ્રીજી સરિખા સ્વામી;
 માહાકૃપાળ જનવત્સલ, સમર્થ ઈશ્વર અંતરયામી,
 શીદ કરે શોચનારે. ટેક.

આત્માદિકં સહુ કૃષ્ણ સમરખું, કહે જૂઠું કે સાચું;
 જે સાચું તો તારે શી ચિંતા, જે ચિંતા તો કાચું,
 શીદ કરે શોચનારે. ૧

* 'તાદશી જન' તેને નાણીએ એ પદ રાજ્યાના દાનનું છે. કોણના લોકોએ દયારામભાઈને કહ્યું કે, લગ્ન બધાં દાનનાં પદ કર્યાં છે, પણ રાજ્યાના દાનનું પદ નથી કહ્યું, તે ઉપરથી દયારામભાઈએ એ પદ કરીને માર્ગ સંભળાવ્યું હતું. આ ઉપકૃત સીનારમાં એક સહોદર નામરે મને કહી હતી.

જે થકી કર્મ શુભાશુભ ઉપજે, તે મતિ હરિને અરપી;
પછી તેની કૃતિ તારી સ્થાની, શીદ મરે છે ઠરપી,
શીદ કરે શોચનારે. ૨

અશ્વ ચઢીને ખાંધે ખડીયો, કહે સા માટે વહે છે;
વાહનને શો વિરામ તેથી, મૂરખપણે દુઃખ સહે છે,
શીદ કરે શોચનારે. ૩

તદા કહેશે તું કુકૃતિ કરાવી, હાર કેમ કહેવાયે;
તે સાચું પણ તુજ કૃત કહેતાં, સદુ કર્તાપદ જાયે,
શીદ કરે શોચનારે. ૪

જાણી જુગુપ્સિત સજ્જન ન કરે, અશક્યતાએ થાયે;
જાણી જોઈ અનુચિત આરંભે, તે પછી શીદ પસ્તાયે,
શીદ કરે શોચનારે. ૫

પ્રીછી પાપ કરે પસ્તાયે ન, તે તો કહીએ પાપી;
અથવા નારદાદિ પણ નિર્ભય, નિશ્ચે હરિ મતિ આપી,
શીદ કરે શોચનારે. ૬

તદા કહેશે એટલા ઉપર, મેં કર્યું ભાગે સા સારુ;
તે પણ ઇચ્છા સમજ હરિ, તારું કરશે સદુ વારુ,
શીદ કરે શોચનારે. ૭

અકળ અટપટી ઈશ્વર ઇચ્છા, હારદ નવ સમજાયે;
સદુ કરવા સમર્થ શ્રીજી પણ, નિજજન અશુભ ન થાયે,
શીદ કરે શોચનારે. ૮

કદિ વ્યવહાર વાણી મોટાની, ચિંતા સરખું ભાસે;
પણ સૂક્ષ્મ સમજણુ છે માટે, અંતરથી નવ ત્રાસે,
શીદ કરે શોચનારે. ૯

સ્મરણુ સમરપણુ ના રહે નિરંતર, માટે ઉપજે ચિંતા;
જો રહે તો હુંપદ હારે સદુ, કૃતિ ભાસે ભગવંતા,
શીદ કરે શોચનારે. ૧૦

ચિંતા કાઈ વાતની પણ ન કરવી, શ્રીમહાપ્રભુ ભાખ્યું;
દયા પ્રીતમ યુષ્ટિ ફળ સંબંધ—માત્રે નિજ બળ દાખ્યું,
શીદ કરે શોચનારે. ૧૧

પદ ૧૨ મું

“જેના હૃદયમાં અખંડ રસિકરૂપ, તેને કાંઈ નથી કરવું રે.” એ રાગ.

પાઓ પ્રેમરસ પ્રાણુજીવન રે, દીન યઈ જાન્યું રે;
મુક્તિ મારગીને આપજો જ્ઞાન રે, હું તો નવ રાન્યું રે. ૧
રીઝે રાખડી થકી તો ગરીબ લોક રે, ભોગીને ના ભાવે રે;
અમો રાજનાં ખાસાં ખવાસ રે, મુક્તિ મન નાવે રે. ૨
નિત નિરખીએ નટવર રૂપ રે, હોંસ મનમાંથી રે;
મનમાન્યું મજે સહુ સુખ રે, એકતામાં ક્યાંથી રે. ૩
દુષ્ટ જીવને તો કહે છે બ્રહ્મ રે, બ્રહ્મ જીવ લેખે રે;
છતે સ્વામીએ સૌભાગ્યનું સુખ રે, સ્વપ્ને ન દેખે રે. ૪
દિવ્ય રૂપ છા' સદા સાકાર રે, આનંદના રાશિ રે;
બોલે અનુચિત માધિક મુગ્ધ રે, તે નરકના નિવાસી રે. ૫
આપ સ્વામી સદા હું દાસ રે, નાતુ એ નિભાવો રે;
રૂએ આપને કરાવો તેવી કૃતિ રે, અન્ય રખે લાવો રે.* ૬
વિના લાલચનું લાલ મુને વહાલરે, અચલિત આપોરે;
વિપય વાસના પ્રપંચની પ્રીતરે, શ્રીકૃષ્ણ મારી કાપોરે. ૭
અનન્ય સેવા અખંડ સતસંગરે, મનોહર માગું રે;
દયા પ્રીતમજી આપો મુને એહરે, પાય લગી લાગું રે. ૮

૧ મુક્તિમારગી—મોક્ષની ધ્વજ રાજનારા. ૨ રાજનાં ખાસાં ખવાસ—રાજના

ખાસ પરિચારકો; પ્રજાના અનન્ય ભક્તો. ૩ એકતામાં—જીવબ્રહ્મની એકતામાં;

અદ્વૈત રૂપમાં. ૪ રાશિ—દબ્બો. અનુચિત—(અનુચિત) અયોગ્ય. માધિક મુગ્ધ—

માયાવાદી મૂર્ખ લોકો; અદ્વૈતવાદીઓ. ૫ નાતુ—સંબંધ. ૬ વિના લાલચનું—

લાલચ વિનાનું; નિષ્કામ. વહાલ—પ્રેમ; ભક્તિ. ૮ પાય લગી લાગું—પ્રીતિથી પગે લાગું;

* પાઠ—મુ. પ્રેમની પ્રતિમા “રૂએ આપ તે કરે તેવી દેવ રે.”

પદ ૧૩ મું, રાગ રામકલી

તારો જો કૃપા કરી દરિ, તો તરાય રે;
 છવને ડાહ્યાપણે કાંઈ, અર્થ ના ચાય રે. તારો જો ૦ ટેક
 રાજ્ય તણ બરતે લજ્યા, ભાવે ભવ રાય રે;
 તે છોડાવીને લગાજો, મૃગ ટેરી માય રે. તારો જો ૦ ૧
 સૌભરી દુઃખ સંગે ડરી બેઠા, જળમાંથી રે;
 મચ્છ સંગ જોઈ વર્ષા, પચાસ કન્યાય રે. તારો જો ૦ ૨
 વૃંદા સમી પતિવ્રતા, અન્ય ના કહેવાય રે;
 આપે છળ રમી છળી, તેનો શો અન્યાય રે. તારો જો ૦ ૩
 પ્રિયવ્રત પ્રયેતા સંગ, મન વચ્ચ કાપ રે;
 બ્રહ્મારે ભય દેખાજો, લગાડી બળાય રે. તારો જો ૦ ૪
 વેદે જેમ કરી તેમ, કૃતિ કર્મે ભય રે;
 પથ તેની સિદ્ધિ કૃષ્ણ, હાથે દમો ગાય રે. તારો જો ૦ ૫

પદ ૧૪ મું-રાગ સારંગ, બાળલીલાનો ગરબો

(‘સન્નન ! સાંભળો રે, દરિની બાળલીલા કાંઈ ગાથું’ તેનો જોટો.)

પરાક્રમ પ્રેમનું પેખો રે, પશું નહીં કોઈ સાધનનું કામ;
 વશ કયાં મળનારે રે, વિકૃલ અચ્યુત આત્મારામ. ટેક.
 શિવ સમાધે શોધે રે, જેનો શેષ નવ જાણે પાર;
 વણુ તેઓ તે વહાવમે રે, ઉભો રહે ગોપીને બાર. ૧
 પદા પદ તલાંશી માગે રે, સેવા જેની તે સ્થામ;
 વહાલ ધરી નિત વ્રજ વનિતાના રે, ધરનાં કરે કામ. ૨
 કાંઈ કહે પેલો પાટલો લાવો રે, પાળી માગે કાપ;
 કાંઈ મંગાવે પાકુકા રે, જેમ કાંઈ પ્રાકૃત બાળક હોય. ૩
 એક કહે પુલની માળા ગુંથો રે, આવડે છે જોઈ આજ;
 એક કહે પેલી દોહોણી લાવો રે, કરે કરાવ્યા કાજ. ૪
 એક કહે મારો ચોટલો ગુંથો રે, એક કહે બેટો લાલ;
 એક કહે ચુંબન કરવા ઘોરે, તેને મુખે અરાડે ગાલ. ૫

એક કહે કરના ચાળા કરીને રે, નાચો નંદકુમાર;
 એક કહે લાલા ગાઓ તો રે, માખણુ આપું બીજી વાર. ૬
 બ્રહ્મ અનાદિ-વેદ કહે જોને રે, પહોંચે નહીં મન વાય;
 તેને ગોકુળની નારી નચાવે-રે, વિધવિધ કરા નાય. ૭
 બ્રહ્માનંદ ગમે તે માગો રે, માગો વૈકુંઠ કૈલાસ;
 બાળલીલા શ્રીકૃષ્ણની નીરખું રે, માગે દયો દાસ. ૮

પદ ૧૫ સું, ગત દાદરાની

(“રદ્યા રૂપ રંગીણ રાખો, શ્રીકૃષ્ણ નામ સતત મુખે લાખો,” એ રાગ.)

મોરલી રમ્ય મનોહર વાર્ધ મનોહર વાર્ધ,
 મોરલી રમ્ય મનોહર, મનોહર વાર્ધ. મોરલી. ટક
 ભવ તપ તાપ હયો રે સાંભળતાં,
 અંચળ મન હરિચરણે જ વળતાં;
 બ્રાગ્યો ધ્યાસ ઉદાસ પ્રપંચથી, (૨)
 કમળનયન કમળવદન પરમ રસિક—
 સમ સ્વર નણુ ગ્રામ વેદ ધુની ગાર્ધ. મોરલી. ૧
 વિધિ મુર ગહન ગતિ નવ જાણે,
 શુક સનકાદિક કીરતિ વખાણે;
 તપ કરે સંકર નારદ તુંમર, (૨)
 સરીગમપધની ધપમગરી સસારીરીરી—
 ગગમરીરીરીરી, સંગીત ચતુરાર્ધ. મોરલી. ૨
 શ્રી હરિનો દયા જરા રંગ લાખો,”

ટક-વાઈ-વગાડી. ધ્યાસ-અભ્યાસ.

૧ સમ સ્વર-સંગીતના સાત સૂત્ર; ૩ (પદ્મ), ૪ (રિષભ), ૫ (ગાંધાર),
 ૬ (મધ્યમ), ૭ (પંચમ), ૮ (ધૈવત), ૯ (નિષાદ). ૨ તુંમર-તુંબુર; ભગ-
 વાનના એક મોટા ગવંચા. રંગીત-સંગીત; ગાયન.

* પા. ગુ. પ્રેસના સંગ્રહમાં “શ્રી હરિનો જ કહે રસ જાણ્યો” એવો પાઠ છે.

આ સંસારનો ભયસદુ ભાગ્યો;
ફરી ફરી જનમ નથી આવતરતું, (૨)

શ્રવણ મનન હરિ છીરતન ભજન-
પૂજન રામનામ નવનિધિ સુખદાર્ઢ.* મોરલી. ૩

૫૬ ૧૬ મું, રાગ સોરઠ, ગત દ્વીપચંદી

શ્રીજી શામાટે રે સાંભળતા છે નહીં;
મારી વિનતિ વહાણાજી મુને તે કહોની,
કહેશેા સુણીએ છીએ તેા ઉત્તર ઘોની. શ્રીજી શામાટેરે. ૧
ગમુ તમને તેવો હું તો ક્યમ થાઉં;
માયા બળમાં ઘેરાયો છું તે ક્યાં બાઉં,
તમેા વિના નથી જળ ક્યાં અથડાઉં. શ્રીજી શામાટેરે. ૧
સેતું ક્યમ સમરું અમિ જળતાં;
છોં દયાળુ દયા ના આવે ટળવળતાં,
કૃપા કરેા તો ત્રિલંબ નથી દુઃખ ટળતાં. શ્રીજી શામાટેરે. ૨
બાણી બેઢને ના બોલો ત્યાં હું શું કરું કથી;
સ્વામી છે તદપિ કલ્યા વિના રહેવાતું નથી,
મારું કાંઈ ન ચાલે હું તો મરું છું મથી. શ્રીજી શામાટેરે. ૩
જીવ દુષ્ટ સ્વાભાવિક તે તમે બાણો;
મારા શામાટે અવગુણ ચાલો,
નથી આણુતા તો આવડું શીદ તાણો. શ્રીજી શામાટેરે. ૪
જેને પ્રાણુ સરીખું પ્યારું કહીએ;
તેને પોતાનો બાણીને પાણી ગ્રહીએ,
એમ તેથી છેક અળગા નવ રહીએ. શ્રીજી શામાટેરે. ૫
હરિ હું હાથોં હાવાં કરગરતો રડતો;

* ૩ પ્રેક્ષના સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે લીટીએ વિશેષ છે:-
તે દયા વૃંજ પ્રાણુધન્ય, બાગ્યરસના રસ્યાઈ, મોરલીરમ્ય.

તેનો જવાબ હજી કાંઈ નથી જડતો,
 રખે પતીત બાણીને મુકયો હોય પડતો. શ્રીજી શામાટે. ૬
 મારા વહાલા મારી અકળામણ ટાળો;
 કૃપા દ્રષ્ટિએ કરીને મારા સામું લાળો,
 જેવો તેવો છે દયો તમારો પાળો. શ્રીજી શામાટે. ૭

પદ ૧૭ મું, રાગ સૌરઠ,* ગત દીપચંદી

મન તે મોહનમાં શે ના મોહ, તેને કાજે શીદ ચિત્ત પ્રોય; મન તે મોહનમાં ૦ ટેક.
 જગ મનમોહન મદન છે ને, મદન મનોહર કૃષ્ણ;
 જો તેમાં મન મોહ પામે તો, પૂરણ થાય ત્રીત તૃષ્ણ. મન તે મોહનમાં ૧
 દ્રવ્ય દેખી સહુ કોઈ ધાયે તે, દ્રવ્ય જેનો અંશ;
 તે કમળા મોહ પામી રહી છે, સહુ મોહન અવતંસ. મન તે મોહનમાં ૨
 નારી નરચિત્તચોર છેરે, નર નારીચિત્તચોર;
 તે બનેનું મન મોહ પામે, નટવર નંદ કિશોર. મન તે મોહનમાં ૩
 જોને કથી નહિ કામનારે, એવા જોગી જન;
 તે જોમાં મોહ પામી રહ્યા છે, સોંપી તન મન ધન. મન તે મોહનમાં ૪
 જોની રચના જોઇનેરે, મોહ પામે સહુ જન;
 તે કરતામાં કમી કસી રહે, દયા વિચારો મન. મન તે મોહનમાં ૫

પદ ૧૮ મું, ગત ચાલતી લાવણીની

“એક વર્ષા ગોપીજન વલ્લભ, નહિ સ્વામી ખીજો,” એ રાહ.

ગોપીનાથ નામ કીરતન નિર્ભયાનંદકારી,
 પાપ સકળ સંતાપ દુર્ભતિ, મહાસંકટહારી. ગોપીનાથ નામ ૦ ટેક.

* આ પદ કબીર ભક્તના બંગલાપરથી કર્યું છે. “બંગલા ખુબ બના મહારાજ,
 જામે નારાયણ બોલેરે; બંગલા એના જેવા રાગનું છે.

† આ પદની તુકોમાં જે આદિ અક્ષર છે તે જ અંતમાં જ એ ખૂબી છે.
 બૃહત કાવ્ય મોહનમાં આ પદ છપાયેલું છે, પણ તે અશુદ્ધ છે, મઠિ મારા સંગ્રહ-
 માંથી શુદ્ધ લીધેલું છે.

પદ ૨૨ મું, રાહ ઉપરના પદની

હરિ હિત કરતાં કદી પાપ તે, પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો;
જેમાં ઈશ અનાદર થાય તે, પાપ રૂપને પરમાણો. હરિ. ટેક.

નિજ વાક્ય પાળ્યું નૃપ દશરથ, ક્યોં અનાદર રામ;
દમાનિધિ હરિ માટે સ્વર્ગ પણ, પુરિજન સરવ સ્વધામ.
તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

વસુદેવ વચન આપ્યું કંસને, આણી આપીશ સર્વ બાલ;
ક્યોં અધર્મ પણ ધર્મ ક્યોં, વ્રજ પધરાવ્યા ગોપાલ.
તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

ઋષિપત્નીએ પતિ વચન અલોપ્યું, પ્રભુ પોખ્યા થયો ધર્મ;
યશ વિધિ સાધી હરિને ફુલવ્યા, તે મુનિનું હતું કુકર્મ.
તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

અર્જુને પાપ હતું દ્વિજહત્યા કરી, ઋષિ પંકજનેન;
ક્ષત્રી ધર્મ સાધ્યો પ્રભુ પીઠ્યા, માટે બીભ્મ પડ્યા શરસેન.
તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

શુરુ ઓળંઘી ખળિએ હરિ સંતોખ્યા, પાપ થઈ ગયું પુન્ય;
ધર્મ શિખ હિત હરિ અવમાન્યથી, અધર્મી ઉશના મુન્ય.
તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

પરમ ધર્મ તે એ જ જાણવો, પ્રભુ પ્રસન્ન જે વાત;
દયા દમાનિધિ શ્રી મુખે લાખ્યું, તે મેં વર્ણવ્યું ખ્યાત.
તે પણ ધર્મરૂપ નિશ્ચે જાણો. હરિ.

પદ ૨૩ મું, રાગ ભેરવ*

પ્રાણ પ્રયાણ સમે પ્રભુ મારા, મુને દેશો ના જન્મ કર જાવા રે;
જેવો હું રે થયો મારા વહાલા, તેવા તમે થોઅ નહીં યાવા રે. પ્રાણ*

* આ પદ અંત સમયે પોતાની દીનતા દર્શાવવા રચેલું કહેવાય છે.

સકળ દોષનું પાત્ર પતિત હું, અધમ સરવથી ધ્રુવ રે;
 સેવા સમરણ સાધનહીનો તોયે, રાખી લેજો જુગદીશ રે. પ્રાણ ૨
 ધરણ આંચો છું સમર્થ જાણી, ઉગરવાની આશ રે;
 અરદ વિચારી ખાંભી ગ્રહો, હું કંપુ છું કાળને તાસે રે. પ્રાણ ૩
 મારી પાસાનું સહુ કાચું છે, તે સામું રખે ભાજો રે;
 કંકર જાણી કેશવજી મારું, સરવે આપ સંભાજો રે. પ્રાણ ૪
 આપ કરો તો શું નવ થાયે, જે ન કરો તે ખાકી રે;
 રંક જાણી મુને રાજ નિવાળે, ઘણો ગયો છું યાકી રે. પ્રાણ ૫
 દીનખંધુ છો માટે દાવો, ખાકી ન મજે જોર રે;
 દાસ દયાના પ્રભુ કરુણાનિધિ, નટવર નંદ કીશોર રે. પ્રાણ ૬

પદ ૨૪ મું, રાગ કેદારી

એવી અચલ લકિત તારી આપ મુને મોહન, કરુણાનિધિ ગિરિધારી રે;
 કાયા વાયા મનસાએ કરી, સેવા કરું સદા હું તારી રે. એવી ૧
 નેત્રે મારે તુંને નખ શિખ નિરખું, નોછાવર કરું પ્રાણ રે;
 માત્સ્ય વૃંદા દલ અંધિ પ્રસાદીની, લેલું સુગંધી દ્રાણ રે. એવી ૨
 રસનાએ તારા ગુણ યશ વરણું, રંક અખંડ અભિધાન રે;
 તારું કથામૃત શ્રવણે મારે, પ્રેમે કરું નિલ પાન રે. એવી ૩
 હસ્તે હરિ કરું તારી સેવા, મન પ્રીતે કરું ધ્યાન રે;
 અરણે ચાલી તારે મંદિર આવું પણ, વ્યાપે નહીં અભિમાન રે. એવી ૪
 સર્વાંગે કરી કરું તુંને દંડવત, સદા રહું તારે શરણે રે;
 કહે દયો આપો શ્રીકૃષ્ણ એટલું, મારું ચિત નીત રહે તમ અરણે રે. એવી ૫

પદ ૨૫ મું, રાગ પ્રભાત

શ્રીકૃષ્ણ રાધારમણ, પૂર્ણ પુરુષોત્તમ, ગોકુળાધીશ, મુજ રુદ્રા વાસો;
 શ્રીનંદનંદન નરાકૃતિધરણ નાથજી, તમતણી લકિત મુને અચળ ભાસો. શ્રી ૧
 શ્રીગુરુ શ્રીવલ્લભનાથ શ્રીવિઠ્ઠલ પ્રભુ, કરી કૃપા સદા મુને શરણ રાખો;
 કારી કેદર્પ લાવાણ્ય નટવર વપુ, મદનમોહન નિલ વદન દાખો. શ્રી ૨

ગોપીપતિ બંસીધર ત્રિલંગ લલિતાદૃતિ, તમશું મુજ મન સદા રાખો ચાહું;
 યમુનાવર શ્રીમુંદરશ્યામ સર્વે શ્રવણ સ્વો, રખે અન્ય મુને દષ્ટે નહિ. શ્રી ૦ ૧
 વ્યાપી વૈકુંઠદાયક શ્રી લીલાપતિ, અખંડ લીલાનું મુને સુખ આપો;
 કેશવ કરુણાનિધિ દામોદર દીનપતિ, સદા સ્વભૂત કરી મુજને થાપો. શ્રી ૦ ૨
 શરણાંગતવત્સળ પુષ્ટિ રમાપતિ, તમ ચરણશું પ્રેમ અચળ જગાવો;
 હે પરમાનંદ પરબ્રહ્મ મુને તમ વિષે, આપો અનન્યતા રખે ડગાવો. શ્રી ૦ ૩
 એટલી વસ્તુ મુને શિષ્ય આપો પ્રભુ, તેમ કરો મારું જેમ શ્રેય થાય;
 શ્રીમુખે કહો મુને 'તું છે મારો દયા,' હે સ્વામી સારે મારા નાપ નાય. શ્રી ૦ ૪
 પદ ૨૬ મું

“સાચું તે સગપણુરે, સમજ મન સ્થામતણું.” એ રાગ.

હાવાં ક્યાંથી મળો છોગાળા રે, એ અલખેલાજી ફરી, ટેક.
 ધણે દહાડે મારે હાથ ચડ્યા છે, મન ગમતું સુખ લેશ;
 ખટપટ મુકી ખુશી થઈને, ગમશે સારે જાવા દેશ,
 જોર કરી જશે રે, હું તતક્ષણ જાઈશ મરી. હાવાં ક્યાંથી ૦ ૧
 જે કર્યું તે જગજીવન છે, મારે નથી અન્યનું કામ,
 પ્રેમ પયોધિ પાતળિયા, મારા વિરહ દુઃખના વિશ્રામ;
 ઝાઝું કહેવું શાને રે, લલો તન તાપ હરી. હાવાં ક્યાંથી ૦ ૨
 તન મન મારું તમશું બાંધ્યું, પ્રભુ હાવાં શું કહું વિશેષ,
 મારા ભાગ્યમાં છે તમે ભૂધર, લખ્યા વિધાના લેખ;
 ડકે ના દુરિજનથી રે, લલ્લ મેં તો મૂકી પરી. હાવાં ક્યાંથી ૦ ૩
 આતુર જનની આસ પૂરવી, ચતુરનું લક્ષણ એક,
 દાસ દયાના પ્રભુ હું છું તમારી, મેં તો તમને સમરપી દેક;
 પૂરો કોડ મનના રે, અમર મેહેર કરી. હાવાં ક્યાંથી ૦ ૪

પદ ૨૭ મું

“સાચું તે સગપણુ રે, સમજ મન સ્થામતણું.” એ રાગ.

હરિ ના લખ્યા તેં સહેજે રે, અદ્ય પ્રાણી આ શું કર્યું. ટેક.
 ફેરો પજો ફાગટ રે, મનુષ્યા જન્મ ધર્યું ના ધર્યું;

શો કરાર હરિ આગળ કીધો; આંહાં ક્યમ વિમુખ થયો,
 ઘણા કાળ ભટક્યો ભાઈ ભવમાં, માયામાં પચી રહ્યો; હરિ ૧
 કહેને કશું કારણ રે, અધમ તારું તેથી સર્વું.
 વિપત્તિનું સુખ સધળે છે, તું જ્યાં જઈ જનમ ધરેશ,
 મનુષ્ય દેહ પાપે મુરખ હરિ, સમરણ સુખ ક્યાં લેશ;
 જશે રત હિલી રે, પછે હવું તેમનું તેમ હર્વું. હરિ ૨
 તારા ભવનમાં ચોરી ચાપ છે, તું નવ જાણે કશું,
 જો સમજે તો જોને સંભાળી, ઘણું એક દ્રવ્ય ખરચું;
 શેષ સાચવી લે રે, પહેલું ધન હર્વું તે હર્વું. હરિ ૩
 કાયર થઈને કૃષ્ણ નાં સમર્થાં, ભાવે જીગતો સંસાર,
 જાતું પૂરવ દિશા ને ચાલ્યો પશ્ચિમમાં, તેનો પેછી ક્યાં પાર;
 દયા જો વિચારી રે, બજન વિના કાણુ તર્વું. હરિ ૪

પદ ૨૮ મું, રાગ પ્રભાત

મારી શી ગતિ શ્રી હરિ કાંઈ સમજ્યો ન હું, મુરખ કેવળ ને અહમેવ મોટા;
 બગતણી જોડું હોજ કરું હંસની, એજ આ દેહ માહા રોપ ખોટા. માં ૧
 પૂરણું છું પતિત, પશુ પુનીતતા ના મળે, મિથ્યા મનની મહતા ન જાયે;
 પતિતપાવન પ્રભુ, બરદ તો સત્ત પશુ, હુંજ ખોટો કેને ક્યમ કેહેવાયે. માં ૨
 કહેણ મોટી કથું, રહેતો અલ્પ નહીં સમો, લોક સાચો લહે પશુ હું જુઠો;
 છું એવો પ્રગટ, કહું છું પ્રભુ છો ધણી, રંક છું રાજ રોઠો કે તુઠો. માં ૩
 મારી પુરવ કરણી અધમ તેથી આ અધમ, સ્વભાવ મારો હું નિચે લહું છું;
 તમતણો વાંક હું એમાં કાહું ક્યમ, મેજ વાદ્યાં છે તે હુંજ વહું છું. માં ૪
 દોષ અવગુણનો પાર ક્યહું છેજ નહીં, ઉગરવાનો નથી એકે આરો;
 શુદ્ધ છું ભવ વિષે, કર અહો કૃષ્ણજી, તમ વિના ક્યહું નથી ઠામ મારો. માં ૫
 જોવા છું તેવો તવ શરણ આવી પજો, હરિ ગમે તેમ કરો રાખો ભારો;
 ભણે દયો દાસ શ્રીકૃષ્ણ છું તમતણો, હું તમારો તમારો તમારો. માં ૬

પદ ૨૯ મું, રાગ ખીલાવર

એકજ નામ શ્રીકૃષ્ણનું, સધળાં સુખ આપે;
 મદનમોહનજીને મેળવે, દુઃખ દુકૃત કાપે.
 વળી એવું પણ સાંભળ્યું, સદા હરિ હરિ કહેવું;
 વિરુદ્ધ ટળે બેઠે વચનમાં, હારદ કહ્યું તેવું લેવું.
 આતુર અરજ કરે સદા, ફળ તો સાંભળે સ્વાંભી;
 કહ્યું વચન સુણી માનશે, છે એ સમજની ખાંભી.
 માટે નિરંતર નાથનું, નામ રટતાં રહેવું;
 ટાઈએક દિન મન આવશે, સધળું ફળ ત્યારે લેવું.
 ઘણીએ ધાર્યું હશે તે સમે, જોગ સધળો મળશે;
 ખાયા દિવસનો ખંચ સૌ, એક પળકમાં રે વળશે.
 ટાણે જાણે ઠપકે કેટલે, અર્થિં ચક્રમક પડશે;
 કઈ ગોળી કયું તીર જઈ, તે નિશાનને અડશે.
 પાક્યા દાવ પાસે ના પડે, જાણે સૌ નથી જાને;
 પાસા પેરે પ્રભુ સમજવા, મરજી હોય ત્યારે માંને.
 હરિ મરજી નથી લાથમાં, તદપિ વળગ્યું રહેવું;
 નહીં નિરાસ કરે નાથજી, નિદાન એવું લેવું.
 કયદું ફળ શ્રમ કયદું સહજમાં, ધૈર્ય કરે મનગમતું;
 ઉદાહરણ કહું સાંભળો, મુણતાં ઠરે મન ભમતું.
 ગજગુણકા અભિમેળને, સઘ શ્રી હરિ ફળીઆ;
 ઘણા કાળ બ્રહ્માદિક તપ્યા, તોહે તાપ ન ટળીઆ.
 સદા સ્વતંત્ર શ્રીનાથજી, ગમશે તેમ તે કરશે;
 પણ એટલું તો નિશ્ચે ખરું, શરણે આલ્યાં તે તરશે.
 જેમજેમ આતુરતા અતિ, તેમ ફળ પાસે દ્યો જોઈ;
 જેટલી પાવકની પ્રબળતા, તેટલી શિદ્ધ રસોઈ.
 શિદ્ધ મળવું તેને શ્રીહરિ, આતુરતા બહુ આપે;
 એ ફળ સદ્ગતસંગથી, મુખ બાહુ દુઃખ કાપે.

સાધન શૂન્ય સમા સહુ, નામ અંકને ઠામે;
અંક વિના મુનાં શૂન્ય સહુ, અંકસ્વયમ્ આવે કામે. ૧૪
ભાવે કલાવે ક્યમે કઠીએ, નામ કળ નહીં કાયું;
ઉલટ સુલટ પડયું ક્ષેત્રમાં, બીજ ઉગે એ સાયું. ૧૫
દયા પ્રીતમ શ્રી કૃષ્ણનું, ચિતામણિ નામ;
નૂન્ય નહીં કાંઈ ઉચ્ચે, મન પૂરણ કામ. ૧૬

પદ ૩૦ મું; રાગ સૌરઠ

“જીવ તું સદાએ સનઈ રાખ રે, અચાનક જાતું યાશે,” એ રાગ.
ભાગવત જાણીને શું કીધું એ ભાઈ રે, તે ભાગવત જાણીને શું કીધું;
મારે જંતુ અહીં મણિ અજવાળે, તેમ તે ઉદર પોખી લીધું રે. ઓ० ૧
પારસમણિતું પાત્ર હાથમાં, ઘેર ઘેર લિલ્લા માગે;
ન્યાં લગી વસ્તુજ્ઞાન ના લાં લગી, દુઃખ દારિદ્ર્ય ના ભાગે. ઓ० ૨
દુઃખી ગાયને ગોણું માંડીને, પથ જેમ પર લેઈ જાય;
તેમ તું જોધ કરી પૂજા પામે, આપ ધાન્ય કાઈ ચાપ. ઓ० ૩
જેમ મલિયાગર પોઠી લાધ્યો, તે મુગંધી શું જાણે;
ન્યાં લગી સાર ના સમજ્યો, ત્યાં લગી તું પણ તે જ પ્રમાણે. ઓ० ૪
રતિ કૃષ્ણની ધર્મ તો મન, દયા અખિલ પર આવે;
ત્યારે હું જાણું ભાગવત ભણ્યો, ગર્વ ધર્મા નવ આવે. ઓ० ૫
જર જશાદિ તૃષ્ણા મન ન્યાં લગી, લાં લગી હરિ નવ રીઝે;
આટલા ઉઘમ તેમાં વધ્યો એક, સુણી સમજી નવ ખીઝે. ઓ० ૬
દયા પ્રીતમ શ્રીજી શ્રી ભાગવત, એક રૂપ છે બધે;
નિઃસ્પૃહ અણુ અભ્યાસ કરેથી, જીવન મુક્ત નહીં સંધે. ઓ० ૭

પદ ૩૧ મું, રાગ કેદારી

તે ભગવદીનાં દુર્લભ દર્શન, જેનું ભાગ્ય હોયે તેને તે મેટે રે;
અવલોકન માત્રે અથ નાસે, તાપ ત્રિવિધના મેટે રે. તે० ૧
પ્રેમ લક્ષિતમાં પચેલા પૂરા, નિંદા કરે નહીં કાઢની રે;
અંતરમાં અવિનાશી વસેલા, નિર્ભળ મતિ સદા જેની રે. તે० ૨

સર્વસ્વ જેનું સ્યામમુંદર તેનું, નિશ્ચયિન ધ્યાન ન મુકે રે; તે૦ ૩
 શ્વાસ ઉશ્વાસે શ્રીકૃષ્ણને સમરે, નિમિષેક નામ ન મુકે રે.
 કામા દયા સમદષ્ટિ જેમાં, સત્ય પ્રથાએ યાત્રે રે; તે૦ ૪
 સંતોષી સાત્વિક ને વિવેકી, ભજનાનંદમાં મ્હાલે રે.
 જેનું સરવ સમર્પણ હરિને, સેવા કરે રનેહે સાચી રે; તે૦ ૫
 દ્રઢ વિશ્વાસ ધરે નિજ ધણીનો, શુદ્ધિ ન રાખે કાચી રે.
 અન્ય પ્રસાદી અન્યાશ્રય વરજે, ધણું શુરુ વેળ્યુવ પર હેત રે; તે૦ ૬
 પ્રાણી માત્ર તણું હિત ઇચ્છે, પરગણુ રનેહ સમેત રે.
 હૃદિશ્વર અભિમાન રહિત શુચી, મોહ માયાથી અજગા રે; તે૦ ૭
 શાની ત્યાગી સુખ દુઃખ સમ લહે, સત્સંગને રહે વળગ્યા રે.
 તે હરિજનના દાસના દાસનો, દાસ પ્રભુ મુને કરજે રે; તે૦ ૮
 દયો ભણે તેના ચરણની રજ, મારા શિર પર સદા હરજે રે.

૫૬ ૩૨ મું, રાગ ભેરવ

જેવો તેવો તમ શરણે આભ્યો, સ્યામ સંભારી લેજે રે; જેવો૦ ૧
 મારાં કૃત રખે છતાં કરો પ્રભુ, જેમ તેમ ગુપ્ત કરજે રે.
 જનુની જનક નવ જીએ કદાપિ, અર્લકના અપરાધ રે; જેવો૦ ૨
 તે ગતિ લહી મુને માફ કરો હરિ, મારા કેટીક બાધ રે.
 મુરખ મૃત ઉપન્યો ત્યારે તાતને, અવગુણ ઠોકરે પાર રે; જેવો૦ ૩
 પ્રગટ કરે તો પોતે લાજે, જાણે સદૃ સંસાર રે.
 ડાહ્યો હોય તે દુકૃત ન કરે, કરવો એમ વિચાર રે; જેવો૦ ૪
 ઘેલાને તો ગતિ નહીં ત્યારે, તેને તે શો માર રે.
 મેઘ ધાર મહી રજ નલ ઉડે, ગણ્યે કા લહે તેનો અંત રે; જેવો૦ ૫
 તેથી મારા દોષ ધણેરા, ગણુતી નહીં અનંત રે.
 સમર્થ ધણીનો ભારે ભરોસો, બાકી પાર ના પામું રે; જેવો૦ ૬
 મારા કામમાં કન્તી ન કરશે, નહરિ તમારે શિર નામું રે.
 પોકળ અંતે પ્રગટ થશે ત્યારે, સર્વે જીહા કહેશે રે; જેવો૦ ૭
 દાસ દયાના પ્રભુ લજ્જા તમો કર, જેમ રાખો તેમ રહેશે રે.

શ્રીકૃષ્ણઅકલચરિત્રચંદ્રિકા

છંદ દુવૈયા

શ્રીગુરુ શ્રીવલ્લભ શ્રીવિઠ્ઠલ શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સ્વામી;
 તિનકી ચરનકમલરજ શિરપર ધરું હું શિર નામી. ૧
 શ્રીરાધાવરુઅકલચરિત્રચંદ્રિકા કહું કહુ વરની;
 આનંદ મંગલ ફરનિ તરનિ ભવ, અચિલ અમંગલ હરની. ૨
 પુરુષોત્તમ સર્વોત્તમ અંશી, શ્રી પૂરન અવતારી;
 આત્મારામ સ્વયંભૂ ईश्वर, હરિ પરમેશ મુરારી. ૩
 કર્તુમકર્તુમન્યથાકર્તુમ્, સમર્થ અંતર્યામી;
 સર્વેશ્વર સર્વાત્મ સ્વતંત્ર, અતર્ક્ય મહિમા સ્વામી. ૪
 વિમુ કેશવ મન ધાની અગોચર, નટવર કુંજવિહારી;
 અટપટી અગાધ અગમ અકલ ગતિ, અનંતાદિ મતિહારી. ૫
 વિરુદ્ધધર્માશ્રય ચરિત્ર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રકે કહીયે;
 કહુહુ ન કહત વને ईश्वરકો, ઘંઘંર શિર નૈયે. ૬

(૨) અકલચરિત્ર—ન કળા રાકાય એવાં ચરિત્ર; સમગ્ર ન રાકાય એવાં
 ભગવાનનાં એક એકથી વિરુદ્ધ કાર્યો. ચંદ્રિકા=ચંદ્રનો પ્રકાશ. તારની ભવ=સંસારને
 તારવાવાળી. (૪) કર્તુમકર્તુમન્યથાકર્તુમ્ સમર્થ=ચાહેતો કરવાને, ચાહેતો નહિ કરવાને,
 અને ચાહેતો કંઈ ત્રીજું ન કરવાને શક્તિમાન એવા; અતર્ક્ય=એની કલ્પના પણ નહિ
 થઈ શકે એવા. (૫) અનંતાદિ મતિહારી=રોપનારાયણ વગેરેની બુદ્ધિ પણ ધાડી ગઈ.
 (૬) વિરુદ્ધધર્માશ્રય=સાકાર છતાં નિરાકાર, નિરાકાર છતાં સાકાર, સગુણ છતાં
 નિર્ગુણ અને નિર્ગુણ છતાં સગુણ, એવા એવા વિરુદ્ધ ધર્મો પણ એને વિષે આશ્રય
 કરીને રહ્યા છે એવા. વિરુદ્ધધર્માશ્રયસ્વરૂપ શ્રીકૃષ્ણની લીલા અગાધ અને અટપટી
 છે. તે કોઈથી કહી શકાય તેવી નથી, એ આ કાવ્યની કૃતિ છે, અને એ સિદ્ધાંત
 અનેક દૃષ્ટિથી કવિએ દર્શાવ્યો છે. શ્રીકૃષ્ણ શું કરશે અને શું નહિ કરશે, અથવા

કાલકાલ મહાદેવ અજિત હરિ, તુમ જીતે છિનમાંદી;
 કાલયવનતેં ભજે ધીરાધીર, કહત વનત કહ્યુ નાહીં. ૭
 બ્રહ્મચારી ક્યોં કહે ગોપિકા, કાંત મ્હારે ગોપાલા;
 કામી હોડ તો કાર્લિંદી ક્યોં, માગ દેત બ્રજવાલા. ૮
 કિંકરી કુવજા કાંતા કરી હરિ, નિર્દય હમ ક્યોં કહીયે;
 બ્રજવાસી તરસાયે દયાલુ, કહત હુ શંકા પૈયે. ૯
 નાગપાદ બંધાયે નટવર, કાલી નવ્યો અહિ છિનમેં;
 અકથિત અચિત્ય મહિમા મોહન, આવત વચન ન મનમેં. ૧૦
 કા મુંદર છવિ મહા અયંકર, અંતકકો કંપાવે;
 છેલ છવિલે મદન મનોહર, સોહુ નિગમ નેતિ ગાયે. ૧૧
 કાંત ન નરહરી મહા ક્રોધી શ્રી કિય શંસુ ન શુનિ ગાય;
 ક્રોધી ક્યોં કહી મૃગુપદ પ્રહાર મહો પ્રમુ મહાવિમુ નાય. ૧૨

તેા આમ જ કરશે કે આમ નહિ કરે અથવા આમ કેમ નહિ કયું, એવા કે
 નિયમ કે નીતિથી બંધાયલા નથી, એવા આ કાવ્યનો મુખ્ય સંદેશ છે, અને
 કવિએ બહુ સારી રીતે શાસ્ત્રના દાખલા દલીલોથી સમજાવ્યા છે. નૈવે=નમાવીં
 (૭) છિન=ક્ષણ, ભજે=ભાગી ગયા. ભગવાન ધીર કે અધીર, શરતીર કે કાયર કે
 છે તે સમજી શકાતું નથી; કેમ કે કાળના કાળ અને અનિત એવા તે મહાદેવ, તે
 એક ક્ષણમાં છૂટ્યા એવા મહા શરતીર પ્રભુ છે, ત્યારે કાળયવનથી હારીને નામ
 ગયા. પા. ધરાધર=પર્વત, આ પાડ માન્ય રાખીએ તો પર્વત ઉપર નાસી ગયા એમ જ
 થાય. પરશ્વીની સાથે પરણેલા પેઠે મોજ ભારનાર (ધણી). (૮) કાર્લિંદી=યમુના ન
 (૬) પૈયે=પામીએ. (૧૦) અહિ=સૂર્ય, નામ. એક વખત પોતે નાગપાસાથી બંધાર
 અને બીજી વખત એક ક્ષણમાં કાલી નાગને નાશ્યો. પ્રભુનો કેવો અતદર્થ મહિ
 છે ! (૧૧) અંતક=યમરાજા નિગમ=શાસ્ત્ર. નેતિ (નસતિ)=આમ નહિ. ઈશ્વર આવા
 છે એ કોઈથી કહી શકાય તેમ નથી, માટે શ્રુતિસ્મૃતિ ઈશ્વરનું બરપૂર વર્ણન કે
 છનાંએ "આ નથી," એમ કહે છે. પ્રભુની છબી કોઈ વખત અંતક-કાળને પ
 રાવે એવી મહા બંધકર હોય છે, અને કોઈ વખત મદનમનોહર છેલછબી
 અતિમુંદર હોય છે. એથી જ વેદ નેતિ નેતિ ગાય છે.

સત સંકલ્પ તદપિ વહુ સ્વટપટ શ્રીગોપાલ શ્રુતિ ગાવેં;
 જો સાચે ક્યોં છલ્યો વલી નૃપ નિશ્ચય એક ન આવેં. ૧૩
 જનની સહોદર આદિ હતે તહુ મૃગુપતિ દોષ ન મીને;
 રામ પુરન સંપ્રામ હત્યોં રિપુ રાવન હ્યમલ્લ કીને. ૧૪
 ધાનર, ઘણવ વચ્છ જિવાયે, નિજ જાંની પલમાંહી;
 યાદવ કુલ ક્ષય કરવાયે, પ્રમુ વે કા અપને નાંહી ? ૧૫
 સમર હત્યો ઘૃત્રાસુર યાસવ, તહુ દુજહત્યા લાગી;
 ગુરુ ભગવદિ વાહવ વધ પારથ, સુના ગઈ કત માગી ? ૧૬
 પ્રવલ પ્રમાવ અજામિલ ઉચરત, સહજ નામ નિસ્તાગ;
 મીલે પ્રફટ મુચકુંદ પ્રમો તહુ લેન ક્યોંહુ ઔતારા. ૧૭
 શુક મિપ ગુનિકા અર્ધ નામકો ઉચરત પદ અમૃત પાક;
 રતિસહ રામ કહત તનુ તાગ્યો, સો દિવિ દશરથ ગઈ. ૧૮
 પ્રાણાંધિક પ્રિય પાણ્ડો દ્રૌપદી પૃથા સદા દુઃખી દંલે;
 વિમુલ્લ કુકર્મી કૌરવ કેસો કલુ કપી નહીં પેલે. ૧૯

(૧૩) શ્રુતિ કહે છે કે, બહુ ખટખટ કરવા છતાં પ્રભુ સત્યસંકલ્પ છે; અને જો એમ છે તો બલિશત્તને શા માટે નહું બોલીને છલ્યા ? (૧૪) પોતાની મા અને સહોદર બાઇઓને મારી નાંખ્યા તો પણ પરશુરામ અવતારમાં દોષ ન લાગ્યો, અને રામજી જેવા રાત્રને સંપ્રામમાં માર્યો તેના પાપનું નિવારણ કરવાને અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યો એ શું ? મૃગુપતિ=પરશુરામ. ન મીને=ન બાળ્યો. હ્યમલ્લ=અશ્વમેધ યજ્ઞ. (૧૫) વાંદરાં, રીંછ, વાઘરાં વગેરેને પોતાનાં બાળીને એક પળમાં છવતાં કર્યો, ત્યારે આપ્તાં યાદવકુળનો સંહાર કરાવ્યો તે શું પોતાનાં નહોતાં ? વે કા=એ શું ? (૧૬) યુદ્ધમાં ઘૃત્રાસુરને માર્યો ત્યારે ઈન્દ્રને બહાહત્યા લાગી; અને જ્યારે (ઈન્દ્રના અવતારસ્વરૂપ) અર્જુને પોતાના ગુરુ અને ભગવદી જેવા દ્રોણાચાર્યાદિ બ્રાહ્મણોને વધ કર્યો, તેનાથી બચાડત્યા કર્યા નાસી ગઈ ? દુજ=દ્વિજ. સુના=પાપ; હત્યા. (૧૭) એક કંકત નામના ઉચ્ચારથી અનભિજ્ઞને મોક્ષ આપ્યો; અને મુચકુંદને પ્રકટ મળ્યા છતાં તેને અવતાર લેવો પડ્યો ! (૧૮) પોપટને બાણાવવાના બિપથી રામનામ લેતાં ગુનકા તરી ગઈ; પણ પ્રેમ સહિત રામનામ રટતાં છતાં દશરથ રાજાને સ્વર્ગ ન મળ્યું ! રતિસહ=પ્રેમથી. દિવિ=સ્વર્ગ.

- અનુકંપાપ્રતિપાલ ભરતકો, દો દો દેહ ધરાઈ;
 નિર્દય શિશુહત્યારી પૂતના તુરત જનની પદ પાઈ. ૨૦
 મુનિ સૌભરી કો મત્સ્યસંગ લગ્યો, પ્રવલ વિપય ઝગ જાગ્યો;
 વલિ પ્રત્હાદ વિભીષન આદિક ક્યહુ દુસ્સંગ ન લાગ્યો. ૨૧
 પાપી પારથી સદેહ સ્વર્ગે, છુકર્મ ક્યહું નહીં યાધે;
 માથો જન પ્રારબ્ધ ભુગાયે, જીન જગદીશ આગાધે. ૨૨
 કિંચિત કાલ દોપતેં દિતિસુત, અસુર અઘિલ તત ગ્રાસા;
 ઢિંમરકન્યા ભોગી પરાશર, મહર્ગંથા મુતગ્યાસા. ૨૩
 દુષ્ટ કનકકદયપકોં દીનોં પુનિત પુત્ર પ્રત્હાદા;
 કૃષ્ણભક્ત શ્રીરૂપસેનકો, દીયો કંસ ક્રવ્યાદા. ૨૪
 તેજસ્વી દીપકતેં કજ્જલ શ્યામ પ્રકટ પ્રમુ કીનોં;
 નાથ નાગ શિર મની ઉપજાયો, રૂપ રશ્મિ રસમીનોં. ૨૫
 શ્રદ્ધાશાપ વિનપાપ વિજય જય, અસુર યોનિમેં હારે;
 પાપી ગિદ્ધ થીનસાધન નિજ પુરી દીની નંદદુલારે. ૨૬
 ભક્તાપરાધ મોં સનકાદિક, હરિ નિજ ઇચ્છા ભાલે;
 અંદરિપકે અપરાધી દુગ્ધવાસાકો શરન ન રાલે. ૨૭

(૨૦) દયાનું પાલન કરનાર ભક્ત ભરતજીને બળ્યે દેહ ધરાવી; અને બાળ-
 હત્યારી નિર્દય જે પૂતના, તેને તુરત માતાનું પદ આપ્યું. (૨૧) સૌભરીમુનિને
 માછલાંનો સંગ ભેઈ વિષયવાસના ઉત્પન્ન થઈ; પરંતુ બલિ, પ્રહ્લાદ, વિભીષણ
 એમને તે નીચ માણુઓના સદવાસમાં રહેવા છતાં કંઈ દુઃસંગ ન લાગ્યો !
 (૨૨) પાપી પારથી સ્વરહે સ્વર્ગે ગયો; પરંતુ બળવાનને આરાધવા છતાં માધવદાસ
 વગેરે ભકતોને તે પ્રારબ્ધ ભોગવવાં પડે છે ! (૨૩) લગાર કાગદોપથી દીતિના પુત્રો
 દૈત્ય થયા; પરંતુ પરાશર મુનિએ ગંગાના મધ્યમાં માછીની કર્યા ભોગવી, છતાં તેનાથી
 વ્યાસમુનિ પ્રગટ થયા ! (૨૪) કનકકદયપ=હિરણ્યકશિપુ. ક્રવ્યાદ=માંસ ખાનાર;
 શ્રદ્ધાસ. (૨૫) તેજસ્વી દીવાથી કાણું કાળજી ઉપજાવ્યું; અને કાળા નાગનો માથે
 તેજસ્વી મણિ ઉપજાવ્યો ! (૨૬) ગિદ્ધ=નટાયુ. (૨૭) મોં=થયા. સનકાદિકથી ભકતોને

લિય મુષ્ટિક તાંદુલ સુદામા, વાસવ વૈભો દીનો; ૨૮
 વલિ ધલવીર સમર્પ્યો સવ કહ્યુ, તાપર વંધન કીનો.
 શ્રુતિદ્વારા પ્રતિપાદન મલ્લવિધિ, વુધરૂપ વન હરિ નિંદી; ૨૯
 મમ કર તરિયો કુળ્લ કહે નર, તરે ન આત્મનિ કો દી.
 વિપ મીમાદિક પથ્ય કિયો, અમૃત વિપ કીય હરિ રાહુ; ૩૦
 સુધન્વાદિકો શીતલાનલ પ્રમુ, હીમ કીયો વનદાહુ.
 ચંદ્રહાસકુ ડલટ સુલટ મયો, મદન સુલટ વિપરીતા; ૩૧
 વાલિ સુમિવવંધુ સો રાત્રુ, ઇંદ્ર મરુતગન મિતા.
 વેદ વિરુદ્ધ કૃતિ પાંડયકી પ્રમુ ડચિત ગીની સવ માંતી; ૩૨
 દાનેશ્વરી ઘડ કરનસુ ગિરિધર ગિન્યો વહિરમુલ્લ પાંતી.
 કોટી કલ્પ લગ દેહ દમે, યોગી તહુ મ્હેંધી મુક્તિ; ૩૩
 સો તુમ સહજ અસુરકુ દીની, હરિ અરિતા જીન મુક્તિ.

અપરાધ થયો ત્યારે તે પ્રભુની ઇચ્છા, એમ કહ્યું; તે બક્ષોના અપરાધીને શિક્ષા ન કરી; અને અંબરિષના અપરાધી દુર્વાસાને શરણે પણ ન રાખ્યા ! (૨૮) વાસવ વૈભો=ઇન્દ્રનો વૈભવ. (૨૯) ગુપ=ગુહાવતાર. નર=પુરુષ. શ્રુતિદ્વારા યજ્ઞાદિનું પ્રતિપાદન કર્યું, અને તે છતાં બુદ્ધસ્વરૂપે તેની નિંદા પણ કરી. વળી કહ્યું છે કે, તરવાનું મારા હાથમાં છે, માણસ પોતાની મેળે તરી જતો નથી; છતાં પોતાની મેળે ન તરાય એમ કહ્યું. આત્મનિવંદી પાડ પ્રમાણે:—આત્માનું નિવંદન કરનાર ન તરે. (૩૦) લીમાદિકને વિષ પથ્ય તુલ્ય થયું, અને રાહુને અમૃત વિષ તુલ્ય થયું ! સુધન્વા વગેરેને અગ્નિ શીતલ થયો અને વનને હિમ અગ્નિજેવો કર્યો ! શીતલાનલ (શીતલ+અનલ)=હિંડો અગ્નિ. (૩૧) ચંદ્રહાસને હલટ તે સુલટ થયું (વિષ-જેટ તે વિષયા-રાજકુમારી થઈ), અને મદન પ્રધાનને સુલટ તે હલટ થયું (માર્યો ગયો) ! અને વાલી અને સુમીવ બાઈ તે રાત્ર થયા, અને ઇન્દ્રને મરુતગણ દુશ્મન તે મિત્ર થઈને રહ્યા ! નિના=મિત્રો. (૩૨) પાંડવોની કૃતિ વેદ-વિરુદ્ધ તે સર્વ રીતે હચિત ગણી; અને મોટા દાનેશ્વરી કર્યું તેને બહિર્મુખની પંક્તિમાં ગણ્યો ! માંતી=પ્રકાર. પાંતી=પંક્તિ. (૩૩) મ્હેંધી=માંધી. અરિતા=રાત્રવટ.

છલ્લે મિષ કેદારકન્યકા, ધર્મ અધર્મ કીનો; ૩૪
 દોષકોષ કલી તીનમેં હરી તુમ, વડ સદ્ગુન ધરી દીનો.
 સેવા કરત અસુરયોનિ જયવિજય અચલ કોં દીની;
 નિજ ચહમ પ્રજદુઃસ્વદ ઇંદ્રકૃતિ સેવા માની લીની. ૩૫
 હિરણ્યકશ્યપુ ક્યોંહુ મરં નહીં સો નગરિ વ્હેં માયોં;
 ફોટી વિધન વેષ્ટિત પ્રલ્હાદમુ અચ્યુત આપ ડગાયોં. ૩૬
 અંતકે અંતક ઇંકરકો ક્યહું ધૃક તેં ભય ઉપજાયો;
 કવલ કાલકોં મુલ અજામેલ મૃત્યુ પયોં વચાયો. ૩૭
 આતુર વ્હેં અતિ યાચે અચ્છગ, તહુ અજ મોહ ન પાયે;
 હરિ તિનકું અજ્ઞાન કીયે, અસ પુત્રી પીછેં ધાયે. ૩૮
 જ્ઞાની મતિ મુનિ કવિકોં કેસો, તુમ ફીને અજ્ઞાની;
 મુગ્ધ જાતિ જુવતી જન ત્રિશા, વલી પ્રભુ કીની જ્ઞાની. ૩૯
 સનકાદિક મહાજ્ઞાંત જ્ઞાનીકોં, કૃષ્ણ ક્રોધ ઉપજાયો;
 અસુર સુભાવિક ક્રોધી વલીનૃપ જ્ઞાંત કીયો શ્રુતિ ગાયો. ૪૦
 દ્વિવિદ દુષ્ટ મહાપ્રધાન સુમીવ ભયો સુભાગવત ગાયો;
 દોષ કોષ કદરજ અતિ જ્ઞાની, સહજ શ્રીમુલ ઠહરાયો. ૪૧

(૩૪) કેદાર કન્યા (વૃંદા) ને ઇચ્છવાના મિષથી ધર્મ (પાતિવ્રત) ને અધર્મ
 કરાવ્યો; અને દોષના બંડાર કલિયુગમાં મોટો સદ્ગુણ મૂકી દીધો. (૩૫) પોતાના જ
 સેવકો જયવિજયને સેવા કરતાં અસુરયોનિ આપી; અને પોતાના મિત્ર પ્રલ્હાદને
 પીડા કરવાના ઇંદ્રના કામને સેવા માની લીધી ! (૩૬) કાવ્યના કાળ એવા સંકરને
 પ્રકાસરથી ભય ઉપજાવ્યો; અને કાવ્યના કોળીઆ એવા અનભિજ્ઞને મોતમાંથી
 બચાવ્યો ! કવલ=કોળીઓ. (૩૮) આતુર થઈને પાછળ પડેલી અપ્સરાથી ઇચ્છા
 મોટા ન પાડ્યા. તેનામાં હરિએ એટલું બધું અજ્ઞાન મૂકી દીધું કે, તે પોતાની પુત્રીની
 પાછળ પડ્યા ! ભગ=મહા. (૩૯) જ્ઞાની એવા જે મુનિ કવિ શુક્રાચાર્ય તેને
 અજ્ઞાની બનાવ્યા, અને મુગ્ધ જાતિ જે સ્ત્રી તેમને જ્ઞાની બનાવી ! કવિ=શુક્રાચાર્ય.
 મુગ્ધ=મૂર્ખ. જુવતી=જોડીઓ અને ઋષિ પત્નીઓ. (૪૦) સુભાવિક=સ્વાભાવિક.
 (૪૧) દુષ્ટ જે દ્વિવિદ વાનર તેને સુમીવનો મહાપ્રધાન બનાવ્યો, અને મહાજ્ઞાની

भायगशून्य सुदामा श्रीपति, सुरपति वैभों दीनो;
 विदुर कठिन मिश्र कौरवकों हृदि, शून्य भाग्य तुम कीनो. ४२
 पापपूज पुंश्चली पिंगला, प्रभु पति निश्चे आयो;
 पर्मे पुनित मुचकुंद लखे तहु, पुरन प्रतीति न पायो. ४३
 माधोदास मति शुचि करी हृदि, महा विषय रस भीनी;
 राणा व्यास करी इंद्राजित, कृपा पतित पर कीनी. ४४
 पुरी जीय सब सह राम पधारे, प्रमानपें पग दीने;
 निजसैं कृष्ण पठाये उद्धव, तव कीसकुं संग न लीने. ४५
 दोष एक को सब यादोंकुल, द्विज [ने] शाप लगायों;
 धृष्णी कछुक बचायहुं लीनो, शाप न लगवें पायो. ४६
 लोह उगायो, कनक जरायो, गिरि तारे ज्यों तरनि;
 धर्म अधर्म अधर्म धर्म, तुम करो अकरनी करनी. ४७
 अनंत कोटी ब्रह्मांडकी दोरी, प्रभु तिहारें करमांही;
 त्यों सब नाचे नचायो ज्या विधि, स्वतंत्र कोहु नाहीं. ४८
 सब तुम सबमें अलग सबनतें, सब दूर सबके स्वामी;
 सबभर सबहर सबके दाता, भुक्ता अंतरायामी. ४९
 कृष्ण तुमारें करनो हें सो, गौकी शके नहीं कोइ;
 नहीं मरजी सो हरब्रह्मासों, कबु क्योंहु नहीं होइ. ५०
 सब कछु करता आप अकल गति, कछुहु कंगत तुम नाहीं;
 ए दोहुतें अग्र अलग प्रभु, रूप तिहारो आही. ५१
 निज इच्छा अनुचारी स्वतंत्री, आत्माराम अनूपा;
 साधन साध्य न बश न वेदके, अजित असिल के भूषा. ५२

अपि ने इतरा तेने दोषनो बंडार इत्यौ ! (४२) भाग्यहीन सुदामाने उद्गरो
 वेभव आयो, अने इतरने क्षीये जियास विदुरने दुर्भाग्य शब्धो ! (४३)
 पर्मे=५२म. पाठ धर्म. (५०) पाठ=कछु.

कर्म काल ग्रह मन स्वभाव जिय सुखदुःखकर नहीं कोइ;
 सवके प्रेरक पुरुषोत्तम सब कीयाँ आपकी होइ. ५३
 अशरनशरन अनाथनाथ हरि, आगतबंधु सांचे;
 पावनपतित भक्ताविन भगवन, एहि श्रुति थांचे. ५४
 निस्साधनीको नाहीं धीचावनों, साधनि गर्व न करनो;
 दीन होय रहेनो दोहुको भल हे, मधुसूदन कर तगनो. ५५
 ऐसं सब विधि समरथ ईश्वर, श्रीमुख गिरा अलापी;
 अहित क्योंहु मेरे भक्तनको, होय न करुं कदापी. ५६
 अति अपराधी होय, तहुं जो, अनन्य व्हें मोही ध्यावे;
 धेनुवच्छ ल्यों मोहे भक्त प्रिय, अवगुन क्योंहु न आवे. ५७
 भक्त प्रानतं प्यारे श्रीहरी, मानो आप अधीको;
 तहु मन गर्व न धरनो जनको, सत्य दीनसों नीको. ५८
 ओर दोषकों रोष न आपे, रुचे न कबु अभिमाना;
 गोपीजनसैं प्यारे तीनसोंकुं, मये अंतरध्याना. ५९
 बहोरी दीनता साची केवल, आई मीले तब आई;
 टरीवें मीलवेका दुहु धस्तु, दीनी कृष्ण बताई. ६०
 जेसैं हों तेंसैं तुम मम प्रभु, कृष्ण करुं प्रनामा;
 जेसों हूं तेंसों मोही पालों, महाप्रभु सुंदर ज्यामा. ६१
 दया प्रीतमकी "अकल चरित्र चंद्रिका" जो कोइ गावे;
 तिनके सब संघे मिटि जावें, श्री हरी पदवी पावे. ६२

(५४) आगत बंधु=दीनने। बंधु. सांचे=सत्य. (५५) धीचावने=प्रशान्त।
 साधनि=साधनवाणी। (५८) नीको=प्यारी, मुंदर. (६०) बहोरी=प्रसी. टरीवें
 (टरना=हटना) छड़ानी, विभुषण यवानी. परमेस्वरकी विभुषण यवानी अने भगवानी
 ये वस्तुयां १-१ अभिमान, २ दीनता.

॥ श्री गोपीजन कृष्णाय नमः ॥

रसिक रंजन

प्रकरण १, अथ अनन्यता

कवित्त

धंदत श्रीगुरु पाय, चाहे फल सोही पाय,
 विनाही किये उपाय, पाप ताप भाजें है;
 जाकी दिन करुणा श्रीहरीहु प्रसन्न नाहीं,
 साखी देनवारे शास्त्र अब लों^१ विराजे है;
 हरि रुटे गुरु राखे, गुरु रुटे हरिहु ना,
 गुरुकृपा अंश आगे, कोटी यत्न लाजें है;
 ऐसे श्रीकृष्ण गुरु, तिनकुं प्रणाम कोटी,
 करे दयोदास जाके शिश सदा गाजें है. १
 श्रीकृष्ण पुरण ग्रह, ग्रहा जाने नहीं मर्म,
 नेति नेति निगम सदा सुनेहे पुकारते;
 अनंत गुण व्यानी, शिश शंकर पदपानी,
 सेवे धानी श्रीरानी, रहे देव प्रान वारते;
 पुरुषोत्तम अवतारी, त्रिगुनाक्षर परें जाकी,
 सदा काल फिरे भीती, माया काल धारते;
 दया प्रभु ऐसे पाय, औरकुं भजे बलाय,
 फुटे करम जहां तहां डोले इख मारते. २

(१) भाजें=तोड़ी नांछ्या, भांजी नांछ्या.. "वा. सुबली=सखी, भगवानी,
 अब लों=हउ सुधी.

मत्तगयंद

शेष महेश विधि श्रुति शास्त्र, देव मुनि सबको सिगदागे;
अश्रुतें पर काल अजापति, विश्वकुं नाच नचावनवारो.
आप कंगडु भरहु हरे फिर, आप अखिल रहे फिर न्यारो;
कहत दयो ब्रज* एही सदा सुही, ठाकुर नंदकुमार हमारो. ३

कवित्त

देशपतिकों आनंद, तासों शत गुनानंद,
चक्रवर्तीकों ऐसो शास्त्रमें यत्नान्यो है;
तातें शतगुनो स्वर्ग, महो, जन, तपो, सत्य,
क्रमतें शत गुनो सुख, शिवजीको जान्यो है;
तातें शतगुनो मोक्ष, ब्रह्मानंद गनना है,
मायातें पर है तोहू, और माया सान्यो है;
दयानाथ पूर्णानंद कृष्ण ही. हो गति मेरी,
मज्ञ रसीकनको अपूरन नां मान्यो है. ४
जाको कोई नाथ नहीं, जो कोई के हाथ नहीं,
जाको कोई साथ नहीं, स्वेच्छा अनुचारी है;
जाकुं कोई आस नहीं, हिये कोई आस नहीं,
विस्मय आभास नहीं, आत्मसों विहारी है;
जो कोईतें भयो नहीं,† अंत कोई लह्यो नहीं,
ऐसो ही हे कह्यो नहीं, गो गो गतिहारी है;
दीयो जाको नहीं गयो, क्योंहु भजि नहीं बह्यो,
सोही कृष्ण कहे दयो, जीवनी हमारी है. ५

*पाठ-वृत्त. (४) सान्यो=युक्त. †पाठ-जाकु कोई मय नहीं. (५) गो गो=भक्त
अने वाणी.

कंदर्पको कमनीयता, आरोग्य मिष्ट अमृतको,
भानूकों प्रभा देई, आनंद हिम चंदकों;
देई हैं अचलता सुमेरु, सिंधु गंभीरता,
वज्रकुं कठोरता, मृदुता अरविद्रकों;
ईश ईशता, गणेश धी, सरस्वती सुधानि,
मायाकुं छलता, और धन पुलस्त्यनंदको;
इत्यादि सचमें कछु गुणसो हरि दीयो,
दया तातें तुं चिंतामणि याच श्रीमुकुंदकों. ६

छपें

श्री शंकरपन, शंकर, शिवा, गणेश, विधाता,
नारद, शारद, श्रुतिसांग, चतुस्सन, मुनि शुक ख्याता;
इंद्र, चंद्र, सुर, वरुन, अग्नि, यम, अनिल, धनद, सुर,
क्षिति, सरि, क्षिर सागर, गिरि, योगी, मनूप, अहि, असुर;
चर अचर अखिल ब्रह्मांडकु, जाही पुरुषकी तृष्ण है,
सोहि हेतु अखिल औतार कहे, दयानाथ श्रीकृष्ण हे. ७

भक्तगयंद

जो अति दुष्ट कृति करहे तहु, भाव अनन्य भजे गिरिधारी,
तो बहु सुंदर साधुहि मानित, पारथसों कहि कुंजविहारी;
आश पुनीत बनी सुवसे जहाँ, भक्त वसे मम आनंदकारी,
जाय प्रतिज्ञ निःशंक करी, जग भक्त न माँ कबु नाशाधिकारी. ८

(६) कमनीयता=सौंदर्य. तातें=ते कारखै. (७) चतुस्सन=सनगोविंद और ब्रह्मकु-
मारो (८) भारी प्रतिज्ञा लय, यद्यु भारो अत्र कहि नाशना अधिकारी यतो नथी.
“ कोतेय प्रतिज्ञानीहि न मे भक्त प्रणयति ॥ ”-म. गो.

छपें

१०

भजन अन्य औतार करत भव पंच उदय पल,
 हयग्रीव गति होय, जन्म दश भजत ताही भल;
 नृसिंह भक्ति लहे, सहस्र भव ताही चरन मति,
 तव प्रिय नागायण, भव फोटि भजत प्रिय रघुपति;
 श्रीरामचंद्र सेवे . जनम अनंत तजी ममतादि मद,
 तव दयानाथ श्रीकृष्णसों प्रकटि प्रेम फिर परम पद.

प्रकरण २, अथ भगवदाश्रय

कावित्त

पतितके पावन हो, अधम उद्धारन हो,
 हरि चिट्ठल बर्द हेतु, नरक कैसें जाऊंगो ?
 सुखो कबु होत तो, काहेकुं में सरनो लेतो ?
 अब चाहो साधन नाथ, कहो कहां तें लाऊंगो ?
 घरको गुलाम क्यों, तोहू रहे कर्मभोग ?
 परमानन्द स्वामिद्वार, दास दुःख पाऊंगो ?
 रंक जानी दयाकु डुबाओगे जो दयानाथ,
 अकेलो नहीं हूँ, कैसें बर्दकु डुबाऊंगो.
 कबु महा दुःख केश हानी महा पाप ताप,
 भय आफत घोर होत, जोर भयो कामको;
 भक्तादिक द्रोह कोप, शेषशंकरादि जगत्,
 शक्य वा अशक्य और आशरों न कामको;
 उमे लोक कामना, अपूरन उद्वेग चूक,
 अति अनुचित कृति, सोस दाम वामको;

तोहु दयप्राम ओर त्यागकें उपाय सब,
 सरनो तुँ गहे एक हरि हरि नामको. २
 चिंता कोई बातकी न करनी कहे श्रीवल्लभ,
 आसरो अनन्य सहज प्राप्त पुष्ट फल है;
 महाप्रभु कृपा पात्र, श्रीजी प्रानप्रिय माने,
 केरि ले अयोग्य योग्य, जद्यपि समल हैं;
 ताहिको पक्षपात, अक्षम अपराध क्षमा,
 निस्साधन निजनिदं, द्वे प्रमेय बल हैं;
 श्रीमद् आचार्यजूको, दया तुं तो होय रहे,
 अनायास अमेदाता, ये प्रभु अनल है. ३
 रे मन ! पस्तांत काहें, कियो तेरो होत कहा ?
 तुं करता वेमो, जेसो शकट खेचै श्वान है;
 दारुदार यंत्र तोता कपि बाल पगधीन,
 त्यौही सब जगत हरि हाथ श्रुति गान है;
 जाकुं जब जेसो करे, सो ता क्षणु तेसो होय,
 मति कृष्ण पानी, बानी ना कों ना अज्ञान है;
 फटू कह्यो जात नहीं, चाहे सोही करे दया,
 तुं रहे निश्चित शिशु समर्थ भगवान है. ४
 केवल भगवंतके भरोसेको बल देखो,
 आहार पावे अजगर ना जाने प्रयासमें;
 तेसेही देखो चातक स्वातिको सलिल पीवे,
 ओर पानी परसे नां, प्यासो वार मासमें;

(३) समल=भगवाणो; भविन; पापी. (४) दारुदार=धाड़ानी पूतणी.
 यंत्र=यंत्र; धीरुआदि बाध. तोल=थोपट. (पानी=सं. पाणि) दाय.

અલ્પ લાભ અતિ હાનિ, વીના જલ જાત એક,
હરિષ્ઠી પ્રતીતિ ઓર આસરો ન વાસમેં;
શ્રીગુરુ ધ્યાને દયાગમ કહત પ્રાપ્ત હોય,
નહીં કો સાધન, જેસો વલ દ્રઢ વિશ્વાસમેં.

૫

છપેં

ક્યોંહુ ન ચલિ જલજાત વદનકે પોંન ગગનચિન,
બુજે ન દાવાનલ કવૃ જલફલશસોં ધનચિન;
ટુટિ ન ફોટિકી ટુટી કારિતેં ચિંતામન ચિન,
પોસ ક્યોંહુ નહિ હોય દીપાદિકસોં દિનમનિ ચિન;
વિચ સિંધુ જ્ઞાણ સગ ઝડિ થકે ક્યોંહુ કહું ન લહી પાર થલ,
તજી દયા ઓર સય રાસિ ફક ચરન સરન ગિરિધરન થલ.

૬

કુંડલિયો

પૂરન કરુણા કૃણ જહાં, સાધન કામ ન કોડ,
કૃણ કૃપા જો નાંહિ તોં, સાધનતેં કહા હોઈ ?
સાધનતેં કહા હોઈ, કહત સાધન ઊઠિ આવે,
વાસ ધર્મસો કિયો જાય, ફલ બુદ્ધિ ન ત્યાવે;
કહે દયો હરિ સરન વિના સથ વલ કરિ ચૂરન,
શુદ્ધ વીનતા તુષ્ટ, કૃણ કરુણા કરી પૂરન.

૭

કાચિત્ત

માતપિતા ભ્રાત સચા સ્વામી સતસંગ ગુરુ,
વિદ્યા ગુન રૂપ શીલ, આપ મેરો ધન હો;

(૧) જદન એટલે મોડાના પોંન (પવન)થી-કુંકથી ત્રણ હપર ચડતું નથી
પણ ગગનના પવનથી તે ચડે છે અને મેઘરૂપે આવે છે. પાં જલજાત=મલયાન=વડાણ.
વડાણ મોડાની કુંકથી નહીં, પણ પવનના અપાઠથી આવે છે. પોસ=દિવસ.
મનિરિન=ચુર્ય

संध्या गायत्र्यादि कर्म, धर्म जप तप व्रत,
तीर्थ नेम ज्ञान भक्त्यादि, तुम साधन हो;
बहुभ बल फल अनंत, आशा हू तुमारी हे,
आसरो विवेक धैर्य, आपंही शरण हो;
मन कर्म बानी सह, सत्य घात कहे दयो,
मेरे सर्वस्व एक, राधिकारमण हो। ८

कुंडलियो

मेरो कर जो हरि ग्रहो, तो नहीं चिंता मोहि,
जो न ग्रहो, तहु रहे चुकी, फिकर किये क्या होहि ?
फिकर किये का होइ, श्वानको सागर तरियो,
भ्रम कछु करेसु व्यर्थ, पलक पाछे हू मरियो;
कहे दयो हरि दास, शरण मय लीनो तेंरो,
मन भावे तो मार, चाहे तो गहे कर मेरो। ९

कवित्त

मेरे बल ज्ञानको नां, ध्यानको नां, दानको नां,
धर्मको नां, नेमको नां, करनी हू भल है;
नां बल स्वाध्याय योग, तप नां वैराग्य तीर्थ,
योग भक्ति नां विवेक, नां हृदे अमल है;
सत्य औच दया तोष, सेवा समरन सुसंग,
आदि कोइ साधन नां, दास हू सुखल है;
कृष्ण कृपानिधे और, दयाको न किंचिन् बल,
रावरी कृपा कटाक्ष, एही एक बल है। १०
पतितके पावन हो, अवम उद्धारन हो,
विट्ठल कहे श्रुतिशाल रंच हू न सांसो है;

निस्साधन जनोद्धार, हृदि विभू दीनबंधू,
 कृपासिंधू रंजवेली, एही बल खासो है;
 अगतिही गति कर्ता, आरतका बंधू भर्ता,
 शरणागत त्राता दाता, और जोर फांसो है;
 पुष्टिपथनाथ दयाकु न और साधन है,
 ऐसे ऐसे धर्म भरे नामको भरोसो है.

११

प्रकरण ३, अथ दीनता

कवित्त

बन्धो जैसो तुम बनायो, मति देखि वंसी पायो,
 फेर नचुं हूं नचायो, मेरो केसो जोर है;
 बंध कर्मको ठरायो, मैं प्रथम कहां तें लायो,
 बीज आप बोयो, सो मैं उपज्यो अंकुर है;
 न्याय विचारो तो प्रभू जीव पराधीन,
 शब्द जंत्री ज्यों बजावे, जंत्र फेर तेसो सोर है;
 ऐसेपं पतीत दयो, ठ्यों तहू भली यात,
 पावनपतित गाये, नंदके किशोर है.
 साधन तो बने नाहीं, मन मेरो फलमांहीं,
 आदर नां क्यों कोई दैव एसो जोयकें;
 बने हूं प्रमादी फिर सुखके तो स्वादी अति,
 दुष्ट कर्म किये जाऊं, धर्म वेढो खोयकें;
 शरणागत वत्सलादि वर्द तिहारें सुनें मने,
 ताहिको भरोसो राखी रह्यो सदा सोयकें;
 चाहो तो निराश रसों, चाहो तूढो दया प्रभू,
 मैं तो नाथ वेढो तुमपें, हाथपाऊं धोयकें.

१

२

माया मोहमें मच्योहुं, दुष्ट संगमें सच्योहुं,
 सदा पापमें पच्योहुं, फेर पापरूप सारोहुं;
 कामदामको हुं घ्यानी, दुष्ट बडो अभिमानी;
 बुरी बिखसांतो वानी, साधु पीर देनेवारो हुं;
 साधन न जानुं कोई, धर्म नां पीछानु विप्र,
 संत हुं ना मानुं, भक्तिभाव तें तो न्यारो हुं;
 अहो कृपासिंधु क्षमा बखसो के दंड देहुं,
 कहत दयो दास जेसो तेसो में तुमारो हुं. ३
 माया को गुलाम, काम क्रोध लोभ मोह हूयो,
 मदमत्सर भयों जीव स्वाभाविक दुष्ट है;
 रैन दिवस दुष्ट संग, मति वानी क्रिया दुष्ट,
 भाग्यहीन पाप पीन, सतत पच्यो कष्ट है;
 अनुरूप अल्पशक्ति, अकेलो सहाय कौन ?
 अरिसी अविद्या उदर आगी याम अष्ट है;
 एसी दिछावारो द्यो, तुहें का रीझावे नाय ?
 निज बलसों तारो तो उपाय कृपाद्वष्ट है. ४
 श्री पुरुषोत्तम पूर्ण, साधन के साध्य नाहीं,
 भेट देखि रीझे कछु धाम होय छीनता;
 गरुडसो आसन है, भूपन कौस्तुभ जेसो,
 कमलासो कलत्र, वागी दाखे अधीनता;
 कोटिन प्रह्लाद ईश, शेष शंभु नांवे शिष,
 वेद नेति नेति गावे, जातें सब हीनता;
 दोष कोष हरे तोष, प्रमत्त करे श्रीश्रीकों,
 दयाराम कहत वेसी, देखी एक दीनता. ५

(४) दीछा=रीझा, आचर=कर. (५) बागी=बाह्य; सख्तवली केने आधीन छे.

ગઢ સો તો ગઢ વહી, રહી રચ્ચ પ્રહી લહી,
 કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહી કહી, વહી સહી હોયગી;
 મઢ ચૂક મઢ વહી, કરે વૂરી કહી ફેર,
 નહ ચહી ચહી તો મ્વરાવી જહાન જોયગી;
 આયો કાલ અહિ દેસ, લેગો ગહી સહી ઘાંઘાં,
 વેલી કોઈ નહીં હૈ અચેત દેહ મોયગી;
 દયા માન ફાહીકુ લે, જાહી ચહી ચહી જાયું,
 માયા સવ દહ જાયા કાયા હુ ન છોયગી.

૬

પ્રકરણ ૪, અથ કૃપા

કવિત્ત

પ્યાસો જાની જલ પ્યાયો, ચુટકી દેહ ચિતાયો,
 મારગ મુલવાયો, નાથ જાન્યો લાજ જાત હૈ;
 જાની વૂઝી તેરો અપરાધ ઓર શિશ ઢાયો,
 શૃંગલ્લાન મુલન દીની, જ્યો લૈ તેરી ગાત હૈ;
 છુટત છુટાયો, નિશા મ્યાતર વચાયો પ્રભૂ,
 નંદી વૂરત ઉવારો, ણસી વહુ તેરી વાત હૈ;
 અક્ષમ દોપકોપ મૂલી, તાપે આનંદ દેત,
 દયા કૃષ્ણકૃપા પ્રકટ ઓર કેસી ચ્હાત હૈ.

૧

(૧) ગઈ ખળ તો જતી રહી, રહી છે તેને પકડી રાખ; 'દૃષ્ટુ, દૃષ્ટુ' એ કહેશે તે જ સહી થશે, કામ લાગશે; ચૂક થઈ તે ઘઈ, પણ તેને ફરીથી કહીને ખરાબી કરે છે. તેનાપર ગ્રેમ કરવો નહિ અને કરશે તો એથી તારી ખરાબી જ જગત્ ભરશે. કાળરૂપી સર્પ આવી લાગ્યો છે તે પકડીને ત્યાં લઈ જશે છત્યાદિ. માન=અભિમાન. છોયગી=અડકશે; સ્પર્શ કરશે. (૨) આ કવિત્તમાં સુભદ્રાદશલુનો પ્રસંગ છે. અર્જુનને તરસ લાગી તે અર્ધા રાત્રે દૃષ્ટે સુભદ્રાનું સ્વપ્ન લઈને પાણી પાણું લઈ, અને અર્જુન સુભદ્રાને દરિ ગયા તે અપરાધ બળદેવજીને માથે દોળ્યો હતો. બીજાં પણ એવાં જ દૃષ્ટાંત છે. ચુટકી દેહ=શામડી દઈ.

गंगाविचः मुनि पराशर भोगी ढीमरजा,
व्यासजीके पिता कहाये श्रेष्ठ हरिजनमें;
भक्तादि विप्र गुरु कुलद्रोह बन्यो पांडवते,
कछुहू न लग्यो पाप श्रीहरि सदनमें;
गुरुपत्नीगामी चंद्र, फश्यप द्वे पौत्री व्याहे,
वंश हरि पुत्र भाखे वेदके वचनमें;
अपनेपे अनुचित जानिकें करावे कृष्ण,
हंतू दया कृपा देखी, मान नावे मनमें. २

मत्तगर्थद

भक्त अहित करे न फदा, प्रभु हैं जगमित, नहीं जन केसे ?
है प्रतिबंध तहु सद्य श्रीहरि नाश करे हरि के हरिजेसे;
हारद गूढ़ गोपालजुको समज्यो न परे जीयसों हुइ तंसे,
वास कलेश सहे न दयानिधि, त्यों अनुमान दया करि एसे. ३
दोष भये गुनरूप बकी, तस ईद्र अनीति मानी हरि सेवा,
त्योंहि नागयन ऊर बसी, दइ दोष गिने गुन हैं हरि सेवा;
पागधि पाप गिने तुम साधन, स्वर्ग सदेह दियो ततखेवा,
दुष्टदयाल दया प्रभू एक न को उपमाकुं दुजो हरि देवा.* ४

कवित्त

शिव ब्रह्मा नारद दुर्वासा फश्यप अग्नि,
शंकर आचार्य शुक्र किये पापकोपहर्ता;
पार्थ गुरु परशुराम ध्रुव पराशरादिक,
सनकादि संत आपे बिना दोष रोष है;

(२) फश्यप चोतानी के पौत्रीओ . साथे परशुराम दत्ता. (लुग्यो श्रीमद्-
भागवत ६-६-३३) (३) लज्जित=जलना मित्र. (४) बकी=पूतना शशिसे.
* पांडव को उपमा दुजो की हरिसेवा. (५) १ पाप-पापको सहे.

माधोदास राना व्यास सुग्रीव विभीषणादि,
चित्रकेतू सांव दुम, अक्रूर त्यों दोष है;
इत्यादिक वडे दयानाथ कृष्ण कृपापात्र,
पाप वने तोहू रंच ना लहौं निदोष है.

५

कुंडलियो

अंगीकृत अपराधी तहु, नहिं छोडे अविनाश,
क्षमा किशों कछु दंड दे, निज लहि तहु का त्रास ?
निज लहि तहु का त्रास, करे कयु त्याग तु नाहीं,
अव लौं दिख्यो मुन्योहु, न कृष्ण तज्यो गहि वांही;
कहे दयो हरिदास, जीव चूम्यो हैं नहीं फत ?
जीय चुके यही धर्म, तजे हरि नहिं अंगीकृत.

६

अपनेपें अनुचित कृति, कृष्ण करावत जानि,
दोष न देखे ओरके, वढे दैन्य मदहानि;
वढे दैन्य मदहानि, क्षमा निज अमल जनावन,
कृपा पात्र रहि सदा सफल ब्रह्म पतितपावन;
कहत दयो हरिदास, विधि प्रेरक विमु जपनो,
कयु क्यौहु न करि अहित, जाहि प्रभु कीनो अपनो.
सुग्रीव विभीषन कुंतीमुत ध्रुव अक्रूर सनकादि,
विधि पराशर चित्रकेतु भीष्म गुरु ब्रह्मवादि;
भीष्म गुरु ब्रह्मवादि परीक्षित नारद कश्यप,
जगन्नाथ पंडित रुदास माधव अंबरीष नृप;
कहत दयो हरिदास हृदय-वासि सदा करे शिव,
विमुख व्याध अपराध न सनमुख जसादि सुग्रीव.

७

८

(८) रक्त=रोहीदास. विभुष अथवा पारधना अपराधना सामे अंगवस्त्र
न लेतां सुग्रीव पोते यथादिक्ने लुखे छे.

प्रकरण ५, अतःपर ईश्वरता

कवित्त

उदधि अवाम फरे, ये न जहां अंभ भरे,
 तृणको कुलीश, वस्र तृणको वनाय दे;
 रजको वनावे शैल, गिरी चाहे रेनू फरे,
 बन्हिमें दिग्यावे शीत, होम आग लाय दे;
 फरतुं अकर्तुं है, समर्थ अन्वधा कर्तुं,
 अनहोनी होनी, होनी होय सो बहाय दे;
 ऐसे हैं श्रीकृष्ण दया, आसरो अगुंड राग्य,
 नित्य नमस्कार दीन चित्त युग्म पाय दे. १
 बेंगी सोहू मित्र होत, मादूर अघ्रीत होत,
 अनीति सो नीति होत, सुल्टी बिगांरेकी;
 कायरकी जीत होत, विप्रीत सुप्रीत होत,
 दाहक सो शीत होत, श्वेत कृति कारेकी;
 किकर सो भूप होत, मुग्ध बुधरूप होत,
 तुच्छ सो अनूप होत, बड़ी गति वारेकी;
 पाहन सो बने पोत, फूटे द्रग होत ज्योत,
 दयागम जवें होत कृपा कृष्ण प्यारेकी. २

मत्तगयंद

मह पवी, नरनाय लखे नर, श्री स्मर वहव वहम माने,
 भूपन शिश्रद, मातपिता मिश्र, कंसन काल प्रतच्छ प्रमाने;

(१) समुद्र होय त्यां स्थान करे, अने स्थान होय त्यां पाली करे. (२)
 मादुर=मेरु. बोरकी=आणहुषुनी. पोत=बहाव, दडीयो. (३) महोयि पण लेवा
 दंडा वगेदे. आगवत अ. ४४. प्रतच्छ=प्रत्यक्ष. गुरूप=स्वरूप, श्रीकृष्ण कंसना मर्त

विद्वान् विश्वसुरूप दया प्रभु, योगिन तत्त्व परं पहिचाने,
यादवने कुलदैवत साग्रज, गंग दिखे हरि भाव समाने. ३

कवित्त

कही कृष्ण गीतामें गति सबकी मेरे हाथ,
फेर कही तरे ना सो आत्मचाती पाजी है;
पशुहिंसा दोष नाही, यज्ञमें बतಾಯो वेद,
यज्ञविधि निंदी बहोगी, आप गिग गाजी है;
आप ही अवश्य कर्म करने सबकों भाखें,
पूनि सवी त्याग कथ्यो, शर्मजीत बाजी है;
दयानाथ आप तो स्वतंत्र सदा ईश्वर हो,
पैं हम का जाने चित्त, कौन भांति राजी है? ४

मत्त गयंद

जीत लिये छिनमें हरकों हरि, म्लेच्छसुं भाजि गये हु सही है,
बंधन उरग पास आये प्रभु, नाथि लियो बलि काली अही है;
अच्युत उरधरेत कहें श्रुति, गोपीपति सोहु जूठ नहीं है,
नाथ दया अकलीत बिभू, हम एक हु बात न जात फही है. ५
तंदुल लें सुरभूप कीयो दुज, लें सबकें बलि बांधी लियो है,
आप मिले मुचकंद तहु भव, रा गुनि पुंश्चलि मोक्ष दियो है;
वासि पुरी निज पाय सुधा, अरु तात दिवि प्रभु देस जियो है,
नाथ दया नहि पूछत कौन तु, कौन विधि यह न्याय कीयो है? ६

अभाडाभां गया त्वारे लोछाये जित्त जित्त स्वरूपभां तेने देवा नेथा तेनुं आभां
(वर्णन छे. (५) म्लेच्छ=कालयवन. राग/वतारभां सर्पाद्वयी अंधाया पणु अरु
उरधरेत=उर्ध्वरेत. (६) दुव=द्विज, ब्राह्मण, अत्रे सुदानो. रा=राम राजेनो प्रथम
अक्षर रा नो द्वयार करतो न श्लुकोनो मोक्ष यथा.

કવિત્ત

અહો હેમકવચપ પ્રત્હાદ પુત્ર હ્ય કંસ,
 કાજલ કો હેતૂ દીપ, મની પત્ની જાત હૈ;
 અજામિલ પુત્રભાવ નામ લેત ધામ પાયો,
 પ્રેમે રામ કહત મરે પિતા દિવિ સ્થાત હૈ;
 દયા ધર્મ પાઠ્યો દોષરૂપ મયો ભરત ભૂપ,
 વિપ દીનો વકી કૃષ્ણ દીની ગતિ માત હૈ;
 નિજ પાંડવ દુહી, સુહી કૌરવ સો જગ જાને,
 દયા નાથ તિહારી ગતિ લક્ષી નાહી જાત હૈ. ૭
 દેલિકેં નૃસિંહ રૂપ પદ્મા ભયમીત મયે,
 જલક્રીડા રામકું અકથ લીલા દાસી હૈ;
 મોહિનીકો રૂપ ધરિ શંભૂકોં વિકલ કીને,
 સતી ભૂલે રામજુકી, જન લીલા શાંસી હૈ;
 વિવ્રરાજ વેધા રવિ ચંદ્ર શંદ્ર પ્રહાદિક,
 રાવન આધીન મયે દીન ધાની માંસી હૈ;
 દયાનાથ કૃષ્ણચંદ્ર નાચેં ત્યોં નાચે સવ,
 દાસ હોય વચે કાહુ, પ્રમૂતા ન ગણિ હૈ. ૮

મત્તગયંદ

સાપ સુનેં દ્રગતેં હરતેં ગતિ, વ્રાણ પ્રહે કરી ઓર ન કોઈ,
 પુંછ પીપ જલ, પાંડ મલે, ગુલમૈહરી અજલ્લ અલિક ન સોઈ;

(૭) દિવિ=સ્વર્ગ. (૮) વેષા=વ્રદ્ધા. (૯) સાપ નેત્રવડે સાંભળે છે, તેને સાંભળવાના નહીં કાન નથી; પેટવડે ચાહે છે, તેને ચાલવાને પગ નથી; કરી=હાથી. હાથી નાક (સુંઠ) વડે પકડે છે, તેને નહીં હાથ નથી. આતું કાઈ બીજું પ્રાણી નથી. દ્રગ=દૃષ્ટિ, આંખ. ગુલમૈહરી નામકું એક પક્ષી છે તે પુંછડેથી જલ પીએ છે અને તેના પગમાં મોંડું રાખ્યું છે તે વડે તે ખાય છે, અર્થાત્ પગે ચાલે પણ અંડ અને ચરે પણ અંડ એવું કાઈ બીજું પ્રાણી નથી. અલિક=નહીં.

અશ્રુહિતેં ઉત્પત્તિ મયૂરકી, વીહ્યુ હસે પુહસોં જગ જોડ,
નાથ દયા સઘરી વિધિ સમૃધ, કૃણ કરે તવ કા નહિં હોઈ ? ૯

કવિત્ત

કો સમે પ્રમાન ગીતિ, કો સમે પ્રમેય કવૂં વેદ,
ચિદ વિચારી કરે, મહાય દુષ્ટ જંતકી;
વાલસોં સુભાવ કદા, બુધ રાય ગંક વઝ,
મૃદુ મહા વિના કહે, ટારે ચિંતા અંતકી;
હસ્તિપેં ચઢાય કવૂં, કૂકર્પેં કટવાવે,
પાપીકું પૂજાવે કવુ લજ્જા શ્રોવે સંતકી;
આમ રાસ, આસંગો ન રાસ કવૂં દયારામ,
અટપટી અગાધ અતિ લીલા ભગવંતકી. ૧૦
પાર્થકો સંઢ કયોં, નારદકો નારી મોહ,
તુકારામ સ્વગરુઢ, યામેં કોન ન્યાવ હૈ ?
માધોદાસ કર્મે ભોગ, પાર્થો સદેહે સ્વર્ગ,
ઈચ્છા કહિયેં કે પાપ પુન્યકો પ્રભાવ હૈ;
શંસુકો બ્રહ્મકપાલ, પૌત્રી હૈં કશ્યપ વ્યાહે,
વિધિકો પુત્રિપેં ઉપજાયો દુર્ભાવ હૈ;
ઈશ્વર અગાધ લીલા, કહ્યુ કહી જાત નાહીં,
એક પદ દયાનાથ, કૌતુકી સુભાવ હૈ. ૧૧

વળી અંડળ, સ્વેદળ, હૃદયિન્ન, અને જરાયુ એમ ચાર રીતે સર્વ પ્રાણીની ઉત્પત્તિ છે, છતાં મેરની ઉત્પત્તિ તેનાં અશ્રુમાંથી છે એ અનન્યમી છે. કોઈ દાઘે, કોઈ પગે, કોઈ શિંગડે, કોઈ હાતે એમ બચાવ કરે છે, ત્યારે વિહુના પૂછડામાં આંકડો મૂક્યો છે અને મધરમન્થ લેવા પણ પૂછડેથી બચાવ કરે છે. આવી સર્વ વિધિ કૃષ્ણથી જ થાય છે, બીજાથી નહિ. (૧૦) * પાડ ચંતકી=મનની. (૧૧) બ્રહ્માનું પાંચમું મસ્તક શંબુ પાસે કપાની તેને બ્રહ્મહત્યા લગાડી, અને દાયમાં તે બ્રહ્મકપાલ કૃષ્ણે જ લેવડાવ્યું.

मत्तगयंद

जिती रति उर आरति हु तिती, जिती अज्ञान तिती तिही चिंता,
भक्ष प्रमान उदे अमि आनन, कर्म प्रमान लहे मति जंता;
नीर जितो नाल नीरज जानिये, भाव प्रमान मिले फल संता,
कहेत दयो यह नीति कही फिर, चाहि करे बल ईश अनंता. १२

कुंडलियो

श्रीजी स्वतंत्र है सदा, करे चहाय सो काम,
वेदादिकके बस नहीं, जगन्नाथ लखि धाम;
जगन्नाथ लखि धाम, बरन सब एक बनाइ,
जो कोई चैं चूं करे, चपेट बदनमें खाइ;
कहे दयो हरिदास, प्रास सबको हरि खीजी,
नहीं नियामक कोइ, करे करुना जय श्रीजी. १३

कथित

देखो जगन्नाथ भाव चहारो धर्म मिली खावे,
कियो है निषेध ताको, तुर्त म्होरा तोर्यो है;
धकी बालहृत्यारी हरीको हलाहल दीनो,
बाकुं गति माता, मर्यादा सेनू कोर्यो है;
निजसों मलमास कीनो, महापापी मोक्ष दीनो,
प्राचीनबहिष नृगादिक धर्म बोर्यो है;
दया नाथ ईश्वरकी इच्छा सबतें बलिष्ठ,
औरकी का चली, बंदहूको मान मोर्यो है. १४

(१२) रति=प्रेम. आरति=उच्च, आर्द्रांश. भक्ष प्रमाने भोगों में अभूत आवे.
आहार तेवो ओडकार अने कर्मानुसार भूति आवे. निर...बेदुं (नीर) नश होय
तेथो (नीरज) कमलनो (नाथ) होडो आभूयो. (१३) चपेट=थापट. (१४)
भोंदुं पांडुं करी नांभुं. बोर्यो=भुझाओ.

પ્રકરણ ૬, ભગવદિચ્છા

કવિચિત્ત

પુન્યશ્લોકી નલ કેસે સંભવે કલી પ્રવેશ ?
 ધર્મરૂપ ધર્મ કેસે રેલે શૂત દાવરે ?
 વિધિના વિવેકી કેસે દુહિતાપે દુષ્ટ મતિ ?
 ચંદ્રમાફે ચિત્ત કેસે, ગુરુપત્ની ચહાવરે ?
 વૈષ્ણો વિષ્ણુરાત કવૂ વિપ્ર કંઠ સાંપ ધરે,
 ભરત ભક્ત નૃગ મોહે મૂલી કૃષ્ણ પાવરે;
 દયા એ વિચારો યાત, પાછે પરિતાપ કરો,
 મૂલાયે ભવિષ્ય નાં તો, એ સવ કા યાવરે ? * ૧

મત્તગપંદ

સાધન ભરત કિયે પરિપૂરન, સૌભરિ સંગતેં દૂર રહ્યો હૈ,
 સંગ સુચિ પ્રિયવ્રત કિયો, ગઝદાન દિયો નૃગ વહોત ફહ્યો હૈ;
 યદ્ય યજન પ્રાચીનર્હિપ, કૌશિક વહોત તપ કષ્ટ સહ્યો હૈ,
 તામું મયો વિપરીત સવેં ફલ, નાય દયા તુમ હાય લહ્યો હૈ; ૨

(૧) પેતાની પુત્રીપર દુષ્ટમતિ થાય એ બ્રહ્માનો વિવેક કેવો ? એ બ્રહ્મા જ્ઞાની શાના ? વિષ્ણુરાત (પરીક્ષિત રાજા) નરપિના ગયે સર્પ વિદ્યાએ એ વૈષ્ણવ કેમ સંભવે ? અરણ્યમાં રહેનારા એવા મહાન બ્રહ્મા ભરતને મૃગશીનું તરતનું જન્મેલું બચ્ચું નદીમાં ટાણનું ભેળને મોહ લાગ્યો અને શ્રીકૃષ્ણના અરણ્યનું ધ્યાન છોડીને બચાવવાને દોડ્યા હતા. ? * પાઠ મૂલે ના તો માવી જાગે સર્વો મયે વહાવરે. (૨) ભરતને સર્વ સાધન મળ્યાં હતાં છતાં છતાં મૃગશીના બચ્ચાંપર મોહ થયો; સૌભરિ નરપિ સંમયી દૂર રહેવાને જમનાના જળમાં રતા તો ત્યાં અસ્થયો વિદ્યારા ભેળ મોહ પામ્યા અને ગૃહ સંસારમાં પડ્યા; પ્રિયવ્રત રાજા પવિત્ર હતો; નૃગરાજાએ અનેક મોહનો કર્યો પણ બૃહમાં પેતાની ગાયો ભેળાં મોહ બ્રાહ્મણની એક આયતું દાન કર્યું; તેથી કાંચીડાનો અવતાર લેવો પડ્યો. પ્રાચીનબર્હિપે ઘણા યજ્ઞ કર્યા, અને કૌશિક વિશ્વામિત્રે ઘણાં તપ કર્યાં છતાં આ સર્વેને વિપરીત ફળ મળ્યાં હતાં.

જો નલ દેવ પ્રશંસ કરી, કબૂ સો કરિ કાહુકી ટેહેલ જિયો હૈ,
જો અરજુન જિત્યો હરકોં ઈકદા સુહુ કાવન લટિ લિયો હૈ;
જો હર અંતક અંતકકે, તિનકેહુ કબૂ ત્રક ત્રાસ દિયો હૈ,
જો મગજી જવ નાય દયા સુલરિ સવર્યો ઝડવેગ કિયો હૈ. ૩

કાહુ સમે નૃપ ષાંઝ પરે, કબુ નીચ કરે પગ પ્રહાર સુસિચ્છા,
કાહુ સમે લછમી દસહુ વિધિ, કાહુ સમે અન આદર મિચ્છા;
કાહુ સમે ચિત ચાહિસુ હાજર, મિત્ર કરે કબુ તાહિ પરિચ્છા,
તું જિન હર્પ રુ શોક દયા ધરિ, જાનિ સવે ગિરિધારિકિ હ્ચ્છા. ૪

પુત્ર પરિચ્છતકો કહિ બ્યાસનું, મૂઢ હમારેં વઢીલ અચિચારી,
નાંતર દ્યુત રમેં કસ ? સજ્જન, ભાવિ, મુની કહી, નાંટરિ ટારી;
વે તું નહીં, ભલ તું વઢ રચ્છ, વિચારી ચલિ કહું હોનિ પુકારી,
વોત પચ્યો ન ભવિપ મીટ્યો, માઈ અંત દયા ગતિ હોવનહારી. ૫

(૪) કોઈ વખત મેટો રાજા આવીને પગે પડે અને કોઈ વખત નીચ માથુસ લાત મારે તે શિક્ષા પણ ખમવી પડે છે; કોઈક પ્રસંગે સૌંદર્ય, સ્ત્રી, પુત્ર, સહોદર અને મિત્ર, સારાં મકાન, આય ભંસાદિ, ખેતીવાડી બગીચા, હાથી ઘોડાદિ, ગામ વતન અને રોકડ નાણું એ દરા પ્રકારની લક્ષ્મી મળે છે, અને કોઈક વાર આદરમાન ન મળે તેવી બિક્ષા માંગવી પડે છે. કોઈ સમયે મનમાં ધારણી વસ્તુ મળી નથી છે, અને કોઈક વાર મિત્રને હાથે માર ખાવાની પરીક્ષા આપવી પડે છે. (૫) આ પદમાં વ્યાસ અને પરીક્ષિતના પ્રસંગની એક વાત છે. જનમેજય રાજાએ એક વખતે વ્યાસને કહ્યું કે, “મારા વડીલો મૂઢ અને અવિચારી હતા, નહિ તો તે જુગાર કેમ રમે ?” પૂર્વજોનું અપમાન કરનાર આ વાક્યો સંભળ ન કરી વ્યાસે કહ્યું કે, “ભાઈ, તેઓ સજ્જન હતા, માત્ર ભાવિ કોઈનું ટોળુ ટળવું નથી માટે બન્યું.” જનમેજયે ભાવિબળ સ્વીકારવાની ના પાડી ત્યારે વ્યાસે કહ્યું કે, “તેમ માનતો હોય તો ભલે હું તારે ભવિષ્ય પુકારીને કહું છું, તું તાર રક્ષણ કરજે, અને વિચારીને ચાલજે. તારે હાથે અઘાર બ્રહ્મહત્યા થવાની છે.” જનમેજયે ભવિષ્ય તો બન્યું, અટકાવવાને બદલું કયું, પણ બનનાર અટક્યું નહિ. ચક્ષુ કરાવતાં તેને હાથે અઘાર બ્રહ્મહત્યા થઈ.

કવિચિત્ત

દ્રુપદીનિમિત્ત યુદ્ધ મહાભારત સર્વો કહે,
 ત્યો માગધ કાલયવન વ્રહ્મશાપ હેતુ હે;
 ત્યો ગવનરેનુકા નિમિત્તમાત્ર પેદા કીયે,
 પગધીન સવ જ્યોં જા હિય પેઠોં પ્રેતુ હે;
 ત્યોંહી ભગીચ પાગધ વિસ્તુગતાદિ સવ,
 ગંગા ગીતા ભાગવત કીયા નલનીલ સેતુ હે;
 જ્યાહી લગી વહ જાને કીયો દયા પ્રમુ,
 પ્રેરી સવ કરાવે કૃષ્ણપેં ન શીશ લેતુ હે. ૬
 કંચનકું જરિયોં કા, પાહનકું તરિયોં કા,
 હરિપદેં પરિવોંકા, કયા નાંહે દંતકી;
 વ્રહ્મશ્રાપ નાસ કા, શિવગ્રીકોં ત્રાસ કા,
 આપે અહિપાશ કા, ભ્રમી ધી અનંતકી;
 સનકાદિક ક્રોધ કા, વ્રહ્મા અવયોધ કા,

(૬) સર્વ કહે છે કે, મહાભારતના યુદ્ધમાં દ્રૌપદી નિમિત્ત છે; તેમ મગધ રાજા
 નરાસંધ અને કાલયવનના સંબંધમાં પણ બ્રહ્મશાપ માત્ર હેતુ છે; તેમ રાવણ અને
 પરશુરામની માતા રેણુકા પણ માત્ર નિમિત્તથી જન્મ્યાં હતાં. જેમ કાઈનામાં ભૂત
 પ્રેતનો પ્રવેશ થયો હોય અને તે પરવશતાથી વર્તે છે, તેમ આ સર્વે પરાધીન હતાં
 તેમ ગંગાને ચલાવવામાં ભગીરથ, ગીતાના ઉપદેશમાં અર્જુન અને ભાગવતની રચના-
 માં પરીક્ષિત અને લંકા જવા માટે સેતુ બાંધવામાં નલનીલ પાંદર એ સર્વે
 નિમિત્તસ્વરૂપ છે. લોકો એમ કહે છે કે આ આણે કર્યું, આ આણે કર્યું, પણ
 પ્રેરણા કરી કરાવનાર કૃષ્ણ છે છતાં હું પોતાને માથે કર્તાપણું વહેરી લે છે. (૭)
 સોના(ની લંકા)ને બળવાનું શું? પથ્થરને તે તરવાનું શું? હરિપદને પામેલા
 જયવિજય દ્વારપાળોને ખડવાનું શું? કોઈ કહેશે કે એ તો લોકવાયકા છે, સત્ય
 નથી; પણ ના, તે સત્ય છે. ચાલવકુળને બ્રહ્મશાપ અને નારા શો? શિવજીને
 મકાસુરનો ત્રાસ શો? વળી સમને તે નાગપાશનું બંધન શું? અનંત એવા રોષ અથવા
 બળરામની બુદ્ધિ બમે એ શું? સત્વશુભધાન ધામ વૈદુંકમાં સનકાદિકને જય-

શોશણ અંમોઘ કા, મતિ ચલે જંતકી;
 અગ્નિકું અજિગ્ણ રહ્યો, અનહોનો સવે મયો,
 તવ જાને કહે દયો, ઇચ્છા મગવંતકી. ૭
 જો જાને યુધિષ્ઠિર તો, શુત્તલેલ સેલહી ક્યોં ?
 જાને કબુ ઇંદ્ર તો રઠાવે ક્યોં જીવકોં ?
 જો જાને દુર્વાસા તો અંઘરીપેં કોપ કા ?
 જો જાને મકરધ્વજ તો પીડહી ક્યોં શિવકોં ?
 જાને રાવન તો ક્યોં સીતાકોં હરન કરે ?
 જાને વાલિ તવ ક્યોં ત્યાગે સુગ્રીવકોં ?
 કોહુ ન જીય શોચ કરો, મવિગ્ન ઘાત મૂલે ના,
 દયો કહે કરનો હેં, પદ્માંક પિયકો. ૮

મત્તગચંદ

જો નિરમાન કિયો નંદનંદન, સો હરગ્રહાહુતેં ન ટરેગો,
 દુઃખ કિય સુખ હાનિ કી લાભ, સુમેપર આપુન આપ ઠરેગો;
 યત્ન અનેક પ્રથા જિયકે હિમકચ્ચપ લેં અમ શિશ પરેગો,
 નાથ દયા કર દોરિ સથેં જગ, જ્યોં રુચિ ત્યોં સવ નૃત્ય કરેગો. ૯

કવિવ્રત

જો કહુ વન્યો, યને, વનેગો, સવ હરિ ઇચ્છા,
 તામે હરગ્રહાહુતેં ઘટે વંદે નાંહી હૈ;
 કર્મ કાલ ગ્રહ સુમાવ મન્ન જીવ કર્તા ના,
 ઇ સવકી દોરી કેસોકે કરમાંહી હૈ;

વિનયને શાપ આપવા જેવો કોધ શો ? બ્રહ્માને મોહ શો ? અગસ્ત્યે સમુદ્રનું શોપણ
 કર્યું એ શું ? માણસની બુદ્ધિ ચલિત કરે તેવી આ વાતો છે, પણ તે તારે લીધે
 રસિય છે. નહિં તો અગ્નિને અશ્વરૂપ શું ? શું જ ન બને એવું કરી બતાવે છે. એ તારું
 કોતુક, ધ્રુષ્ટ છે. (૧૦) જીવ=જૃદસ્થિતિ. ઇંદ્ર બે બાણુતો હોત તો (૭૫)
 જૃદસ્થિતિને શા માટે ગુસ્સે કરે ? કેસો=કેસવ.

તેરો કિયો હોત તો તું અપનો ક્યું વૂરો કરે ?
 વૂરો હોય વીના ચલે, ચિત્ત તોં ન ચાહિ હૈ;
 પ્તેપેં ચિંતા હોત સોહ માન માધો મગ્ગીમેં,
 કરતા મિટે દયા, પ્રમુ ગહી વાંહી હૈ. ૧૦
 ईश्वरकी इच्छाहीतें होत घात होय जैसी,
 तेसोही संयोग सबे, मिले आप आपतें;
 जाकु जयें जेतो जैसो होनहार सोही होवे,
 मुख दुःख लाभ हानी, जहां जो मिलापतें;
 पार्थ कपि, भरते मृग, कीशें गिब, नलें कलि,
 अमिल्यों मिलाप देखो, कहां पुन्य पापतें ?
 सही विश्व भावी वस, सो न काहू क्यौंहू टरे,
 दया मिथ्या सोचें कित, छूटि कृष्ण जापतें. ૧૧

મત્તગયંદ

કોડ ન જ્ઞાનિ અજ્ઞાનિનકો, જગ ईश्वर આવીન સજ્જન જોવે,
 જાકુ જયેં ફરિ કૃષ્ણ જેસો મુહિ, તા છુનુંતેં વિવિકો ધ્રુવ હોવેં;
 સ્વાનપ કાહુકિ કામ લગે ન, મુહી બુધ ચિત્ત હરિપદ પ્રોવે,
 નાથ દયા સચકી મતિ પ્રેરક જો સમુદ્રો સો હસે નહિ રોવે. ૧૨

(૧૧) ईश्वरની ઇચ્છાથી જે યથાનું હોય તે જ વાત યાદ છે, અને તેથી જ સંયોગ સર્વ આપોઆપ આવી મળે છે, તેનાં દૃષ્ટાંતો આપે છે. અર્જુનનો કાળ સાથે અથવા અર્જુનનો કપિ=હનુમાનજી સાથેનો મેળાપ, ભરતનો રતુગણ રાજ સાથે અથવા મૃગલીના બચ્ચા સાથે, ગીધ [અથવા (કીશ=વાનર) હનુમાન અને (ગીધ) ગરુડનો મેળાપ. જુલો હનુમાન ગરુડ સંવાદ] અને નલ રાજાનો કલિ સાથેનો મેળાપ ન બનવો તેથી તે છતાં બન્યો, એટલે તે ईश्वરની જ ઇચ્છા સમજવી પડે છે, એમાં પાપપુણ્યનો સવાલ નથી. બધું જગત બાંધેને વશ છે અને તે કોઈથી ફેરવું ફેરવાઈ નથી છતાં તું દૃષ્ટાંતો જાપ જાપતાં છે. હૈં શા માટે ફાટ ચિંતા કરે છે.
 (૧૨) સ્વાનપ=હાલપણ.

કવિત્ત

મનોવ્યથા વ્યાસ સહે, તન પીડા તુલસી,
માતાકો દુષ્ટ વેળ ધ્રુવ, નહ કષ્ટ દીનો કલી હૈ;
શિવજીકુ વ્રહ્મકપાલ, વ્રહ્માકુ અપકીર્તિ,
પાંડવ મહાદુઃખી જદપિ સહાય કૃષ્ણ વલી હૈ;
આપ રામચંદ્ર મનુષ તનુ દુઃખ વહુ સહે,
દુષ્ટાધીન તાકો કલેશ સહો જનકલલી હૈ;
હત્યાદિ ઘડે તીનકુ ઘડે પાપ તાપ સહે,
તું તો કિલ્મિષ કોપ દયા તેરી કાં ચલી હૈ. ૧૩
પ્રશ્નીસુતપા ચોયુગ તપે ધ્રુવ આધાં વર્ષ,
મ્હૌરતન સ્વદ્વાંગ પાયે, દેસો કેતો અંત્ર હૈ;
એક નામ અજામેલ, ગણિકાકો આધા નામ,
પારધી સ્વદેહે સ્વર્ગ સમરે બીન મંત્ર હૈ;
બુદ્ધિમેં ફસર કયુ કેહે હરિ મહા મુર્ખ,
સહજ ચલો જાય જાકો કીનો ભવચંત્ર હૈ;
દયાનાથ કૃષ્ણ ગતિ અતિ ગુઢ કો ન લહે,
અથવા યાહે સો કરે, ઈશ્વર સ્વતંત્ર હૈ. ૧૪

હવ્યયછંદ

પાવન પતિત હુ પતિત પાવન કરી નમ ધરની,
ધર્મ અર્ધ અર્ધ ધર્મ કરની અકરની;
વિંદુ સિંધુ કરી સિંધુ વિંદુ, રતિ શૂન્ય સફલ કરી,
ઘટિત અઘટિત અઘટિત ઘટિત કરે મન ધરી હરિ;

(૧૩) કિલ્મિષ=પાપ. (૧૪) પ્રશ્ની અને સુતપા નામના બે પ્રતપતિઓ
દુ. ૧૧. આર્ધા=અર્ધો. મ્હૌરતન=એક મુદ્દત. અંત્ર=અંતર. બેને આ ભવચંત્ર (સંસાર
ચક્ર) દ્યુ છે તેને મૂર્ખ કહેવાર પણ સહજ તરી નય, ઈશ્વરને કંઈ અસાધ્ય નથી.

प्रभु चाहे सोही इश्वर करे, अचिंत्य अतर्क्य अकल गति,
मत सोची कुली मत तुं दया, अचल शरण ग्रहे कृष्ण पति. १५

कवित्त

ग्रहको संश्रव क्रीये जीव शुद्ध पुन्य होवै,
पूर्व होत गर्व, गर्व कृष्णकु न भाव है;
दासकु न दोष देख बिना नुन्य दीनतातें,
नाथ भृत्यदोष जानीके लगावे है;
देखी दैन्य दया दयानाथ, आवे मान रोप,
देव कवि ग्वाल करी पास रखे भाव है;
मातते दीठोंनो बाल तेसे भक्त साध प्रभु,
राखे टारे आप इच्छा यत्न ते तन जावे है. १६

भक्तगण्यंद

देव विदुष कीए कपि बहव, जक्त कहे धर मूरख ताको,
काकभुशंडी गरुड प्रयोध बहन विष्णु सुही जश जाको;
शुक्र कविमतिमंद कर्यो अति शानपनो बलीकी अचलाको,
नाथ दया करे चाहत सो जीय हर्ष न शोक धरो तुम ताको. १७

कवित्त

ओखदसो रोग जाय, शास्त्र धोले साची बात,
पं कीतने दीनमें सो काहुकु न ज्ञान है;
कौन गोली कौन तीर भेदे को निशान कहो,
केते दूर जाय केते घावते कृष्णान है;
केती टेर सोबो जागे, कोन शब्द होवै ज्ञान,
कोन भाव कोन बात छुटे त्रिया मान है;

तेसे कृष्ण नाम मनकामना पूरे हे खलु,
 पें केते दीनमें सो दयानाथ जाने है। १८
 ध्रुवजी प्रह्लाद बली रुक्मांगद अंबरिष,
 भीष्मादिक तरे, पचे रहे भक्ति मांही है;
 पांडो ध्रुवजा भीली गणिका गीध अजामेल,
 व्याधादि बीना साधन कृष्ण प्रही वांही है;
 प्राचीनबर्हिष नृप रामतात नृगादिक,
 प्रसु ना प्रसन्न सुक्रीत, दीने बहाही है;
 कीतने ना करे कछु, दयानाथ रीजेहु ना,
 चाहे सोइ करे एसो निश्चे एक नाही है। १९
 साधन संपूरण करे सोही वैकुण्ठ बसे ऐसे,
 निश्चे नहि सहु परे रहे जो पापीष्ट है;
 शुकदेव व्यास परशुराम हनुमान बली,
 विभीषणादिक आज भूमिपर तिष्ठ है;
 अजामेल गीध व्याध गणिकादि परम धाम,
 का हरि सेवा साधी परम मिष्ट है;
 योग्यको अयोग्यको प्रमान कछु नहि दया,
 चाहे सोही करे कृष्ण इच्छाही बलिष्ट है। २०

कुंडलीयो

साधारन अरु सुघरको, हरि कर हे सब हित,
 ज्यों चौपटके खेलमे पासाके कर जीत;
 पासाके कर जीत कृष्ण इच्छा सोहि पासा,
 मुग्ध विजय कबु सहज पराजय प्रविन प्रयासा;

(२१) सुघर=अतुर. साधारण भावसु अने अतुर अधातु द्वित मधुना
 हाथमां छे. मुग्ध=भूर्ध.

कहे दयो हरिदास कृष्ण रुचि सबको कारन,
 नहि प्रयत्न परमान, चतुर जड अति साधारन. २१
 बांही बसे तहु बस नही, हरि स्वतंत्र ही होइ,
 जीमी कर चौपट पासा तहु कहो करं नहि कोइ;
 कहो करं नहि कोइ, करं कबु अपनी मरजी,
 धीन मरजी ना करे, करो कीन कोटीक अरजी;
 कहे दयो हरिदास प्रयास ना चले बल नाहि,
 आस राखी आसंग न करी प्रभु कबु बस नाही. २२

कथित

श्रीपुरुषोत्तम जाको जेसे तुम बरुन हीं नो,
 का प्रमेय का प्रमान तेसे अनुसरेंगो;
 करुनाके साधन के शास्त्र बचन दोहु है,
 श्यानो समुजेंगो सुनी, मुख ज्यों लरेंगो;
 एकसो न कृति कीए बीना क्युं रहेगो जाय ?
 एक सेहेज बनी करे, आश्रय बल धरेंगो;
 मन संदेह टारीवेको यत्न कबु कर देखो,
 दयानाथ धारे तामें फेर नहि परेंगो. २३

कुंडलीयो

न कीयो में तासु न भयो, कीयो हेत तो होत,
 क्यों यत्न सो भयो है, हुं अलसी सुख खोत;
 हुं अलसी सुख खोत, कृपा मन भ्रम उपजावे,
 सब कछु तेरो कीयो वनत तों दुःख क्यों पावे ?

(२२) बांही=दाय. पासा दायभां छांय आपछे बस नही, तेभ श्री
 स्वतंत्र छे. आसंग=दक्ष; जे२. (२४) अलसी=आलस्य.

कहे दयो हरिसु मिल्यो में तीतो करी सकीयो,
 सब करवेको बल तो रुचतो सब क्यों न कीयो ? २४
 कोटी वचन सुनीवो करे, हीयमें धरे न एक,
 जब जेसी इच्छा हरि तब तस उपज विवेक;
 तब तस उपज विवेक और सुधी होइ तहु न बने,
 फीर सोचे वे नीतिप्रति तहु हरि कर सब नमने;
 कहे दयो हरि इच्छा शक्ति सबतें मोटी,
 शकट खान ज्यों निजकृति बल न टरे वीधी कोटी. २५
 यही करनो है यह समय यों कही शके न कोइ,
 होय सही कबु ना बने, हरि रुची होइ सो होइ;
 हरि रुची होइ सो होय, कोन विधि कोउ न जाने,
 निपजे पाछी दीखे, सुह्र का प्रथम बखाने;
 कहे दयो हरिदास अकल गति आशय को लही,
 ताते निश्चे कही न जाय कृति समय एक यही. २६

प्रकरण ७-विज्ञप्ति-प्रार्थना

कवित्त

जो विधि प्रसन्न आप सों करि प्रसन्न रहूं,
 वेसी मति दीजे मोकु, और कहा काम है ?
 राजहुं न भायो दयो, धिक तामें सुख पायो,
 दुःखको में सुख मानुं, भावें घनश्याम है;
 रेन दिवस येही अभिलाष मेरे मन मागुं,
 कोन भाती कृष्ण मेरे पावें मोदश्याम है;

बेर बेर येही कहुं नाय, तिहारो बन्यो रहुं,
 आपकी कृपाकटाक्ष मेरे सुखधाम है। १
 साधन नहिं तेसो, निकट रह्यो जाय जेसो,
 फरुं जोर केसो, कृष्ण चाहो तेसैं राखिए;
 नाहें साचो नेह नाहें आश्रय द्रढ दीनताहु,
 रीझो एसो नाहीं फलु, कहो कहा दाखीए ?
 अंतरफी चाह जानो, अंतरज्ञ कहें कहा ?
 दियो जाय तदा दास दोष दूर नांखीए;
 नां तो और अरजी एक, कछुवाके अंढालों
 चित्ततें न टारो दयो, दया दीठी झांखीए। २
 नाग काली सीस पाय धारे, ब्रंदावनमें सधारे,
 पाये गोपीके उदोजधारी, टायों ब्रहे त्रास है;
 अहत्या परसाये पाय आप टारी सुख दीनो ,
 सीस बली थाप्यो, जासुं गंगाको प्रकास है;
 रायसुमें पूजे अम्र, शंकरादि ध्यान धरें,
 पद्या पल छोडे नांही, सदा जाकी पास है;
 श्री गोपीजनवल्लभ सोही चरणारविंद
 एक बेर दया माथे धारो अभिलाख है। ३
 जो मुखसों बांसुरी बजाइ रासमंडलमें,
 जो मुख अधरामृत सर्वस्व गोपी केरो है;

(२) अंढालों=भुली नज्मो. जीले अर्थ-आल्यभुषा छाननी भाङ्क (१) अल
 नतना पक्षीनां छंडा दूरथी नजर वडे न सेवाया करे छ तेम प्रभु दूरथी पा
 भास छपर नजर राख्या करे, अम्र कविना छेवानो आराध छे. (३) परसाये=
 २५२५थी. त्रील कवित्तमां श्रीप्रभुना पजनान् २५२५थी के कार्यो धयां तेनु वरुन छे
 गंगा जेवी नदी के विष्णुना पजमांथी नीकली छ तेवी पवित्र नदीवाजो प
 पतिरालने माथे भुञ्ज्यो अटली कृपा करी.

जो मुखसों गुह्य बात करो राधा प्यारी संग,
जो मुख रसपान रसिकजनके घनेरो है;
जो मुखमें विश्वरूप माताकुं दिखायो नाथ,
जो मुख वरदान दीने सतत आप चेरो है;
सो मुखारविंदसों श्रीकृष्णचंद्र एक घेर,
कहना करि कहिए प्रभो, दास दयो मेरो है. ४
जो श्रीकर करिकें तुम गोवर्धन गिरि धायों,
जो श्रीकर करिकें कर गहो पद्मालयाकों;
जो श्रीकर करिकें प्रजवाला ब्रह्म ताप ह्यौं,
गिरधारी प्रपन्न दान दीनो निर्भयाको;
भल्यो महिमाखन प्रज भक्तनकों जो करसों,
कीनो परिरंभन तन श्यामा सुखमयाको;
सो श्रीकर करिकें श्रीनाथजी कृपानिधान,
निज जानी निज बलतें ग्रहीए कर दया को. ५
राधामुखचंद्रके चकोर सदा जो लोचन,
जो लोचन छब देखी कबु ना अघाइए;
जो लोचन जसुदाकी भीतीतें सजल भये,
आनंदके सिंधु अलसाते जब घ्याइए;
खंजन मृग मीन कंज लाजें जो लोचनतें,
जो लोचन छब देखी कबू नां अघाइए;
एक घेर सो लोचन श्रीजी अपनेही बल,
कृपा भरी निज जानी दयापें ठलाइए. ६

(४) चेतो=दास, गुह्य=गोप्य. राधा अवित्रभां सुगुणं वर्णन छे. (५) पायभाभां
कर ओरले हाथनुं वर्णन छे. (६) अलसाते=घसी नहने. अघाइए=वृक्ष यधने.
छात्रां लेखननुं वर्णन छे.

वानी हरि गुन गावे, हस्त कृष्ण टेहेल करे,
 श्रुति कृष्ण कथा सुने, ओर जाने खाख है;
 नैन लखे नंदलाल, घ्राण कृष्णपद प्रंदा,
 पाय धाय भक्त दर्श, छांड लोभ लाख है;
 मन कृष्णरूप बसे, शीश नमे कृष्णसंत,
 कृष्णसे विमुख बंचित जाने भृगुसाख है;
 इंद्रि सह प्राण सदा श्रीजी सनमुख रहे,
 दीजीए दयाकुं गुरु, ऐसो अभिलाख है. ७
 भागवेंतें मान घटे, शोभा गुन ज्ञान घटे,
 आदर सनमान घटे, ओढे तब यांही है;
 भक्तजनको लाजे टेक, कुलकी मरजाद मेटे,
 बडोपनो बहो जाय, मिटे हेत चांही है;
 कट्ट येन सेहेनो परे, दीन होय रेहेनो परे,
 स्तुति वैन केहेनो परे, छेइ याके मांही है;
 आप बिना जाचवो न, नाथजी निभावो नेम,
 दयो कहे मांगे सम नीचपनो नांही है. ८
 पन्हैया बनावे तातें, रईदास राख्यो पास,
 नामा वरु व्योतें सीवे, केसे बने त्यागनो;
 सेनों नाई क्षौर करे, सिदामा बनावे दाम,
 धोवी धोय दे पुझाग, बने नहीं भागनो;
 नरहरी सोनी घेहेनो, जनी दासी टेहेल करे,

(७) श्रुति=अन. लखे=देखे. घ्राण=नाक. भृगुसाख=वांछेरो अथवा साक्षात् पश्य.

(८) ओढे=लांछि करे. (भागवाने).* चांही=याचना. (९) पन्हैया=भासडा.
 व्योतें=बछे. सीदामो भावी जेछे भयुराभां कृष्ण अवहेपने कुलना दार पहेराव्या
 छता ते तेने वरदानआप्युं छे. दाम=कुलनी भावा. घेहेनो=धरेछुं.

फिंगला तो नाचे गावे, चहिए अनुरागतो;
 दयाराम ब्राह्मन लही डरपो हो दिनानाय,
 श्रीमुख देखैयो नित्य, कछु नहीं मांगनो. ९
 दुष्ट मिले सबी संगी, मनतो है माया रंगी,
 भटकयो न छोडे में तो बहोतेरो घेरुं हुं;
 कछु नाहीं चलयो मेरो, हरिको भरोसो राख्यो,
 जो करो सो दया नाथ, काहुकों न टेरुं हुं;
 काहुकी न आस माँहुं, आसरो हू नहीं कोई,
 रेन दिवस कृपानाथ, तिहारी ओर हेरुं हुं;
 फान खोली सुनियो, पुकार मेरी श्रीजी आप,
 चाहों जय बुलैयो, में तुपें माला फेरुं हुं. १०
 कछु हेरो मती मेरो, मेरो सब हे अंधेरो,
 कियो माया चरो घेरो, सदा वाको पेखीये;
 दोष नहीं एते जो लिखो गिती निनें करो,
 अम होई सकुमार, भुलें सुख लेखीए;
 मेरेमें भली यस्त नहीं है कछु कृपानाथ,
 जेसो तेसो शर्न पर्यो, दयाकुं परेखीए;
 आपकी कृपाके धल कर ग्रहीए कृष्णचंद्र,
 सब छोडी आपकी बडाई और देखीए. ११
 करी तुंड गिरे कन्न चेंटी परचार जीवे,
 रंच र्हामें देखो मेरी सबी पीडा जावेगी;

(१०) घेरुं=पेरायलो. टेरुं=सेवा करे. हेरुं=लेखे. (११) मती=नहिं. भारुं कंध
 लेशो नहिं. (१२) करी ई=दायीना भुज्जभांथी दाया पडी नय तेनाथी प्रीतिओना
 परिवार छवे छे, पछु दायीनुं कंध ओखुं यतुं नथी; तेम तमे लगार भारा सामु
 लेशो तो भारी पीडा नदी रदेरो अने आपनुं कंध ओखुं नहिं यथ नय.

बडे सो जो क्योंहु करी आतुरकी आस पूरे,
 आपे सदी सहज मेरो, कहैत अजा नावेगी;
 मासुककी मीठी दीठी आसककी जीवनी है,
 अम नां मेहेवूवकों पैं मेहेर जये छावेगी;
 कृपानिधे दयानाथ, जान राय कृष्णचंद्र,
 मोहे कृपादृष्टि किये कहा खोट आवेगी ? १२
 मायाहू तिहारी भ्रष्ट करे जोरावारी कृष्ण,
 जीयतो अकेलो असहाय अरु रांक है;
 कोटी रिपु ताके पाछें, मोह सेन्या घेरी लीनो,
 नाथ आप साखी बने, कष्ट आडो आंक है;
 उदरकी लाय सो तो, बडीही बलाय तामें,
 शास्त्रमूढ जूति कूटे, क्यों न सेवा चांक है;
 पैं प्रभो दयाके सांच, बोलो तुम सों हमेरी,
 आप हाथ तरियो के जीवं कछु बांक है ? १३

छपे

पुरुष प्रेम तादृश अनन्य यमुनातट निज बल,
 कृष्ण सांग हरिदास सतत श्रंदावन विन पल;
 अलअनपायनी अनुभवि दृढ वंसिबट लहि निज,
 नटवर बस उदार सहज मंडल मधि सह द्विज;
 यह विधि इतनी है श्रीगुरु, दया दयापर कीजीए,
 श्रीहरि भक्ति सतसंग, उदाश्रय न बास प्रिय दीजीए. १४

कुंडलियो

कोटिनकी जहां तूटि हे का कोरीवें होय ?
 दावानल प्रगट्यो जहां, घट जलबुजे न कोय;

घट जल धुजे न कोय, करुं में अम अंव एसो,
चिंतामनि अरु भेघराजको करिवो तेसो;
कहे दयो हरिदास, प्रभो में नहिं कहि खोटी,
कहा कोरीति होय, तूटि जहां लाखन कोटी ?

१५

कवित्त

बिनती हे मेरी एक, साची सुनो दयानाथ,
करो वा न करो खुशी, हम तो सुनाइए;
शास्त्रपें करावो बोध, मायापें करावो रोध,
लीला अटपटी आप ईश्वरकी गाइए;
मनतें होय करियो तो काहूको काम नहीं,
कृपा दृष्टि करी नेक भक्तकों फिराईए;
कहो कछु करो कछु ताको उपाय नहीं,
एक बात जानें हम दियो तिहारो पाईए.
मन हाथ बाजी सब, सो मन है तिहारे हाथ,
नाथ कहुं निश्चै मन जीय हाथ नांही है;
कहोगे हैं, तब कहो प्रभू बडे बडे योगीराज,
छले जात बिनकुं का भद्रकी न चांही है ?
भले बुरं दोहू संग मिले भक्त जगत दोहू,
तेसो ताकुं रंग आप धायों मनमांही है;
दयानाथ ! उपरके समाधान कोटी लाख,
क्योंहु करं तरं सोई, गही जाकी बांही है.

१६

१७

कुंडलियो

जंतें गुन हें राबरे, ते ते औगुन मोर,
जो बस्सो तो उवरुं, पलपलको हूं चोर;

पलपलको हूं चोर, आपको बर्द थिचारी,
 प्रपन्न रखे रखोहों रखिहों मो जीन टारो;
 कहे दयो हरिदास, आप सथकों सुख देते,
 घग्नी सके न कोई, आपके गुन है जेतें.

१८

कथिच

जो पतितपावन तो माँ सों नां पतित कोई,
 अधम उधार हो तो माँ अवम उधारीए;
 जो गरीबके निचाज, नाथ हूं गरीब साचो,
 रंकके रक्षक हो तो, मैं हूं रंक तारीए;
 दीनके जो बंधू हो तो, माँसो दीन और कौन ?
 आरतके आता, मेरी आरती निवारीए;
 अशरण शरण हो तो, पर्यो शरण तिहारी,
 कोई भाँती कृष्ण काम, दयाकों तो सारीए.
 अविद्याकी सेना सब आपने लगाई मोंकुं,
 नहीं तो राखो जिनकुं कहो कौन सतावत है ?
 कहोगे धामें भक्तिभाव, सोहू आप दियो पाये,
 करुना करी द्यो तो, का मोंकुं नहीं भावत है ?
 आप करो मनतें तो कौन बात होवे नहीं,
 नां करना सो तो बात लाखन बतावत है;
 दया नाथ तारो आप, तबही तराय निश्चै,
 मुखसों ना कहे दास, मनमें तो आवत है.
 अजामील व्याध गीब गुनकादि तारे पापी,
 प्रभो माँ अधिक एक तारो वह न्यायतें;
 धर्महीन पापपीन होय सोही शर्म गहे,

१९

२०

भक्त्यादि बल जिनमें, डरपे सो कायतें;
 शर्न पर्यो छोड़ुं नां, श्रीमुखसों बोले आप,
 सत्यवादी कोन दूजो श्रीगोकुलरायतें;
 एती सब बात त्वागी, दरपोके* दीनानाय,
 तो फिर का एक दयो हूच्यो तो बलाय तें ? २१
 बकीही अविद्या ब्रजवासिनकी हती कृष्ण,
 शकटासुर लोभ, मोह नृणव्रत जानिये;
 बत्सासुर साहस बक दंभ हों प्रलंब मच्छा,
 धेनुक मद अघासुर कली कटयो मानीए;
 दावामि क्रोध द्वेष काली गोविषय प्रपभ,
 असुर हैं बडाइ केशी क्रूरता बखानिये;
 शंखचूड छल, हस्ती कपट, कंस काम हन्यो,
 नाथ निज निशंक त्यों दयाको दुःख जानीये. २२

कवित्त

अजामील आदिकामी, क्रोधी कालीनाग आदि,
 लोभी कदर्यादिक तारे गाये आप हैं;
 महा अभिमानी हरि गुरु भक्त ब्रह्म श्रोही
 रावन, दुर्योधनादि तारे यिन आप हैं;
 अति दुष्ट बकी गीध कंस व्याध गुनिकादि,
 तारं अगनित शास्त्र गावत अध्याप है;
 ऐसे दयानिधे कृष्ण, दीन दयापें न दया,
 आवें रुकी गइ ठेर मेरे बडे पाप हैं. २३

(२१) * पाठ० दबकोये=दुःखार्थ करो, पाठ ५५१ करो. (२२) मच्छा=भासर.
 गो-धृष्टियो. धृष्टियाना विषयस्य ते प्रपभासुर. आभां भागवतना पानेनुं आध्या-
 त्मिक रूपक समझव्युं छे. (२३) रुकी गइ= अटली अर्ध.

द्रव्य विना दुःख भारी, धन है महा कष्टकारी,
 उत्पत्ति रहन व्यय भर छेदके अति;
 संची जो मरे प्रेत बने, सची कृपण कहें
 तूतें स्वर्च दंतो आयु केतो सो न है गति;
 हरि गुरु संत सेवा, वित्त विना नांही होत,
 गृहस्थि को जीवन दाम, सबि नां बने यति;
 दयानाथ एसो करो, आयो काम अटके नां,
 धन मन्न भटके नां, सदा आपमें रति. २४

स्वभाविक दुष्ट हुं मैं, दुष्ट कृति करनें लगूं,
 शरणागत जानी प्रभो, पापतें बचाइए;
 अपनो संबंध जोर मानी कबु कर्म दो तो,
 दंडतें बचाय मौकुं, रुचे त्यों नचाइए;
 आप इच्छा जानुं साची, मो कृती न मानुं बेसो,
 समुझ्यो ये आगे मेरो, हियो नां बचाइए;
 दयाकी ए विनती श्रीकृष्णचंद्र सुनी चाहिए,
 आपकुं न भावे सो कर्म नां रचाइए. २५

मार्ग अनुसार कृती मोसों तो बनी नाहीं,
 ताको परिताप रैन दिवस हिये लाग्यो है;
 अनुचित कर्मको समूह नित्य बने ज्यों,
 मेरे सो प्रयत्नसों तो जात नहीं त्याग्यो है;
 काम दामादिकतें तो मन्न अज्यौं हट्यो नांही,
 काल आयो सिरपें ओ तन्न जोर भाग्यो है;

एसे समे निज जानी दया पाणि ग्रहीए श्रीजी,
साखी होत बुरंगो मैं भय भारी जाग्यो है. २६

लक्ष वातकीमें वात एक कहुं सुनो श्रीजी,
क्योंहुं नहीं द्रुवुं आप कृपा करी तारोगे;
साधन कराय तारो, सोहु योग तिहारे हाथ,
नां तो आँधो सूधो मानी, सहज पार पारोगे;
आप इच्छा नाही तो, साधनसें होत कहा,
प्राप्त योग भयो मृषा प्रतिबंध डारोगे;
अनायास या अयास कहै दयो निश्चै नाही,
मरंगो जो मारोगे, बचेगो उचारोगे. २७

चिंताको मारो रेनदिवस मग्न विकल अति,
ताते सेवा सग्ननमें लागे नहीं का करुं;
धर्महीन पापपीन दुष्ट भो सुभाव मेरो,
जीतयेको जल मेरी पास नहीं पची मरुं;
मेरो सब बल श्री महाप्रभो आप साखी भये,
मेरे साधन बल हुं दुस्तर भों क्यों तरुं;
फहत नहीं बने सखी, जानत हो अंतरज्ञ,
दयानाथ कृपा बिना छेश क्यों करी हरुं. २८

साधन कराय तारनो जो धर्यो नाथ तोतो,
वाको सव योगहू मिलाय आप दीजीए;
जो केवल कृपाहीतें राखियो विचार्यो है तो,
दे द्रढ विश्वास मेरो हीयो सीरो कीजीए;
दीन पराधीन जीव दुष्ट हुं मैं सखी भांती,

तोहु क्षमासिधु दास जानी नहीं ग्वीजीए;
 दुष्ट चिंता दावानल दहे मोकुरेन गोम,
 दयानाथ येगी अथ दयापें तो गीप्रीए. २९
 महापापी आतताइ दुष्ट भ्रष्ट नीच योनि,
 तिनहुकों तारे जानें भक्तद्रोह कीनो है;
 वकी व्याध इंद्र पांडो आदि कर्म उंधो कीनो,
 सोहु कृपासिधु श्रीजी सूखो मानी लीनो है;
 कर्म ज्ञान भक्त्यादिक माधन नां संसकार,
 वेसो मलमास आपहीसो करि दीनो है;
 अहो दयानिधे कृष्ण वेसी दया दीन जानी,
 दयापें हू करो दयो सयी धर्महीनो है. ३०

कुंडलियो

मायों मन उद्वेगको, सेवास्मर्न न लागि,
 विषयादिक दुखरूप तहु वहां तें क्योंहु न भागि;
 वहां तें क्योंहु न भागि, अधिक तालें चित्त चिंता,
 उचित करे अनुचित तजी, तुम प्रेरो भगवंता;
 कहे दयो हरिदास, उपाय करीहुं हायों,
 करो चाहे सो शर्न पयों निज दुःखको मायों. ३१

छपे

मदन मदनगोपाल, मन्थु मन्थु पर जागे,
 लोभ भजन पर, मोह विश्वमोहन पर लागे;

(३२) अभ, कोध, लोभ, मोह 'वगेरे' पाधक विषयो साधक जनी लय
 अभ कवि भांगे छे. लोभ के, अभ मदनगोपाल उपर उपजते, कोध कोध उपर
 थायो, लोभ लजन उपर थायो, वगेरे.

गर्व भ्रत्य मात्सर्य छहुं पर आलस दुष्कृति,
 द्वेष रहो दुःसंग, विषय रहुं छेश छेश अति;
 भय अन्याश्रय रूप असमर्पित, वियोग मंश्रुति मति अधम,
 सच बाधक साधक बनी, दयो कहे गुरु करुना करिय मम. ३२

मत्तगयंद

भक्ति बिना न मिले सुख सो सही, स्वस्थि बिना मन भक्ति न होइ;
 आइ कह्यु जदवा तदवा बनी, तासुं प्रसन्न न हों तुम कोइ;
 मन्न करुं थिर क्यौंहु असक्य, सुलागी रिपूसि अविद्यहुं सोइ;
 कान धरो न दया प्रभु विनती, कहो अब कासुं कहुं दुःख रोइ ? ३३

कुंडलियो

राज अधर्मी, कलि प्रबल, न चलि धर्मको जोर,
 साधू असाधुकों कहों, शाह ठरावे चोर;
 शाह ठरावे चोर, भ्रष्ट पाखंडि पुजावे,
 सज्जन गुनि हरिभक्त रंककों दुष्ट दबावे;
 कहे दयो हरिदास, आप कर मेरी लाजा,
 सत्य संकरूप निज लही, मम कर गहो भ्रजराजा. ३४

कुंडलियो

अलि पतंग गज मीन भ्रग, जानत जिको जान,
 तहु निज थल बचि नां सके, का करी परवस प्रान;
 का करी परवस प्रान, बचे नहिं आप बचायो,
 मति प्रकृति निज हाथ, ढील का जवें फिरायो;
 कहे दयो हरिदास, भ्रष्ट घी भई बल कली,
 बचुं बचायो प्रभू हों, असक्य आदिक ज्यों अली. ३५

प्रकरण ८-अथ स्तुति

छपै

श्रीवल्लभ श्रीबिट्टलेश, श्रीगोवर्धनधर,
 राम कृष्ण गोविंद, मदनमोहन मनोहर;
 केशव कमलाकांत, कमललोचन कृपाकर,
 नंदयशोदावाल, गोपीवल्लभ राधावर;
 हर सकल पाप संताप हरि निज जन जय आनंदकर,
 जय दयानाथ आनंदमय, पुराण पुरुष परात्पर. १

कविस्त

विद्याकी अवधी जब भागवत आछो आयो,
 कविताकी अवधी श्रीगोविंद गुन गाये हैं;
 कीरतिकी अवधी श्रीकृष्णदास कहायो जग,
 चातुरता अवध सोई श्रीपति रीझाये है;
 लाम अवधी श्रीजीपें शुद्ध प्रेम प्रगट्यो जब,
 माधुरता अवधी, गोपीनाथ द्रष्ट आये हैं;
 भक्ति अनुरागनीकी अवधी ब्रजपति जुकी,
 दयानाथ श्रीबिट्टलेश शास्त्र सहराये है. २

मत्तगयंद

श्रीगुरु श्रीवल्लभ श्रीबिट्टल श्रीमद्वृष्णमुरारी,
 श्रीब्रजभानुसुताप्रिय श्रीयमुनावर श्रीगिरिनाथकधारी;
 श्रीमदगोपीपति ब्रजवल्लभ गोकुलनाथ सदानंदकारी,
 नाथदया प्रभु श्रीधर सुंदर, श्रीपुरुषोत्तम देव भवारी. ३

(२) सहराये=अपथा छे. (३) भवारी=संसारना शत्रु.

છપે

શ્રીગુલસીજી દરસતેં કોટિ જનમ અથ માજે,
 પરસત પાવન તન, રોગ અભિવ્રંદન પ્રાજે;
 સિંચત કંપે કાલ, વુવત હરિ સમીપ વસાવે,
 અથા અવન ગુનન કરે, પ્રવર મુંવિત સો પાવે;
 વલ દયાનાથ શ્રીકૃષ્ણપદ અર્પી અકચ ફલ ઝચરું,
 સો શ્રીવ્રંદા હરિપ્રિયાકોં નમસ્કાર અગનિત કરું. ૪

વ્રતોપવાસ નીમ સય કદ્ધચાંદ્રાયનાદિ કરિ,
 પિત્રિ ગયા શ્રાદ્ધાદિ હોમ જપ આદિ રુચી ધરિ;
 તુલા પુરુષ દાનાદિ કોટિ શ્રાદ્ધાણ દહ મોજન,
 તીર્થ યજ્ઞ સય જો ફલ, સો નૈવેદ્ય જનાર્દન;
 જો દયાનાથ અર્પ્યો ન સો અન્ન શ્વાન ચિત્ર માંસ ગૌ,
 જલ મદિરા મુત્ર સમાન મુનિ પ્રકટ વચન શ્રુતિશાસ્ત્ર વહુ. ૫

કવિત્ત

તિમિરપેં તેજ રાહ્યો, તેજપર ચંદ રાહ્યો,
 અરીપર અરી ગદા રાણે વેદ વાની હૈ;

(૪) આ છપ્પે તુલસીના સેવન વીસે છે. તુલસીના દર્શનથી ઠાડી જન્મના પાપ નાશ, આપણા અંતમાં તુલસીને ધારણ કરવાથી અથવા હાથથી સ્પર્શ કરવાથી શરીરના પવિત્ર થાય ને અભિવ્રંદન એટલે નમસ્કાર કરવાથી રોગ મટે તથા સર્વથા ઉછેરવાથી કલ્યાણ કંપે છે, ને વાતવાથી હરી સાથા વસે છે. શ્રદ્ધાથી એમના શુભાંત ગાન કરે તે સૈથી શ્રેષ્ઠ થાય ને મુક્તિ પામે. હવે એટલે તુલસીપત્ર કૃષ્ણના ચરણ ઉપર ચડાવે તેને તો કલામાં ન આવે એટલું કૃત્ર થાય છે. તે હું પણ હરીને ધ્યાનમાં વાલા એવા તુલસીજીને અગતીય નમસ્કાર કરું છું. અથ=પાપ. પરસતપાવન=સ્પર્શ કરતાં પવિત્ર થાય છે. (૬) તિમિરને પ્રમાણે તેજ (વારાણું) છે એટલે તેજથી અંધકાર નાશ પામે છે; તેજ (વારાણું) તે ચંદ્રના તેજથી દબાય છે. એમ વેદની વાણી કે શત્રુપર શત્રુ ગદા ચાખી છે. હાખલા તરીકે, નાચને માથે ચઢે,

નાગપેં ગરુડ ગાસ્ત્રો, કામપર વામ રાસી,
 વામપર વેનૂ ગાન, મોહનતા સોંતી હૈ;
 શંખપર રમા ગાસી, ચોરીપેં લઘુ લાઘવ,
 યદુ રામારમન ઝર્દીરેત તાન માની હૈ;
 દયાનાથ ईश्वर, હૈં ઢરતો હૈં કાહુકોં ન,
 તોહૂ દરવાર જાકેં એસી સાવધાની હૈ. ૬

છપૈ

કૃષ્ણ રામ હરિ શિવ ધ્રુવ-વિશ્વનાથ પ્રભૂ,
 સુરશૌરિ દ્રઢ જેષ્ઠ શ્રેષ્ઠ શુચિ વિષ્ણુ જિષ્ણુ વિભૂ;
 સર્વ શર્વ પ્રભુ મત્સ્ય કુર્મ યુધ વ્યાસ દેવવર,
 શ્રીશ શાંત ભવ સ્વામિ શુદ્ધ અજ યદ્ધ વ્રક્ષ પર;
 કવિ દૈત્ય દક્ષ ગુરુ શ્યામ અઢસત્વ શ્રેયશશી સૂરજય,
 રસ હંસવીજ પ્રિય સાક્ષિ શુભ, દયાईશ આનંદમય. ૭

પ્રકરણ ૯—અથ હરિ નામોત્કર્ષતા

‘કવિત્ત

વેદ શાસ્ત્ર વ્યાક્રન પુરાન કાવ્ય પિંગલહું,
 વાની સવ વૈદક જોતીસ ગતિ લક્ષો હૈ;
 વતીસ છત્તીસ દહ ચોસઠ પ્રવીન ગોત્ર,
 ઈકોત્તર શત તારે, કર્મ મૂલ દહો હૈ;

કામ (કામી પુરુષ) માથે વામા (મુંદર સ્ત્રી) છે, વામા વેલુના ગાનથી છતાય
 છે, એમ મોઢ લાગે છે. રાંખને માથે રમા (લક્ષ્મી) ને રાખી છે, તે લક્ષ્મીની
 ચોરી થાય છે, ચોરીમાં લઘુલાઘવી લેખાયે છે. એમ એકેકને માથે રાતુ છે. પણ
 શ્રીકૃષ્ણ બહુ રામારમનજીવાં ઝર્દીરેતા છે એટલે તેને માથે કોઈ નથી. (૧) વતીસ
 છત્તીસ ઈત્યાદિ=અતીસ લક્ષણવાળો હોય, ઇત્રીસ સગરાગણીઓ બાહુતો હોય, ચોસઠ
 ક્ષામાં પ્રવીણ હોય, એકોત્તરસોને તાર્યા હોય, કર્મનાં મૂળ બાળી નાખ્યાં હોય,

ત્યાગ જ્ઞાન દાન મંત્ર જંત્ર તંત્ર જોગ જહ્ન,
 તીર્થ નેમ વ્રત નિરને વાહીમેં રહ્યો હૈ;
 સકલ ધર્મ સાધનકો જ્ઞાતા સો પંડિત વે,
 દયારામ સદા જાને કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહ્યો હૈ: ૧
 પાપ તાપ ટારે, ભય સંકટ નિવારે,
 ઝોપ ઉદાસી મિટાવે, મન ઢારે મોહ પ્રામમેં;
 કામ ક્રોધ લોભ મોહ મદ મત્સર દૂર કરે,
 અવિદ્યા સમાવે, મતિ રાખે ઘનશ્યામમેં;
 અનાયાસ સવે મુલ્ય, અશુભારી દલી ઢારે,
 જગત જસ કૃષ્ણદર્શ, અંત કૃષ્ણ ધામમેં;
 હૈત્યાદિ ફલ અનેક દેવે સ્વયમેવ સચ,
 દયારામ एसो વલ એક કૃષ્ણ નામમેં. ૨

છપે

સીત હરે સચ અનલ, હરે ચિત્ત સચહિ સુંદરિ,
 પ્રીતિ હરે કદુહુ બેળ, રાગ સચ પ્રકટ પ્રીતિ કરી;
 સ્વપ્રારતિ સચ હરે ન જાગૃત જાગૃત રૂ જાતિ સચ,
 તૃપા તૌય હરે સચ, મદન રતિ કરે વિરહ રદ;

હરે તુરત દુશ્વા મોજન, ધરમ સ્વપદી તૃપા* જલ નાસ કરી,

ત્યો દયારામ કરી પાપ સવ, હરે સચ રૂક નામ હરિ. ૩

હૈત્યાદિ. કવિ કહે છે કે, આ કવિત્વમાં કહેલી સર્વ વાતે નિપુણ હોય તો પશુ તેણે
 કૃષ્ણ નામ જાણ્યું નથી તો તે સર્વ વ્યર્થ છે. જેણે કૃષ્ણ નામ કહ્યું છે તેજ સકલ
 ધર્મ સાધનનો જાણવાવાળો પંડિત છે. (૩) સીત હરે અભિ શીવનો નામ કરે છે,
 સુંદરિ ચિત્તને હરી લે છે, કડકું વચન પ્રીતિનો નાશ કરે છે, ક્રોધ યતાં પ્રીતિ જતી
 રહે છે અથવા પ્રીતિ પ્રગટ થતાં ક્રોધ જતો રહે છે. અજ્ઞાનથી સ્વપ્રારતી પ્રીતિ
 જતી નથી કે જેવી જ્ઞાનથી જાય છે, પાણી તૃપાનો નાશ કરે છે, મદન રતિ
 વિરહ વેદનાને રદ કરે છે, ભોજનથી ક્રોધ જાય છે, ધર્મથી પાપ જાય છે હૈત્યાદિ.
 તેમ દયારામનાં પાપને હરિનું એક નામ હરે છે. રાગ=ક્રોધ. *પાઠ=તાપ તૃપા.

काशी नैमिषारण्य गया पुष्कर ब्रह्मात्रत,
 हरि कुरुक्षेत्र प्रयागराज भ्रगु प्रभास अघहत;
 गंगा सागर धनुषतीर्थ, हरिद्वार मानसर,
 गौतमि गह्वकि कावेरी नर्मदादि नदीवर;
 श्रीक्षेत्र तीर्थ पुरि धाम, सब सकल लोकावन ललित;
 नो दया प्रीतम श्रीकृष्ण, ईक नाम स्मरन मात्रहि फलित. ४
 एक दुर्वचन बहुत दिननकी प्रीति मिटावे;
 एक दीप ज्यौं बहुत बरसको तिमिर भजावे;
 एक चिनगि ज्यौं अगन दारु बड ओष उडावे,
 छुवत परसमनि बहुत लोह कंचन ब्रह्म जावे;
 इक वा अनेक करिनि बल बलि भजे नाद इक केसरी,
 त्यों दयानाथ ईक नाम हरि, सब दुःख अघ डारे हरी. ५
 तिथी बार नक्षत्र योग कर्नादि निष्ट हुइ,
 वाम पृष्ठ शशि, काल बार शुल दोष नहीं हुइ;
 व्यतिपात वैधृत विष्टि मृत्युयोग मय टरि,
 कालपाश यमबंट अपशुकन अमंगलहुं डरि;
 भय संकट चिंता चौर रिपु, पाप ताप सब थर हरत,
 सब अशुभ शुभ वनि दया प्रभू कृष्ण नाम सुमरन करत. ६
 महा पाप सब ताप कलेश रिपु रोग चौर भय,
 संकट चिंता शोक श्राप दुरमति जति दुःख लय;

(४) अघहत=पाप नाश करना. धनुषतीर्थ=धनुषकण्टि रामेश्वर. (५) भजावे=नसाटे. एक चिनगि धियादि=आगनी ओक चिन्तारी दहना मोटा दहन उडावे ॥ अने पारसमणिना मात्र स्पर्श खोडाना मोटा दहन इत्यनभय जनावे छे. ओक अथवा अनेक करी नाम दासीओनुं टोणुं अजवान सिद्धना नादही पक्ष नारी नथ छे. (६) वामपृष्ठशशि=चंद्र दाहिने पाछली आबुजे होय. (७) दुरमति=जति=क्षोभी, मुनी. लय=नारा.

આપત વંચન કર્મ કાલ માયા પ્રહ વલ ક્ષય,
મૂત પ્રેત અહિ ત્રશ્વિક વ્યાગ્ર અતિ દુષ્ટ પરાજય;
દુસ્વભાવ કુતરક ભ્રમ ઉદ્દેગ વિગ્ન પ્રમૃતિહુ ડરત,
પ્રતિવંધ અમંગલ અશિલ ટારિ, દયા કૃષ્ણ સુમરન કરત. ૭

કવિત્ત

વિષ્ણુમેં દેવ સકલ, સિંધુમેં સરિતા સવ,
હરિપાદાંબુજમેં સવ તીર્ય, ગાસ્ર ગાવે હૈ;
અદ્રકમેં શાક સવે, મચી પાક પાયસાન્ન,
શ્રીભગવદ્ગીતામેં સવો ગાસ્ર આવે હૈ;
દયા ધર્મ સેવા કર્મ, પ્રણવ મંત્ર ભક્તિ ભરૂં,
કૃષ્ણ ઔતારીમેં ઔતાર મવ સમાવે હૈ;
ત્યોં સવ માધન હરિનામમેં પ્રતીતી,
લંચકો મરોંસો દયા તાતેં દુઃખ પાવે હૈ. ૮
આમ્રાદિ તજી ઝંઘૂં ચાહિકે કંટાલ ગાવે,
ગંગાતટયાસી દુષ્ટ કૂપોદક ભાવે હૈ;
વિપકો જો કીટ મો તો મિસરીમેં મરી જાવે,
મીન ક્ષાર સિંધૂ જલ, સરીતા ના સોહાવે હૈ;
દ્રાક્ષ જવે પાકે તવ વાયસકો મુલ પાકે,
પાકે જવ નિવોરી તવ નીકો વ્હૈ જાવે હૈ;

(૮) અદ્રક=વનસ્પતિ વિશેષ. પાયસાન્ન=દૂધપાક. પ્રણવ=ઓંકાર. ભક્તિ=કરુણા. ત્યોં કવિત્તનો બાવાર્ય એ છે કે એકમાં અનેક આવી બધે છે તેમ સર્વ સાધન બ્રહ્માનામપર ભરોસો રાખવામાં આવે છે. માટે તે બીજી દુરનો ભરોસો-સાધનોપર ભરોસો રાખવામાં દુઃખ આવે છે. (૯) ઝંઘૂં=કંટાલ. કંટાલ=અંગ્રીજીનું કાંટાવાળું અડ. દ્રાક્ષના પાક વખતે કાચડાનું મ્હો પાકે છે અને નિવોરીની પાક વખતે સારું થાય છે. નીકો=સાવું.

आसुरी विस्तार कष्ट कृतिपे विश्वास रुचि,
दया प्रभू नाम श्रेष्ठ सेहेज सों न गावे है.

९

कोइ कर्मकों न अधिकार कलि आसुचमें,
शास्त्रकों उलंघी करे पंथ नहीं न्यायको;
भक्त्यादिक मारग दुस्साध्य अति कलिकाल,
श्रीमहाप्रभुजी भाखे, फिर संसे काहेको ?
आज्ञा जो सेवाकी है, सो धनी औ महस्य ताकुं,
हठी अकेलो करे, विभागी प्रत्यवायको;
तातें सब कल्पनाकुं दूर डारी कहे दयो,
शर्न प्रही नाम जपो श्रीगोकुलरायको.

१०.

कहेगो कोई हरिनाम पाप टारे मुक्ति देवे,
तब मन्वादिक और प्रायश्चित्त क्यों कहे ?
ताको हेतु प्राकृत लोक अद्वा बडे मंत्र,
अल्पपे न तासुं नाम ग्राहकको नां लहे;
अथवा तुच्छ दोषश्रृंगालादि टारिवेकुं,
नामरूपी सिद्ध कैसे प्रेरें लाजीकें रहें;
अथवा नाम महात्म्य ज्ञान होत मोक्ष पावे सयी,
वेसी दयानाथकी न इच्छा, शंक क्यों ग्रहे ?

११

(१०) अथवित्र कलिकावभां कोई कर्मनो अधिकार नहीं ये शास्त्रपथन
तोहीने कंई करुं ते न्यायनो पंथ नहीं, कलिकावभां भक्त्यादिक मार्ग दुस्साध्य ऐ
धियादि. संसे=संशय. एक करी अकेलो कंई करे तो दोषभागी थाय. (११) ताको
हेतु धियादि=तेनो हेतु प्राकृत लोकनी अद्वा वधास्वानो छ. मंत्रनो अल्प होय तो
तेनुं नाम ग्राहको ले नहि. अथवा तुच्छ दोषरूप कृतानं, शिखाजवां आदि राजवाने
नामरूपी सिद्ध लेवाभां आवे तो ते हेतु लग्नापनायेथाय ? शंक=शंका.

કુંડલિયો

ત્યોં હેં શિવ હરિનામમેં પાસેમેં પોવાર,
 પેં પરિહેં કે દાવમેં, સો કાહુ ન નિરધાર;
 સો કાહુ ન નિરધાર, તહુ ન છોડે અધ્યાસાં;
 લગે કાહુકી કચૂ લપે ન નિધાન નિરાસા;
 કહે દયો હરિદાસ, કૃશાનુ પાહન જ્યોં હૈ,
 કાયર કામ ન હોય, નામમેં નામી ત્યોં હૈ. ૧૨

મત્તગચંદ

સાધન ઔર કહે સુસ્થરે પરિઆજનકો તીતકો ફલ પાવે,
 આશુચ હૈ કલિકાલ વડો, ઝલ્ટો અપગચ સુવેદ યતાવે;
 નાંહિ વિધી રુ નિવેધ કછૂ અમ દામ ન કામ રુચે તસ ગાવે,
 કેવલ કેઝાવ નામ દયા કલિ, કર્તન ગાય વહીં હરિ આવે. ૧૩

કુંડલિયો

દુર્યલ નિર્ધન અધમ જડ અષ્ટ રોગી કલિધામ,
 ઇત્યાદિક તારે ન કુર્ડે, વિના શરન હરિનામ;
 વિના શરન હરિનામ, ઔર સાધન યનિ નાવે,

(૧૨) શિવ=કલ્યાણ. ખાસામાં જેમ પોવાર છે તેમ હરિ નામમાં કલ્યાણ છે. પણ તે દાવના પરવાપર છે, તે કંઈ કોઈના હાથમાં નથી. ને કે તે કોઈના હાથમાં નથી છતાં માણસ દાવ નાંખ્યો નથી છે, અધ્યાસ છેડતો નથી. કહાય કોઈક વાર તે લાગી નથી, અને તો નિરાશ ન લાગે તો નિરાશ મળે છે. હરિદાસ દયાશામ કહે છે કે દેરડાથી જેમ પથ્થર ધસાય તેમ નામમાં નામી કૃષ્ણ છે તેને પોહોંચવાને મયન કરવું જોઈએ, તે કંઈ કાયર માણસનું કામ નથી. કૃશાનુ=દોરડું, અગ્નિ. પાહન=પથ્થર. (૧૩) ને બીજું સાધન કોઈ કહે તો ઝાકરા ઈયાં મળવા જેટલું તેનું કૃણ મળે છે, કારણ કે કલિકાલને ધણો અપવિત્ર કલો છે એટલે તેમાં કરેલાં કર્મ તો વેદ પ્રમાણે ઉલટાં અપરાધ કરાવનારા થાય છે. પણ કલિકાલમાં કેવળ કેશવ નામનો વિધિનો નિધિ નથી. તેમાં કંઈ અમ કેવાય નથી તે ઈચ્છામાં આવે તેમ ગવાય. ઈત્યાદિ.

और चाहि अबिकारभ्रष्ट हो तहि भजि जावे,
कहे द्यो विधि निषेधता चहि तन मन निरमल;
सदा बेलि नहि होय नाम विन कोइ दुर्वल. १४

मत्तगयंद

जेप महेप प्रभृति जगत्गुरु, नाम श्रुति स्मृति आदि सहस्रावें,
सेहेज महापद देत न होय तु श्रेष्ठ अति सद्य कौन वतावे ?
यों समुजी मन भ्रांति टरे तब दैवि खरो, न तु आसुरी कहावे,
चेति दया कलिमें गति क्योंहुं न, नाम हरि निति काहे न गावे ? १५

कविस

बंदादिक बडे हरि नाम बडो कहे गावे,
गाय हरि पाये धने मोहु शास्त्र गावे है;
एक नाम अति महात्म, सयी कहे दिखे नांही,
तासुं अज्ञान जीव संशय मन लावे है;
ताको इह हेतु है तुर्त जो दिखावें फल,
आसुरीहू मुक्ति पावे, सो न कृष्ण भावे है;
तासुं दयानाथ मये, सद्य फल दिखावे नां,
दैवी वस्तु ज्ञान, मूढ चित्त नहीं लगावे है. १६
प्रतीती नां होई तहू फलीभूत कृष्ण नाम,
कुंता रश्मिंत्र फल्यो, प्रतीति कहां हती ?
औपव मंत्रादि श्रद्धा ज्ञान प्रार्थना न चाही,
अपनो गुन छोड़ें नां, जानत है महामती;
भरोंसे विनाहू नाम, फलीभूत होवे जान्यो,
एही विश्वासरूप, मनकी उलटी गती;

साधनांत नाम काम, नाम पुर्न दयागम,
रूप तो विधी निषेध चाहे नाम नां रति.

१७

कुंडलियो

तुर्त दिखे हरिनाम फल, जानि करे खल पाप,
ताते समुझि ढपि रख्यो, श्रेयद हर अघ ताप;
श्रेयद हर अघ ताप, आप हरि आदि कहे सय,
नाम प्रताप प्रबल क्यौं, व्यर्थसु कह्यो जाय तय;
कहे दयो हरि हार्द, गूड काहूको न फरत,
अभ्र ढप्यो अ्यो सूर्य भयो का दिखे न तूरत ?

१८

कपिच

पाप किये नर्कपात, सो तो सत्य वेदयानि,
क्यौं न सत्य हरिनाम कहे निष्कलंक है ?
जानी क्यू छुयो सोहू खान किये शुद्ध होवे,
ज्ञात पाप नाम टारे, कहेंत कहा शंक है ?
ईश्वरके नाम धर्म, ईश्वरसें ताके आगे,
बली तोहू जीय दोष, जीय धर्म रंक है;
दयानाथ कृष्णदास जानी अघ करे नाहीं,
क्यू भये तोहू व्यर्थ शून्य विना अंक है.

१९

मत्तगयंद

जो फल नाम दिखाव हरि सय, तो सय आसुरिहू गति पावे,
जानी करे खल पाप सदा मय, प्रायसचित्त गिरा उठी जावे;
और उपाय करे न कछु कोइ, चाहि सुही सत्र नाम दिखावे,
तासुं दया प्रभु जानि ढप्यो फल; नाम प्रताप सचो श्रुति गावे. २०

(१८) ढपिरख्यो=ढांछी राख्यो. हार्द=हृदय. ढप्यो=ढांछ्यो.

छपै

तीन वरन गुरु विप्र, तेज गायत्री जाको,
 सो वंदत सन्यासी, प्रणव महामंत्रहि ताको;
 प्रणव सोहि ओंकार, वंदकी आदि जानौ,
 हरि हि ओं नहि पढ़े, पाठ श्रुति निष्फल मानौ;
 इह वेद वचन परिमान श्रीकृष्ण नाम सर्वोपरी,
 अधिकार सदा सब वरनकों, विधिनिषेध नाम न हरि. २१

कुंडलियो

बनि आवे यह समयमें, सहज श्रेष्ठ हरि नाम,
 बालपनेको पेरियो, आगे ज्यों मुख धाम;
 आगे ज्यों मुख धाम, कृपा हरि सों बनि आवे,
 भाग्यहीन मतिभ्रष्ट कुत्तरकी भ्रम उपजावे;
 कहे दयो हरिनाम प्रतीती प्रीती पावे,
 सुहि हरि पावे, ता विन का साधन बनि आवे? २२

कबिच

कामादिक सब हरिनामादिक वहां न होइ,
 नामादिक हरि वहां नहीं कामादिके है;
 दोहू कहूँ दिखे संग, यत्न ना चलै अभंग,
 दीनताकुं राखे हरि, जानी ए अलीक है;
 सिंह स्याल एक ठाम, रवि रेनी, राम काम,
 मंमवे न साच जूठ, पाप जूठ ठीक है;
 पापकों प्रताप हरि नाम आगे नहीं चले,
 तोहू पाप जानी करे, दया ताकुं धिक है. २३

મત્તગયંદ

નામ રટે દુઃખમેં સુખમેં હરિ, સોહી પ્રવીન તજી ભ્રમ કોટિ,
નાંહિ મિટ્યો દુઃખ તુર્ત કહા, તહુ આસ્વર નામકી શક્તિ ન છોટી;
આશય ગૂઢ અતિ હરિકો, સમુદ્યો ન પરં જિનકી મતિ મોટી,
ભાવ કુભાવ દયા હરિ ગાયસુ, પાય હરિ સહી વાત ન ચોટી. ૨૪
કેહરિ જો ઘન આય વસે વહાં, ઔર સૃગાદિ રહેન ન પાવે,
પેં નીતિ આહાર ચલે હેહ લોભસુ ક્ષાય સ્વરો પરિ મૂલ વચાવે;
ત્યોં હરિનામ દહે અષ નાં જંડ દેહ ગિરં યશકો ફિર ગાવે,
નાંહિ નિવાન ઘચે જડ કુડ, નારસિંહમું દયા હિય આવે. ૨૫
સાપ ગરુડ કરી અરુ કેહરિ, ઇંચન અમ્મિ કયૂં ફક ઠામા,
તુર્ત દિલે દુય તોહુ કહા જગ, જાનત ઇક રહે પરિનામા;
મૂસકું મારી ઘિલાડ ઘિલાયકેં, ત્યોં અષ અંત કહે હરિનામા,
દીનપતો યિન દોષ દયા નહીં, જ્ઞાનિક તામું રલ્યો ધનશ્યામા. ૨૬
માતપિતાદિ સપથ્ય કરી કહું, શ્રીહરિ નામ સમાન ન કોઈ,
પંડિતહું ન કહું તિનકોં, દ્રઢ પ્રીતિ પ્રતીતિ ન નામજુ હોઈ;
સંસ કૃતર્ક કરો જિનકોં, ઘુવ નામ ન પ્રાપ્તિ મહાપદ સોઈ,
કહે તુ દયો કલિમેં હરિનામ વિમુક્ષ સ્વરંસ્વર આસુરી જોઈ. ૨૭
સંગ્રહ સેહેજ વને જાલ પાવસ, ગ્રીષ્મસુ હોઈ મહા સુખકારી,
સંચય અન્ન સુકાલ મુગમ પરં દુપકાલ કરે સુખ મારી;

(૨૫) કેહી=કેસરી, સિદ્ધ. સિદ્ધ જે વનમાં આવી વસે ત્યાં બીજા મૃગાદિ

રહેવા પામતા નથી. તેઓ બીજાને ખાઈ છે, પોતાનાં બચ્ચાને ખાતાં નથી. તેમ
તેઓ નીતિથી આહાર કરે છે, પણ લોભથી જડ મૂલ સાથે ખાઈ જતા નથી-તે
રહેવા દે છે, કારણ કે તેમાંથી બીજાને આહાર રહે છે તેમ સિદ્ધાદિ પોતાના જડ
મૂળ બચ્ચાને ખાતા નથી તેમ હરિનામ પાપને ખાણે છે. જડ દેહને બાળતું નથી,
કારણ કે તે હરિના યશ ફીફરીને ગાય છે. તેમ નરસિંહના હેથામાં આવે તે
કોઈ જડ પણ બચી જતું નથી. (૨૭) સપથ્ય=સોગમ. ઘુવ=નિશ્ચય.

मुल्लभ वालपने जु सगस्वती दुर्लभ चौवन मोद विचागी,
त्यौं हरि नाम दया अज मल मो अंत समे दुःख दुस्तर हागी. २८

छीय

भूतक प्रेत पिशाच डाकिणी शाकिणी राक्षस,
दुष्ट द्रष्टि बैताल सिद्ध चेटक समरित रस;
भयद क्रूर कुम्भांड शस्त्रराक्षस गन भैरव,
यक्षादि यमदूत दैत्य मह रोग ह्येस भव;
अही शक्ति व्याघ्र न चार रिपु अखिल अमंगल धर हरत,
कालादिक भय मय पाय भय, दया कृष्ण कीर्तन करत. २९

दुस्वभाव दुर्मति कुवासना कुसंग कुतरफ,
दुराचार धर्म संशय भय दुर्व्यसन आप न्नक;
आविज्याधि चों पाप तापत्रय नवग्रह रिपु दुःख,
अकथ ह्येस महदपराव महा चूक हानि सुख;
नृपभीति चौर अहि व्याघ्र छल संकट अमंगल दरि सकल,
मनकामन पुरन हरिभक्ति दृढ, दया नाथ हरि नाम बल. ३०

कवित्त

अति अनुचित कृति जानि क्यू भई संत,
अनूताप कृष्ण जाप किये पाप जात है;
कहेगो कोई भोगे बिना छूटे नहि संभवे नां,
कृष्ण कहेत पाप गहो कहेत नर्कपात है;
नामके भरोसे दुष्ट पाप करेंगे कहोगे,
जानी नित्य पाप करे सो कब पछतात है;
कृष्णनाम कुभी हरे, शास्त्र कहे सोहू रही,
दया नाथ इच्छा कहु थामें मली बात है. ३१

પ્રકરણ ૧૦—અથ ચિંતાદરણ સમાધાન

કવિત્ત

અજગરકોં અનાયાસ અહાર દેત હૈં દયાલ,
અંગીઅંગ દુમ પોપે, એસી જાહેં મેહેર હૈ;
અમ તૈં આજ લિયો, હોતહીં પયપાન દીયો,
ચિનુ માગે જાને દોષ દેસોં નહિં જેહેર હૈં;
વ્યાધકોં સદેહ સ્વર્ગ, પૂતનાકોં અવગતિ,
તિનહુંપેં દયા દેસો, કિયો જાને કેહેર હૈ;
વિશ્વકું ભગત દયા નાથ નામ ત્રિશંભર,
વિસરેંગે તોકું એક તોપેં કહા વૈર હૈ ? ૧

કવિત્ત

મતિકે પતિ ગનેશ કોટી વ્રહ્મહત્યા કીની,
ભાવજસોં અષ્ટ ભયે, કા ગુરુ દક્ષ સચે હૈ ?
નારદસે મત્તરાજ શ્રીહરિકોં આપ દીને;

(૧) અંગીઅંગ=પર્વતના શિખર. વચન તે ઇલાહિ=આને મોટપણમાં તું ઉચ્ચોગ કરતાં શિખરો છું, પણ નાનપણમાં જ્યારે રક્તિ ન હતી ત્યારે તેણે પયપાન આપું હતું; અને તે પણ મળભૂત, અસ્થિ, લોહી, માંસ, પરં વગેરે વાળા શરીરદ્વારા, અને તે પણ માંગવા વગર વળી પૂતના માત્રી થઈને વગર માંગે હેર દીધેલાં યાનમાંથી પયપાન કરાવવા આવી તે હેરનો દોષ દોઠો નહિં, અને તેને માતાની ગતિ આપી ! વ્યાધિ બાબુ મારું તેને સદેહે સ્વર્ગમાં મોકલ્યા ! એ તો નહોતું કેહેર કરવા જેવું છે. પવન્નુધ. (૨) મતિના પતિ ગણપતિનું મરતક મહાદેવે છેદીને હાથીનું મરતક લગાડ્યું એટલે હાથીના ગુણવાળા ગણેશ સુંદરડે વૃક્ષને તોડી પાડતાં તેમની નીચે બેઠેલા બ્રાહ્મણ તપસ્વીઓની હાલ્યા કરી; અર્થાત્ કે બુદ્ધિવાળા ગણપતિએ બ્રહ્મહત્યા કરી; ગુરુ બૃહસ્પતિન્દક્ષ એટલે ચતુર છતાં લોભધ સાથે બ્રહ્મ થયા; બ્રહ્મચારી બ્રહ્મરાજ નારદને વરવાળી ઇચ્છા થઈ ત્યારે બ્રહ્મચર્ય બંધ થતું અટકાવવાને વિષ્ણુએ નારદનું મુખ વાંદરનું કર્યું અગ્રે નારદે શ્રીહરિને આપ આપ્યો;

प्रकरण ११-अथ भक्ति प्रेमोत्कर्षता

कवित्त

नप तप तीरथ का धर्म नेम व्रत साधे ?
 योग यज्ञ कर्म कहा भयो ईद्री जीती है ?
 चार पट्ट नौ हू चीद अष्टादश पट्टे कहा ?
 का भये कुलीन रूप द्रव्य गुन नीती है ?
 का भयो त्रिलोक राजधानी ज्ञानी दयागी भये ?
 कहा मोक्ष पाए मेटी माया काल भीती है ?
 त्यों लौं सय श्रम दया जय लौं श्रीकृष्णचन्द,
 प्रानप्यारेसों न शुद्ध प्रीतीनां प्रतीती है.

१

छपै

सो नर जन्म्यो व्यर्थ, नहीं जामें कछु हुन्नर,
 सो हुन्नर सुहु व्यर्थ, तव हि तातें मन स्वारथ;
 सो जर सोहु व्यर्थ, भयो न जिनतें परमारथ,
 सो परमारथ व्यर्थ, तवहि तातें मन स्वारथ;
 सो स्वार्थ हु अति व्यर्थ है, जामें प्राप्ति न परम गति,
 सो परम गतिहु पुनि व्यर्थ है, दया न जो श्रीकृष्ण रति.

२

कवित्त

तेजस्वी तरणीसम, आनन्द 'चंद्र' जेसो,
 बुद्धिसम विघ्नराज, ईन्द्र वैभौ पायो है;
 भनीभी कुवेर जेसो, रुपवंत काम हू ज्यों,
 रोमहर्षसों आयुष, छमी भूसों कहायो है;
 वानी सम विद्या सन्त शीवी जस विक्रमसों,
 जनकसों ज्ञानी, दानी नृग सरसायो है;

(३) तरणी=व्यर्थ. छमी=क्षमावान.

એસો મયો તહુ કહા મયો કહે દયારામ,
જ્યૌલૌં રાધાનાથજૂંપેં શુદ્ધ પ્રેમ નાયો હૈ.
પંડ નાહીં કામ, ક્રોધ વ્રલ નાહીં, લોભ નાહીં,
અજગરકું, તાસ કા વૈકુંઠમેં જાવેંગે ?
રાવનને પઢે વેદ, નટ હૂ સમાધિ ધરે,
અજા અહિ પત્ર પૌંન મશ્વી કા મોક્ષ પાવેંગે ?
મોર મિષ્ટ બોલે, વકમુની, પાહુને પોપન,
ફાશી જાય કાસદ, કા મહાપુરુષ કહાવેંગે ?
દયા કૃષ્ણ ભાવ અંક, સાધન સો શૂન્ય સથે,
વિના અંક શૂન્ય કહા ગીનતીમેં આવેંગે ?

૩

૪

મત્તગચંદ

અંક વિના સવ મંડલ જ્યૌં, દુલહે વીન જેસી ચિરાત વિચારો,
વસ્ત્ર વિના સવ ભૂપન જ્યૌં, વિન લૌંન અસો ગન વ્યંજન સારો;*
ભૂપ વિના લગિ જેસિ ચમૂ, વિન નાક પરેં સવ રૂપ નકારો,
કહત દયો હરિભાવ વિના ફક, સાધન કોટિ હુ એસેહિ ધારો.' ૫

(૪) કોઈ કહેશે કે કામ કોધાદિ પદ્ધતિ હણવાથી મુક્તિ મળે છે, તો કવિ કહે છે કે પંડ એટલે નખુંસકને વિષયવાસના હોતી નથી, વક્ષને કોધ હોતો નથી, અજગરને લોભ હોતો નથી, તેટલાથી શું તેઓ વૈકુંઠ પ્રાપ્ત કરી શકશે ? રાવણ ચારે વેદ અપ્યો હતો, નટલોકો સમાધિ ધરે છે, બકસ પાંદડાં ખાય છે, સર્પ પવનનો આઢાર કરે છે, શું તેથી તેઓને મોક્ષ મળશે કે ? બજામાં મોનવ્રત ધારણ કરે છે, પદોષ્ણાની અતિથિની માફક મેહમાનગીરી કરવામાં આવે છે, કાસદ કાશી જાય છે, તો તેઓને શું મહાપુરુષો ગણવા ? દયારામ કહે છે કે જો કૃષ્ણના હપર ભાવ હોય તો તે અંક એટલે અંકડાસ્વપ છે, બાકી એ વિના બીજાં સાધનો તો શૂન્ય એટલે મીઠાં જેવાં બાણવાં; જેમ આંકડા વિના સર્વ વ્યર્થ છે તેમ. (૫) મંડલ=મીઠાં. દુલહ=વર. ચિરાત=વરગોડો. ગન=ધણ. વ્યંજન=શાકભાજી. * પાઠ. વિન લોચન સોગુન મંગન સારો નેત્ર વિના સોગણું કામળ આંજણું નકામું છે. સોગુન=સોગણા. સારો=આંગળું. ચમૂ=રેના.

देखि उजास खिले दधि कुमुद मोद, चकोर शशि दरसेही,
 वाय सुगंधसु ओर सुखी, अलिलो सुख पंकजके परसेही;
 दादुर पंक जिये, न जिये जखि वारि विहीन सुधा वरसेही,
 ज्ञानिकु व्यापक तोष, दया विन रूप न प्रेमि हियो हरसेही. ६
 ज्ञानि मुनी शुक्रदेव हुते मुहु भक्त भये चखी स्वाद अधीको,
 रूप रमापतिको लखिके सनकादि कह्यो ब्रह्मजानंद कीको;
 उद्धव हू भये प्रेमि लज्जों अति ब्रह्महुते भजनानंद नीको,
 वहां लग तक मिष्ट दया, न जहां तक स्वाद चख्यो हुइ धीको. ७
 पारसके पूरमें अति सुंदिर धाम रच्यो जटिके मनिचिंता,
 अष्ट महासिद्धि नौनिधि मेहे कल्पद्रुम वारिविशें सुअनंता;
 अक्षयपात्र रु कामदुषा दशहू विवि ललमी हे मतिवंता,
 तोहु कहा ज्यों न भक्ति हृदं प्रकटि द्रव हेतु विना भगवंता ? ८
 पारधिको प्रभु का शुभ आचरण, का ध्रुवको वय कुंजग्रहारी ?
 विष कहा गजराज लखि, कुवजा छवि का अति कूवरि कारी;
 का धन विप्रसुदाम हतो, दिखि जाति विदूरकी का सुठिकारी,
 उम कहा पुरुषारथ श्रीहरि, नाथ दया इक भक्तिही प्यारी. ९

छपे

वालमिक मोहन स्वपच चोखामेलादिक,

(१) कुमुद=पोयल। अली=भाउली। वारि=रण। (७) लखिके=लेखने। नीको=प्यारी। तक=ताक। (८) पारसके पूरमें=पारसना नगरमां। अटिके=नटने।

(९) व्यापस्याचरणं ध्रुवस्य च वयो विषा गजेन्द्रस्य का ।

कुञ्जायाः किमु नाम रूपमधिकं किं तत्पुद्गाद्यो धनम् ॥

वंशः को विदुरस्य यादवपतेरुस्य किं पौर्यं ।

भक्त्या तुष्यति केवलं न तु गुणैर्मनितप्रियो मायकः ॥

(१०) वाल्मीक्याथ रामायणुनो कर्ता रामनाथ रघीने ऋषिपते पाण्डे उते,
 मोडने अपय लेने जले जेसीने भीनापञ्चमावा थांइनीमां इरा गया उता ते,

श्वरी भिल, रइदास चमार किये विप्राधिक;
सदन फंसाइ, किरात गूहनूप, दुसर वालमिक,
अलिखानादि यवन, गनिका जनि, सेनो नापिक;
खगगिध, काग, व्याध अधम जात्यादि कुकृति लखि न हरि,
तुं देखी दया इक भक्तिबल रखे कृष्ण प्रिय प्रान करि. १०

कवित्त

अली पतंग हस्ती मृग मीन मरे लग्न लागी,
जानह अव्र जान दया एसी ए अगन है;
इंद्र चंद्र ऐल पुरुरवा आगनेंन आदी,
होय बड गमाइ, भान छुटि, नहीं द्रगन्न है;
आप निजानंद कृष्ण काहूकी कयू न तृष्णा,
सोहु आप गोपिका मिलापमें मगन्न है;
सत्रहूतें प्यारे प्रान, प्रान हूतें प्यारी पत,
पतहूतें प्यारी एक मन्नकी लगन्न है. ११
शयरीके बेर जूठी, करमाकी खीचरी त्यों,
गोपी गोप जूठन अरोंगें जक्त तात है;
रजस्वला गनिकाके हाथको मुकुट लीनो,
रजस्वला हाथ हरि जयें साची बात है;

बोभाभिस उडे। उतो नेनी खीनी सुवावड भगवाने नंखुड भनी डरी हती ते छ।
श्वपच=श्यांडा। किरात=भिलिनी भति। गूहनूप=गूड नामने। दुसर=भीने। सदनो।
कसाई, वालमिक भीने नेले पांडवोये कृष्णा कडेवाथी आमंत्रण डरी तेडाये।
उतो, अने नेने नभाउतां द्रौपदीने संझ यवाथी संझ वाजतो अंध थयो उतो।
अलिखान पडाए, ननी नामनी गलिअ पंढरपुरभां देवदासी हती ते; सेनो हन।
ये सर्वने ब्राह्मणुथी अष्ट भनीया। खगगिध=खगयु। काक=कामूसंडी। ये न।
नतिनी कुंतिनी परवा न डरी, पलु तेनी भजिने ब्राह्मणिय डरी. (११)
नोटाई (१२) जयें=जय। चूसा=चुपय। कंध=कांध.

મોહન મોહના ચૂહરાકે કંચ વેઠે ઔર,
 ચોલામેલ સ્ત્રીકી સુવાવડી કીની ર્યાત હૈ;
 દયારામ વેદવિધિ નેમ પ્રેમ નહિ જ્યોલો,
 પ્રેમ પૂર ચઢ્યો જવે, નેમ વહ્યો જાત હૈ.

૧૨

પ્રકરણ ૧૨—અય મત્તોત્કર્પતા પ્રારંભઃ

મત્તગયંદ

વાલ સમાન કછ મહુઆ અરુ, આમહિ સો કછુ આક ફલા હૈ,
 ફોકિલ સો કછુ ફાક દિલે, કછુ કંચસિ લાગત ફાચકલા હૈ;
 સેત કપૂરસી સ્ત્રી દીસત, હંસ વરન્ન કછુ વકુલા હૈ,
 ત્યો હરિદાસ અદાસ દયા પરિ, નામ વઢાસું ન હોત મલા હૈ. ૧
 મૂમિ વઢી સવતેં, મુહુનાં દધિ, યોરત સો ઘડ, સો હુ નહીં હૈ,
 અંજુલિ લેં અચયો ઘડ ધુંમજ, સોહુ નિમગ્ન અકાસ મહી હૈ;
 વે વઢ, વેહુ ન, રૂપ ત્રિવિક્રમ રોકિ લીયો પદ એક વહી હૈ,
 સો ઘડ, સોહુ ન, નાથ દયા હીય રાસત મત્ત ઘડે સુ સહી હૈ. ૨
 ફો કહિ સૂધા, સિંધુ, વિધુકો, વધુ ઓઠ, અહી મહ, નાક કહ્યો હૈ,
 જૂઠ, મુશ્કર, ક્ષય, પતિગ્રત્યુ રુ માહુર, પાત દિવીસું લહ્યો હૈ;

(૧) વાલ=દશખ. મહુઆ=મહુડાં. આમ=કેરી. આકફલા=આંકડાનું ફળ. કંચ=કાચ. ફાચકલા=કચકડા. સ્ત્રી=બાઈ; સહેતો. (૨) કોઈ કહેશે બધાથી મોટી પૃથ્વી છે, તો ના, પૃથ્વીથી મોટા દરિયો છે; કારણ કે દરિયો પ્રલયકાલે પૃથ્વીને ઘુસાડી દે છે; ત્યારે તે મોટા? તો કે ના, તે દરિયો પણ મોટા નથી. કારણ કે અગત્ય જુલિ તેને અંજલિમાં ખી ગયા હતા, પણ તે પણ મોટા નથી, કારણ કે તેઓ આકાશમાં એક બિંદુ વારા-સમાન સમાઈ ગયા છે. ત્યારે આકાશ મોટું? ના, કારણ કે તે આકાશ ત્રિવિક્રમ-વામનજના એક પદમાં સમાઈ ગયું હતું. ત્યારે વામનજ મોટા? કવિ કહે છે કે ના, કારણ કે તેને હૃદયમાં રાખે છે, માટે સૌથી મોટા તો બકતો જ છે. (૩) અમૃત ક્યાં છે? એનો જવાબ ભૂદા ભૂદા માણસો ભૂદો ભૂદો

કંઠ સુધા હરિભક્ત સદા ધ્રુવ રોગ જરા . ભય કાલ દહ્યો હૈ,
 કહત દયો મુદ મંગલયા અમિ અમૃત વે મર ક્લેશ રહ્યો હૈ. ૩
 શૂદ્ર રૂ વૈશ્ય રૂ છત્રિયકે ગુરુ વિપ્ર કહે શ્રુતિ વેદ પઢે હૈ,
 સોહુ સયે મિલિ પૂજત હૈ પ્રતિવર્પ રૂપીસતપાય પઢે હૈ;
 સોહુ મુની ધ્રુવકી પરિક્રમા કરે અવ લૌં લલિ લેહુ અઢે હૈ,
 છત્રિ ગિન્યો નહિ ગ્રહાન હૈં તવ જાનિ દયા હરિભક્ત વઢે હૈ. ૪
 વેદ કહે વર્નાશ્રમ ધર્મ સધૈ, સુઠી મલજારિ દયો હૈ,
 યૌં અતિશ્રમ કિયે કલુ કાહુકૌં જ્ઞાન પુરો તવ ગ્રહા ભયો હૈ;
 સો સુલમો યહુ સાધુ સમાગમ, અન્યહુકી તુલના ન અયો હૈ,
 કહત દયો અનુમાન કિયે હરિ, ભક્ત બરાબર કૌંન ભયો હૈ? ૫

આપે છે. કોઈ કહે છે કે અમૃત મહાસાગરમાં છે, કારણ કે દધિમંથન વખતે તેમાંથી નીકળ્યું હતું; કોઈ કહે છે કે તે ચંદ્રમાં છે, કારણ કે તે અમૃત વરસાવે છે; કોઈ કહે છે કે તે તો નવી વહુના બોડમાં વસેલું છે, કારણ કે તેને કવિઓ અધરામૃત કહે છે; કોઈ કહે છે કે તે તો રોષનાગ પાસે છે, કારણ કે અમૃતને ત્યાં બગવાને સોંપેલું છે; કોઈ કહે છે કે સ્વર્ગમાં છે, કારણ કે દેવલોકો તેનું પાન કરે છે. કવિ કહે છે આ બધા ભૂલ છે, કારણ કે જો સાગરમાં છે તો તે ખારો કેમ રહ્યો, ચંદ્રમાં છે તો તેનો ક્ષય રોગ કેમ મરતો નથી, વહુના બોડમાં છે તો તેનો પતિ મરતો કેમ ભેવામાં આવે છે, નાગની પાસે છે તો તે ઝેરી શા માટે રહે છે, સ્વર્ગમાં છે તો ત્યાંથી પતન શા માટે થાય છે; માટે અમૃત ત્યાં છે નહિ. પણ ખરી સુધા-અમૃત તો હરિ ભક્તોના કંઠમાં રહેલું છે, કારણ કે તેના પાનથી રોગ નરા મરણનો ભય વગેરે ટળે અને મુક્તિ મળે છે. દયારામ તેટલા માટે જ ધણા જ આનંદથી કહે છે, ખીન અમૃતો ક્યેરાનાં બરેલાં છે, માટે તે અમૃત નથી. (૪) રણસિત્ત-સમસ્તપિસ્ત ૫ વાર્તાઓ તેમનું પૂર્ણ બળેને થાય છે. (૫) વેદ કહે છે વર્ણાશ્રમ ધર્મ પાળો, કારણ કે તેનાથી અત્યંત પાપ બળી જાય છે; આ પ્રમાણે અતિશ્રમ કરવા પછી કદાચ કોઈને જ્ઞાન થાય છે, તો તે ગ્રહ થાય છે, અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. પણ આ મોક્ષસ્થી સુખ સાધુ સમાગમથી મળે છે, માટે એ ખીનની સરખામણીમાં આવતો નથી. માટે દયારામ અનુમાન ખેંચીને કહે છે કે ભક્તની બરાબર કોઈ નથી.

देव रु देवि घने जन सेवत, लाय रहे मन जोग बांछे,
 सो पदमा पद सेवत है, सब मागत है करुनाकी कटाछे;
 सो कमला निशि वासर कृष्णपदांबुज सेवत हैं रतिबाछे,
 नाथ दया सुहु श्रीमुख यों कही, डोलत हों नित्य भक्तन पाछे. ६
 पाहन दारु अगत्र वसे जस शीतलताआव वसि रै जख वारी,
 पोहोप सुवास, नील अकास रु नाद वसे जस कांसकी थारी;
 ज्यों पयमें घृत, माधुरी अमृत, अक्षर व्यापि अकार विचारी,
 त्यों सर्वत्र दया प्रभु व्यापक, भक्त हृद विच है वपुधारी. ७
 पारथपत्नि भये कुब्जापति, माधव माधव मात दखाने,
 पांडवके घर दास भये हरि, देहगिदार बली ग्रह जाने;
 नापिक न्हार रु श्वाद स्वसा भगवंत भये जनके दुख भाने,
 आप बडाई रखों न दया प्रभु भक्त अधीन सदा हम माने. ८

कविच

अंबरिप भक्त छेडी दुर्वासा दुखी भये,
 त्यों नरहैं छेडी विप्र ढेड रूप पाये है;
 श्वरीकुं पीडी मुनि गंगाजल रक्त भयो,
 हारं निदान बाके पद पय न्हाये है;
 पांडवकुं पीडे अश्वत्यामा शिश मनी बहोंयो,
 पशुनाई बांध्यो, जीतो छोड्यो दया लाये है;

(६) कटाछे=कटाक्षे, छि. कृष्णपदांबुज छि. सारी प्रीति सञ्जाने प्रभु अरु
 सेवे छि. बाछे=सारी, अछि. (७) पोहोप=पुष्प. नील=श्यामता. कांसकी थारी=कांसानी
 थाली. (८) माधव=माधवदास भक्तानी आ यधने तेनी भक्तपत्र पभावी छती. छि.
 नापिक ते सेना, मदार ते दामाछ, श्वाद श्वपत्र ते बापोमेव. देहगिदार=
 देहरीदार, द्वारपाल. श्वादस्वसा=बांझानी बैडेन. (९) न्हाये=नादया. पशुनाई=पशुनी
 पेडे, अश्वत्यामा अने नयद्रधने बांधीने बुधिमिरनी पासे बांध्या छता, पछ तेने
 दया लावी छोडी दीधा छता.

सप्तरूपी स्थाने करें ध्रुवजूकी परिक्रमा,
ब्रह्मपुत्र नीचे सीस भक्तकों बसाये है. ९

छपै

सोरठ मागध मरुत बुदेश दोष नहीं हरिजन,
नरसही मेहेता कबीर कौशिक वसेत ज्यो तन;
ब्रह्मशाप ब्रह्मास्त्र न लागे अंवरीष परिछत,
लगी सकी न प्रह्लाद बली विभिपन दुस्संगत;
अर्जुनकुं ब्रह्मसुना न लगि ध्रुव तुका न चल कालबल,
बल माया शुकादिपें न हरिदास दया बल अति अकल. १०

कंचन लगे न शाम, पद्मपत्र लगे न पानी,
लिपे न रसना चिकट, कदर्य लगे नहिं ग्लानी;
छोंकर शडपन लगे न, जल न लगे मल देखो,
अहं मम रहित न पाप, दहनता भस्म न पेखो;
विष नकुलादि न लगे नाग, कबु भय न परस हरिशर्न मग,
फिय आत्मसात जिहि दया प्रभू तिनकों कलंक न क्योंहु लग. ११

मत्तगयंद

को सुधा सिंधु कहे, विधुको, वधु ओठ, अही तल, स्वर्ग बसे है,
क्षार क्षय पतिमीच कसो विष, पात कहा जब पुन्य न सेहे;
अमृत सत्य हरिजनके प्रिय, वेद कहे कुट हृद रहें है,
कालहुके शिर पाय धरी हरि, नाथ दया ढिग जाय लसें है. १२

(१०) • अंवरीषने दुर्वासानो शाप न लाग्यो; परीक्षित ज्यारे उतराना गर्भमां
हता त्वारे अश्वत्थामाजे ब्रह्मास्त्र मुक्युं ह्यं पण् श्रीकृष्णे तेनी रक्षा करी दती. ब्रह्म-
सुना=ब्रह्महत्यानुं पाप. (११) छोंकर=चूना छे। शडपन=सडपापण्। हरे=सिंह भगवान्।
मग=भृग आशरो। (१२) पतिमीच=पतिनुं मृत्यु. कुट=क्षुब्ध. हृद=हृदय. ढिग=पासे.

कवित्त

मधुकरकों पंकज चकोर प्यारो चंदा ज्यों,
 मृगे राग, फनी मनी, मीन प्यारो वारी है;
 प्रिय है पतंग दीप, चातककों स्वाती जल,
 जार प्रीति परस्परे, जेसी नरनारी है;
 छुधित कुं भोजन जेसो, प्यासेकुं पानी प्यारो,
 आत्मा अखिल वस्तू व्यसन सबे प्यारी है;
 कहे दयाराम बाफे दासनको दास में तो,
 ऐसे प्यारे जिनकुं श्रीलालगिरधारी है. १३

नरसहिं मेहेता जूने टेक एक कृष्ण गाये,
 राम नहीं धोले ओरकीं तो कहा चली है ?
 ओरहु अनन्य रामभक्त तुलसी टेकी है,
 कृष्णचंद्र राम भये, लगी टेक भली है;
 देवीकुं नमन नहीं कीनो मीरां पतिव्रता,
 गिरिधारी बिना मति कहुंहु न चली है;
 दयाराम कहे पंच पिरियाकुं कौन जाने ?
 इत्यादि टेकी कीरती जक्त भल मिली है. १४

मत्तगयंद

अंवरीपकों न लग्यो मुनि आप रु, नारदकों न लग्यो दच्छ दीनो,
 उद्धव आदिहुकों न लग्यो, अति दुस्तर तोहुं हरि हरी लीनो;
 सोरठ दोष दह्यो नरसिंह, वन दंडक राम कीयो मलहीनो,
 आप न पाप सुनादि लगे कछु, नाथ दया जिनकों निज कीनो. १५

પ્રકરણ ૧૩—અથ શૃંગાર રહસ્ય પ્રારંભઃ

કાવિત્ત

કટોકી કસર સો તો આઈ હે ઝરોંજ માનુ,
 હદરકી પીનતા નિતંચ જાય વસી હૈ;
 ચરનકી ચંચલતા નૈનમેં નીકેત કીનો,
 ઘેનનકી ફૂટતા સોં લાજહી મેં લસી હૈ;
 હાસ્યકી મોહનતા સોં જાય મિલી માન માનૂ,
 વાલ ફેલી આતુરતા લાલ ફેલી ફસી હૈ;
 જોવનકે આયે રાધે વસ્ત અસ્તવ્યસ્ત મહે,
 તુહં દયાપ્રભૂનેં નહીં તે હીયે ઘસી હૈ. ૧
 શ્યામકો સંદેસ લીયે સચી આઈ શ્યામાપાસ,
 વનવંદા આગે ધરી, રહી જોરી પાનકું;
 પ્યારીકો વદન દેસ, ફિર દેસ્યો ગગન ઔર,
 હૈં સમુદાય વાત, રાધિકા સુજાનકું;

(૧) ઝરોજ=સ્તન. કેડમાં કસર રહી ગઈ એમ કોઈ કહેતો, ના-તે એટલી જુવાન છે કે તેનાં સ્તન નાનાં છે. નીકેત=ધર. નૈન=નાણી. લસી=ચમકે છે. વસ્ત=વસ્ત્ર. હૈયે=હૈયે. હે રાધે ! તું કહેરો કે કમરમાં કસર રહી ગઈ છે; પણ ના, કમર પાતલી કરી તારાં સ્તન બરાડ કર્યાં છે; તું કહેરો કે પેટ કઠણ છે, તો પેટની કઠિનતા તારા નિતંબમાં વસી છે; તું કહેરો કે પગ કરતા નથી, પણ ના, પગની ચંચલતાએ તો નેત્રમાં ધર કર્યું છે એટલે કે તારાં નેત્ર ચમક્યા કરે છે; તું કહેરો કે વાણીનો સ્પષ્ટ હમ્યાર થતો નથી, પણ ના, વાણીની સ્ફૂટતા તો લાજમાં વસી છે; તું કહેરો કે હસવું આવતું નથી, પણ ના હાસ્યની મોહકતા તો તારા માન-અભિમાનમાં મળી ગઈ છે; તું કહેરો કે બાલકેલીની આતુરતા છે, પણ તે તો કન્યાલાલે કસી ભેઈ છે; જુવાનીના બંદેલાં હે રાધા ! તારાં વસ્ત્રો અસ્તવ્યસ્ત થયાં છે; તું બાન ભૂલી ગઈ છું એટલે તે દયારામના પ્રભુને હૈયે આંખ્યા નથી. આમાં દયારામ પોતાને કૃષ્ણના સખી-રૂપ ગણતા અને પોતે સખીભાવે રાધાને માન ઉતારવાને કહ્યું છે. માન લીલાનો પ્રસંગ છે. (૨) વનવંદા=વનપુલસી. પાન=હાથ. મંદાદહ=તુલસીદહ. શ્યામનો સંદેશો

નાગરી દિયો જુવાપ, પ્રંદાદલ લીયો આપ,
 ધર દીનો વહાં કુમુદ, પઠાણ દે કાહાંનકું;
 કહે દયો કહ્યો કહા વ્યારી દૂતી વ્યારેજૂને,
 પંડિત અરુ જ્ઞાનિ વિચારો વુથ જ્ઞાનકું. ૨

પ્રકરણ ૧૪-અય અભિલાષા પ્રારંભ:

કાવિત્ત

મતિમોં મુધર્મ સદા, રતિ તો શ્રીકૃષ્ણરૂપ,
 ગતિ પ્રંદાવન વિસે દીન કવૂ આવેંગે ?
 શ્રીમોપીજનવલ્લભ આપ ઓજ અપનો લહી,
 નિજાનંદ કૃપા કરિ મોં કવૂ પિવાવેંગે ?
 દાસનકો દાસ જાની, જુગલ રૂપ રાસ મધ્ય,
 અલંકિત છવી શોભા, કવૂ દરસાવેંગે ?
 શ્રીવલ્લભ કર ગહાયો સો સર્વંથ કવૂ શ્રીજી,
 દયા હુંતો દાસ મેરો વચન મુનાવેંગે ? ૧

લક્ષને સખી સ્વામા રાધાજી પાસે આવી અને તેની આગળ વનનુલસી મૂકી જે હાથ લેડી ઉભી રહી અને પહેલાં રાધાજીનું મુખ જોયું અને પછી આકાશ સામું જોયું, એમ સુનલજી રાધિકાને બધી વાત સમજાવી દીધી. (વનનુલસી આગળ મૂક્યાં એટલે વંદાવનમાં મળવાનું સૂચન કર્યું; જે હાથ લેડીને જે ધડી સમય સૂચવ્યો છે, રાધાનું મુખ જોઈ ગમન તરફ જોયું એટલે આકાશમાં તારા મુખ જેવા ચંદ્ર ઉગે ત્યારે જે ધડી પછી વંદાવનમાં મળજે એમ કૃષ્ણે કહાવ્યું છે. એવી રીતે ધસારતમાં બધો સંદેશો કહ્યો) રાધાજીએ સંદેશો સ્વીકાર્યો છે તે જણાવવાને તેણે તુલસીદાસ ઉચકી લીધાં અને તેને ઠેકાણે કુંમુદ મૂક્યાં અને તેમાંથી જે કહાનને મોકલી આપ્યાં. (એટલે કે વંદાવનમાં સરોવરને કીનારે પોચાણાં ખીંચ્યા પછી જે ધડી રાતે મળીશું-એમ સૂચવ્યું.) (૧) જોડ=મતાપ.

प्रकरण १५—अथ उरांनो प्रारंभः

कवित्त

अजामिल तार्यो ताको साधन का देख्यो नाथ ?
 गुनिका अघरूप तारी आबो राम भाखी है;
 आमिपको अहारी गीध तार्यो का धर्म लखे ?
 व्याधकुं सदेह स्वर्ग, शास्त्र जाके साखी है;
 पुतनाकुं मात गति जाने विपपान दीनो,
 मिथ्या वासुदेव दुष्ट वैकुण्ठ पुरि दाखी है;
 इह सयतें दूरो दया श्रीबल्लभ शरनागत,
 टेर नहीं सुनो श्रीजी आछी हठ राखी है. १
 श्रीमहाप्रभोसुं तुम श्रीमुख यौ बोले श्रीजी,
 फट्ट ताको देखेंगे न, आपशर्न आवेंगो;
 केसोहूँ अपराधी, साधन ना धर्म कोई,
 बेसो हुं तिहारो दास सद्य हैं में पावेंगो;
 सोइ घात सुनी ग्रंथ, शर्न परे सखी तरे,
 टार्यो एक दयो साधन सो कहाँतें लावेंगो ?
 जाय को पुकारुंगो श्रीबल्लभ देव आगे,
 पुछेंगे मेरी नाथ प्रतिउत्तर नावेंगो. २
 छिनमें मन झानी अज्ञानी अनुरागी त्यागी,
 छनु भक्त जक्त छनु भोग योग भीनो है;
 छिनमें विश्वासी शांत, छनुमें उदासी भ्रांत,
 छिनमें प्रवीन बुव, छनू मतिहीनो है;
 छिनमें प्रतीत नम्र, स्तब्ध छनू पावन हू,

(१) अघरूप=अति पापी, पापस्वरूप. मिथ्या वासुदेव=कथा मयि आगवन
 दशमस्कंध लृषो. टेर=पुकार.

घर छनू फायर है, स्वामी है अधीनो है;
 जन्ममें फज्तेत करे, मनको एक निश्चे ना,
 एसो कामभारी दयानाथ काहे दीनो है ? ३
 भूख भ्रष्ट करे सांच, भ्रष्ट होत सग आंच,
 पूनता प्रभूपनो, जीवमें तो नांही है;
 भूखो मरे भूत होय, भ्रष्ट मरे नरक परे,
 शुद्ध मति सदा कहां ? दासकुं तो चाही है ?
 माया संतहूको छुटे, शास्त्र शीस जूती फूटे,
 देहाप्यास नांही छुटे, लोकमें लजाही है;
 अहो कपानाथ कृष्ण, आप साखी होय धंटे,
 कहत दयो कहा करे, गहो नहीं बांही है ? ४

प्रकरण १६—अथ शिक्षा प्रारंभः

कवित्त

दिवस रैन आठो याम, रहै दामहीमें माम,
 बन्यो वामको गुलाम, स्यामकाम वहां न नेरा है;
 सहे के सीत धाम, जाय भटक्यो गाम गाम,
 आग्रधरी धाम धाम, गिन्यो सांजु ना संधरो है;
 रे गुमायो ते तमाम, का रखे सयान जाम,
 दया समर्थो नराम नाम, का न कहे तेरा है ?
 अजों चेत रे हरामखोर ! भोर केधां सहाम,
 अवे छेगा मुकाम, देनो जंगलमें डेरा है । १

(४) देहाप्यास=देह निषे प्रीति. (१) याम=भद्र. माम=भमता. वाम=
 वाभा=श्री. दयान=अप्रेत, उदापल. स्यामकाम वहां न नेरा है=स्याम अपने काम त्यां
 नित नथी. गाम=ताप. भोर=संधार. सहाम=सोडे डेरा=तंजु.

કહોં તોકું વારવાર, તું નાં માને રે ગમાર !
 છાક્યો રહે અહંકાર, મારયાર જાર પ્યાર હૈ;
 નીકેં તનકોં સમાર, આછે આરસી નીહાર,
 જાય દેસે પરદાર* દયા ઘાતકો લવાર હૈ;
 કોડ શિખ દેત સાર, તાકુ વૂરી કહે હજાર,
 માને મેંહી સરદાર, સમરે નાં તું મુરાર હૈ;
 યહાં તો નાં કહ્યુ વિચાર, દેસ સાંજ કે સવાર,
 રાઝ તુંવી તો કરાર જૂતા જમકો તયાર હૈ. ૨

છપૈ (કેવલ અક્ષરનો)

સમર સમર છવ સરસ સતત મન નટ્યર નગધર,
 જસ પદપય સર ધરત, ચરન રજ સરન રહત હર;
 જનમ મરન યમ ભય ન રહત પગ નમન કરત નર,
 સહસ્રવદન જપ કરત રહત રસ નવલ નવલવર;
 જહ ! તસ પદ કમલ ન ઠરત, કત મટકત અથ ઢગ નરકમય,
 અથ છલ વલ, યલ ! તજ, ઘનવર તન ભજ ભજ ભવત્રસનદય. ૩

(૨) આ બીજું કવિત્ત દયારામને આજે તેમ કેટલાકો લંપટ, વિપત્તી, શુંગારી ઈત્યાદિ કહીને વગોવે છે, તેમ દયારામના જીવન કાળમાં પણ કહેવાણું હશે તેના પ્રત્યુત્તર તરીકે હોય તેવું લાગે છે. દયારામ કહે છે કે, "તને વારંવાર ક્યું તો પણ તું, હે ગમાર ! માનતો નથી, અહંકારમાં છોકેલો રહે છે; પણ બધું કે ભરપ્યાર એ મારવાવાળો છે. વળી તું તારું વ્હાલું શરીર સાફ કરીને આરસીમાં સારી રીતે નેધશ કે તે કેવું સડેલું છે. દયારામને પરદાર-પારકે ઘેર અથવા પરદારને ત્યાં જતો જુએ તો તે વાત જુડી છે, અથવા તો તે કોણ-વચનની બાહરની છે; કોઈ બે સારી શિખામણ આપે તો તું એવા જ કે તેને હંભર છુરી વાત કહી સંભળાવે; તું એમ માને છે કે હું જ સરદાર છું, પણ તું મુશરિને યાદ કરતો નથી. પણ અહિં દયારામ તો સાંજ સવાર કંઈ વિચાર કરતો નથી, સિવાય કે તારી સાથે કરાર રાખવાનો; નહિં તો જમના જુતાના આર વારે માટે તૈયાર છે." મારયાર=મારવાવાળો. નીકે=સારી રીતે. નિહાર=જો. * પાઠ. પરદાર. (૩) નટ્યર=નટોમાં ઉત્તમ. નગધર=ગિરિને ધરનાર.

છપૈ

મદન મોહન મન વસે, મદ ન મોહ ન સતાવે,
 ગોકુલેશ સવ ભજે, ભજે ગોકુલેશ ગાવે;
 મન ન ભજે હરિચરન, મનન હરિચરનસું ભાજે,
 શ્યામવરન હરિ ગાવત, શ્યામવરન હુહ પ્રાજે;
 જો ગોપાલ ન મન રતિ રહે, ગોપાલન મન રતિ રહન,
 ગટિ દયારામ આરામ પ્રહ, હરિ હરિ હરી હિય દુઃખસદન. ૭

કયિષ્ઠ

સ્તુતિ કીની નિંદા ઠરે, સાચો વેન જૂઠો પરે,
 મલો કિયે લોક લરે, અરિ માતતાત હૈ;
 દુષ્ટ વ્યાધિ રહે સન્ન, ધ્રુષ્ટ આધિ રહે મન્ન,
 કષ્ટ દેકેં જાય ધન્ન, વદનાંમી આત હૈ;
 સ્વાભાવિક પાપ તાપ, પરાધીન મહા અદાપ,
 ભાવે નહીં કૃપ્પા જાપ, મૂલ્ક સાંજ પ્રાંત હૈ;
 દયા નાથતેં ત્રિમુલ્ક, ક્રિયાદિક પાવે દુઃલ્ક,
 કવહ નાં મુલ્ક અંત, અધોગતિ જાત હૈ. ૫

મુલ્કસીમા તોપ માયા, દુઃલ્કસીમા પરાધીન,
 મયસીમા કાલ, અમેસીમા હરિશર્ન હૈ;
 જયસીમા મન્ન જીતે, હાનીસીમા દુષ્ટસંગ,
 શ્રેયસીમા સંતસેત્રા, પ્રીતિ મુરુચર્ન હૈ;

પદસ્ય=ચરણું જળ, ગંગાજળ, હરિદ્વાર આગળ નારાયણની પાદુકા છે. સહસ્રવદન=
 શેપનામ. નવલકર=શ્રીકૃષ્ણ. અષ્ટાંગ=પાપનો દમ. ધનવત્તન=ધનશ્યામના શરીર-
 મવત્રમનસ્ય-અવમથને હરનારા. (૪) ગોકુલેશ-કૃષ્ણ. ગોકુલેશ-ધન્વિયોનાં દુઃખ.
 (૬) સોમ-સંતોષ. પ્રમ-૨૦૨૫.

पुन्यसीमा प्रानदान, पापसीमा भक्तद्रोह,
मंत्रसीमा कृष्णनाम, पाप ताप हर्न है;
सुज्ञसीमा हरिस्मृति, हर्षसीमा कृष्णप्रेम,
दयाराम लाभसीमा, सेवा गिरिघर्न है. ६

सदाकाल एकसी नां निमे रीत काहूकी जो,
भोगी केंघो योगी केधों रंक भूप कहिए;
नल वैभो हतो गयो, सुग्रीवको गयो अयो,
याको फहा होय जाय, नहीं होय पइए;
हर्ष शोक जल कीये, आवे नहीं जाय कयू,
यिन भांग्यो दुःख मृत्यु सुखहू त्यों लहिए;
धीरज नां तजिए दया राधावर भजी मुख,
कृष्ण कृष्ण कहोए, प्रभू गखे त्यों रहीए. ७

वेदशास्त्र आदि पढो, यह योग जाप ताप,
तीरथ व्रत धर्म नेम, साधो अनूप है;
दान ध्यान ज्ञान यमाचार विरति अनुष्ठान,
हृदे शुद्ध करे जो अकाम करो चुप है;
इत्यादि साधन सब धर्म बडे श्रुति साक्ष,
ए सबको शिरोमनि कृष्ण नाम भूप है;
कहे दयो याके परें, सेवा महात्म ना कहाय,
नौधा शिरताज कृष्ण सेवा फल रूप है. ८

मत्तगयंद

घन दुःखी तन मन्न दुःखी, कुइ मात पिता सुत दारा दुःखी है,
प्रीति दुःखी कुइ भीति अरि नृप, दुष्टसुभाव दुःखीहु मुखी है;

आत्मदुःखी अघभूत मनोरथ, गुप्त दुःखी सब देव रुखी है,
 जक्त सबे त्रय ताप दियो, कहि तोष श्रीकृष्ण भजे सो सुखी है ९
 पानि न श्रीहरि सेवत सों धिक्, वानि न कीरति कृष्ण गइ है,
 कान्त कथा न मुने प्रभु सो धिक्, द्रष्टि न श्रीजी सुरूप दइ है;
 पाय न धाय हरिजन सो धिक्, चित्त चित्तिनी न श्याम भइ है,
 कहत दयो न संबंध हरि सब वस्तुसु जानुं धिक्कार न्यइ है १०
 सार हि मार, रु दंड यतिकर, बंधनयोग तु पोथि ठरि है,
 जुठि गिरा इक बाल खिलावत, चोरी तु एक सुगून खरी है;
 एक ही क्लेश वियोग हरि जव, कैतव वानी विनोद परी है,
 नाथ दया रघुनाथ भये सुभरे. सब, स्त्री रहि दोष भरी है ११
 नीर मिल्यो सम स्त्रीर धराधर, फंकर गोधुम तोल चढ्यो है,
 संग पुजाय हरिगुन कागद, ऊख समंभ इरंड बढ्यो है;
 सूत समान विक्रयो मिलि सकर, तुच्छ भयो जव दूर कढ्यो है,
 कहत दयो तस दास हरिसम जहां लग सेवन प्रेम मढ्यो है १२
 हीसुं अकास, हथेंरि सुरेख टरे नहिं, भाति पटोर कढ्यो है,
 शब्दसुं अर्थ, रु घंटसु नाद, सलीलसुं सीतपनो न छढ्यो है;
 अमृत स्वाद, रु मुक्तसुं सेवन, काजर स्यामपनो न नढ्यो है,
 कहत दयो हरिभक्तसु. सो जिनकों मन यों हरिपाय जढ्यो है १३

छपे

सकल दोष नृपपति प्रतिष्ठा अभिमान है,
 निंदा दासी, हिंसा पति, क्रोध सुप्रधान है;

(९) अघभूत=पापभय. (१०) पानि=दाय. (११) सार=सेवादां. सुगून=सद्गुण. कैतव=कृतक. (१२) गोधुम=धड़. ऊख=रोरही. (१३) अकास=आकाश. भाति=भात, ७५. पटोर=पटोखुं. सेवन=सेवपणुं. जढ्यो=जड़्यो. दइय अने आकाशसुं जेम दादाअय से, दाधनी देआ दादी दइती नही, छियादि.

असत्य अधरम भ्रात, सखा हठ, चिता माता,
मोह द्वेष पाखंड मछर मद छल सुत ख्याता;
पितु अहंकार, लोभासन रु ठगाड, भूपन मोहवर,
द्रग अज्ञान मायापास तज, दया मान भज शैलधर. १४

धर्मासन दीनता दया दारा अद्भुत है,
लाभ बंधु, शोभा पति, सत्य विवेक दु सुत है;
शोभाकी सखि रमा, रमापति कृष्ण दया प्रभू,
प्रभुके बह्म संत, संत अति कृपाल महा विभु;
करि तिनके आगे दीनता, दीनतापें बैठो धरम,
जो पुष्ट धरम सो प्रेम, सो प्राप्ति प्राप्त पद परम. १५

मोर मुकुट घत सीस, रह्यो जुकी कुटिल भोंह पर,
कुंडल मकर पट पीत, फेंसरी तिलक मनोहर;
अरुन अवर सुंदर कपोल, नासिका मुक्तावर,
भ्रगु लंछन श्रीवत्स कौस्तुभ हृदय मुरलीकर;
भुज अंगद कंकण कर मुद्रिका, कटि रसना नूपुर चरन,
पटदश सुलक्ष्म पदतल दया करो ध्यान अस गिरिधरन. १६

कवित्त

दुस्तर दुःख सिंधूके बिच जिय झाझ पर्यो,
लग्यो है तुफान दिवस फेर जेठ वायको;
करनधार चिता सो हिम्मत कहां हार गयो?
नाही अब रह्यो जोर एक हूं उपायको;

(१४) मछर=भस्तर. (१५) बह्म=ब्रह्मा. (१६) कुटिल भोंह=वांझी अर्थात्.
(१७) सिंधु-संसाररूप सागर. झाझ=बाढ़. करनधार=मुकानी. संतवाक=संतनुं
वाक्य. ठहरात=ठहरे राणे. हंच=हरा. हाव=वास. अगस्त=अभस्त्यरूप.

संतवाक संगर डारे से ठहरात नेक,
उदरे तो नाहिं पे घचाव रंच हायको;
घचवेकी आम अवे छुटी सब दयागम,
गले अगस्त एक शरनो ब्रजरायको.

१७

विप्र कृष्णभक्त तो तो महा ध्येष्ट वेद धोले,
कृष्णसों विमूर विप्र भ्रादहते नीच है;
भर्म मयी साधनहू ध्यर्थ है विमूर कृष्ण,
अन भर्मनं मन्मूर घसे मुक्त बीच है;
विमूर जो हने विप्र, कृष्ण बार्सीमें भस्म कीने*,
मन्मूर चंडाल जाती, पूजा न गीच है;
ब्रह्मयोनि जन्म भारी, ब्रह्मभक्त हरिद्वेष्टी,
मो असुर दयानाथ कहें पर नीच है.

१८

स्वामी तो मोही जिनके दिल कोइ स्वामी नही,
गुरु कहीए मोही, मित्र्य पापनाप दाही है;
मातापिता मोही ओर मानपिता होन न दें,
बंधु तो मोही, बयह छोड़े नही दाही है;
पैसा तो मोही पुन्य परमात्थ काम लगे,
मोही तो भर्म जाकुं कहूं नां दुगही है;
दयागम कहें मयी माचो तो याको नाम,
गमो नही मिन्चो मों मों मयी याह याही है.

१९

વારિકે વિલોચે નવનીત કવૂ હોય નહીં,
સિકતાતેં તૈલ, ઘાત વસેહૂ ન મંતમે;
કઢ પીઠ રોમ નાં, ન મૃગ અંબુ ત્રટ રહે,
વાંશ ન કહો પૂત, પોહોપ લલ્યો ન ગગનમે;
સસલાકો સિંધ કવૂ દેલ્યોહૂ ન સુન્યો કાહૂ,
તમને પ્રવેશ કીનો રવિકે કિરત્રમે;
પતો કવૂ હોય નહીં, હોય તહૂં હોય નહીં,
કૃષ્ણ ભજે વિના દયા સુખ તો સુપનમે.

૨૦

હરિ ભર્ચા શિલા ધાતૂ, ગુરુ વિપે નર બુદ્ધિ,
વૈષ્ણવમેં જાતિ ભાવ, સો અધર્મ ઈશ હૈ;
કૃષ્ણ નામ વિપે જાકું મતિ હૈ સામાન્ય શબ્દ,
સંત શ્રીજી પાદ તીર્થ, જાકોં મતિ વિપ હૈ;
મહાપ્રસાદ અન્નમેષા, ગાય પશુ શ્રંદા દ્રુમ,
ઔર દેવકે સમાન, જાને જગદીશ હૈ;
કહે દયારામ ઘાકો નામ લેત પાપ લગે,
એસી બુદ્ધિવારે જીવ સદા નારકીશ હૈ.

૨૧

કવિચ્છ

તેરી યૂજી તેં કાયા જાયા, જાયા જો જાયા પાયા,
વિનકું લવાયા સ્વાયા, ઔરકોં ન ભાયા હૈ;
ઘાયા કર ઉપાયા ધન લાયા દુરાયા દિલ,
દીનપેં ન દાયા, મન માયા ઝર ક્ષાયા હૈ;

(૨૦) નવનીત=નવનિર્મિત. સિકતા=રેતી. કઢ=કાચ. પોહોપ=પુષ્પ. તમ=અંધકાર. સુપન=સ્વપ્ન. (૨૧) નારકીશ=પાપી, નારકમાં રહેનાર. (૨૨) માયા=ભ્રમ. દુરાયા=પ્રત્યક્ષ. તે તારું શરીર ભેળવે તારા જેવી તારી ભતંગી સ્ત્રી આણી, અને તેણીએ પુત્ર જન્મ્યા. તેને ખવડાવું પીવડાવું અને તે ખાધું પીધું. પીવડાવું

धिप्र नां जीवाया संतजन नां धुगाया,
 पिप्रीदेव नां पूजाया, कष्ट जममें बहाया है;
 एने मीच आया कोपे, जाय नां छुट्टाया,
 दयाप्रीनम न गाया, पाया सीसहू न नांया है. २२

छरी

भगवत गीता, गाय, संत, तुलसी, चरनामृत,
 श्रीगुरुगोविंद नाम, नमन हरि, एकादशि व्रत;
 गंगा श्री यमुना गोपीचंदन मुचि घासन,
 सत्य दीनता, दारुणागति, विश्राम, प्रेम गन;
 प्रभुगानो दया सुमंग, व्रजवाग सुयश चितन धरन,
 इतनेमें एकहु डट भजन दया मिलै गिरिवरधरन. २३

महागयंद

रूप हरे जिनके व्रजभूपन, भानन नाम धनि न टरी है,
 उदर महापरमाद हरिनिगमाल्य पदोदक शीश धरी है;
 गोपीपति पद प्रेम निर्मल, गोप दया मुचिको न अरी है,
 जाय दया परमन रहे, शुभ जो जन तासु पों न हरी है. २४

छपै

सिंह सरप कुंजर काग आयु है वरप इजारा,
 पिंगल सर्प रु उलुक मंडुक कपि त्रिशत पारा;
 विंशोत्तरशत गज तुरी, वत्तिश घोष चार शत,
 खर चोइस खग बीस, पिपिलिक मुषक पंचगत;

मृग पचीस धार मंजार सुन, चुसट व्याघ्र, शोडश अजा,
 तिर स्याल श्विदजम समजी(?) दयाराम जनहरि भजिं तब मजा. २५

अकथित पाप महा संताप रोग सब सद लय,
 होइ अकालन मृत्यु अविद्या अंतक लहि भय;
 तीन लोकके सकल तिरथ फल शतांश जाको,
 यादोदक श्रीकृष्ण पान करि धरि शिर ताको;
 दहि लिंग वासना प्राप्त हुई प्रेम लक्षणा भक्ति हरि,
 रहि अमल बाह्य भीतर सदा, दया प्रियम उर वास करि. २६

मत्तगयंद

तृप्त करी भव बैभवते मन बहोर भजुं हरि यौं तुं लहेगो,
 पैं पल पाव प्रतीति नहीं तन, फेर न औसर याजुं बहेगो;
 जो निकस्यो बरते घरते, सुहि लाम बृथा हिय बहोर दहेगो,
 रे जड ! चेति दया हरि गा सब तोहे बिचार धर्योही रहेगो. २७
 नौनीत चोर करी हरि गाय, तु जाय टरी अघ जो करि चोरी,
 गा हरि जारपनों जरिहैं, अघभोगिं गुरुतिय आदिजु कोरी;
 गवन आदि हते हरि गा, हरि जाय सुनादुज आविहु तोरी,
 नाथदया वक्रिपान किये स्तनगा, मधुपान वनें अघ होरी. २८

(२५) तुरी=थोडा. (२७) पैं पल पाव=पलु पा पल. बरते घरते=अन्यथा
 रभांधी. (२८) सुनादुज=मधुदुग्ध. स्तनगा=भाल.

कविस्त

द्रौपदी जू पाये दुःख, मही हे प्रल्हाद पीडा,
अंधरीष, रुक्मांगद दुःखनें अपाये है;
भिष्मजू, विभीषनजू, पांडो, नल, हरिभंड्र,
घुष, छुंता, चंद्रहास दुःखी भये गाये है;
मेहेकाजी, मीरां, जयदेव, जनी, तुकाराम,
माधोदाम, तुलसी, पीपादिक पिगये है;
हमिभक्त दुःख तो अवश्य दया दरो मनी,
बिना कष्ट पाये कहां कौन कृष्ण पाये है? २९

कुंडलियो

कोई धनू अपनी न हें, मय के धनि प्रजगय,
जय लग जहां गये रहें, फिर पठये वहां आय;
फिर पठये वहां आय, कलुष अपनी नां लकीण,
ममता दुःखको मूल, विछगन महा दुःख पैण;
कहे दयो हृदिदाम, गहो सागरीवन होइ,
आये हर्ष न भरो, गये नव शोक न कोइ. ३०

मत्तगयंद

चार अठार पत्तो गट नौ दश, चार बल्ल लखी चौमठ साधी,
ल्याली भयो दिनभगीर ज्ञानी भयो अनियोगी मुखीरनि माधी;
साधन धर्म मय मिद्धि लखी, मय पूजन है मयकी मति राधी,
मोह दया प्रभु जो हमि नां लिखटे हिय तो सेरि मोहें हू काची. ३१

(२६) अरये=पीडाया। अनी=अनीयाई। मयोदाम=ममतापट्टना उपासक।

(३०) विछगन=दहा पाई ने; विद्यानू, गजानन=गजानीरुप। (३१) चार=चार, नेद. अरय=अरय पुराण. गट=८ इंच. मय=मयमद=मयागिपरास. दश=दशरथि। लखी. तियादी=अनो प्रीति; संन्यासी. गेरे हू=मोह मोहनी मनी.

કુંડલિયો

અંત અયો તવ જાનિ, જવ નાચન લાગે મૂસ,
ચેંટિ પંચ શ્રુતિ વઢિ દિયા, રાગ ગાય કકનૂસ;
રાગ ગાય કકનૂસ, મન મતિ પલટે જનકી,
ગર્વ હોઈ તવ હાંનિ હોનિ હોઈ ઘેભૌ ધનકી;
કહે દયો હરિદાસ, પ્રિયે નહીં મદ ભગવંતા,
વઢે દીનતા સવ સુલ, અહંકારતેં અંતા.

૩૨

કવિત્ત

માત સ્વસા સુતાદિ ગમજ, હત્યા પિતા ગુરુ,
ગો નૃપ સ્ત્રી બ્રહ્મ ધ્રૂણ શિશુ સંત ઢરનો હૈ;
જનત વિશ્વાસઘાત મિત્રદ્રોહ આતતાર્હ,
પંચ મહાપાપ સો યચિત નાં યચરનો હૈ;
શક્ય વા અશક્ય કર્મ ક્ષત્યાદિક મયે કવૂ,
તોહુ વેદ યાની કહું સાહસ નાં મરનો હૈ;
સર્વી પાપ તાપ દયા મિટવેકો ફક ઉપાય,
નામ હરિ પાદોદક લેનો હરિશરનો હૈ.

૩૩

(૩૨) મૂસ=ઉંદર. ચેંટિ=કીડી. કકનુસ=એક જાતનું પક્ષી. (૩૩) સ્વસા=ખડેન. ધ્રૂણ=ગર્ભ. જનત=જન્મ. પંચ મહાપાપ=અહંકાર, મદિરાપાન, ચેરી, ગુરુપત્ની સાથે મન, આ પાપ કરનારાઓ સાથે સંસર્ગ રાખવો તે પણ મહાપાપ છે. આતતાર્હ=હત્યાદો. મહાપાપથી.

અગ્નિદો ગરદશ્ચૈવ ગુણપાણિર્નાપદઃ ।

શેત્રદગ્ધપર્ણાં ચ વહેતે આતતાપિનઃ ॥

આગ લગાડનાર, ઝેર આપનાર, હાથમાં હથિયાર લઈ સમો થનાર, ધન ચેરનાર, ભૂમિનું તથા જીનું હરણ કરનાર, આ છ આતતાપિ કહેવાય છે. ગમે તેવું કર્મ થયું હોય પણ વેદનાણી છે કે, મર્યાદા સાહસ કરી કર્યું નહિ. સર્વ પાપતાપ મટાડવાનો એક ઉપાય ■ કે હરિનું નામ લેવું, હરિપાદોદક લેવું, હરિને સરણે જવું.

मत्तगयंद

मात पिता सुत भ्रात पति गुरु आदि तजो सब जो हरि द्वेशी,
 भर्त तजी जननी, प्रह्लाद पितु, सुनु उप दिख्यो नहिं देशी;
 बंधु विभीषन, स्वामि मुनी तिय, त्याग बली गुरु मंत्रउपदेशी,
 नाथ दया अनकूल मिली भजी, त्याग न दोष लो लखलेशी. ३४

कावित्त

बैधाश्रे नंद बांधे बरुन कृष्ण तात तोहु,
 अंदाश्रे कयो नाग निगले हरि धाये है;
 कृष्णाश्रित जादो 'सब, सूर्य भजे सत्राजित,
 शंखसों अकाल मृत्यु भयो दुःख पाये है;
 शंकरादि सेव फीये, पांडव दुःख पाय देखे,
 अंगरीष अभयाश्रे 'कष्ट पाये गाये है;
 देखो दयाराम' इत्यादिक बडे दुःखी भये,
 हरि विना और ठोर फलबुद्धि लाये है. ३५

(३४) माता पिता भ्राता पति गुरु आदि जे हरिनां द्वेषी होय तो तेभने तनवां. हाजका तरीके भरते माता केँपीने तल, प्रह्लाद आप द्विशयकश्यपने तन्या, इमसेने छोकरा कंसने तन्या, विभीषणु आर्ष रावणने तन्या, ऋषि पत्नीयोअ पतिनो त्याग कयो, 'जसिराजअ गुरुशुक्राचार्यने तन्या. (३५) नंदल, श्रीकृष्णना आप होवा छतां तेने छोदी ब्राह्मणनेने पूछी वेधा नामनी ऐकादशीनुं मत कर्षुं दनुं, अने पछी पाण्डवी रातना जमनाल्लभां नादवा नतां बरुले केँ कर्षा दता, अने ते न रीते अंजालनी मात्रा करवा गया न्यादे अनजर गणी गयो दतो, त्यादे तेने ऐकादशीअ केँ अंजालअ सहाय करी नहोती पलु श्रीकृष्णें न छोटाव्या दता. जधा नदयो न्यादे कृष्णनी पूज करता दता त्यादे अक सत्राजित सूर्यने पूजतो छनो; इत्यु छोदीने जीजने पूजतो दतो तेथी तेनुं अकल' मृत्यु यहुं दनुं; पांडवो श्रीकृष्णने छोदी शंकरादिनी पूज करता दता तेथी दुःख पाग्या दता. अंगरीष राज अभया (वेधा) ऐकादशीनुं मत करवाथी कष्ट पाग्यो दतो. दयाराम केँ छ केँ, नूओ श्रीहरिने

મત્સર માતંગ મારે, સોંપ નોલ ચેંટી કાટે,
કેકી ક્રકલાસ હને, અહિકોં જો સ્વાવે હૈ;
વનકે જો લઘુ સ્વાન, વ્યાઘ્રકું વિડારી ઢારે,
સિંધૂ મર્યાદ વેલી, દેસી ઢર પાવે હૈ;
શિવ મસ્માંગદ માજે, અમિકું ચકોર ભલે,
રવિ શશિ રાહૂ પીડે, જગ જો પુજાવે હૈ;
પ્રભૂતા જો પૈયે તોહૂ અભિમાન રાલિખ ન,
દયાનાથ ઘડેપનો છોટેપેં છોડાવે હૈ.

૩૬

કામ ક્રોધ લોભ મોહ મદ મત્સર મમતાદી,
તૃષ્ણા શોક અભિલાષ શ્રીગુન અહંકારા હૈ;
મન ભ્રષ્ટ પ્રભુતા પાશંદ ચિંતા દ્વેષ નિંદા,
દ્રોહ ત્રીન ઇશનાદિ માયા પારીવારા હૈ;
દેવમુની પ્રહ્લાવાદિ સનકાદિ બ્રહ્મા શિવ,
આદિકું અજામીતિ, ઔર કો વિચારા હૈ?
સો પ્રધાન દાસી કૃષ્ણ કૃપા કરે છૂટે દયા,
ઔર કોટી યત્ન કરત નાંહી નિસ્તારા હૈ.

૩૭

સાંગોપાંગ યથાવિધિ ભક્ત્યાદિ સાધન કહાં,
કલી કાલ દુષ્ટ જીવ હૈદે હૈ સમલ હૈ;

છેડી ખીલને બળનારાં મોટા મોટા પણ દુઃખ પામ્યાં છે અને જેઓ ખીલ દેવની
ઇશની આશાએ પૂજ કરતા હતા, તે ખીલ દેવો દુઃખની વેળાએ સહાય કરી શક્યા
નહોતા, પણ કૃષ્ણ જ કરી શક્યા હતા. (૩૬) મત્સર=મત્સર. માતંગ=દાસી. માલુસને
મોટાઈ લેઈતી હોય તો અભિમાન રાખતું નહિ; કારણ કે દયાનાથ મોટાનું અભિ-
માન નાનાને હાથે તોડાવે છે. તેનાં દૃષ્ટાંતો પદમાં આપેલાં છે. (૩૭) ઇશનાદિ=
એવળા, ઈશ્વાર વગેરે. અમુક બાબતની અત્યંત લાલસા તે. પારીવાર=પરિવાર,
વંશવેલો. અજામીતિ=ભાયાનો ડર. નિસ્તાર=મોક્ષ. (૩૮) સમલ=મલવાળું એવું.

जो बने सो टेहेल कृष्ण नाम कृष्ण पादोदक,
 मान सवी हृदि इच्छा, गर्व तो न भल है;
 अन्याश्रय अप्रसाद, कृष्णदास दोष डरी,
 दुष्ट संग दूर रहे, ज्यों लौं तेरो बल है;
 श्रीगुरु भरोंसो दड, शुद्ध दीनता नमन,
 दयानाय बोलै यातैं प्राप्त मुख्य फल है.
 जायगो क्लेश भजि, जाय गोकुलेश भजी,
 प्यारै न भगवान हैं, कहां प्यारै भगवान है;
 हरिको मन न करै, हरिको मनन करै,
 उपज्यो अज्ञान हें ना उपज्यो अज्ञान है;
 गोपाल न जो प्रीति, गोपाल न सो प्रीति तो,
 तुं केसो जान, केसो जाने बिना जान है;
 दया कृष्ण तुर्त करै, दया कृष्ण तुर्त करै,
 जानी बत मान सर्थ, जानी बत मान है.

३८

३९

कुंडलियो

गिरिधारी धारी बने, नर निरधारी नांहि,
 नर निरधारी तिति बने, हरि धारी मिलि आंही;
 हरि धारी मिली आंही, एही भ्रांति जड जनकों,
 सुखदुःख मुग्धें होय, होय नहि पंडित मनकों;
 कहे दयो हरिदास, दिखो सब हृदं विचारी,
 जिय स्वतंत्र जो होई, गरज का रहि गिरधारी?

४०

(३६) गो क्लेश=छद्मियोनां दुष्प्रभा. गोकुलेश=गोकुलना ईश. श्रीकृष्ण. भगवन्=
 ईश्वर. भगवान=भाग्यवान्. मन न=मन न करुं, ध्यान न धरुं. मनन=चितवन.
 अज्ञान=विधुतुं ज्ञान. अज्ञान=अज्ञान नहि ते. गोपाल=आधेना पागनार श्रीकृष्ण.
 गोपालन=छद्मियोनां साधन पावन. केसो=केनी रीते. केसो=केसव. बत=बेद, दुःख. वर=
 दुर्ग, सुख. (४०) मुग्ध=भूष.

जो समझे सो समि गये, कछु हू कछो न जाय,
अकल गति ईश्वर अजित, जिय अशक्य निरुपाय;
जिय अशक्य निरुपाय, तहू जिय मति भ्रम होवे,
सर्वेश्वर सर्वात्म दक्ष, हरि लहि शंक खोवे;
कहे दयो हरि नाम, शरन ग्रहि दहि हूइ भ्रम जे,
निज जन अहित न क्योंहु, करे हरि कहि जो समजे.

४१

चिंता व्यापत सघनकुं, ज्ञानी मुग्ध होउ कोइ,
ज्ञानी भुक्ते ज्ञानते, मुग्ध भुगे दुःख रोइ;
मुग्ध भुगे दुःख रोइ, ज्ञानीभू विकल तु होवे,
अति दुःसह दुःख व्यापे, ज्ञान तदा सय सोवे;
कहे दयो हरिदास, संत वा हो हु असंता,
हरि राखे सुहि सुद्रढ रहे, अति चुभिचित चिंता.

४२

अनहोनी नहीं भइ है, अनहोनी नहीं होत,
अनहोनी नहि होयगी, मूढ काहेकुं रोत?
मूढ काहेकुं रोत, हुत बता फिरे न क्योंहु,
चूकता बिगरे ता न, सुधरि चिति चातुर सोहु;
कहे दयो जड दछ, तुल्य तब जय जसि होनी,
नांतर पंडितसय सुखी, हुइ करी हुनि अनहोनी.

४३

छाख सयांने कोटि मति, करी देखो सय कोइ,
तोहू होनी नहि मिटे, अनहोनी नहि होइ;
अनहोनी नहीं होइ, भ्रमे जीय धरम भ्रमनको,
करत हरत सय ईश्वर, द्रढ टरि ठरि भ्रम मनको;

फहे दयो हरिदास, विरल भ्रांति विन झांखा,
 ता विन संशे सहित, दिखत हैं पंडित लाखा. ४४
 उद्यम सुखको सव करे, किय विन रह्यो न जाय,
 हरिरुचि मिले तो सफल बनि, ता विन व्यर्थ उपाय;
 ना विन व्यर्थ उपाय, मुरख तहुं मरम न जाने,
 कयु कयु कियो धन्यो है, ताते कृतिबल माने;
 फहे दयो हरि अकल, गति ताते बहुधा भ्रम,
 निःसंशे भव विरल लहे, प्रभुकर फल उद्यम. ४५
 हरिरुचितो सव भयो है, हरिरुचि अव ज्यौं होय,
 हरिरुचि जो सो होयगो, क्यों न कल्पना धोय;
 क्यों न कल्पना धोय, चले जो बल कयु तेरो,
 तुरत न समुझि जाय, रहे न क्यों दे घर क्षेरो;
 फहे दयो हरि शरन ग्रहे, सव उपाय परहरी,
 धिगरीहू सव सुबरेगी, जन अहित न कयु करि हरी. ४६
 कुछ फहेगो हरिहस्त सव, जियते कछुहु न होइ,
 यौं मुनि जन सव अलसि, शुभ कृति न करेंगे कोइ;
 कृति न करेंगे कोइ, करे इह संसे खोदो,
 पराधीन सव जिय, मतिप्रेरक हरिवल मोदो;
 फहे दयो हरिदास, समझि यौं निज बल खोइ,
 हरिरुचि सम कृति किय विना रह्यो जाय नहीं कोइ. ४७
 करता सव श्रीकृष्ण, इक यह सिद्धांत अमेल,
 पें जिय शिर कछु नां धरे, तो न खुले भव खेल;
 तो न खुले भव खेल, तासुं जिय पास करावे,
 सव विधि प्रेरक प्रभू, जिय निज बल कछु बनि नावे;

કહે દયો ચૌં સમક્ષિ ચિરલ, કુદ મન ભ્રમ હરતા,
હરિ રુચિતેં સવકુલ રહી, ભ્રમ કહુ મેં હું કર્તા. ૪૮

કવિત્ત

તુમ મેરે પ્રાન પ્યારે, મુખ તો દેસાઓ મંતિ,
ચિના મોલકી મેં દાસી, હાત મત લગાડ્યો;
લાડ તહીં લડાવત સો, ઘાવામોં કહેં દેડંગી,
મરો તો ન દેડે ઘેનો, વિદેશે મત જાડ્યો;
મુખ દેસી જીવત હું, મહીયર નાં જાડંગી કા?
મેં તો મેરો જડ ચૂકી, પાક ફિર ઘનાડ્યો;
સ્ત્રીજનકે ઘોલિવેકો, હેતુ સમુડ્યો ન જાય,
કપટિ મિત્ર જાની દયા, નિમેશ્યોં નિભાડ્યો. ૪૯

કુંડલિયો

ચિંતા ધુરેલ દેસિ, જપિ શરન મંત્ર ગોપાલ,
સ્મર્ન નિષેદન કરત હી, ભાજેંગી તતકાલ;
ભાજેંગી તતકાલ, સુક્યો જુ દીલેંગી એસી,
સવ કહુ હરિકો ભયો, મોહિ ચિંતા અવ કેસી ?
અટપટિ લીલા દયાનાથ, તદપિ ન તજિ સંતા,
અશ્વારોહન મંથિ, સીસ તસિ, તોફું ચિંતા. ૫૦
સાધન ધર્મ રહીત તું, સકલ પાપ કરિ પૂર,
તહુ કા મહાપ્રભુ શરન વલ, મત ધરિ ચિંતા ઝર;
મત ધરિ, ચિંતા ઝર, પુષ્ટિપથપતિ, શ્રીવલ્લભ,
નિજ કહિ પ્રહિ તિન બાંહિ, અવેં દુર્લભ સવ સુર્લભ;

“(૪) ઘેનો=ધેડું. જડ=ભો, ખાધું. (૫૦) અશ્વારોહન=એમ ધોડાપર બેસી છતાં ધોડાને બાર ધરે એવી ચિંતાથી ચેતાને આવે મૂર્ખાં શંસડી મૂકે છે, તેથી તારી ચિંતા છે.

फहे दयो हरिदास, तोकुं कछु लागे वाध न,
 निज इच्छासुं करंगे, करि हें का अव साधन ? ५१
 ग्वामि पाद नृप खडग सम, गुरु पादुक पद ठोर,
 यांभि पिड पद पांसुकर, वरन पाद जल ओर;
 वरन पाद जल और, भाव द्रढ जहां भरोसो,
 तनकहुं कृष्ण संबंध, कृष्ण वही रंच न सांसो;
 फहे दयो विश्वास, न तो साचेमें खामी,
 कोई वस्तुमें द्रढ प्रतीति फलि साचे स्वामी. ५२
 वस्तु मुल तें अधिक फल, सम संबंध प्रतीति,
 दास दासको दास धनुं, मंगन धढत हरिप्रीति;
 मंगन धढत हरिप्रीति, करि उद्धव सुविचारो,
 गोपीपद रज याची, लग्यो प्रभु अतिशय व्यारो;
 फहे दयो सब दिखो, पुआरो भरि निज हस्तु,
 जीतो नीचो हुइ तीतो, ऊंचो चढि जल जन वस्तु. ५३

कवित्त

छेश जो अलौकिक तो फल है पथ पुष्टीको,
 हरि अंगीकृत लछन लौकिक जो छेश है;
 दुःख साधू संग साचो, सुमरावे कृष्ण नाम,
 हरिकुं विसरावे सुख, माया आवेश है;
 दुःखमें लाभ होय नां तो कुंतीजी मागे कैसे ?
 संत छेश सहे कैसें, कृपालू व्रजेश है;
 भक्तको अहीत कबू, दया प्रभू करेही नां,
 वितमें उद्वेग सो तों लीला गोकुलेश है. ५४

कुंडलियो

प्रभु रक्षक तो कहूं न डर, जा जंगलमें पेठि,
सो कोपत नहि वचेगो, सत पतालमें पेठि;
सत पतालमें पेठि, देखि चंद्रहास जयद्रथ,
कहा विगयो प्रह्लाद, कनककश्यप का स्वारथ ?
कहे दयो जग रुठे तोहु, का कोपि काल विभू,
वार न वांको होइ, जाहि रक्षक श्रीमहाप्रभू.

५५

अरि सुमित्र, विप पथ्य, अरु अधरम सुधरम होइ,
उलटो सब सुलटो धने, हरि करुना द्रग जोइ;
हरि करुना द्रग जोइ, ईद्र मीरां सुतकुंता,
चंद्रहास सह चार, असे इतिहास अनंता;
कहे दयो प्रभु प्रसन्न, दैन्य सह रटत नाम हरि,
विगयो सुधरे सकल, मित्र व्है जाय मिटे अरि.

५६

कवित्त

नम पोरी घारी मग प्राप्त होवे शिघ्र धाम,
बिलायती दीपसीख दीप बिना आगी है;
सद्य खाता मिले पत्र, म्याता वही देखी लेत,
मिले ही हिसाब शिघ्र तारी हाथ लागी है;
काम जो न सिद्ध होवे, बहुतही प्रयत्न कीये,
सोहू होवे शीघ्र शक्ति, सीपारसी आगी है;
तेसे प्रभू मिले शिघ्र, साधू संग किये दया,
और कछु चहीए नांही, वेदकी ए वागी है.

५७

बिना चाँट तुला ज्यों कंपान तोले अनायास,
 बहु जनको काम अनायास कलासी करे;
 शर्कराको सक्त पनो, टारे संग बैंगनकों,
 दुरवीनेतें दुरवस्तु ढींग ही द्रष्टी परे;
 सूक्ष्म जो वस्तु उपनेत्र यही दे दिखार्हे,
 रवि प्रतिबिम्ब नीर नीके दीठमें ठरे;
 तेसे प्रतिबिम्ब प्रभू मिलवें में होय जे ते,
 साधन ओर बिना सो संवध बडेको हरे.” ५८

प्रकरण १७—अथ मायामत खंडन.

मत्तगयंद

ज्ञानि हमें प्रतिउत्तर चो, जीयं ब्रह्म बने, हम नाहि मनें है,
 ब्रह्म आनंद भुगे तत्र को जु भुगे, तथ ऐक्य न कहत बने है;
 नहि न मोद कुछ अस कहो न तु द्वैत मनो हम नंद भनै है,
 कहत दयो जु दुरोमही हों मत कोचिदे वेद विरुद्ध गने है. १

कवित्त

व्यापक अद्वैत ब्रह्म तेजोमय निराकार,
 निरंजन निर्गुन नां आदि परिनाम है;
 हे अनूप अखंडित अक्षरहू अतिर्देश्य,

(५८) कंपान=तोड़वाने की भाँति कीटा.

* अथ प्रथमां नीचेना दुहो अने सोरठो विशेष जेवाभां आवे छ

दोहो-सोष पुरे सिज देन तर, देन देखि प्रभु हेत;

छातर वस्तु अति अपम, ताते सुपरे खेत.

सोरठो-गुनपर गव न होय, अपे प्रभु पुरन कृपा;

विन मुकदेव न कोष, अपर मुरती भगवती.

रूप रंग वपू नहीं, मुनिकों लय ठाम है;
 कहे निगम नेति नेति, द्रष्टि कोयनां,
 अटपटी है यात पावेगो मन विराम है;
 वासुं तो श्रीकृष्णचंद्र पुरुषोत्तम न्यारे,
 दया प्रभु धामी वाके वह जिनको धाम है.

२

मत्तगयंद

वेद विधान न नेम दया प्रभू, जहां खरी प्रीति प्रतीति ठरी है,
 नृहरि खंभहीतें प्रकटे कछु वहां द्विज कौन प्रतिष्ठ करी है ?
 द्रोण म्रदामुरती रचिकें स्वयं भिल्ल धनूरकी विद्य पहरी है,
 पूजन मूर्ति प्रतीति नहीं हरि वे सयके मुख धूरि भरी है. ३
 जो प्रतिमा न प्रतच्छ प्रभू, तब नामहिको पय कहो किन पीनो ?
 द्वारवतीसुं अये कस डाकुर, नृसिंह हार कहो किन दीनो ?
 साखि पुरी हरि नाड नवांय, शीश नवायके मुकुट लीनो,
 दास प्रतच्छ न दाखि दया प्रभू, नास्तीकको मुख शाम ही कीनो. ४
 राम भये तुलसी हितु श्रीजी रु लालजिने पद लंब करे हैं,
 सेव्य सुरूप मिरांसु हिले, अलिखान सुता संग त्याँही बरे है;
 देखि प्रतीति धिकारी हते खल, भर्तंहितु शुक्रजी उचरे हैं,
 जो अरचा मुरतीसु दया प्रभु, भेदमति नर नरक परे है. ५
 कारन प्रह्न न रूप जू होइ तु, कारज जगत् लहे कहु केसो ?
 रूप बिना कर तत्वहु नां वनि, जो मति होइ विचारीय एसो;
 हें अरु ना श्रुति कहे हितु गूढ सू, हें वपुषें न दिसे रवि जेसे,
 प्राकृत नां परिनंदमइ सव, अंग दया न दिखे भव तेसे. ६

(२) वपू=शरीर. वासु=नेनाथी तो. (३) द्रोण=द्रोणायार्य. म्रदा मुरती=भाड़ीनी.
 मूर्ति. भिल्ल=भेकलव्य नाभनो भिल्ल. पहरी=पडी, भल्ली. (४) नाड=डोड़; भस्तीक. १

देखनकों अधिकार न आसुरी, ताहितु अक्षर रूप न दाखे,
 अंग मनोहर है तिन भीतर, भक्त सजाति रसिकसु चाखे;
 कश्यप ज्यों कर पाय मुजाति दिखावत है सु विजाति न झांखे,
 शालिगरामहितें प्रकटे बंदरावन नाथ दया ब्रज साखे. ७

कवित्त

तेरे मते ब्रह्म निराकार, जिय प्रतिविम्ब,
 माया विच पर्यो कहे, कैसे सांच ठरेगो ?
 माया तो मलिन और, ब्रह्मकुं न रूप मूढ,
 तूहि कहे विम्बविना प्रतिविम्ब परेगो ?
 पवनकी जाई काठ विच परी देखी कहूं ?
 बुद्धि विना बोल्हो निरवाह कैसे करेगो ?
 दयानाथ परब्रह्म सो तो हैं साकार सदा,
 जीय ताको अंस दास मान्य अर्थ सरंगो. ८
 मायावादी तेरे पंथ, गुरु शिष्य संभवे न,
 जूठी घात साची हमें, कैसे समुझावेगो ?
 जाकुं सबी ब्रह्मभेद द्रष्टि नांसो पुरन ज्ञानी,
 तिनकों शिष्य अज्ञानी, द्रष्टि कैसे आवेगो ?
 कहेगो कछु भेद भासे, तब तो अपूर्ण ठर्यो,
 ताको उपदेश वाकुं फल कहा दिखावेगो ?
 ताहितें अद्वैत ज्ञान मारग हे भ्रांति मूल,
 कहे दयो शुद्धाद्वैत कछु दोष नावेगो. ९

मत्तगयंद

इश्वर कारण सत्य सदा, तब कारज जक्तसु जूठ न होइ,
 कंचनतें जस छुंडल कंकन, कंचनही वह भेद न कोइ;

जूठ प्रपंच तनू तत्र प्राकृत साधन ज्ञान रु मुक्तिहु सोड,
 कहत दयो जग जूठ कही जड, तूही तेरो मत डारत धोइ. १०
 तुं कहि जीवमुं ब्रह्मही है करि संग अजा यह जीवठ्यों है,
 घूजत है हम ब्रह्महि हों घुर, फंद अजा महिं कैसे पयों है?
 सूरजकों तम क्यों परसे, परसे तव भानुपनोहि टयों है,
 कहत दयो पुरवापर बहुत विरुद्ध तेरो मत दोष भयों है. ११
 ईश्वर है सर्वज्ञ अलेप सुतंत्र रु काल अजादिक स्वामि,
 हैं करता हरता सब पालित कृष्ण कृपाकर अंतरजामि;
 ब्रह्म सनातन आदि स्वयंभु, अनूप अनामय अंशी अकामी,
 ए सब धर्म कहां जियमें कहि दंत दयो सम कहे अवगामी. १२
 आनंदमात्र हि आनन पानि पदादि सब हरि वेदकीं यानी,
 सो छवि प्राकृत जीवसी जानत, जीवकुं ब्रह्म कहे खल ज्ञानी;
 श्रीमुख मूढ कहे प्रभु ताकुं, नहीं क्यु भद्र लई अभिमानी,
 सौरव नरक विषे परि है कही दंत दयो सब शाख बखानी. १३

कथित

गोमें पय, तामें घृत, सो घृतें गौ नां बल,
 प्रकट धिउ खवाये, धेनू पुष्टी व्है जात है;
 तिलमें है तैल, तातें तिलतें नां दीप धरे,
 पाये सो प्रतच्छ तैल जोती ठहरात है;
 इंधन विच अग्नि है तासुं नां रसोइ होवे,
 स्फुट अग्नि लागे विन मुखरे नां यात है;
 तैसे दयानाय कृष्ण, स्पष्ट रूप देखे विना,
 अंतरजामीका मुख देवें नहीं गात है.

१४

કુંડલિયો

જીવ પ્રહ્લ હોવે ન કવુ, ધંતુર કનક ન કોઈ,
 કુત્તાકું કહે વાધિયા, કુત્તા વાધ ન હોઈ;
 કુત્તા વાધ ન હોઈ, માટ રાય જીન તોલે,
 મોઈ રાજ જ્યોં ગોલાકું રાના કહી વોલે;
 દયા નાઈ પારિસ્વ, ભમ્મિ સોતિ, ચાસ નીલગ્રીવ,
 આક અર્ક જસ વ્યર્થ, ત્યોંહિ જડ પ્રહ્લ કહત જીવ. ૧૫

મત્તગયંદ

નીગસું મોતિ રુ કજ્જલ જોતિસું ફ્યોંદુ કદા જલ જોતિ ન હોઈ,
 ચોં સરસોં સરિતા, ફનિ સોં મનિ, વહોર ફની સર કહે નહિ કોઈ;
 વાસ કપાસ ન વહોર ધને, ઘુવ કારન કારજ નિત્યહિ દોઈ,
 કહેન દયો જિય પ્રહ્લમુ મોં સહિ, ત્યોં ફિર પ્રહ્લ વને નહિ સોઈ. ૧૬

અથ પ્રસ્તાવના

છપૈ

ગિરિધર મુંજ્યો પ્રાણ, તુહી સામલડા પ્યારા,
 માદર પિદર વિરાદર, દુશ્મન સ્વલક વિસારા;
 માટા મંચી વિનીપૂ, સ્વામી ફકડારારા,
 જાની જિયકી પીર, મનોરથ પૂર્યા મારા;
 હરિ નકો કોળાચા પ્રેમ, વૈ ત્વમેવ સ્વામિ નિરંતર,
 નંદ મેહેરકે પુતવા દયા પ્રમુ, થાંકી દાસી માકે કાંઈ ડર. ૧

(૧૫) આસને નીલગ્રીવ એટલે મોર કહેવાથી તે કંઈ મોર થશે નહિ; નાઈ=
 હનનમ. પારિસ્વ=પરીક્ષા કરનાર ક્ષેત્રી. સોતિ=રોગ્ય; અપર સ્ત્રી; તેને પણ બેહેન
 કહે છે પણ બેહેન તે બેહેન અને રોગ્ય તે રોગ્ય. આસનું બીજું નામ નીલગ્રીવ
 છે, પણ તે આસ જ રહેશે. (૧૬) વાસ=વસ્ત્ર. (૧) પીર=પીડા. * આ છપ્પામાં
 ૧૧ બાધા છે.

कठिन जितिवो काम, कठिन मनको सच करिवो,
 कठिन भेटिवो श्याम, कठिन निज करवें मरिवो;
 कठिन रोधिवो क्रोध, कठिन दुःख वायक सहेवो,
 कठिन पालिवो बोल, कठिन परवस हुइ रहेवो;
 अति कठिन खरचवो दाम, अरु रन अग्रे चढिवो कठिन,
 सुनि दयो कहत यह दस कठिन, त्यों ग्यारहयों निति अटन. २

मत्तगण्ड

बृच्छ न भृच्छ करे फल आपुन, पीवत नांही नदी स्वय वारी,
 मेघ न भोग करे अनको, रतनाकर रत्न फिरे नहि धारी;
 नां करि बैठत विंधगिरि, मलयाचल चंदन नां सुखकारी,
 सज्जन संपति स्वारथकी नहीं, कहत दयो परको दुःखहारी. ३
 मीतकी मीत सु हानि करे न करे अरिकी यह बात खरी है;
 पाप किये परप्रद्व मिले न मिले सतसंग किये सुं हरि है;
 नीतिकि बातसुं कलेश रहे न रहे मति नित्य अनीति भरी है,
 देखत जूठि लगे जुगती नहीं सांचि दया कविवानि ठरी है. ४

(इति अंतराधिका)

कवित्त

पितुकों न मोख दीनो, ब्राह्मणकों लूट लीनो,
 छत्री होय विप्रनीकुं पाय परसाये हो;
 एक नारी मारी डारी, नासिका विडारी दूजी,
 बिना दोष मारिवेकों, मृग पालें भाये हो;

(४) आ मत्तगण्डभां वच्ये आपतो नकार “देहशी दीपक” न्याये जे
 तरङ्ग पांयवाथी जे अकारना अर्थ समझरो. (५) आ कवित्तभां श्रीरामचंद्रनी
 ६५२थी निंदा पक्ष अंदरथी स्तुति करी छे: पितु=दशरथ राजा. ब्राह्मण=५२शुभ.
 विप्रनी=ब्राह्मणी अदुष्टा. एकनारी=नाटिका. दुजी=सुपेक्षा. मृग=भरीय. कवि=वादी.
 निजी=राजरी नीच=आंदाज.

જાને દીની ઘંટી ઘાકી મરજાદા મેટી, કપી
વિના ઘેર માર્યો, મીલી જૂઠે ઘેર સ્વાયે હો;
મુનીયોગ મુક્તિ દીની નીચેં દયાનાય ગમ,
મરજાદાપાલક તુમ કેસે કહાયે હો.

૫

(ઇતિ નિંદાવ્યાજસ્તુતિ)

કવિત્ત

કોન દણ કંસ જેસો, કૃષ્ણકોં ન મૂલ્યો છિત્તુ,
સ્વધરિ લેન મેજવાને પ્રાણ મેટ કીનો હૈ;
ધનૂમલ મહ્યો આદી, પ્રભૂ પધરાયે પૂજ્ય,
વાસ ગંધ મનૂહાર, સામેં પઠઈ દીનો હૈ;
સકુન હેતુ હસ્તીકુ રંગદ્વાર ઠાઢો રાલ્યો,
ગિરિકેં દંડોત કીનો, એસો પ્રનયમીનો હૈ;
એસો યૂજી દયા પ્રભૂ પાંદી સીઘ્ર મિલે જાય,
વિવસ હોય ગિયોં તાતેં મયો અસૂ હીનો હૈ.

૬

ઇતિ સ્તુતિવ્યાજનિન્દા

મત્તગયંદ

શકર ધોરકિ સાકર જીવન, સો મલિકેં સ્વર સચ મરે હૈ,
સાંમવલી સુચિ વિપ્ર પચે, કવુ અષ્ટ પિણે તુ ધમન કરે હૈ;
ધીપ સનેહ વિના ન જિયે, સુહિ પ્રાન હરે મલિ દૂર ઢરે હૈ,
નાયદયા રસકેલિ તસે રસિકોં નંદદાયક દુષ્ટ જરે હૈ. ૭
શ્રીહરિ કરી નહિ વસ્તુ સુ કા? હરિ કોનસિ વાત સકે નહિ જાની?
કૌ ન સકે કરિ કૃષ્ણ કહો સહિ? કૌ ન સકે હરિ કહિય વલ્લાની?

(૬) આ કવિત્તમાં કંસની ઉપર દેખીતી પ્રસંસા કરી છે, પણ અંદરખાતેથી નિન્દા છે અને કૃષ્ણની સ્તુતિ છે. દંડોત=દંડપત. અસુ=માણસ.

કૌન રિપૂ હરિ? બંધન કા? હરિતે વડ કૌન? કૌન શકે પહિચાની? કહત દયો અઠ પ્રશ્ન પ્રત્યૂત્તર દેહુ વતાય હમેં ગુરુ ગ્યાની. ૮
 લોભરુ શોભ મિલિ ન રહે, કબુ પ્રેમ જહાં નહીં નેમ વસે હૈ,
 હેમ રુ ક્ષેમકું વૈર પરસ્પર, ક્રોધ જમ્યો તવ વૌધ નસે હૈ;
 દોષ જહાં લગ મોલ મિલે નહિ, તોલ ન વહાં કહું રોષ ધસે હૈ,
 જ્ઞાન વહાં અભિમાન દયા નહીં, કામ કહાં રસરામ રસે હૈ. ૯
 સાગર લેહેરી, સુધાકર કૌમુદિ, એકહી રૂપ અરુ છવ ન્યારી,
 અમિ રુ જ્વાલ, પ્રભાકર કાંતિસુ, ભિન્ન અભિન્ન દુહુ લિહુ ધારી;
 રૂપ રુ છાંહિ, પટોલ ॥ ભાતિ, દયા તસ કુળ્લ રુ માનુદુલારી,
 એકમેવાદ્વિતીયં કહિ બ્રહ્મ શ્રુતિ દયા દિય હારદ ણહી વિચારી. ૧૦
 ચંદ રુ જામિનિ, કાંત રુ કામિનિ, સિંહ અરણ્ય, જલ્લી અરુ વારી,
 સીસ રુ કુંતલ, મેઘ રુ દામિનિ, અનલ પવન મિલે રુચીકારી;
 દેહ રુ પ્રાન, ચમૂ નૃપ, ભૂપન અંગ રુ નમ્રપનો ગુને ભારી,
 શોમે પરસ્પર દાય દયા પ્રભુ ત્યૌં નંદનંદન માનુકુમારી. ૧૧

કવિત્ત

કિયો રાધાસંગરંગ સુહિ હૈ શૃંગાર રૂપ,
 હરે વામવાસ હાસ્યરસ હૈ પેહેચાનિયે;

(૮) પ્રશ્ન-શ્રીહરિએ કઈ વસ્તુ કરી નથી? ઉત્તર-હરિએ પોતાનું ઐશ્વર્ય કશું નથી. પ્ર-હરિ કઈ વાત બાણી શકે નહિ? ઉ-હરિ પોતાનો પાર બાણી શકે નહિ. પ્ર-શ્રીકૃષ્ણ શું ન કરી શકે તે કહો? ઉ-શ્રીકૃષ્ણ ભક્તનું બુરું કરી શકે નહિ. પ્ર-શ્રીહરિ શું વખાણી કહી શકે નહિ? ઉ-હરિ પોતાના ભક્તનો મહિમા કહી શકે નહિ. પ્ર-શ્રીહરિનો શત્રુ કોણ? ભક્તનો દ્રોહ કરનાર તે હરિનો શત્રુ છે. પ્ર-જગત્માં બંધન શું છે? ઉ-હું અને મારું એ બંધનકર્તા છે. પ્ર-હરિથી મોટું કોણ? ઉ-સાચા ભક્ત હરિથી પણ મોટા છે. પ્ર-શ્રીહરિને કોણ ઓળખી શકે? ઉ-હરિના ભક્ત હોય તે હરિને ઓળખી શકે. (૧૧) કુતલ=માયા બાણ; સુદ્ધાં. (૧૨) શ્રીકૃષ્ણના ચરિત્રમાં દશ રસ છે.

करुना जो बांधे मात, केझी संग रुद्र भयो,
वत्सासुर वव कीनो, वीररस जानिये;
दावानल पान भित्ति, सो विभत्स वंकी लीला,
घत्सहरन लीलामें अदभुत है मानीए;
उभो उपदेश शांत, गोपिका प्रसंग प्रेम,
दसों रसमइ दयानाथ जु यखानिये.

१२

छपै

शिप सदाशिव गंग, विष्णुपद सयंब तातें,
मुंडमाल भगवंत भक्तके मस्तक जीते;
राम पुरीजन भस्म अंग लावत हर जानी,
फनक अरक अहि आदि धरं हरि अकारज मानी;
निलकंठ भाव सखि पोत पति, कृष्ण भाल शशी आर लहि,
यौ दया समुझी हरि सवंधी सकल वस्तु भव राखि सहि.

१३

कवित्त

पेटें कराये पाप, दुष्ट बेन सहाये ताप,
नीचकों नमायो बडंपनोतें विगोयो है;
भीख चोरी चाकरीरु बेच्यो शिश तेरे लीए,
धर्म छोड्यो सहृद केश पैसा मन पोयो है;
प्यारे परिवार भ्राम भ्राम देश बेझ त्याग्यो,
कासद्वी मजूरी तन चेहेनमें न सोयो है;
तेरे लीने दया प्रभू कृष्णको भजन्न गूल्यो,
अरं पापी पेट तेने नाक मेरो खोयो है.

१४

मत्तगयंद

जो रसना न हरि जपी, सो रसना मधि नित्य बनो कस्तूरी,
जो शिर संत गुरु न नमे, सु बनो मनिधारिन आसिस कूरी;

કૃષ્ણ ન રૂપ હ્રદેસુ હ્રદે ઉપજો મુકુતા ફલ પ્રાપત પૂરી,
નાથદયા પદ જો મનનાંસુ લહો સુંદરી ચલ ગાન મધૂરી. ૧૫

છપે

મિત્રપુત્રસુતમૂષળ, સુરસુતમગ્નીભરતા,
સુત રિપુ લોચન રિપુ, ધર નાદ જનક સંહરતા;
મિત્ર વંધુ પિતુ ગુરુ રિપુ, મિત્ર શિષ્યઆમૂષળ,
શત્રૂવાહન સુતવાહન, વલ્લભ કૃત સૂચ ન;
સુત રિપુ રિપુ સુતજાપતિ પિતા પિતુ ભ્રાતા ભ્રત્ય પ્રાનહર,
હર દૈવત તાકે હિતુ દયાનાથ કૃષ્ણ ગિરિરાજધર. ૧૬

મત્તગર્યદ

યોજન લલિત ભૂતલતે રવિ, કરથ વહાંસું શશિ શ્વ જાનો,
ત્રીવલ્લ મંડલ અમ્મ કવિ દ્વય બુદ્ધહુ દ્વે દ્વય મંગલ માનો;

(૧૬) મિત્ર (અગ્નિ) ના પુત્ર (દીવા) ના સુત (કાળજી) છે બ્રૂપણ
જેનું એવાં નેત્રોવાળા સુર (સૂર્ય) ના સુત (યમ) ની ભગિની (યમુના) ના
ભર્તા (કૃષ્ણ) ના સુત (પ્રધુમ્ન-કામદેવ) ના રિપુ (શિવ) નું લોચન (ત્રીજી
નેત્ર-અગ્નિ) ના રિપુ (જળ) ને ધર (ધરનાર-મેઘ) તેમાં નાઈ મૂકવાથી જે થાય
તે (મેઘનાદ-ઈંદ્રજીત) ના જનક (રાવણ) ના સંહરતા (રામ) ના મિત્ર (સુગ્રીવ)
ના બંધુ (વાલી) ના પિતુ (બાપ-ઈંદ્ર) ના ગુરુ (બૃહસ્પતિ) ના રિપુ (ચંદ્ર)
ના મિત્ર (શુક્રાચાર્ય) ના શિષ્ય (કથ) ના આશ્રયણ જેનું એવા (મસ્તક-અર્ધાત્મ
રાહુ) ના શત્રુ (ચંદ્ર-સૂર્ય) છે વાહન જેનું એવા (શિવ) ના સુત (કાર્તિકેય) ના
વાહન (મોર) ને વધેશ (વાહલો-મેઘ) ને કૃત સુખ ન (સુખ ન કરે તે-વાયુ)
ના સુત (ભામ) ના રિપુ (દુર્યોધન અથવા કલિયુગ) ના રિપુ (ધર્મ) ના સુત
(નરનારાયણ) યજ્ઞી (બ) ઉપજેલી (ઈર્વશી) ના પતિ (પુસ્કરવા) ના પિતા (બુધ)
ના પિતુ (ચંદ્ર) ના ભ્રાતા (દત્તાત્રય), ના ભૃત્ય (સેવક-સદસાત્મન) ના પ્રાણ-
હર (પરશુરામ) ના દૈવતહર (રામચંદ્ર) ના હેતુ (કારણ જે કૃષ્ણ) તે દયારા-
મનો નાથ અને ગોવર્ધનનો ધરનારો છે. (કલ્પર્થ:)

द्वे गुरु द्वे शनि ग्यार रूपिसत वहांसु त्रयोदश है घुव थानो,
देखि दया हरि भक्ति प्रताप सबी परिक्रम करे घुव रानों. १७

छपै

ग्रंथ रसिकरंजन भवभयभ्रम अधदुःखभंजन,
भक्तिपक्ष पोषक श्रुतिमत सज्जन मनमंजन;
प्रकरन दस अरु सात, छंद चौं अति अभिरामा,
कवित छपैं मत्तगयंद कुंडलियाचों नामा;
पुरि चंडि नर्मदा तट जहां, श्रीशेषशाइ धाम है,
शुभ ज्ञाति विप्र साठोंदरे दयाराम कवि नाम है. १८

(एचार छंदनी गणती)

दोहा

इकसत इकतिसु कवित है, कुंडलिए चालीस;
मत्तगयंद तहुतोर है, अरु छपै छत्तीस.
इति श्रीकविदयारामविरचित ग्रंथ रसिकरंजन समाप्तोऽयम्

श्रीकृष्णकृपाऽस्तु

शृंगारना पदो

पद १ (रग-घनाथी)

नंदलाल मिलनकों करों उपाय;	नंद० टंक.
प्रजराज मिले धीन रहो न जाय.	
रेनघोस मोहें कल न परत ये;	नंद० १
घर अंगना मोहें कलु न सोहाय.	
दया प्रीतम हिय मिलके परस्पर;	नंद० २
हास करुंगी कय मिटंगी हाय.	

पद २

१ मेंर प्यारेके नोंकीले नेन, घंसी वागेके नोंकीले नेन;	
विरहे मोहे तीरमों—बटु मोहे तीरसों लगे.	मेंर०
रेनघोस मोहें कल न परत ये, मोहे पलक परत नहि चैन;	
एजी मोहें पलक परत नाहि चैन.	मेंर०
हांसी मंद मानुं मदनकी फांसी, मुधा थोले सलुने वैन;	मेंर०
दयाके प्रीतम तोरी मोहनी शी मुरत, मोहे छीन छिन सतावत मेन.	मेंर०

१ (१) रेनघोस=शत्रु द्विष. (रेन, स. रजनी. घोस, सुघ. स्वर्ग; आकाश; प्रकाशित) कल=वेन; कल. ये=(सं. वे.) पादपूरुषार्थ अन्वय. मोहे=भने. अंगना=(सं. अंगन) आंगण. कलु=कल पाणु, सहेल. सोहाय=अभे, उभे. (२) हिय=हृदय. हास=विनोद. हास=तृप्तिवाचक. इदं साथे परस्पर भेटीने "हास" अभे कथादे कहीरा के जेयी भारी दाय-विता मदी नवय. २ नोंकीले=अलीदार. विरहे=विरहावस्थाभां. तीरसों=तीरना जेवां. हांसीमंद=मंद दाय; धीभुं धीभुं दसकुं ते. मुधा=अभृत. सलुने=(सं. लावण्य) मुंदर, मधुर. मुरत=भूति. छिन छिन=दाणु क्षण; पडीये पडीये. मेन=(मदन) अभवे.

पद ३ (रेखतो)

परो मत इश्कके फंदा, परे जग सोड मति मंदा; १
 कठिन हे इश्कका किला, लेवे कोड जगतमें विरला. १
 आगे सों सिर अपना देवे, सोइ गढ इश्कका लेवे; २
 सहे सय खल्ककी हांसी, सो तोडे दुःखकी फांसी. २
 पिया जीने प्रेमका प्याला, सदा वे रहत मतवाला;
 खुशीमें दीन सत्र रहेना, माशुकका दे चरन नेंना. ३
 मोहन मेहेबुव तुंही मेरा, चश्म बीच दीजीये डेरा;
 सजन तेरी सांवरी सुर्त, माधो तेरी माधूरी मुर्त. ४
 तुंही सिरदार मेरे सिरपर, तेरे दील चाहे सो तुंकर;
 आशककी येही हे अरजी, न बुजीये माशुककी मरजी. ५
 भइ वीनमोलरी दासी, प्याराके दरसकी प्यासी;
 निभावन वारे तुम यारी, दया के प्रीतम गिरिधारी. ६

पद ४ (राग ध्रुपद टोड़ी)

जल कां गई आज, ठाढे हे वहां ब्रजराज;
 मोहे तके मोहनने नैननकी सेन दइ. जल० १
 सुनरी भटुवापे लटु भयो मेरो चित्त;
 मोहनी मुरत मेरे मन बीच गड गई. जल० २
 प्रगट्यो अनंग अनल, कल न परत पल;
 ताकी पीर व्होत चढी, तासों में वीकल भई. जल० ३

३ (४) चश्य=आंभो. (५) वीनमोलरी=भूस्थ वभरनी. ४ (१) ठा
 हे=ठभा ठ. व्हा=वहां; तां. तके=ताछीने. नैननकी सेन दइ=आंभनी धिसारत करी
 (२) भटुवापे=भूषण वपन. भटु=(बड) भाणक; भूषण. लटु भयो=लुब्धययो; भो
 पाभ्यो. गड गड=थोड़ी रही; वरी रही. (३) अनंग अनल=अभरूपी अग्नि. ताकी=
 तेनी. पीर=पीडा. वीकल भई=व्याकुल भई.

દયાકે પ્રીતમ મેરે રોમ રોમ વસ ગયો;
લગનકી વાત એસી કાહુ સો ન જાએ કહી. જલ૦ ૪

પદ ૫ (રાગ પ્રમાત)

માન કહી તું મેરી હેરી રાધે, જુ માન કહી તું મેરી;
યામે દોડનકો દીત, હેરી રાધે જુ માન કહી તું મેરી૦ ટેક.
વીતત પલક સો તેરે વાવાકી, કાહે લગાવત દેરી. હેરી રાધે૦ ૧
કલ ન લાલનકોં તેરે મીલન વીના, લલના ચાહે ધનેરી;
ઠઠ ચલ હિલમિલ દયા પ્રીતમસોં, છાંડ કલ્પના તેરી હેરી રાધે૦ ૨

પદ ૬ (રાગ પ્રમાત)

તોંહે પરી કાહા એતી હેરી લલિતા જ્યું તોંહે પરી કા એતી,
પરી પરી પાપ મનાયે હેરી લલિતા જ્યું તોંહે પરી કા એતી;
ઘેર ઘેર વિનય કરત કર જોરી, લાંચ વઢૈ વીન કેતી. હેરી૦ ૧
મોંસો કહત કહું વિનસોં કહત કહું, તુંહી કરત ફજેતી;
દયાકે પ્રીતમ જ્યું કી હિત કરની તો, પ્રથમ શીલ્લ ક્યોં ન દેતી. હેરી૦ ૨

પદ ૭ (રાગ મેરવી)

શ્રી ગોપાલ લાલ પ્યારે, (૨) ચંગા મુલ્કડા દીલાતા જા,
દરસનકી પ્યાસી અલીયાંકી તું પ્યાસ વુઝાતા જા. શ્રીગોપાલ૦

(૪) લગન=પ્રેમ. ૬ (૧) શાવાકી=આપની. જે પણ નય છે તે તારા આપની છે માટે સમય સાધી લે. દેરી=વાર; વખત. (૨) લલનકોં=લાલને; શ્રીકૃષ્ણને. લલના=સ્ત્રી. ઘનેરી=ધણી. બીજી ધણી. સ્ત્રીઓ તેને ચાહેર છે, પણ તારા વિના એન પડતું નથી માટે ચાલ ઠક અને તારી કલ્પના ઘોડી દધને મળ. ૬ ટેક. તોંહે પરી કાહા એતી=તારે એટલી બધી શું પડી છે? (૨) મોંસો=મને. વિનસોં=તેને. પ્રણયમાનથી રિસાયલી રાધાને લલિતા મનાવે છે તે વખતે ઠપકારૂપ લલિતાને સમીકાજી જે કહે છે તે આ પદમાં છે. ૭ (૧) ચંગા=મુંદર.

इइक चइम खंजर मारी कुल तो मलम लगाता जा,
तेरे मीलन दीन जीवन इलम होय तो बढाता जा. श्री गोपाल०
तेरी तलप आतस तलपु, मीठी बतीयां सुनाता जा,
हो दया प्रीतम बेपरवाही होता हे क्यों जीवाता जा. श्री गोपाल०

पद ८ (राग फाल्गुनी)

(श्री राधे राधे गोविंद रट सदा) ए राग

माइ मेरे लगे मोहनसों नेन, मोहनसों नेन, कहत बने न,

माइ मेरे लगे मोहनसे नेन, माइ मेरे. टंक.

मंद मुसकानी चीत दीच चुभी रही, सलके सनेहकी सेन. माइ मेरे. १
आठ प्रहर मोहे एही चीतोनी, कल ना परं दीन रेन. माइ मेरे. २
रोम रोम मेरे रमी रह्यो रसीयो, बीत सतावत मेन. माइ मेरे. ३
दयाको प्रीतम कोउ मोको मीलाये, तब उपजे चीत चेन. माइ मेरे. ४

पद ९

ओरोंकी में नहि नहि नहि नहि,

काहुकी में नहि नहि नहि नहि;

तेरी में तो चेरी मोहन.

ओरोंकी० टंक.

रेन दोस मोहे कल न परत बे;

दिल डोलत बे तहारी मोहन.

ओरोंकी० १

मात पिता ससुरार सतावत;

तहु ना तजी कबु डारे जोहन.

ओरोंकी० २

८ (१) मंद मुसकानी=मीलुं जीलुं दुसहुं ते. चुभी रहो=थोड़ी रही. सलके=अच्छे. (२) चितोनी=चितन. ९ टंक. ओरोंकी=भीन कोधनी. चेरी=दासी. (१) दोस=(दुस-स्वर्ग; आकाश; प्रकाशित) द्विस. तहारी मोहन=(१) (२) समुदा=सासरियां. इन=दुखहुं; मारी नाभहुं. तहु...इन=कदापि मारी नाभे तो पशु तमने छोड़ीश नहि.

दया प्रीतिम तुम ऐसी करो मोहे;

तुम वीन ओर न पावे छोहन.

ओरोंकी० ३

पद १०

एरी एरी ए वेंदी कां समार दीनीं वे,

टेक.

लाहली लाल वेंदा बीच मृगमद,

सुंदर श्याम पिये हियरा हयों वे.

एरी एरी० १

वाल बीच मित्र जनु अली अली वाल वसे,

सुसुमा लजी सोतीन हिय गरव गयों वे.

एरी एरी० २

नखशिख प्रति अति अंगरूप माधुरी अकथित अनुप,

लख लज्यो मनोज्ञ चंद मंद ढयों वे.

एरी एरी० ३

अति प्रवीन जान राय, ललिता न जाय,

सो दया प्रीतिम तेरे फंद पयों वे.

एरी एरी० ४

पद ११ (राग रेखतो)

देखो देखो वे मेरी हो देखो वे मेरी सखीयांकु क्या भान परी,

देखो जीत नीत मोहे हुं सांवरी सुरत दरस देरी. देखो देखो.

भला बुरा न काहु सुने नहीं मेरी आली,

वसा भरपुर सवें ठोर, क्यहुं ना रहा खाली.

देखो देखो.

खीली थी चंदनी चोदीश श्री यमुना बटमें,

प्रंदावन द्रुम फुले फुली वंसी बटमें

देखो देखो.

(३) छोहन=स्पर्श करो. तुम...छोहन=तुमने भने जेवी करो के तमाश विना जीतुं कोई भने स्पर्श करी सके नहि. अर्थात् भारी साथे सज करीने तमाशी पोतानी जनावो के जेथी कोठने भने आठवानो अधिकार न न रहे. १० आ पदने उल्लेख पद्य १. लज्यवन इयाणय मोदीये " सुजराती " ना संवत १६७० ना दीवाणीना अंकमां कयों छ. (१) मृगमद=मृगभई-कस्तूरी. (२) मित्र=सूर्य. अली=अभरौ. सुसुमा (१) सोतीन=सोइय. (३) लख=लोधने. मनोज्ञ=कामदेव. मंद ढयों=आंजो पड़ी गयो.

एही दीलदार जीवन प्रान कृष्ण हे वे मेरा,
द्रागन मेरे दो बीच दया प्रीतम कीया हे डंरा.

देखो देखो.

पद १२ (राग सोहणी)

कोन गती मेरी धारी गीरीधारी जी,
लगन अगन बीच डारीके धीसारी जाँ.
धीकल करी हरी मुख ना लही फीरी,
जुठी मीठी चान्ती ठरी, केहेत मोकुं प्यारी जी.
तुम तो धीसारी मोकुं, तुम केसो धीसरो,
आंख बनीयारी चुंभी, हीय ज्यों कटारीजी.
दयाके प्रीतम प्यारे, उचित न रहो न्यारे,
मृदु मुसकांनी फंदा, बीच घेरी मारी जाँ.

कोन गती.

कोन गती.

कोन गती.

कोन गती.

पद १३ खमाच

अजब रसीले तोरे नेनां मोहे मार डारी.
तीखी तीखी नौक याकी चित मेरे चुभ गइ,
लगी मानु मदन कटारी वे
कछुना गुमान रहो हुइ जखमी
जखम कलेजे लग्यो कारी वे
कौन उपाय करुं याको
पीर टरत नहि टारी वे
अब में तिहारां भइ दियो तन मन तुमकुं
दयाके प्रीतम गिरिधारी वे

टेक.

अजब० १

अजब० २

१३ (१) तीखी तीखी=शीली शीली; अलीदार. नौक=अलीयो. चुभ गर=थोड़ी गर्ह. मानु=अबु. मदनकटारी=अभरुपी कटार. (२) पीर=पीडा.

પદ ૧૪ રાગ ધનાશ્રી-ગત ઠુમરી

જીયા પ્રેમફંદકે વંચ પયોં, ક્યહું પરે કલ નાહિ મેરે રામ. પ્રેમ ટેક.
ગન ગયે પ્રીત નહિ છૂટવેકી, હારિલ કાઠી ગ્રહી લો મેરે રામ. પ્રેમ. ૧

(દોહા)

ચેત નહિ દિન રેનમેં રુચે નહિ કહુ કામ,
વીન સમુજે કીને ધયોં પ્રીત પીરકો નામ. પ્રેમ. ૨

કહ્યો જાય ન સહ્યો પરે જરે જીય મુલ્હ હાય,
કોઝ વૈદ કે પાસ નહિ હ લગન દરદ ઉપાય. પ્રેમ. ૩

દયા પ્રીતમ કૃણ પ્રીત પુરાની, જીન સમજો કોઝ નાહિ મેરે રામ. પ્રેમ. ૪

પદ ૧૫

જો સૈયાં સાંવરે વંસી ઘજૈયાં,
વંસી ઘજૈયાં મોરલી અધર ધરૈયાં. જો સૈયાં૦ ટેક.

રેન ઘોસ મોહે કલ ન પરત વે,
સુનત સુનત મેરી શુદ્ધ વિસરૈયાં. જો સૈયાં૦ ૧

બહાવરી ફિરું મેરો વશ નહિ જીયરો,
દોહોતી ચલી છાંડી વાલ વહુરિયાં. જો સૈયાં૦ ૨

શરદકી રેનમેં ગરદ મોહનલાલ,
ઘઘટ શરદ રાધે રાધે ઘોલૈયાં. જો સૈયાં૦ ૩

૧૪ જીયા=જીવ. ફંદ=ફંદો; પાસ. (૧) હારિલ કાઠી ગ્રહી=હારિલ નામનું એક
જાતનું પક્ષી થાય છે તે જંગલમાંની સાથે જ લાકડાંની સળા પોતાના પગમાં ખડકી
લે છે તે ભરતાં સુધી પછી ઓડી શકતું નથી, તેમ એક વખત પ્રેમ થયો તે ફરી
છૂટતો જ નથી. (૨) ચેત=સુખ; નિરાંત. કીને=કોણે. પીર=પીડા; દુઃખ. વીન.....
નામ=સમજના વગર એક જાતની પીડાનું નામ તે પ્રીતિ કોણે રાખ્યું હશે? (૩)
કહ્યો.....પરે=કોઈને કહી શકાય નહિ અને સહન પણ થઈ શકે નહિ. જરે જીય=
જીવ બળે અને મુલ્હ હામ=મહેરોથી હાથ હાથ કહેવું પડે. કોઝ=કોઈ. હ=એ. લગન=
પ્રેમ. ૧૫ અધર=નીચલો હોય. (૨) જીયરો=જીવ. વાલ વહુરિયાં=નાનાં વાહરડાં. (૩)
ગરદ=રાસ રમવામાં નિમગ્ન. ઘઘટ=ઉધાડો; ખુલ્લો.

एही दीलदार जीवन प्रान कृष्ण हे वे मेरा,
द्रगन मेरे दो बीच दया प्रीतम काया हे डेरा.

देखो देखो.

पद १२ (राग सोहणी)

कोन गती मेरी धारी गीरीवारी जी,
लगन अगन बीच डारीके बीसारी जा.
बीकल करी हरी मुध ना लही फीरी,
जुठी मीठी वांती ठरी, केहेत मोकुं प्यारी जा.
तुम तो बीसारी मोकुं, तुम केसो बीसरो,
आंख अनीयारी चुंभी, हीय ज्यों कटारीजी.
दयाके प्रीतम प्यारे, उचित न रहो न्यारे,
मृदु मुसकांनी फंदा, बीच घेरी मारी जा.

कोन गती.

कोन गती.

कोन गती.

कोन गती.

पद १३ खमाच

अजय रसीले तोरे नेनां मोहे मार डारी.
तीखी तीखी नोंक याकी चित मेरे चुभ गइ,
लगी मानु मदन कटारी वे
कहुना गुमान रहो हुइ जखमी
जखम कलेजे लग्यो कारी वे
कौन उपाय करूं याको
पीर टरत नहि टारी वे
अव में तिहारो भइ दियो तन मन तुमकुं
दयाके प्रीतम गिरिधारी वे

टेक.

अजय० १

अजय० २

१३ (१) तीखी तीरी=अली अली; अलीदार. नोंक=अलीयो. चुभ गर=चोरी गर. मानु=मले. मदनकयरो=कामरूपी कटार. (२) पोर=पीडा.

પદ ૧૪ રાગ ધનાશ્ચી-ગત રુમરી

જીયા પ્રેમકંદકે વંધ પયો, ક્યહું પરે કલ નાહિ મેરે રામ. પ્રેમ ટેક.
પ્રાન ગયે પ્રીત નહિ છૂટેવેકી, હારિલ કાઠી ગ્રહી લો મેરે રામ. પ્રેમ. ૧

(દોહા)

ચેન નહિ દિન રેનમેં રુચે નહિ કલુ કામ,
વીન સમુજે કીને ધર્યો પ્રીત પીરકો નામ. પ્રેમ. ૨

કહ્યો જાય ન સહ્યો પરે જરે જીય મુલ્હ હાય,
કોઝ વૈદ કે પાસ નહિ હ લગન દરદ ઉપાય. પ્રેમ. ૩

દયા પ્રીતમ કૃપ્પા પ્રીત પુરાની, જીન સમજો કોઝ નાહિ મેરે રામ. પ્રેમ. ૪

પદ ૧૫

જો સૈયાં સાંવરે વંસી વજૈયાં,
વંસી વજૈયાં મોરલી અધર ધરૈયાં. જો સૈયાં૦ ટેક.

રેન ઘોસ મોહે કલ જ પરત વે,
સુનત સુનત મેરી શુદ્ધ વિસરૈયાં. જો સૈયાં૦ ૧

વહાવરી ફિરું મેરો વશ નહિ જીયરો,
વોહોતી ચલી છાંડી વાલ વહુરિયાં. જો સૈયાં૦ ૨

શરદ્દકી રેનમેં ગરદ મોહનલાલ,
ઘઘટ શરદ્દ રાધે રાધે વોલૈયાં. જો સૈયાં૦ ૩

૧૪ જીયા=જીવ. કંદ=કંડો; પાસ. (૧) હારિલ કાઠી ગ્રહી=હારિલ નામનું એક
નતનું પક્ષી થાય છે તે જાનતાંની સાથે જ લાકડાંની સળી પોતાના પગમાં ખસી
લે છે તે મરતાં સુધી ખસી છોડી ચકતું નથી, તેમ એક વખત પ્રેમ થયો તે ફરી
છૂટે જ નથી. (૨) ચેન=સુખ; નિરાંત. કીને=કોણે. પીર=પીડા; દુઃખ. વીન.....
નામ=સમજ્યા વગર એક નતની પીડાનું નામ તે ખીતિ કેણે રાખ્યું હશે? (૩)
કહ્યો.....પરે=કેણેને કહી સકાય નહિ અને સદન પણ થઈ શકે નહિ. જરે જીય=
જીવ બળે અને મુલ્હ હાય=મહેરેથી હાય હાલ કહેવું પડે. કોઝ=કોઈ. હ=એ. લગન=
પ્રેમ. ૧૫ અધર=નીચડો દોડ. (૨) જીયરો=જીવ. વાલ વહુરિયાં=નાનાં વાહરડાં. (૩)
ગરદ=સાસ રમવામાં નિમગ્ન. ઘઘટ=ઉધાડે; ખુલે.

घृदायनमें रास रच्यो है,
 ताल मृदंग यनककार यदयां. जो सैयां० ४
 मोल सहस्र प्रजकी प्रजनारी,
 दो सखी बीच कृष्ण स्वरूप धरेयां. जो सैयां० ५
 सब सखियनकुं बहोत मुख दीनो,
 खट्वा मासकी निशा धनैयां. जो सैयां० ६
 दयाके प्रीतम तोरी माधुरीजी मुरत,
 जुगल रूप पर जावरे बलैयां. जो सैयां० ७

पद १६ रेखतो

बंसीके बजाने वारे मेरा दिल क्युं चुराया,
 मेरा दिल क्युं चुराया, मेरा मन क्युं चुराया;
 बेनोंके बजाने वारे मेरा दिल क्युं चुराया,
 तीमाणानुं सतानेमें तेरे हाथ लें क्या आया. बंनों० टंक.
 अबल कोरी कटियां छतीयां, फिर न बतियां दीन पतियां,
 गले क्यों न दीनी कतीयां, जो तलफानेयी इस भतीयां. बंनों० १
 मेरी जान जलाता है, मेरा जीय जलाता है,
 आप खेलता है खाता है हाथ हुन्नर दया प्रीतम महेबुब,

महेर क्यों न लाता है. बंनों० २

(६) खट=छ. निशा=रात्रि. (७) जुगलरूप=राधाकृष्णनुं लेहुं. जावरे बलैयां=वारी लउ, आवारलु लउ. १६ बेंने=बांसणी. तीमाणानुं=ती माणसने. सतानेमें=दुःख देवाभां; सताववाभां. (१) अबल=पड़ेवां. कोरी=गोअभी; अक्षत. कटियां=आपी. छतियां=छाती; इदम. बतियां=बतले. पतियां=आमण. दीनी=दीधी. बतियां=करवती; कटारी. तलफानेयी=तलसावपी छती. इस भतियां=आ रीते. भारी कोरी छातीने प्रेमभाळ भारीने पड़ेवां धायल करी; पछी कोरि हियस वात पल न करी अने कागज पल न लप्यो. नो आ भभाजे अने तलसावपी छती तो जे करवती के कटारी केम न दीधी, अर्थात् भारी केम न नांभी? (२) हाथ हुन्नर=पोताना दायाभां न लप्यो

पद १७ गत दादरा

मेरा प्रभु गिरिवर धारी, मेरा प्रभु कुंजविहारी,
छोड़ी क्यों करके प्यारी, दुःखमें डारी प्राणके प्यारे. हरि हरि हो. श्रीजी. १
आप बीना नाहि को बेली, छोरी बन मोहे अकेली,
संगको नहि साहेली, क्यों रहेंगे प्राण हमारे. हारि हरि हो. श्रीजी. २
दासीमें दोष निवारो, बिरहानल काहेकु धारो,
आपको बर्दे बिचारो, व्याही क्यों छांडो नंद दुलारे. हरि हरि हो. श्रीजी. ३
रोती देखी कहना आइ, यूथमें दइ मिलाइ,
दयाने लीला गाइ, श्री ब्रजराय नैनके तारे. हरि हरि हो. श्रीजी. ४

पद १८

भट्ट कासों कहु पीर, मेरो मन मान्यो मोहन सुं,
हियो हयों बलवीर. मेरो मन० टेक.
पियाके दरश बीना पलक कल्प सम,
नहि चैन परे मन भयोरे अधीर. मेरो मन० १
में भइ मीन जीवन दया प्रीतम,
नख शिख सुंदर सुधा सर नीर. मेरो मन० २

पद १९ राग काफ़ी जंगलो

कोइ दीन याद ना कीती वे यार, मानुं कोइ दीन याद ना कीती यार,
नंदकुंवर छेला यार, बाहवा कोइ दीन याद. टेक.
में तो हुं सांची वे कीरतारसों दोस्ती देदी खातरखें मेंडा सुना,
मेंडा तन मन, हे जी मेंडा तन मन, जींदडी तुं दीती तो बीचार. कोइ. १
कसअ छे. हाय.....लता हे=तभारा हाथमां न अथि। उपाय छे छतां भदरेआली केम
बावता नथी? सुअ आपहुं तभारा हाथमां न छे छतां रा भटे दुःअ धो छे।
१७ (३) बारो=आगे। व्याही=परछेदीने. (४) यूथ=टोणु. १८ हिनो=६६५.
बलवीर=६५५. (१) कल्प=३६५; अक काल प्रमाण. (२) मीन=भाउतुं. जीवन=
पाणी. सुधा=अमृत. सर=तवाव. नीर=पाणी.

छोटकपनेसे, लरकपनेसें, वाला जोवन दीन, मां ज्यों त्यों लुंटी वे,
दया प्रीतम, पलटे दरद, पलटे दरद फकीरी मानो दीती तो बीचार. कोइ. २

पद २० राग मेरवी-गत, दोषचंदी

गुजरीयां तुं क्यों न बोले, तेरो पियुजी बोलावे तो बोले,
श्रीराधे तुं क्यों न बोले, तेरो पियुजी. टेक.

देख न देरी तेरो बदनचंद्र मोहे,
यां क्यों लीयो चित्त चोर. गुजरीयां० १

मत फर हठ गोरी मनमोहनसों,
हस कर धुंघट खोल. गुजरीयां० २

दयाके प्रीतम ज्युंकी प्राणकी प्यारी,
कोइ त्रिया नहि तेरे तोले. गुजरीयां० ३

पद २१ राग-सोहीणी-परज गत ठुमरी

कौन गति मेरी धारी गिरिधारीजी

लगन अगन बीच डारी, क्यों बीसारीजी, कौन, लगन० टेक.
बिकल करी हरि शुध ना लेइ फीरी, जुठी मीठी घाती करी,

कहेते मौकुं प्यारीजी. लगन० १

तुम तो विसारी मौकुं, तुम कैसे विसरो हो;
अखीं अणियारी चुभी, हिय ज्यों कटारीजी. लगन० २

दयाके प्रीतम प्यारे, अचिते ना रहो न्यारे;
मृदु मुसकानी फंदा बीच होरी, मौकुं मारीजी. लगन० ३

पद २२ राग-घनाश्री-गत ठुमरी

मोहे और न भावेरी, मेरी प्रीत पीतपटवारेंसुं. मोहे० टेक.
कछुकहो कोइ कछु कहो, मेरो मनमान्यो नंददुलारेसुं;

चुम गयो छेल फांकडो* निकसत नाहि निकारेसुं. मोहे० १

बड़े और जो रूप गुन राशि, भये आनीन प्रज प्यारेसुं;
 १ दयाको प्रीतम मेरो प्रानजीवन धन, हों मोही दृगतांगसुं. मोहे० २

पद २३ रेखतो-गत दादरानी

गफलतमें मुजे छोडके तुम कहां चले गये,	
पियु प्राण हमारे प्रजराज दुलारे,	गफलत० टंक.
सय गोपी मंडळ छोड मुजे ल्याये अकेली,	
करी प्यारी कुंजविहारी अय कोइ ना बेली;	
फीर पराये भये.	गफलत० १
आप करी प्राण प्यारी तो छोडनी नथी,	
न छोडनी थी तो रग्यो अय आपके सयी;	
गसे न मेरे भये.	गफलत० २
यों फदेती थी इतनेस आइ सय मरसी,	
सय चकित भइ चितवन उसे रोती रग्यी;	
दया प्रीतम न आये.	गफलत० ३

पद २४ राग-भैरवी गत अदानी

मोहे बांके नैन गंजगसे ल्या गयो रे.	टंक.
फारी पट्ट मोसे फदत ना बनी आवे,	
मोंडु अजय अश दूरना गयो रे.	मोहे बांके०
मीठी मीठी बतीयां फहे पीत योगे,	
लाल मोहे लटुमी बना गयो रे.	मोहे बांके०
दयाके प्रितम नोरी मोहनीमी मुरन,	
मो मेरे हृदयधमलमें मना गयो रे.	मोहे बांके०

२३ (२) छोडनी नथी=छोडी दे दी न दानी. मले=साथे (३) चितवन=चिता
 २३५ लाजी

पद २५ राग-धनाश्री गत ठुमरीनी

मोहे कीत ले आई सघन वनमें (२)

टंक.

तंगी सींमे डरपत रहुरी सुन पंछीनके सोर;
कहां संकेत कहां वे रसीया, नागर नंद किशोर. मोहे० १
यातो कठीन डगम्बे दैयां, फ्यों आये हां छेल;
तुं ना जाने में तो मानु, निश्चे भूली गेल. मोहे० २
तुं तो बडी डरे नांहि आली, में तो छोटी थाल;
एते में मील आये अचानक, दया प्रीतम नंदलाल. मोहे० ३

पद २६ राग-कालिंगडो गत ठुमरी (दयारामनी)

जाने दोरे मोहन नंदलाल, भई सो भई अब ओर नहि. टंक.
आज अवेरे भई मनमोहन, हेजी भला चाहेतो करीयों काल. भई.
बघर परेगी सब बात हील्लाकी, हेजी भला निपट बुरोहे ए ब्याल भई.
प्रेम फेलगो जव नेम ना रहेगो, हेजी भला मोकुं कर डारोगे बेहाल. भई.
दयाके प्रीतम प्यारो प्रेम रसभोगी, हेजी मेरो लुट लीभो सब माल. भई.

पद २७ राग-कालिंगडो गत दीपचंदी

धाओरें लालनकु ले आओरे, (२)

टंक.

मोकुं ले जाओरें, कोड मेरा जीयरा बचाओरें. धाओरें० १
पीया दरस परस बिना नाहि, बुजे ब्रेह ध्याहोरे;
हे रोग ओर ओखद ओर करत क्या ब्याहोरे. धाओरें० २
लगे मेरे हृदय बीच नेन सेननके धाओरे;
दया प्रीतम मिलनके मलुम बिना नाहि ओर उपाओरे. *धाओरें० ३

* दुहो-नेन कतरनी हो रही, पल छुरियोदी धार;

बिना शख घायल करे, रे बडे नेन हथियार.

गञ्जी घायल कर गयोरे, दारदवा ना कोय;

मनुम मिलन मेहेबुब हरि, मिले तहु सुख होय.

पद २८ राग-धनाश्री गत डुमरीनी

(ओरांकी में नहि नहि-ना जोयनं)

गारी मत देर गुमानी छेला नंदके, नहि को तेरी चेंरी बेयार. गारी०
राजकुंवर रखे अपनो गोकुल, छेडे मतनार बे रानी मेरेयार. गारी०
मोहनी मंत्रशी गारी विहारी तेरी, मदन दरदकी खानी मेरे यार. गारी०
दया प्रितम मत जुजे मोहे भोरी, तेरे जीयाकी सब जानी मेरे यार. गारी०

पद २९

प्यारे गिरिधर बैयाग हो मोरी,
नहि पन घटपर कोरी, क्यों न आवत हो देरी. प्यारे० टेक.
रमदत मेरो पाय सखी जात रही जोरी;
गीरत हाथ गहन कोनके गोघर जोरी.

सीरते सरकीरे कमोरी. प्यारे० १

गीरत गागरी करेगी नागरी ठोरी,
लरी हे घर सास कहेगी गीरी कीत कोरी;
ताते डरपन हो लोरी. प्यारे० २

जान लई चातुर मन आतुर हे गोरी;
जमक आवे झपट हीय लाय लई चकोरी,
दया प्रितम रस लुटोरी.

पद ३० राग सौरठ-गत दादरानी

छेला नेकनेकी वांसुरी बजाय जा हो, बजाय जा,
मुनाय जा, रीजाय जा हो. छेला० टेक.

तेरी वांसुरीने मेरी पांसुरियां प्रोई,
मुने बिना न सोहाय जा हो, छेला० १

શીશ મુકુટ કટી કાઢની, ફર વેળુ, ડર માલ; *
 યહ વાનકસોં મન વસો, સદા ત્રિહારીલાલ.
 ઇન વંસીને મેરો મન હરો રે,
 ઘર આંગના ના સોહાય જા હો. ટેલા ૦ ૨
 તોરી રંગમરી મુસ્ત અનંગ મરિ અંસીયા,
 દેલે વિના ન રહ્યો જાય જા હો. ટેલા ૦ ૩
 અંર ફઠીન આહીરકે મેરી નેફ પીર પહેવાન; *
 તુજ મુલ દેલત કારને મેને છોડે દહ કુલકાન,
 દયાકે પ્રીતમ મોરી તપન વુજંગી વે,
 અલલે તું હસિ હીયસોં લગાય જા હો. ટેલા ૦ ૪

ભક્તિજ્ઞાનના પદો

પદ ૧ રાગ ફાલ્ગુન-ગત કુમરી

શ્રી રાધે રાધે ગોવીંદ રટ સદા, હેજી મેરી રસના થીસર જીન કદા,
 શ્રી રાધે રાધે ગોવીંદ રટ સદા.

શ્રી વલ્લભ શ્રી થીટલ શ્રીજી રટત કટત આપદા. શ્રી રાધે ૦
 પાપ ચતુર થીધી તાપ ત્રિવિધિકે, તુરત હી માગત થીદા. શ્રી રાધે ૦
 દયા પ્રીતમ ગોપીજન વલ્લભ હૃદય ઘસત મન મુદા. શ્રી રાધે ૦

પદ ૨ લાવણીની ગત

આલર જાવનારે, અમર રહા ન રહેગા કોડિ, ટેક.
 ક્યા લે ગયા વેન રાવન, ક્યા વિક્રમ કરન ગમાયા,

* આ બે દોહરા કવિ શિષ્ય રણુછોડભાઈ ગાતા હતા, માટે અહીં દાખલ કર્યા છે. એ બે બિહારી સતસઘમાં છે. (૨) વાનક=કૃષ્ણ. વા સ્વરૂપ. પીર=પીડા. છોડદહ કુલકાન=કુલની લાગ છેડી દઈ. ૨ ટેક. આલર=હેવટે. જાવના=જવાનું છે.
 ૧ (૧) વેન=વેનરાજ; જોણે લોકમાં અધર્મ ચલાવ્યો હતો. વિક્રમ=વિક્રમ રાજ.

दोड़में अचल रहे नहीं कोउ, जस अपजस जगमें छाया.
 पर सुखकर दुःख हुवा न काहु, पर दुःखकर सुख नहीं पाया,
 नकी दो दीनकी जीदगानी तेरी, कर मत कर बदगोइ रे.
 छोटे मोटे उंच अधम ओर, रंक भूप जो होइ,
 योगी भोगी ज्ञानी बैरागी, सिद्ध साध होउ फोइ;
 कोउ नहीं बचे कालतें, सब कोउ अंतकाल गये रोइ,
 साचे हरिजन सो उदरे हो, घुब तुकारामसैं सोइ रे.
 बिना नीम तुं आस अवास, अकास स्यों मोहि बनावे,
 छनुभंगुर तन नहीं भरोंसा, अब पलमें उठ जावे;
 करनी सो नहीं करी वे मुख, नहि करनी वहां चितलावे,
 में बहु स्यानप कर कृति वैसी, जननी जठर नहीं होइ रे.
 शोक मोहमें जनम गमाया, उदर भरन हित भटक्यो,
 कपट दंभ करी जग फेलायो, साच धर्म मो पटक्यो;
 आवागमनकी आरत भारी, तहुं हरि पद नहीं कटक्यो,
 दया तुं अजहु चेत हो छोड़, सय कृष्ण चरन चि प्रोइ रे.

आखर० १

आखर० २

आखर० ३

आखर० ४

पद ३ गझल-गज दादरजी

दिलके दरदसैं श्रीजी हम तो नृद देगन हुवे,
 अंदरके दरदसैं श्रीजी हम तो नृद देजार हुवे;
 हम तो खूब येजार हुवे, हम तो नृद अचार हुवे,
 तोभी इजा न मिटी दिग बनी भवान हुवे.

दिजे

बदगोइ=पाखी निहा (१) रखे=रखे (२) बहुर=बहु

स्यानप=उडापाय. जननी बहुर=मूल (३) आवागमन

: भ. मजदुर=उद्योग भ. ३ रे. देव=देवी देवी... इवे

क्या तोपल दुःख तो भयंकर है

ફિકર આતસ જલાયા હુવા સ્વાક કલેજા,
 તોમી હજરતહું નહિ પોકારતા હેરાન હુવે. દિલકે૦ ૧
 મહેરકી નિઘા જવ થીં સ્વાવિદ્કી મેરે પે,
 તથ કુચ ના ચલા જાદે દિગ સેતાન હુવે. દિલકે૦ ૨
 જાહર કહના લાજમ નહિં મનકે મહેરમસેં,
 કેસા થા દયા અવલ મહેરવાન હુવે. દિલકે૦ ૩

પદ ૪ પ્રથમ્ય-ગત લાવણીની ચાલતિ

શ્રીકૃષ્ણ હમારા પ્યારા, ગોપાલ હમારા પ્યારા સવ સીરદારા, શ્રીકૃષ્ણ સવ૦
 અગનિત અંઢકે કરનેવારા, પાલન પોલન ફિર નિસ્તારા;
 સવમેં ઓર સવનત્તેં ન્યારા, કોઝ ન પાવત જીનકો પારા. શ્રીકૃષ્ણ૦
 મોર મુગટ પીતાંધર ધારા, મદન મનોહર મોરલી વારા;
 નલશિવ નટવર રુપ અપારા, ત્રિલોક સુંદર ભવ સિનગારા. શ્રીકૃષ્ણ૦
 પ્રપન્ન પારિજાત દુઃસ્વહારા, અધમ ઉદ્ધારન વીન ઉદ્ધારા;
 અનન્યમત્તકે તારનવારા, સવ સુખદાયક અતિ ઉદારા. શ્રીકૃષ્ણ૦
 લલિત ત્રિભંગી નંદકુમારા; રાધાજી હે જીનકી દારા;
 નિત ત્રિદાયન કરત વિહારા, જાન દયારામ ઝરહારા. શ્રીકૃષ્ણ૦

(૧) ફિકર આતસ=ફિકરસાથી અગ્નિએ. સ્વાક=સાખ. હજરત=મુખ. (૨) નિઘા=નજર.
 સ્વાવિદ=મુખ. દિગસેતાન=દિશાઓ અર્થાત્ આસપાસના સંપર્ગો સેતાન રૂપ થયા.
 (૩) લાજમ=વ્યાજાળી; યોગ્ય. મહેરમ=માલિક. કેસાથા=કેવો હતો. અવલ=પહેલાં.

૪ સવસીરદારા=બાધાના સરદાર. (૧) અંઢ=અઢાંડ. પોલન=પોપણ. નિસ્તાર=નાશ.
 (૨) નટવર=ઉત્તમ નટ. ભવ સિનગારા=સંસારના શક્ષુમારસાથે. (૩) પ્રપન્ન=સરણાગત.
 પારિજાત=કલ્પવૃક્ષ. રાધે આનેલાના કલ્પવૃક્ષ જેવા. અનન્યમત્ત=એ બીજા કોઈને બળે
 નહિ તેવો ભક્ત. (૪) લલિત ત્રિભંગી=મોરલી વગાડતી વખત ભગવાન ડાક, કેડ,
 અને ધગ એમ ત્રણ ઢેકાણે સુંદર રીતે વાંકા વળીને લખા રહે છે તેથી લલિત
 ત્રિભંગી કહેવાય છે. ઝરહારા=દંદયના દાર જેવા.

पद ५ गत दादरानी

मन श्री राधिका गोपाळ गारे. टेक.
 काहेकुं तुं देह दमन करत हे अजान जीया,
 विद्यमान फळ सु अनायास मिल्यो वे. मन श्री. १
 निर्भय परमानंद पद, विन प्रयास पावे सद्य,
 कुमति कुय्य काहेकुं तुं जाय चल्यो वे. मन श्री. २
 जो तुं तेरो भलो च्हाय, तो ए नाम ले तुं गाय,
 जान दयाराम भाग्य सुफल फल्यो वे. मन श्री. ३

पद ६ छप्पो

त्रिभुवन पति तलवार, ढाल धरणीधर धारी,
 केशव तीर कमान, बांध ले कृष्ण कटारी.
 धर वखतर बलवीर, नाम भगवंतको भाला,
 वनवारी धंदुक भरले गोली गोपाला.
 सत संग तुरी चढ दया धर्म संग जोड ले,
 काल महेवासी मारनेकुं कर्मकिझा तोड ले.

पद ७ कुंडलियो

ताते टेढे यों फिरे टेढी रखे मूळ,
 भजे नहि भगवंतकों मूळ नहि वे पूंळ;
 मूळ नहि वे पूंळ, गये तव जमकर आये,
 जख मारी लख बेर मातके प्राण सताये;
 कहे दयो हरिदास गये पेंजारे खाते,
 हरिसों रहे विमुख फिरे यों टेढे ताते.

६ (२) वनवारी=वनभाणि. (३) तुरी=घोडे. काल महेवासी=कालरूपी वृंदादे; कर्मकिझा=कर्मरूपी किल्ला; कर्मकांडनी कडाई. ७ ताते=ताते; तेजदार; अपण. टेढे=टेडी; वांडी; अक्षड. रखे=राखे. वे=ते. लख बेर=लख वज्रत. मातके प्राण सताये=शर्मभं. आनीने माताना जवने नकायुं दुःख आयुं. पेंजार=भासडां.

पद ८ धोंसो

मेरे मन शिर नयन नित्य विराजो सहित प्राणप्यारे,
 नंदनी श्रीवृषभानुकीजी;
 श्री गुरु बल्लभलाल कृपा दृष्टी कीजे,
 यही आश है मौकु दान दीजे जी.
 तोरो

श्रीगिरिधर प्राणप्रिया राधा, नामसों भागो भव बाधा;
 कृपा सागरी तुं कल्याणी, बल्लभा ब्रंदावन राणी,
 पिता वृषभानु कीरति माता, शेष शिव जननी सुखदाता;
 दया करी दयो शरण राखो, दास विहारो श्रीमुख भाखो जी.

पद ९ भूपद कल्याण

श्रीकृष्ण गोविंद गोपाल गोकुलेश
 गोपीजन बल्लभ, गोवर्धनधरन धीर.
 जगतगुरु जगन्नाथ बालकृष्ण बलवीर. श्रीकृष्ण० १
 भक्तवत्सल दीनबंधु दुष्ट निकंदन
 परब्रह्म पुरुषोत्तम प्राणनाथ पद्मनाभ,
 पद्माकान्त हरत प्रणतपीरं. श्रीकृष्ण० २
 यशोदोत्संग लालित नट नागर राभीकेश,
 दया प्रभु नंदलाल विहरत यमुना तीर. श्रीकृष्ण० ३

९ (१) पीर=धैर्यवान्; अर्थात्, बालकृष्ण=प्राणक स्वरूपे श्रीकृष्ण. बलवीर=श्री
 अणुदेवता आर्ध. (२) पद्मनाभ=शेखरी नाभि (कुटी)भांधी कमल कुण्डुं छे
 जेवा श्रीकृष्ण. भव=व्यापकस्व. जनन=अंतरहित; शेषस्वरूप. हरवीर=हरमंडादेवता
 धंधुस्वरूप. (३) यशोदोत्संगलालित=यशोदादेवता उत्संग-भोगाभां लाड करायता जेवा;
 यशोदादेवता भोगाभां भेदनार. नटनागर=नृत्य करनाराओभां अतुर. आ पदभां प्रभुना
 अवतारिनां नाम न कृत अक्षुपेक्षां छे.

પદ ૧૦ રાગ સારંગ-ધ્રુપદ

જય શ્રીકૃષ્ણ ઓતારા,

પુરણગ્રહ પુરપોત્તમ અકલરૂપ, અકલગતિ અપરંપારા. જય શ્રી૦ ટેક.

મચ્છ કૂર્મ નૃસિંહ વામન પરશુરામ,

રામચંદ્ર યલ બુધ કલ્કી તનુ ધારા. જય શ્રી૦ ૧

શ્રપભ દત્ત ક્રતુ પૃથુ કપિલ,

યજ્ઞ પુરુષ હયગ્રીવ નારદ નારાયણ સનકાદિક ચારા. જય શ્રી૦ ૨

ધ્રુવ વરદાઈ હરિ મનવંતર,

કલ્હ હંસ વેદવ્યાસ દયા પ્રભુકે અવતારા. જય શ્રી૦ ૩

પદ ૧૧ રાગ સોહણી-ગત દીપચંદી

ચરણ શરણ ગિરિધરન હમારે,
તાહિકો મરોંસો કહુ, ઓર નહિ યલ હો. ચરણ૦ ૧

સાધન ધરમકી અત્પ ન આશા,
વને તહુ મલ, નહિ વને તહુ મલ હો. ચરણ૦ ૨

વિધિ રુ નિપ્રેધ કહો સવસોં વનહીકા નહિ જ્યું,
મયો તન મન ન અમલ હો. ચરણ૦ ૩

૧૦ ઓતારી=અવતારી. (૧) તનુ=શરીર. (૨) વરદાઈ=વરદાન આપનાર.

૧૧ (૩) વિધિ=કર્મ કરવાની વેદમાં આજ્ઞા કરેલી હોય તે; શાસ્ત્રવિ-
હિતકર્મ. નિપ્રેધ=કર્મ કરવાની શાસ્ત્રમાં મના કરેલી હોય તે; શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ કર્મ.
વિધિ.....અમલહો=જ્યાં સુધી તનમન નિર્ભળ થયું નથી ત્યાં સુધી વેદના વિધિનિપ્રેધ
મમાણે દોષથી કર્મો થવાનાં નથી. માટે શ્રીહરિનું શરણ એ જ મુખ્ય સાધન છે.
‘કહો.....જ્યું=એને બદલે મૂળમાં “કોહો સ્વસો વનહીકા હજુ” એવો પાઠ છે. પણ તે
લેખકદોષથી અક્ષરો આગળ પાછળ થઈ જવાથી અશુદ્ધ થઈ ગયેલો લાગવાથી ઉપર
મમાણે પાઠ સુધારીને મૂકેલો છે.

દયાકે પ્રીતમ જુકો અનન્ય આશરો,
તીનકે પ્રતાપ સાચે સાધુ સરે સલ હો. ચરણ૦ ૪

પદ ૧૨ રાગ કલ્યાણ-ધ્રુપદ

જે જે શ્રીવલ્લભ જે શ્રીચિટ્કલેશ,
જે શ્રીકૃષ્ણ કેસો કૃપાનિધિ કમલાપતિ કંસારી. જે શ્રી૦ ૧
ગોપીજનવલ્લભ ગોપીનાથ ગોકુલેશ,
ગોવિંદ ગોપાલ ગુણસાગર ગિરિધારી. જે શ્રી૦ ૨
રાધિકારમન રાજીવલોચન રસિકવર,
સત્યરૂપ રસિક રાસવિહારી. જે શ્રી૦ ૩
દામોદર દીનવંધુ દેવકીસુત દયાસિંધુ,
દયાકે પ્રીતમ પ્રાણદોષ દુઃસ્વહારી. જે શ્રી૦ ૪

પદ ૧૩ કુંડલિયો.

દીપ જરાવે ધૂતકે, પનૈયા લગે ફુલેલ,
રોટી ચુપર વીન લુલ્હી, ચોટી નમીલે તૈલ;
ચોટી ન મીલે તૈલ, સોહી અનીતિ કહાવે,
કહાં રંકકી વાત, મૂપ હોય તહુ ઘઠ' જાવે;
કહત દયો હરિદાસ, ઇહી નાટક મુરન કે,
પનૈયા લગે ફુલેલ, દીપ જરાવે ધૂતકે.

(૪) અનન્ય આશરો=શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સિવાય બીજા કોઈનો આશ્રય ન રાખવો તે; (અનન્ય-અન્ય; બીજું નહિ તે) સાધુ=સંત; પુરુષાત્મા; પરમ ભગવદી પુરુષ. સલ=હૃદ. તીનકે.....સલહો=મથુના પ્રતાપથી ખરેખરા હૃદ પુરુષો પણ સાચા સાધુ બની જાય છે. ૧૨ (૧) કંસારી=કંસના ચતુ શ્રીકૃષ્ણ. (૩) રાજીવલોચન=રાજા જેટલે કમળ જેવાં લોચન-જેના છે તે. સત્યરૂપ=સત્ય એ જ નેનું ૨૫૫ ❀ એવા.

सकृत नाद हरिवाल सुनत ज्यों, मृग गगन मत हूं मरत घनेरें;

रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे.

१

कृष्ण नाम ते सोहु जरे अघ, जानी कीये कबु मोह अंधेरें,

गीळी ग्रंथीये काठन वची ज्यों परी होरी बीच सो कीन हरेरें;

रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे.

२

सब वस्तुना सफल धीनभावहुं, नाम समंघ पथ्यर जळपेरें;

नाम सुनामी दया प्रभु धसी हीय, पुरन काम इश्वर ज्यों ठेरें;

रट श्रीकृष्ण नाम मन मेरे.

३

पद १७ राग-काहनडो

यह मांगो श्रीवल्लभलाल, अपने चरणकमल मन मेरो;

लुभ रहे ज्यों मधुव्रत घाल.

यह० टेक.

नंदनंदन वृषभानुनंदिनि, सेवुं सतत सुखजाल;

संतसंगत गुन गावत अहर्निश, रुचे नाहि कछु अनुचित ख्याल.

यह० १

श्रीवल्लभ सब वल्लभ सह मोहे, अतिवल्लभ रहो ज्यों मनी बाल;

श्रीसुबोधिनी श्रवण वासव्रज, नित्य जमुनाजलपान रसाल.

यह० २

दृढ आश्रय श्रीमहाप्रभु पदकों, धीना मोल चैरो सब काल;

दासी दोस्ती कुंजमेहेलमें, दंपती प्रसन्न देखी होउ न्याल.

यह० ३

युगल उच्छिष्ट आहार नित्यपाउ, चलुं अनुव्रति प्रिया गोपाल;

दास दयाको यह फळ दीजे, सहज कृपा मेंटी सब साल.

यह० ४

मारवाडी भाषाना पदो

पद १ राग-रामकली चालति गत लावणीना

मीजाजेण अलवेली हो राधे, मदवेली हो राधे,
 थाने मारो गिरधर बोलावेरे. मीजाजेण. १
 गीरधर बोलावे रे, प्यारी तुं क्यों नहीं आवे,
 नीत उठ रुसणो क्यों भावे, क्यों तरसे क्यों तरसावे रे. मीजाजेण. २
 लाखन ललना बन ठन ठाडी, बालमजीरी आगे दाय न आवेरे;
 तुं धीन दुजी दील नहीं भावे, वेतो थारोइ सीलणो मागेरे. मीजाजेण. ३
 श्री राधे, श्री राधे, राधे, मोहन मुख रत लागी,
 उठ चल हील मील प्रानपियासु, तो मांनु वडभागी. मीजाजेण. ४
 दयारा प्रीतमरी स्नेहरी धातां, सुण उठ वेंगी चाली;
 मीली रसीकणी रसीकवीहारीसुं कालजडामां घालीरे. मीजाजेण. ५

पद २ होरो-गत दीपचंदी

मत डारोर गुलाल आंखडलां खटके छे. मत० टेक०
 आंखडलां खटकेछे रंगत चुंदली चटके छे,
 केसर भीनी देखी मौंसु नावलीओ अटके छे. मत० १
 दुरजनियांरा डरसों मोको मन थोरो छटके छे,
 दया प्रीतम हियरो तो मोको थालारे मटके छे. मत० २

पद ३ राग-कालिंगडो-गत दादरानी

सळके थारां रे मीजाजी सळके थारां,
 लोहणीयाळां वाण माका उरमां. सळके०टेक.

२ (२) मोको=भारु. थोरो=थोडु. हियरो=मन. वाळो=तारी पावण. ३ लोहणीयाळं
 वाण=अशीयाणां नयनरूपी भाषु.

लगत न जाणे वारी गड गये चित्तमें,
 उंकांसत निकसी आवे प्राण, माका उरमां. सळके० १
 इणी दरदरो रे कोइ ओखद न जाणेवारी,
 एक थां जाणां छां माका मारुजी सुजाण, माका उरमां. सळके० २
 दयारा प्रीतम माके मंहोले पधारे वारी,
 रावरी दासी छां में याको यह आसान, माकाउ. सळके० ३

पद ४ राग-समाच-गत दीपचंदी

जालम तोरे, खुनी तोरे नेनॉने मारी मोहे नंदलाल हो. टंक०

तीखी तीखी नॉकें चुभ गइ चित्तमें,

सालत ज्यों नट साल हो. जालम० १

रेन घोस मोहे कल ना परत वे,

एसी कर डारी मोहे वेहाल हो. जालम० २

मंत्र सींगारी पठत मनमोहन,

भुरफी सो अवील गुलाल हो. जालम० ३

दयाके प्रीतम माके महेलां सधारो,

मानुं करी मांकु निहाल हो. जालम० ४

पद ५ राग-कालिंगडो-गत डुमरीनी

धारा नेणारो पांनीडो माने लागडो रे. धारा० टंक.

कांइ करे ओखद वैद विचारो,

(१) गड गये=थोड़ी गयां. उंकांसत=उंकांसीने, जेर करीने काटवा जातां. लगत.....प्राण=ये जालु पावती वजत तो कंई नेवामां न आव्यां, पालु न्यारे हृदयमां थोड़ी गयां लारे न लय्युं. जेने उंकांसीने काटवा जातां तो जाले भास भासु न निकणी नवा लाग्या. (२) इणी=जे. थां=तुं. मारुजी=प्रियतम. (३) रावरी=राजनी; तमारी. आसान=उपकार. ४ (३) मंत्र सींगारी=सुंगारना मंत्र; प्रेम उत्पन्न थाय जेवा जाल. (४) महेलां=महेले. ५ नेणारोपांनीडो=आंभनुं पाणी. माने=भने. लागडो=लाग्युं. कांइने कांई जंगली प्रदेशनुं के दुगरनुं पाणी लागे तेथी तेने राग

थारा विरहडो लाग्यो माने दाघडो रे. थारा० १

कल न परे पल जीयो मोको तलसे,
इसो पीडे थारो अनुरागडो रे. थारा० २

दयारा प्रीतम थें जीवाडां तो जीवां,
धाके हाथे माको तागडो रे. थाग० ३

पद ६ राग-कार्लिंगडो गत दादरानी

रंग छे थानेरे केसरिया रंग छे थानेरें,
मोहे जग बजाडी वनरें मोती. रंग छे०

चाहावरी लाला ब्रजरी भइछां, देखी थारा नेणरे मोती. रंग छे०

श्रद्धा आदि वेदके थारो, कोड न पामे पार;
सों थें प्यारी सांवरा थें दोरां गोपी लाररे मोती. रंग छे०

शेष महेश विधि सुर नारद, पूजे जाहिके पाय;
सोथें थारी राखीकाजीरो, फर जोरी शिर नायरे मोती. रंग छे०

अकल कला जाय न कली, पोंहचे नाहि मन वाच;
तालीयां देइ आहिरणी उकां थेइ नचावे नाचरे मोती. रंग छे०

नेहरे कारण नाथजी थाने तोरी वेदरी रीत;
दास दयारा प्रीतमजी थाने प्राणसु प्यारी प्रीतरे मोती. रंग छे०

पद ७ राग-सोरठ गत दादरानी

मारा मनडारा मान्यारे, मारा चितडारा चोभ्यारे;

माणीगर मोतीरे, मारा केसरिया बालमजीरे हो छोजी बिहारी नंदलाल.

थाय ने भांडु पडे पलु भने तारी आंभोभुं पाशु लागवाथी अक मतने देण
थयो छे. नम,

दोहरो-बानी लगे पर्वतका वक्ता जोखद भने ,

नेन पानेको कलु नदि मानुको को मुख पक.

(२) इसो=अवे. (३) ये=तुं. जीवाडां तो जीवां=छाडे तो छुं. धाके हाथे=तादे
हाथे. तागडो=अंत; छेवट; छेदर.

રંગીલા રસીલા નેના ચિતહામેં ચુમ્મ ગ્હી, સાલત જ્યોં નેહ રસાઝ. મારાં
નટવર છવીરી લીક હીયે અટકી, દયા પ્રમુ મદન ગોપાલ. મારાં

પંજાવી ભાપાના પદો

પદ ૧ રાગ—રેસતો ગત દીપચંદી

મિલ જાવે તુંહિ શ્યામલા પ્યારા, દોસ્તીકર રહેદા ક્યોં ન્યારા,
તુંહિ હે જીવન હે સારા, તેરં બિના સલ્ક સવી સારા. મિલ૦ ૧
મેરા સવ સોહી સોહે તેરા, જીવની એક હે તુંહિ મેરા,
ફિદા દિલ સોં કચકા ટેરા, હુવા દિલ કદમોદા ચેરા. મિલ૦ ૨
ફશકદા વેશ હે દુરા, નહિ કોઝ ઘાતકા પુરા,
હોવે દિલ દરદી જ્યોં ચુરા, દેલે સોહી શિર વીના શૂરા. મિલ૦ ૩
મેરા દિલ હે એસા દરદી, છૂપે નહિ પ્રેમદી જરદી,
કરં જો ગુમાનદી ગરદી, મિલે મહેબુબ તો મરદી. મિલ૦ ૪
મુનો સવ સલ્ક ફહું તુમકું, એસી જીયા જુર્દ હે હમકું,
કરં સુરવાન તન દમકું, ન છોંહુગી પ્રાણ પ્રીતમકું. મિલ૦ ૫
ફશક ભગવાનકા સાચા, જગતકા બુઝના કાચા,
પ્રહી આગમ નિગમ ઘાંચા, સુનત દિલ દયાકા રાચા. મિલ૦ ૬

૧ (૧) રહેદા=રહેવાનો. સલ્ક=હુનિયાં; સંસાર. તુંહિ.....હારા=તુંજ અમારું આપું છવન છે અને તારા વગર બધો સંસાર ખારો, નકામો છે. (૨) કચકા ટેરા=(?) કદમોદા=ચરણોનો. ચેરા=દાસ. (૩) ફશકદા=પ્રેમનો. હોવે.....શૂરા=જેનું દિલ ઇશ્કના દરદી શૂરા થઈ ગયું હોય એવા માથા વગરના શરવીરો જ પોતાના પ્રિયતમને ભોળે શકે છે. (૪) પ્રેમદી=પ્રેમની. જરદી=વૈય; મરદી. કરં.....મરદી=હુંએતું અભિમાન કરું છું કે, હું પ્રિયતમને મેળવું તો જ મારી મરદાની સમજવી. (૫) જીયા=છવ. જુર્દ=(?) દમ=પ્રાણ. (૬) બુઝના=સમજવું. કાચા=નહિ. આગમ=શાસ્ત્ર. નિગમ=વેદ. રાચા=સાચ થયો.

પદ ૨ રાગ-સામાયચી ગત દાદરાની

દ્રગન લગનકી અગન, ગગન ત્યોં લગીવે, દ્રગન લગન૦
સમજત નહીં કોઈ, કાહાસોં કહીયે;
સમુજે સોઈ જાકુ હોય જગીવે. દ્રગન લગન૦ ૧
મિલયો કઠિન, વિરહ વલ ભારી,
મુધ, યુધ, નિંદ, મૂલ હુ ભગીવે. દ્રગન લગન૦ ૨
દયાકે પ્રિતમ જુકે મોહી મીલાય દે,
ફાન જુદાવે છતિયાં ધગીવે. દ્રગન લગન૦ ૩

પદ ૩ તાન રાગ મેરઘી ગત હુમરીની

જગ સવ જાદુ કહેતા, મેં ના માનવી,
નટવર પ્યારે નેનુદા જાદુ જાનવી રે. જગ સવ૦ટંક.
સારી સલકદા ચંદ્ર મથત હે રે,
મન મથત છઠી કાંનવી રે ? જગ સવ૦ ૧
દયા પ્રમુ મુરત વિશ્વકું મોહની,
પરસે ના જાપેં ગ્રંથી જ્ઞાનવી રે. જગ સવ૦ ૨

પદ ૪ રાગ-શિશોટી ગત દપ્પાની

મેઢા પ્યારા ઘે, મેઢા સાંવરા સલુના,
મેઢા મોહના મીઝાઝી. હો મેઢા પ્યારા૦ ટંક.

૩ મેં ના માનવી=મેં માન્યું નહિ. નેનુદા=આંખોનું. જાનવી=અણ્યું. જગત કહે છે કે દુનિયામાં કંઈ જાદુ છે પણ તે હું માનતી નથી; કારણ, ખરું જાદુ તો નટવરલાલ પ્યારાની આંખોમાં જ છે. (૧) કાંનવી=કોની. ચન્દ્ર બધી દુનિયાનું મથન કરે છે, બધા વિરહી પ્રાણીઓને વ્યાકુલ કરે છે, પણ મનનું મથન કરે એવી કોની છતી છે? અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણની (૨) મુરત=મૂર્તિ. પરસિ.....જ્ઞાનવી=જ્ઞાનની ગ્રંથી જેને સ્પર્શ કરી શકતી નથી. અર્થાત્ જે પ્રભુ જ્ઞાનવડે ગ્રમ્ય નથી, ફક્ત એક પ્રેમથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. ૪ મઝા=મારા મોહના=મોહન.

तुमरे दरसदी तो प्यासी मेरी आख्यां वे,
 मोहन मोरलीवारा वे. हो मेडा प्यारा० १
 मन महेबुव दयाके प्रीतम वे,
 तुंही चस्मोदा तारा वे. हो मेडा प्यारा० २

पद ५ राग काफ़ी-गत रुमरीनी

मत छोड वे असानु मर जांदी वे,
 सुन वनवारी वे. असानु मत० टेक.
 हुवा क्यों वेदरदी तुं दरदवाले दिलनु,
 दया सोई क्यों वे महेर ना देवे. सुन वनवारी अ० १

पद ६ राग काफ़ी-गत रुमरीनी

सांडे दिलदी महेरम सामल जानदा भला वे,
 तोभी अर्ज वेददी नहि मानदा. सांडे० टेक.
 पेडेंदी दरदी प्यासी मेरे अखियानूं,
 नमानियांनुं कि तरसानदा ? सांडे० १
 दयाके प्रीतम हुंक महेरम निचा कर.
 सानुं क्योंजी वे दरश दिखानदा ? सांडे० २

(१) दरसदी=दर्शननी. (२) मनमहेबुव=मनना महेबुव-प्यारा. चस्मोदा=आंखोना. १ (१) मसानुं=अभने. मरजादी=मरी जाउं छुं. वनवारी=वनभाणी; कृष्ण. दरदवाले दिलनुं=भारवाणा दीवने दीधे. ६ टेक. सांडे=अभारा. दिलदी=मननी. महेरम=यार सामल जानदा=आसुरप्रिय शाभवियो. नहि मानदा=मानतो नही. (२) पेडेंदी दरदी=रस्ताना यात्री हुःभी थयेदी. नमानियां=गरीब; रंक. कि तरसानदा=कैम तरसावे छे ? हुंक=गरा. सानुं=अभने. सानुं...दिखनदा=अभने क्याछे दर्शन कैम आपतो नही ?

પદ ૭ રાગ જંગલો-તાલ ઝિંઝોટી ગત ટુમરીની

વેદરદી દિલજાની હો માની કૃષ્ણા વે. વેદરદી૦ ટેક.
 દોસ્તી નિમાના લગિવે હાંસી હુન્દી મેરી સોહનિયે,
 એવના તો દયા તું આસાન કર દાની જાની જાની હો;
 માની કૃષ્ણા વે. વેદરદી૦ ૧

પદ ૮ રાગ સમાયત્રી, ગત લાવળી
 ચંદા જ્યું ફલકે, ચંદા જ્યું ફલકે,
 રાધે પ્યારી તું સાંઢા, શ્યામા પ્યારી તું સાંઢા;
 મુલ્હડાજી મુલ્હડા હો. ચંદા૦ ૧
 મુલ્હ ઘીચ ઘીઢા, નથ હીરા નંગ જહિયાં હો;
 વિથુરી અલકસોં લલકે. ચંદા૦ ૨
 તેરે મુલ્હચંદ્રકે ચકોર દયા પ્રમુ;
 છવિ લલ્હ પરત ન પલકે. ચંદા૦ ૩

૭ ટેક. માની=માનવાલો; મર્વા. (૧) હાંસીહુન્દી=હાંસી થરો; મરકરી થરો.
 સોહનિયે=સોહમાવાળા; ખૂબ મુરત. આસાન=એડસાન. દાની=દુલીન; ઉદાર.

૮ (૧) સખી કહે છે હે રાધાજી ! તારા મુખની શોભા જાણે ચંદ્ર જળકી
 રશ્મી હોય એવી લાગે છે. તું સાજા=વારા. (૨) નથ=વાળી. વિથુરી=વાળી. અલક=
 વાળની લટ. સોં=સાથે. મોઢામાં પાનનું બીડું છે, વાળીમાં હીરા અને નંગ જમ્યા
 છે, અને એવી વાળી વાળની લટ સાથે ખુબી રહી છે. “અલકસોં” ને બદલે
 “અલસોં” પાઠ પણ છે. તે ટેકાણે અધર હોઠ ઉપર વાળી ખુબી રહી છે, એમ
 અર્થ થાય. (૩) છવિ=રૂપ. લલ્હ=લેધને. પલકે=પલકયારે. મુખને ચંદ્રની ઉપમા
 આપી તો ચંદ્રને નિહાળનાર ચકોર પક્ષી લેધએ. તેને માટે કહે છે કે, તારા
 મુખરૂપી ચંદ્રના ચકોર દયારામના પ્રભુ શ્રીકૃષ્ણ છે, જે તારુ રૂપ લેધને
 આંખની પલક પણ મારતા નથી.

मराठी भाषाना पदो

पद १ राग खमायचौ, गत ठुमरी

श्री गोपीजन वह्मभारं, हे श्री वह्म देवा,
विठ्ठल माय बापा, माला करुं थावी निज सेवा. श्री गोपीजन० १
अहो देवा तुला अखंड सघ्नण, अचलित सत संग;
प्रेम भक्ति सांगावे, अनपायनी श्रीरंग. श्री गोपीजन० २
दासत्व अनन्य भाव, निजाश्रय परिपूर्ण;
प्रपंच विस्मर्ण, करी दुःसंग चूर्ण. श्री गोपीजन० ३
देवा एवढी कृपा करावी, श्रीहरि कृपावंत;
पतित पावना रे, आईक भगवंत. श्री गोपीजन० ४
सकळ वेदाने सांगितला, सर्वोत्कर्ष गोविंद;
तैसीच थोर भक्ति, माला त्या साठीं छंद. श्री गोपीजन० ५
महा दुस्तर भवरोग, हा दुःखाचा उदधि;
हरावया समर्थ, त्यासी भक्ति ओखधि. श्री गोपीजन० ६
वशीभूत तुला करीतो, तुझे भक्ति हे देवा;
ऐसी सघ्नथ कलुन, घेतली महादेवा. श्री गोपीजन० ७
शिव धरीतो निरंतर, तुझे रूपाचा ध्यान;
शेष करीतो सदा, कृष्ण कीरतीचा गांन. श्री गोपीजन० ८
पद्मा पदसेवन, केली धृंदानि वास;
चरण शरण तुझे, आलें कोट्यावधि दास. श्री गोपीजन० ९
देव प्रह्ला सनकादिक, नारद कपील सुध्यांनी;
प्रल्हाद वेदव्यास, शुक प्रेमसिंधुपानी. श्री गोपीजन० १०

देवा परादार पुंडरिक, विभीषण अंवरीप;
 शौनक भीष्म प्रथु, भजीतो जुगदीश. श्री गोपीजन० ११
 भर्म अर्जुन रुक्मांगद, वाल्मिक ध्रुव वशिष्ठ;
 प्रथा पांडव उद्धव, आदि केले कृष्ण इष्ट. श्री गोपीजन० १२
 सर्वांचे हृदयाहुन, तुमी केली शुभ भक्ति;
 तेव्हांच तुजवर, त्याला झाली आसक्ति. श्री गोपीजन० १३
 तैसें माझे हृदयाहुन, अविद्या काढावे;
 तीर्थ आपुण असावे, हेच संपत्ती द्यावे. श्री गोपीजन० १४
 तुं करसील तरी नव्हे काय, वृजेश निर्माले प्रझांड;
 अनंत कोटी निमेष, तेव्हां शाले प्रचंड. श्री गोपीजन० १५
 दक्ष महा सन्नयासी, आम्ही काय सीकवावे;
 घाल मी तुं माडली, दोष क्षमा करावे. श्री गोपीजन० १६
 देवा नफो पाहु माझी करणी, पाहा वर्द तो तुझा;
 अनायास आत्मसात, मला करू वीण पूजा. श्री गोपीजन० १७
 हेच प्रार्थना गधिकेज, पूर्ण करा प्रजराजा;
 एकदा सांग माला, दया तुं दास माझा. श्री गोपीजन० १८

पद २ घोंसो

मेरे मन शिर नयन नित्य विराजो सहित प्राणप्यारे,

नंदनी श्रीवृषमानुकीजी;

श्री गुरु बल्लभलाल कृपा दृष्टी फीजे,

यही आश हे मोकु दान दीजे जी.

तोरो

श्रीगिरिधर प्राणप्रिया गधा, नामसों भागे भव बाधा;

कृपा सागरी तुं कल्याणी, यद्दमा श्रंदावन राणी,

पिता वृषभानु कीरति माता, शेष शिव जननी मुखदाता;
दया करी दयो शरण राखो; दास तिहारो श्रीमुख भाखो जी.

लावणी गत चालति

वृषभानु सुता राधिका, रहित वाधिका,
कृष्णचंद्राची प्राणवद्धभा चरण कमळीं—
चरणकमळीं माझी मति लुभा—
परब्रह्म अक्षरातीत सुब्रह्म स्ववितें,
होत जिथे मनवाणी पांगुळें,
गति जाई न फदा कोणी कळें,
ब्रह्मांड कोटि अधिपति, नित्य महामति;
त्रिगुण परकाळ अजा थरथरी,
स्वयंभु सदानंद श्रीहरि;
सर्वेश अनुप सर्वात्मा, परमिति महात्मा,
विधि शिव जाचे पद बंदिते,
सहस्र बटना वाणी गुण गीते,
ऐसे प्रभु श्रीभूषण, विजित दूषण
म्हणत श्रीमुख राधे मम शोभा—चरणकमळीं
चरणकमळीं माझी मति लुभा—
चंद्रभागा चंपकलता, ललित अमृता,
चंद्रिका चपला चतुरा रमा
सुरभा शुभानना सुखधामा,
मधुवीणा मणिकुंडला, मेना मंगळा,
माधवी मालती मन आतुरी,
प्रगल्भा प्रिया प्रेम मंजरी,

या वृषभा० टेंक.

या वृषभा० १

हंसा हरपा भगवती, स्वरूपारति,
केतकी कमळा कृष्णावती,
गोपिका रत्नारूपा सती,
इत्यादिक ब्रजसुंदरी, वश केलें हरि,
हेतु हा सकळ स्वाभिनी अभा-चरणकमळीं

चरणकमळीं माझी मति लुभा-

या वृपभा० २

महारूपवती धन्यका, नागकन्यका,
उर्वशी रंभा तिलोत्तमा,
साम्य कोणी ना सांगे आगमा,
दमयन्ती अरुन्धती तारा, रोहिणी सुद्धारा,
ऐसी शुभबुध सुंदर वायका,
ऐसी अधिकी सांगु आयका,
शशि सावित्री सरस्वती, उमा रेवती,
रति द्रौपदी रमादिक बाळा,
कीरतिजा सकळा श्रीवर्षा, अतुल सुंदर्या,
म्हणुं मी काय आता तीची प्रभा-चरणकमळीं

चरणकमळीं माझी मति लुभा-

या वृपभा० ३

श्रीकृष्ण प्रभावती मुता, सकळ वस्तुता,*
राधिकानी असु अविनाशीचे,
कृष्ण आत्मा श्री राधिकाजीचे,
युगमरुप लीलाळा साटी, भक्तसुं पुरण गोड वाटी,
माला शार्दा प्रेम हठ भक्ति, व्यसन आसक्ति,
करुनी प्रभु शरणागत आपल्या,

* सख्ख इत्युक्त=श्रीकृष्ण आणि राधिकाजी यांचे वास्तविक रीति अथवा ज्यां देशां
लीलांने भाटे जे लुटां लुटां रूप धारण करे ते.

अविद्या रुपी काढावी कळा,
 दासानुदास दयाराम, युगलचा गुलाम,
 म्हणे यश दार पृष्ठे निज उभा—चरणकमळीं
 चरणकमळीं माझी मति लुभा—

या वृषभा०

आशिर्वाद राग रिक्तो

चिरंजीओ सुखी रहो तुम सकल हरि जन्म,	
आनंद मंगल अखंड हरिमें रहो मन्म.	चिरंजीओ० १
भक्ति प्रेम आसक्ति व्यसन श्रीप्रजेश,	
गुरु भगवदी भाव सदा दुख कदा न लेश.	चिरंजीओ० २
करम काल माया भय जनम मरन जाओ,	
शुभ मनि रहो सत्तमन कुपय कवु न धाओ.	चिरंजीओ० ३
सद्गुन संतसंग सदा रहो पुरन काम,	
गही आशीस देत दास दयाराम.	चिरंजीओ० ४

शुद्धि पत्रः

પ્ર.	લી.	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧	૫૬ ૧	૪	૪
૩૨	૩૬ મી કડીની ટીકા.	“મોતીની માળા” છે ત્યાં “રતની માળા” વાંચવી.	સકલ વાપ તાપ...
૩૮	૨૨ મી કડીની ટીકા.	ચાંડોદ	ચાણોદ.
૫૬	૧૧ મી કડી.	અષ્ટસુત	ખટસુત.
૬૫	૫૯ મી કડીની ટીકા.	સંભુદાસ ? સંભુદાસ=મહાદેવના દાસ; ગણુ.	
૮૦	૫૬ મી કડી.	દામ.	સૂરમ.
૮૬	૫૬ ૫	૪	૪
૮૬	” ૪	૪	૪
૯૧	કડી ૬ ની પહેલી લીટી આંખમાંથી વાંચવી.	“સકલ રૂપમાં અનુપરૂપ હોય છે”	
૯૩	૯૩ લીટી	દયારામના	દયાના
૯૭	કડી ૭ મી	“શિક્ષા ચાતુરી” માં આવેલી છે, માટે કડી નાંખવી	
૯૮	ટીકા ૮ મી	નાના વર્ણિ...	નાનાવર્ણિ...
૧૦૨	કડી ૫ લીટી ૨	જ. હરિએ કયો બચ બગ્ત. હરિએ કયો બચ બગ્ત	
૧૩૬	” ૬	” ૧	” ૧
૧૭૩	” ૨	” ૫	” ૫
૧૭૩	” ૩	” ૨	” ૨
૧૭૪	” ૫	” ૫	” ૫
૧૭૪	” ૬	” ૧	” ૧
૧૭૬	” ૭	” ૨	” ૨
૧૮૦	ટીકા	૨૨ મી	૨૨ મી
૧૮૦	ટીકા	૨૩ મી	૨૩ મી
૧૮૧	કડી ૨૫	૪	૪
૧૮૧	ટીકા	૨૫-૩	૨૫-૩
૧૮૧	ટીકા	૨૫-૬	૨૫-૬

પૃ.	લી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ
૧૮૫	લીકા	૬ મિત્રતા	મિત્ર
૧૮૭	૩	લોમનાહી,	લોમ નાહી
૧૮૭	નાચેથી ૪ થી લીટી.	અંકડાસ્વપ	આંકડાસ્વપ.
૧૮૮	૨	અલિલો	અલિકો
૨૩૩	૫૬ ૧૦ કડી ૪	લલિતા ન.	લલિતા વહી ન

આખ્યાનાદિ વિષે કથન

અત્રમેલાખ્યાન-આ આખ્યાન સંવત ૧૯૦૦ ની સાલમાં રામ મંદિરને દયારામભાઈ વિધમાન હતા ત્યારે મહારાજ આદિત્યરામ રામાનંદીએ પોતાના પુસ્તકમાં સ્વદસ્તે લખેલું હતું, જેમાં ધણું પહોનો સંગ્રહ છે એમાં બે અધ્યાય વધારે હતા, પણ તેનાપર " રામભક્ત " એલું નામ કરી આપેલું હતું, તેથી કદી નાંખ્યાં છે. વડોદરા નરસિંહજીની પોળમાં ૬૬ પટલની પોળમાં રામમંદિરમાં હાલ મહારાજ છાટાલાલ કરીને બિરાલે છે.

૪૬ શ્રીકૃષ્ણનામચિંતામણિ-આ પ્રબંધ મુંબઈમાં બા. મા. પંડિત ગદુલાલાલ પાસે કપિના શિષ્ય રણછોડભાઈએ ત્યારે ગાયો ત્યારે તે સાંભળીને ગદુલાલાલએ કહ્યું હતું કે, "વાહ વાહ! દયારામ! તું તો વ્યાસજી કરતે બળદ્યો." આ વાત મને ગિરિનરસંકરભાઈએ કહી હતી.

૭૬ શ્રીકૃષ્ણજન્મ-આ ગરખાનો હાલ આ છે:-

સુણ સાહેલડીરે, મારે નદકુંવરસું સ્નેહ;

ગાહું શું કહુંરે, મારો પ્રાણજીવન ધન એહ.

૮૧ કુંવરખાઈનું માગેરું-આનો ઢાળ આ પ્રમાણે છે. સ્ત્રીઓ ગાય છે કે,

"મારો માંડવો મોઝરે છયો, ને રાતે આજીદીએરે,

"મારે માંડવે કેળના સ્યંબ, આ રોડો રડો માંડવોરે. ટક.

"મારે માંડવે શ્રી કૃષ્ણ આવ્યા, ને જલબદ્ધ આવરોરે,

"હું તો લેકે આરા પ્રધુમ્ની વાહ, તેને આવે રંગ રહેરોરે.

હાલમાં તો આ ઢાળ કોઈ બાગ્યે જ નજીતા હશે. આજથી ૫૦ વરસ ૬૫૨ આ ગીત છે. તે સવારે ગવાઈ હતું. બીજે ઢાળ દયારામભાઈની રાત પંચાધ્યાયીના ગરખાનો છે. હાલમાં એનો ઢાળ પણ કોઈ ગાઈ નજીતું નથી

૮૨ શ્રીધણના ધ્યાનનું ધોળ-આનો ઢાળ આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ પ્રભાતે ગાય છે:-

“છેરે આજ મેં તો કોડે પગરણ માંડીયોરે. ટેક.

“હવે મંડપ મોગરેરે રચાવ્યો, મેં તો કોડે...

“મંડપ ઉપર બાવીયો મૂકાવો, મેં તો કોડે...

૮૩ ચોવીશ અવંતારનું ધોળ-આનો ઢાળ શ્રીકૃષ્ણની જનોઈનો છે.-

“પ્રથમે પ્રણમું શ્રી ગુરુ ગોપીનાથનેર,

“સુશ્રમ રીતે ગાઉ જડુવર જનોઈ, વસુદેવ ઘેર સોહલોરે.

૧૦૭ છેલ્લી લીટીમાં ઉમેરવું-“તેમનું નામ ગિરધરલાલ હવં. મુનસફની કાર્ટમાં તે કારફન હતા. રાસપંચાધ્યાયી વગેરે કેટલાંક પદો તેમણે મને આપ્યાં હતાં-૧૯૩૩ ની સાલમાં.”

૧૫૮ ૨ છ કડીપરની દીકામાં ઉમેરવું-“કાચબીને ઓંચળ હોતા નથી, તેથી એ પોતાના નેત્રની અમી દૃષ્ટિવડે પોતાના બચ્ચાને ઉછેરે છે, અને તેથી બચ્ચાં તૃપ્ત રહેા છે.”

૧૮૫ ૬ કડા પદમાં નવરત્ન રાજ છે તે શ્રીમદ્ભવલભાચાર્ય પ્રણિત “નવરત્ન” ગ્રંથ માટે છે. તેમાં તેઓએ લખ્યું છે કે

निर्वदनं तु स्मर्तव्यं, सर्वथा तादृशैर्जनैः ।

सर्वेश्वरस्य सर्वात्मा निजेच्छातः करिष्यति ॥

કેટલાંક પદોના રાગ તાલનું સૂચન

પૃ. પદ	પૃ. પદ.
૮૩ ૧ તાલ-દીપચંદી.	૯૦ ૯ ગત દીપચંદી-ઢાળ.
૮૪ ૨ ગત હુમરી.	“શીખ સામુછ દેહેરે, વહુછ રહેા ઢંગે.” એ ઢાળ.
૮૫ ૩ ગત ચાલતી લાવણી.	૯૧ ૧૧ ગરબો-ગત દાદરાની.
૮૬ ૪ રાગ સોરઠ-તાલ ત્રિતાલ હુમરાની.	૯૨ ૧૪ ગત ચાલતી.
૮૭ ૫ લોટાનું.	૯૩ ૧૫ ગત અદાની.
૮૮ ૬ તાલ-ચાલતી ગત.	૯૪ ૧૬ ગત દાદરાની.
૮૯ ૭ રાગ રામકલી-પ્રભાત-ગત. અદાની.	૯૪ ૧૭ “દામોદર દુઃખડા કાપો” એના લોટાનું. ગત ચાલતી.
૯૦ ૮ લોટાનું.	૯૬ ૧ ગત દાદરાની.

૫. ૫૬

૯૯ ૩ ગત દાદરાની

૧૦૦ ૪ ગત અઢાની

૧૦૪ ૮ ગત દાદરાની.

“હઠ પ્રભાત સમરણે તુ શ્રી
મોરેશ દેવા” એ ઢાલનું છે.

૧૦૪ ૭ ગત દાદરાની *

“વિકુલ વાટ મા આંખ્યરે, તારી
નેન ક્યારી છે” એ ઢાલ.

૧૦૫ ૮ ગત દાદરાની.

૧૦૫ ૯ ગત આઠાલી લાવણી.

૧૦૯ ૫૬ ૧૨ ગત દાદરાની.

૧૧૦ ૧૪ ગત હુમરી.

૧૧૪ ૧૯ ગત દાદરાની.

“હરિજન દુઃખમાં ધરશેરે”
એ અથવા “દૃષ્ટનામ હવ્યારી,
ગુણ વરણન કરવાને” એ ઢાળ.

૧૧૬ ૨૩ ગત દીપચંદી.

૧૧૭-૨૪ ગત દીપચંદી

૫. ૫૬

૧૧૭ ૨૫ ગત ચોલાલ

૧૧૮ ૨૬ ધીરા ભગતના પદનો ઢાળ છે

૧૨૦ ૨૬ ગત દીપચંદી.

૧૨૧ ૩૧ ગત દીપચંદી.

૧૨૨ ૩૨ જોડાનું.

૨૨૬ ૧ ગત દુમરીની.

૨૨૬ ૨ રાગ સોરઠ ગત દાદરાની.

૨૩૦ ૩ ગત દીપચંદી.

૨૩૦ ૪ ગત ધુપદ.

૨૩૧ ૫ ગત દુમરી.

૨૩૧ ૬ જોડાનું.

,, ૭ ગત દાદરાની.

૨૩૨ ૯ રાગ ધનાશ્રી-ગત અઢાની.

૨૩૩ ૧૦ રાગ સોરેળી-ગત દાદરાની.

,, ૧૧ જોડાનું.

૨૩૪ ૧૨ ગત દુમરીની.

,, ૧૩ ગત દુમરી.